

EL EVAMİRÜ'L-ALA'İYE
Fİ'L-UMURİ'L-ALA'İYE
(SELÇUK NAME)
-II-

İBN BİBİ
(EL-HÜSEYİN B. MUHAMMED
B. ALİ EL-CAFERİ ER-RUGADİ),

HAZIRLAYAN
MÜRSEL ÖZTÜRK

 T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI

1000 TEMEL ESER

Selçuk-name veya Tarih-i İbn Bibi adıyla da bilinen El-Evami'rü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye İbn Bibi tarafından 1281 yılında Farsça olarak yazılmış, ünlü tarihçi ve devlet adamı Alaaddin Ata Melik Cüveyni'ye sunulmuştur. 1192-1280 yılları arası Anadolu Selçukluları tarihinin temel kaynağı olan ve halen elyazması halinde bulunan 740 sayfalık geniş kapsamlı bu eserin çevirisi iki cilt halinde yayımlanmaktadır. Birinci cilt, kitabın başlangıcı olan II.Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesinden ve o işi yaptıktan kısa bir süre sonra ölümünden (1192) başlayarak I. Alaaddin Keykubad'ın ölümüne (1237) kadar olan kısmı; ikinci cilt ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta oturduğundan (1237), II. Gıyaseddin Mes'ud'un 1280 yılında Abaka Han'ın yanına gitmesi olayına kadarki kısmı konu almaktadır.

ISBN 975-17-1587-3

9 789751 715876

ISBN 975-17-1705-1

9 789751 717054

750.000 TL.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI/1834

Yayımlar Dairesi Başkanlığı

1000 Temel Eser Dizisi/164

İBN BİBİ

(EL-HÜSEYİN B. MUHAMMED

B. ALİ EL-CA'FERİ ER-RUGADİ)

EL EVAMİRÜ'L-ALA'İYYE

Fİ'L-UMURİ'L-ALA'İYYE

(SELÇUK-NAME)

II

Çeviren:

Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK

© T.C. Kùltür Bakanlığı, 1996, ANKARA
ISBN 975-17-1587-3 (Takım)
ISBN 975-17-1705-1
Kapak Düzeni/Canan BAYRAM

Birinci Baskı, 5.000 Adet

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIğI
MİLLİ KÜTÜPHANE BASİMEVİ

İnsanlık yeni bir yüzyıla giriyor. Bir asır geride kalan nesillerin hayalleri bile süsleyememiş olan birçok teknolojik gelişme bugün günlük hayatımızın parçaları haline geldi. Gelişme, artık neredeyse geometrik bir hızla, baş döndürücü bir seviyeye ulaştı.

Başladığı varsayılan yeni bir çağın içindeyiz. Bu döneme "Bilgi Çağı" adını verenler var. Gelişen yeni tip iletişim teknolojisinin "girdi"sinin büyük ekseriyetini artık "Bilgi" oluşturuyor. "Bilmek... Bilgi... Bilim..." İnsanlığın varolduğu gündün beri peşinde olduğu, ulaşmaya çalıştığı büyük hedeflerden biri.

Yeni çağ tümüyle insanlığın imana dönüşünü vadediyor. Toplumlar kendi kimliklerine, yakın geçmişlerine nazaran, çok daha dikkat, hassasiyet ve şuur sarılıyorlar. Niçin? Çünkü; tıpkı "İlahî bilgi" gibi "bilimsel bilgi" de felsefî pozitivistlerin iddialarının aksine; sonuç itibarıyla insanı yaratıcısına ulaştırıyor. İnsan, ilim adına imanı yoketmek yolundaki yoğun baskıları reddedip fıtratını dönüyor; insan öğrendikçe kendi aczini daha kolay kavlıyor. Nitekim Kâinatın Yaratıcısı "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" diye buyuruyor.

Yeni çağda bazılarının beklentisi olan "medeniyet çatışması"nu ise sıcak çatışma olarak algılamamak lâzım. Medeniyetleri de kültürler doğurduğuna göre, bu çatışma hep olagelmıştır. Lâkin, yeni çağdaki medeniyetler çatışması; bir tercih ve tercih çatışması olacaktır. Sıcak bir çatışma değil. Belki bir yarış olacaktır. Bu yarış da bugünkü batı medeniyetinin eksiğinden doğacaktır. O eksiği kısaca "Allah'ı unutmak" olarak ifade edebiliriz.

Kitap şuuruyla dayanan ve İslâm ile yoğrulmuş kültürümüz, güçlü bir medeniyeti meydana getirmiştir. Kültür ve medeniyetimizin kaynakları kitaplardadır. Bütün imkânlarına ve inanılmaz gelişmelerine rağmen teknoloji, kitapları yitirememeyecektir. İnsan oldukça kitap da olacak, insanlar okudukça kitaplar biriktirecek ve yayılacaktır.

Hayatın, ilmin, Devletimizin ve özel olarak Bakanlığımızın mevzuatı milletimizi tarifi "millî kültür"e dayanır. Hayatımızın bütün alanlarını kuşatan kimlik ve kişiliğimizi oluşturan değerler manzumesi, sadece toplumsal hayatla ilgili değildir. Kültür, iktisadî ve sınaî hayatı da, kuşatır. Kuşatmalıdır da... Etnik veya mimarî 'ruh'u olmayan binalar da, yanlışlıklar içinde olan insanlar kültürünün konusudur. Bütün bu alanlara bilgiyi olduğu kadar, millî kültür hassasiyetini de taşıyan kitaptır.

Kitap bir kültür taşıyıcıdır. Geçmişten kalanı muhafaza eder, yeni olanı takdim eder. Her iki halde de bilgiyi ve güzellikleri taşır, ulaştırır, öğretir, zevk verir, daha yeniyi sezdirir, yeni ufuklar açar.

Kitap yayınlarımızda, geçmiş kültür birikimimizin bütün kaynakları ile yeni çağın gerektirdiğı yayınları aynı ağırlıkta milletimizin hizmetine sunmak ve insanlığın beklediğı terkibi yakalamak vazifemiz olacaktır.

İmanın kaynağında ilk olarak "Oku" buyruğı bulunan milletimizin evlâtlarına düşen de; okumak, okumak ve okumaktır.

İsmail KAHRAMAN

Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Önsöz	XIII
-------------	------

GİRİŞ

A- İbn Bibi'nin Hayatı	1
B- El-Evami'rü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye	4
C- İbn Bibi'nin naklettiği şiirler	5
D- El-Evami'rü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye'nin nüshaları	9
1- Esas Metin	9
2- Muhtasar	10
3- Tarih-i Âl-i Selçuk veya Oğuzname	11
II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den itibaren ana hatlarıyla Anadolu Selçuklu Devleti tarihi	12
II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı	12
II. İzzeddin Keykavus'un saltanatı	12
Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykavus'un saltanatı	13
IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı	14
III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı	14
Stıyavuş (Cimri) olayı	15
II. Gıyaseddin Mes'ud'un saltanatı	16
III. Alaaddin Keykubad'ın saltanatı	17
II. Mes'ud'un ikinci saltanatı ve Anadolu Selçuklu devletinin sonu	17

ÇEVİRİ

92- Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad'ın 5 Şevval 634 (31 Mayıs 1237) Pazartesi günü saltanat tahtına oturması	19
93- Hüsameddin Kayı Han'ın tutuklanması. Harezmi aske- rinin Rum memleketlerinden-Yüce Allah oraları mamur et- sın - Suriye (Şam) tarafına kaçması	23
94- Köpek'in Rum Memleketlerinin - Yüce Allah oraları bayındır	

etsin - Büyüklerini öldürmeye başlaması	25
95- Melike-i Adiliyye'nin öldürülmesi, oğulları İzzeddin Kılıç Arslan ile Rükneddin'in Borgulu (Uluborlu) kalesinde hapsedilmesi	26
96- Köpek'in Taceddin Pervane'yi-Allah rahmet eylesin-öldürtmesi	28
97- Sümeysat kalesinin Köpek-Allah müstahakını versin-tarafından fethi.....	30
98- Köpek'in Hüsameddin Kaymeri ile Kemaleddin Kamyar'ı-Allah onlara rahmet eylesin-tutuklaması.....	32
99- Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Köpek'in öldürülmesi için çaba harcaması, onun düşürdüğü kötülük ateşinden sıradan ve seçkin kişilerin içlerini soğutması	33
100- Gürcü melikesinin tahtirevanının Kayseri mahrusesine gelmesi, o günlerde evlilik için nikah ve gerdek töreni düzenlenmesi	36
101- Sultan'ın korunan ülkelere (memalik-i mahrus) dönmeleri için Harezmîlere davet girişiminde bulunması.....	39
102- Suriye meliklerinin Sultan'ın sarayından yardım istemeleri, Harezmi askerlerinin bozguna uğramaları, onların Halife'nin devletine sığınmaları	40
103- Amid memleketinin-Allah orayı mamur etsin - Sultan'ın kulları tarafından fethi.....	43
104- Babai Haricilerinin Kefersud nahtyesinde ortaya çıkmaları, yaktıkları fitne ateşinin Sultan'ın kulları tarafından söndürülmesi.....	49
105- Muzaffer Çetr'in-Allah onu muzaffer kılsın-gölgesinin alanını genişletmek için Sultan'ın Meyafarıkın (Silvan) bölgesini Melik Gazi'den almaya çalışması	54
106- Rum memleketlerinde gerilemenin başlaması ve ora saltanatının gelişme temellerinin sarsılması	58
107- Erzurum olayı, Moğol ordusunun orayı işgali ve ora sakinlerinin öldürülüp ortadan kaldırılması	62
108- Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Moğol ordusuyla savaş-	
VIII	

mak için asker toplaması, 12 Muharrem 641 (26 Haziran 1243)	
Perşembe günü Kösedag'da nazara gelmesi	64
109- Kayseri'nin yıkılması, oranın kuşatılanları ile sakinleri- nin kalabalık Moğol ordusu tarafından öldürölüp yok edil- mesi.....	73
110- Sahib Mühezzibeddin'in-Allah rahmet eylesin - barış kurallarını yerleştirmek, sulh şartlarını yerine getirmek için Baycu Noyan'ın yanına gitmesi	75
111- Sahib Şemseddin'in Suriye tarafından saltanat makamına dönmesi.....	79
112- Sahib Mühezzibeddin'in - Allah rahmet eylesin - Baycu Noyan'ın yanından dönerek barış işlerini tamamlaması.....	81
113- Naib Melikü'l-ümera Şemseddin İsfahani'nin Hazar de- nizinden(Karadeniz) geçerek Sain Han'ın yanına gitmesi.....	82
114- Sahib Şemseddin'in, emirlerin ve askerlerin Sis vilayeti- ne saldırmak için harekete geçmeleri	85
115- Sultan İzzeddin Keykavus'un saltanat tahtına oturması ve onun devletinin günlerinde meydana gelen olaylar	88
116- Pervane Fahreddin Ebu Bekir ve Emir-i dad Nusret'in, Şemseddin Hasoğuz ile Eseddin Ruzbeh'i Konya'da Sa- hib'in sarayında öldürmek için tuzak kurmaları.....	91
117- Sahib Şemseddin'in Şerefeddin Mahmud Erzincani'yi huzuruna çağırması, ondan sonra dostluklarının düşmanlı- ğa dönüşmesinin sebepleri	95
118- Sahib Şemseddin İsfahani ile Şerefeddin Erzincani'nin- Allah onlara rahmet eylesin-aralarının açılması ve dostlukla- rının düşmanlığa dönüşmesi	100
119- Sahib Şemseddin'in hüküm makamında ve büyüklük mevkiinde bağımsız olması	104
120- Emir Celaleddin Karatay'ın-Allah rahmet eylesin-hükümünün geçerli olduğı günler.....	125
121- Merhum İmam Şehid Sahib Atabeg İzzeddin Muham- med b.Mahmud-i Razi'nin-Yüce Allah rahmet eylesin- vezirliğinin ve devlet günlerinin anlatılması ve durumunun açıklanması.....	131

122- Sultan İzzeddin ile Sultan Rükneddin'in-Allah onlara rahmet eylesin-arasındaki muhalefetin sebebi, yaptıkları ikinci savaş, Sultan Rükneddin'in yenilmesi, yakalanması ve anlatacağımız kalelerde hapis yatması.....	136
123- Baycu Noyan'ın ikinci defa Rum memleketlerine yürümesi, o günlerde meydana gelen olaylar ve (devlette görülen) gevşeklikler	142
124- Merhum Sultan İzzeddin Keykavus'un-Allah rahmet eylesin- ilk defa saltanattan ayrılması, Şehid Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın-Allah rahmet eylesin - Borgulu (Uluborlu) kalesi hapishanesinden çıkması ve Konya mahrusesinde saltanat tahtına oturması	148
125- Merhum Sultan İzzeddin'in-Allah kabrini nurlandırсын-Laskaris tarafından dönüşü, Şehid Sultan Rükneddin'in-Allah yüzünü ağartsın-İlhan'ın - Büyüklüğü artsın - yanına gitmesi.....	151
126- Melik Alaaddin Keykubad'ın Türkistan yolunda ölümü ve Tuğracı Şemseddin Mahmud'un Büyük Ordu'dan (Moğol karargahı) korunan Rum ülkelerine dönmesi.....	153
127- Her iki sultanın, İlhan'ın-Azametı artsın-yanına gitmesi.....	155
128- Merhum Sultan İzzeddin'in-Allah kabrini aydınlatsın-ikinci defa Alıncak'a yenilerek Vasilyus'un yanına gitmesi ve o yolculuklar sırasında başından geçenler	158
129- Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın-Allah kabrini aydınlatsın-padişahlığının ve onun bazı iyi özelliklerinin, menkıbelerinin, faziletlerinin ve hasletlerinin özet olarak anlatılması	163
130- Sultan Rükneddin'in-Allah kabrini aydınlatsın- öldürülmesinin sebebi	165
131- Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın-Allah ülkesini ebedi ve saltanatını daim kılsın-saltanatı	170
132- Sahib-i a'zam Fahreddin Ali b.el-Hüseyn'in azledilmesi ve Osmancık Karahisarı kalesine kapatılması	171
133- Rum memleketinin saltanat divanında-Allah ömrünü uzatsın-rütbe sahiplerinin ünvanlarının (menasıb) değişmesi.....	175

134- Melikü'l-ümera Atabeg Mecceddin Ebu'l-Hamid Muhammed el Erzincani'nin-Allah rahmet eylesin ve ondan razı olsun-bazı özellikleri	176
135- Sultanü'l-muazzam, şehid el-merhum Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Melike-i muazzama Selçuki Hatun'un Cihan Şehzadesi (Argun) - Azameti artsın-ile evlenme şerefini kazanması, o günlerde Hatiroğlu'nun istilası ve isyanı	178
136- Melike-i muazzama'nın Cihan Şehzadesine varışı, zıfakışının tamamlanması, Sahib, Pervane ve Naib'in dönüşü, 655 (1266) yılının aylarında canı Hatir-i Zencani oğullarının sebep oldukları fitnenin yatıştırılması.....	180
137- Fındıkdari'nin (Baybars) ayaklanması, o aylarda meydana gelen önemli olaylar ve başgösteren zayıflıklar	180
138- İlhan-ı a'zam, sahib-i cihan, yeryüzü padişahı, cihangir Abaka'nın-Azameti artsın-Rum memleketlerinin-Allah oraları korusun-sınırına yürümesi.....	19
139- Şehid Emir Muineddin Pervane'nin-Yüce Allah ona rahmet eylesin - bazı beğenilen özellikleri	19
140- Karamanlı istilasının sebebi, Cimri'nin baskısı ve onun başkent (darü'l-mülk) Konya'da-Allah orayı korusun-saltanat tahtına çıkması.....	20
141- Şehid Naib Emir Emineddin Mikail'in-Allah rahmet eylesin-iyi huylarından birkaçı	20
142- Cimri'nin saltanatı, onun devrinde Karamanoğlu Mehmet Beg'in vezirliği	20
143- Cimri'nin Sahib-i a'zam Taceddin el-Hüseyin ve Nusrettüddin el-Hasan-Allah onlara rahmet eylesin-ile savaşı, onların o savaşta yenilmeleri	21
144- Büyük emir, yüce vezir, dünyadaki yöneticilerin sultanı; devletin dinin ve hakkın güneşi, ulu inanç, ulu kutluğ Sahib Divan'ın-Başarısı ve gücü artsın-Rum memleketlerine teşrif etmesi.....	2

145- Cihanın sahibi büyük vezir Sahib Divan-ı Muazzam'ın-Allah gücünü artırsın, emrini geçerli kılsın-bazı iyi hareketleri, güzel huyları, övgüye değer özellikleri, olgun davranışları, seçkin vasıfları, üstün faziletleri ve lütufları.....	217
Elburz fetihnemesinin metni	225
146- Sahib Divan-ı a'zam'ın-Allah taraftarlarını aziz kılsın-cihan değer oğlunun yeryüzü padişahının muazzam ordusunun kulluğuna dönüşü ve cihanın efendisinin oğlu Sahib Divan Şerefeddin Harun'un Rum'da ikameti	232
147- Mutluluk kaynağı, büyüklük direği, büyük sahib, yüce vezir, dünyanın ve dinin şerefi (Şerefeddin), İslamın ve Müslümanların güneşi, uluğ kutluğ inanç, bilge humayun Sahib Divan'ın -Rahmet üzerine olsun-övülen özellikleri	234
148- Sultan-ı a'zam Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın-Allah yardımcılarını yüceltsin-asi Cimri ile savaşı.....	236
149- Sahib-i a'zam'ın-Allah celalini ve değerini artırsın-güzel huyları.....	240
150- Muazzam saltanatın naibi, sahib-i divan-ı istifa'nın -Başarısı artsın - bazı övgüye değer özellikleri ve olgun meziyetleri	242
151- Melik Gıyaseddin Mes'ud b. Keykavus'un Allah günlerini devam ettirsin-679 (1280) yılında Hazar Denizinden (Kara-deniz) Rum ülkesine - Allah orayı mamur etsin-geçmesi	243
İndeks.....	251

ÖNSÖZ

Türk tarihinin 1075-1306 yılları arasına rastlayan önemli bir bölümünü işgal eden, Türklerin Anadolu'yu yurt tutmalarını sağlayan ve Anadolu'nun imarında büyük hizmetleri bulunan **Anadolu Selçukluları** hakkında bugün elimizde sadece iki eser bulunmaktadır: Bunların birisi yazarı belli olmayan Tarih, diğeri İbn Bibi'nin el-Evami'rü'l-Ala'yye fî'l-umuri'l-Ala'yye adlı eseridir. Anadolu Selçukluları hakkında bilgi veren kaynakların hepsi de bu iki esere dayanır.

Anadolu Selçuklu tarihinin aşağı yukarı bir asırlık devresini ihtiva eden, gerek siyasi gerekse sosyal tarih bakımından çok esaslı bilgiler veren, düzenli ve bilimsel bir tarih niteliğinden ziyade bir vakayinâme özelliğini taşıyan El-Evami'rü'l-Ala'yye, çok kıymetli tarihî bir kaynak olmasına rağmen kullandığı üslubun ağır ve dilinin zor anlaşılır olması yüzünden günümüze kadar ne tam olarak nüshası çoğaltılmış, ne edisyonu yapılmış ne de Osmanlıcaya veya Türkçeye çevrilmiştir.

Necati Lugal ve **Adnan Sadık Erzi**, 744 sayfalık bu hacimli eserin üç cilt halinde neşrini uygun görmüşler, I. cilde **II. Kılıç Arslan**'ın ölümünden (1192) **I. Alaaddin Keykubad**'ın tahta çıkışına kadar (1220) olan kısmı; II. cilde **I. Alaaddin Keykubad** devrini (1220-1237) konu alan kısmı, III. cilt ise **II. Gıyaseddin Keyhüsrev**'in tahta geçişinden (1237) 679/1280 yılına kadarki olayları konu alan kısmı almayı düşünmüşlerse de bu düşüncelerini tamamen gerçekleştirememişlerdir. Bunların birinci cildini neşretmişler (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957), ikinci cildini basılmaya hazır hale getirmişler, fakat bilinmeyen bir sebeple baskıdan vazgeçmişler, üçüncü cilde ise hiç dokunmamışlardır.

Biz, tamamını çevirmeyi hedeflediğimiz bu eserin **I. Alaaddin Keykubad**'ın ölümüne kadar olan kısmını birinci cilt, geri kalan kısmını da ikinci cilt olarak yayınlamayı planladık. Çeviriden önce eser ve yazarı hakkında muhtelif kaynaklardan yararlanarak bilgi verdikten sonra konuyu daha iyi anlaşılabilmesi için **Anadolu Selçuklu** tarihini kısaca özetledik Dipnotlarla da yer ve kişi adlarıyla tarihî ve edebi terimleri kısaca açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmanın Türk tarihinin çok önemli bir kaynağını aydınlatacağını ve Farsça bilmeyen araştırmalara büyük kolaylıklar sağlayacağını inanıyorum.

Mürsel ÖZTÜRK

Ankara, Haziran 199.

GİRİŞ

A- İBN BİBİ'NİN HAYATI

Emir Nasıreddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'ferî el-Rugadî, kısa dıyla İbn'el Bibî el-Müneccime veya İbn Bibî, Anadolu Selçukluları tarihi hakkında Farsça olarak yazdığı **El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-umuri'l-Ala'yye** adlı eseriyle tanınmış olup, hayatı hakkında bildiklerimiz, sadece eserinde kendisi hakkında yazdıklarına dayanmaktadır.

O, eserinin muhtelif yerlerinde kendi hayatından başka babasının ve annesinin hayatından da bahsetmektedir. Ona göre, Kur-i Sorh seyidlerinden ve Cürcan'ın ileri gelen bir ailesinden olan babası **Mecdeddin Muhammed Tercüman**,⁽¹⁾ **Harezşah Alaaddin Muhammed**'in müstevfisi veya sahib-divanı; **İbn Bibî**'yi eserini yazmaya teşvik eden ünlü tarihçi ve devlet adamı **Alaaddin Ata Melik b. Muhammed Cüveyni**'nin⁽²⁾ büyük babası ve İbn Bibî'nin "Sahib divan Şemsü'l-Hakk ve 'l-Din" diye nitelediği **Şemseddin Muhammed b. Bahaeddin Muhamed** tarafından güçlü bir münşi olarak yetiştirilmiş, iyi bir münşi olarak şöhet kazanmış ve Harezşahlılar devletinde uzun bir süre bu görevini sürdürmüştür.⁽³⁾ **Sultan Veled**'in bir kasidesinde **Mecdeddin Ali b.**

(1) İbn Bibî: **El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-umuri'l-Ala'yye**, I. Tıpkı basım. Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, Ankara 1957, s. 442.

(2) Bu yazar hakkında bak. Alaaddin Ata Melik Cüveynî: **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Özlürk, 3 Cilt, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1988

(3) **El-Evamirü'l-Ala'yye**, s. 10

Muhammed olarak andığı⁽⁴⁾ bu şahıs, 631/1233-4 yılından itibaren de **Konya**'da **Anadolu Selçuklu** devletinde "divan kâtibi" olarak görev yapmış, devrinde yaşadığı padişahlar tarafından muhtelif zamanlarda **Bağdat**'a, **Şam**'a, **Moğol** karargahına ve **Alamut**'a elçi olarak gönderilmiş⁽⁵⁾, yaptığı bu görevlerden dolayı "tercüman" lakabını almış ve çok yaşlı olarak 670 yılının Şaban ayında (Mart 1272) vefat etmiştir.⁽⁶⁾

Yine **İbn Bibi**'nin anlattığına göre, gerçek ismini bilmediğimiz ve her zaman yalnızca **El-Bibi el-Müneccime** olarak zikrolunan annesi, **Nişabur**'da **Şafi** cemaatinin reisi **Kemaleddin Simnani**'nin kızı ve anne tarafından ünlü fakih **Muhammed b. Yahya**'nın torunu idi. Müneccimlik sanatını büyükbabasından öğrenmiş ve çok ilerletmiştir. Yıldızlar cetveline (zâyice) bakarak gelecek hakkında isabetli bilgiler verirdi. Annesiyle iftihar eden **İbn Bibi**, "Kadınların ilimle uğraşmaları ender rastlanan durumlardan olduğu için kendisi çok hayranlık uyandırmakta idi"⁽⁷⁾ demektir. **Müneccime Bibi**'nin uzunca bir süre **Celeleddin Harezmşah** muhitinde yaşamış ve faaliyet göstermiş olduğu anlaşıyor. 1229 yılında Selçuk sultanı **I. Alaaddin Keykubad**'ın elçisi **Emir Kemaleddin Kamyar** onu bir muhitte tanımıştı. **Kemaleddin Kamyar** dönünce Sultan'a **Bibi**'nin büyük maharetinden ve gördüğü itibardan bahsetmiş ve bu, **Bibi** ailesinin geleceğine önemli etkiler yapmıştır.⁽⁸⁾

28 Ramazan 627(10 Ağustos 1230) tarihinde **Celeleddin Harezmşah**'la **Selçuklu** sultanı **I. Alaaddin Keykubad** ve müttefiki **Şam Eyyubilerinden El-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Musa** arasında meydana gelen savaşın hemen sonunda **İbn Bibi**'nin anne ve babasının, galiplerden biri olan **Melikü'l-Eşref**'in yanına gittikleri anlaşıyor. Onların **Celeleddin**'den bu ayrılışlarının 1231 **Amid** mağlubiyetinden sonra meydana gelmediği tahmin edilebilir.⁽⁹⁾ Çünkü **İbn Bibi**'nin bizzat "**Sultan Celeleddin**'in sonunun geldiği ve başına **Moğol** ordusu tarafından felaket açıldığı zaman annem ve babam **Dimaşk**'a gittiler"⁽¹⁰⁾ demesine rağ-

(4) Sultan Veled Divanı, F. Nafiz Uzluk neşr. Ankara 1941. s. 143, no. 240

(5) El-Evamiü'l-Ala'iyye, s. 10

(6) M. Cevad Meşkur: Ahbar-i Selacike-i Rum, Tahran 1350 H.Ş. (1971), s. 17 ve Encyclopedie de l'Islam (nouvelle édition) III, 760

(7) M. Cevad Meşkur, a.g.e. s. 17

(8) El-Evamiü'l-Ala'iyye, s. 442

(9) Adnan Sadık Erzi, İA, s. 712

(10) Zabihullah Safa, Tarih-i Edebiyat der İran, 4. bs. Tahran 1366 H.Ş. (1987), c. 111/2. s. 1215

El-Melikü'l-Eşrefle Alaaddin Keykubad'in aralarının açılmasından önce bu sonuncunun vaktiyle **Kemaleddin Kamyar**'ın **Müneccime** hakkındaki övgü dolu sözlerini hatırlayarak, **İbn Bibi**'nin anne ve babasının akıbetini araştırdığını ve onların **Dımaşk**'ta bulunduklarını öğrenince **Melik Eşrefe** bir elçi göndererek bunların **Konya**'ya gelmelerine izin vermesini rica ettiğini ve bunun üzerine her ikisinin büyük izzet ve ikramla **Rum** diyarına getirildiklerini biliyoruz. **Selçuklu** birliklerinin 631/1233 tarihinde **Suriye**'ye karşı savaş için **Harput** önünde bulundukları sırada **İbn Bibi**nin anne ve babası **Alaaddin Keykubad**'in hizmetinde idiler. Şu halde onlar, 1231-1232 yılları arasında **Selçuklu** sarayına gelmiş olmalılar. **Bibi**, girişilen savaşın başarıyla sonuçlanacağını doğru olarak önceden bildirdiği için Sultan'dan özel bir ricada bulunmak izni elde etmişti. O zamana kadar "müşrif-i ferraşhane" vezifesi gören kocası **Mecdeddin Muhammed** için "münşilik" rütbesi rica etti. Sultan onun bu arzusunu yerine getirdi. Bu suretle **Mecdeddin Muhammed** gerek **Alaaddin Keykubad**'in geri kalan saltanat devresinde ve gerekse onun halefleri zamanında devlet divanında çalışmış, tercüman ünvanını taşımış ve birkaç elçilik görevine katılmıştır.

İbn Bibi, annesinin ölüm tarihini vermiyor. Fakat kesin olan husus, **İbn Bibi**'nin onun adını anarken ilave ettiği "rahimahallah" sözünden de anlaşılacağı üzere, annesi eserin yazıldığı sırada artık yaşayanlar arasında bulunmamakta idi.

İşte böyle bir anne ve babanın çocuğa olarak doğan **İbn Bibi** adıyla tanınmış olan **Nasireddin Hüseyin**, **Anadolu Selçuklu** devletinde babasından miras kalmış olan emirlik ünvanını alarak **Emir Nasireddin** adıyla da anılmış ve muhtemelen **Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan**'ın saltanatı sırasında (666-682/1267-1283) ölen babasının yerine "Darü'l-inşa-yi saltanat" veya "divan-ı tugra" reisliğine getirilmiştir. Bu padişahтан sonra yerine geçen ve 696/1296 yılına kadar **Moğol İlhanlılarının** sultasında sözde saltanat süren **Mes'ud b. Kılıç Arslan**'ın zamanında da yaşamış, **Moğolların Anadolu**'nun yönetimine tayin ettiği **Sahib Divan Şemseddin Cüveyni** ile tanışmış, o sırada **Moğollar** adına **Bağdat** valiliği yapmakta olan **Sahib Divan**'ın kardeşi **Alaaddin Ata Melik Cüveyni** ile **Bağdat**'ta görüşmüştür.⁽¹¹⁾

(11) Aynı eser, c. 111/2, s. 1215

B- EL-EVAMİRÜ'L-ALA'İYYE Fİ'L-UMURİ'L-ALA'İYE

Anadolu Selçuklularının 1192-1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynak olan **Tarih-i İbn Bibi** veya **Selçuknâme** adlarıyla da anılan **El-Evamirü'l-Ala'ie fi'l Umuri'l-Ala'ie**'nin birinci **Ala'ie**'si, yukarıda andığımız ünlü tarihçi ve **Moğolların Bağdat** valisi **Alaaddin Ata Melik Cüvenynî**'ye, ikincisi de Selçuklu sultanı **Alaaddin Keykubad**'a nisbetle kullanılmıştır.⁽¹²⁾ **H.W.Duda**'ya göre, bu eser, esas manasıyla ne bir kronik, ne de pragmatik manada yazılmış bir tarih eserdir ve daha ziyade on üçüncü asırdaki yüksek İslam kültürünün parlak ışığında yansıyan Fars dilinde yazılmış bir hatırat kitabıdır.⁽¹³⁾

İbn Bibi'nin, eserinin önsözünde dediğine göre ⁽¹⁴⁾ **Alaaddin Ata Melik Cüveynî**, kendisine, **Rum** ülkesinin fethinden başlayarak **Anadolu Selçuklularının** tarihini yazmasını emretmiş, fakat o, önceki olayları araştırma imkanı bulamadığından eserine, **II.Kılıç Arslan**'ın, oğlu **Gıyaseddin Keyhüsrev**'i veliaht tayininden ve o işi yaptıktan kısa bir süre sonra ölümünden (588/1192) başlamıştır. **İbn Bibi**'nin en çok üzerinde durduğu **Anadolu Selçuklu** hükümdarı, devrini çocuk yaşında bir veya iki yıl idrak ettiği **I.Alaaddin Keykubad**, bahsettiği en son hükümdar ise, **Gıyaseddin Mes'ud b.Keyhüsrev** (697-683/1280-1284) dir.

Anadolu Selçuklu tarihi hakkında çok önemli bir kaynak olmasına rağmen **Hacı Bektaş Velî** (ölm.1270) ve **Mevlanâ Celaleddin-i Rumî** (ölm.1272) gibi çağdaşı Türk büyükleri hakkında hiçbir bilgi vermeyen bu eser, **Prof.Dr.Adnan Erzi**'ye göre, önemli olayları gereği gibi aksettirememiş, hatta bazen hiç ele almamıştır. Mesela, **Alaaddin Keykubad**'ın, oğlu **II.Gıyaseddin Keyhüsrev** tarafından zehirlenmesinden, yine bu hükümdarın **Gürcü Tamara** ile evlenmesinden hiç bahsetmemiştir. Ayrıca sık sık kronolojik hatalara rastlanmaktadır. Mesela 665/1276-7 yılında meydana gelen **Hatiroğlu** İsyanı, 665/1266-7 yılında gösterilmiş, **Küçük Ermenistan Kralı I.Hetum** (1226-1269) yerine de her zaman **Leon** gösterilmiştir. ⁽¹⁵⁾

Eserin üslubuna gelince: Yazarın niyeti eserinin mukaddimesinde belirttiğine göre, bizzat görüp işittiklerini zamanında geçerli olan edebî üslupla anlatmak ⁽¹⁶⁾, **Alaaddin Ata Melik Cüveynî**'nin **Tarih-i Cihan-**

(12) Adnan Sadık Erzi, a.g. makale, s. 713

(13) Herbert W.Duda, İbn Bibi'nin Selçuk Tarihi, Şarkiyat Mecmuası II (İstanbul 1958), s. 1

(14) El-Evamirü'l-Ala'ie, s.11

(15) Adnan Sadık Erzi, a.g. makale, s. 714

(16) El-Evamirü'l-Ala'ie, s. 11

güşa adlı eserini örnek almaktır. Fakat bu konuda amacına ulaşmış, değil üslubu Farsça tarihî metinlere her zaman örnek gösterilen **Tarih-i Cihangüşa**'nın seviyesine ulaşmak, vasat kitapların seviyesini dahi tutturamamıştır. Manadan çok şekle önem veren, şiirde kullanılan edebî metinlerin çoğunu nesirde de kullanan, iki cümlede anlatılabilecek bir olayı iki sayfada anlatan bu üslupta daha da aşırıya kaçmış, kullandığı nadir kelimeler, alışılmamış deyimler ve sık sık başvurduğu mübalağalarla manadan uzaklaşmış, düşüncelerine şahit göstermek veya manaya güzellik katmak için naklettiği, fakat her zaman konuya uygun düşmeyen Arapça atasözleri veya Arapça ve Farsça şiirlerle de anlatımın akışını kesmiş, okuyucuya bıkkınlık vermiş ve anlamı zorlaştırmıştır. Bu yüzden çok önemli bir kaynak eser olmasına rağmen, yazıldığı tarihten günümüze kadar tek nüsha olarak kalmış, neşri yapılmamış ve Türkçeye çevrilmemiştir.

C-İBN BİBİ'NİN NAKLETTİĞİ ŞİİRLER

El-Evamirü'l-Ala'iyye Farsça düz yazıyla yazılmış olmasına rağmen içinde çok sayıda Arapça ve Farsça şiirler nakledilmiştir. Bu şiirlerin bir kısmının **İbn Bibi**'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

M.Cevad Meşkur, **İbn Bibi**'nin **El-Evamirü'l-Ala'iyye**'den başka bir de **Anadolu Selçuklu** padişahlarının hayatlarını ve fetihlerini anlatan manzum **Şehnâme**'sinin mevcut olduğunu, mütekarib bahrinde yazılmış düşük seviyeli bu şiirlerin 1400 beyit kadarını **El-Evamirü'l-Ala'iyye**'nin muhtelif yerlerinde naklettiğini söylemekte ise de⁽¹⁷⁾ daha sonra göreceğimiz gibi bu şiirler **İbn Bibi**'ye değil **Kaanî-yi Tusî**'ye aittir.

Fakat **El-Evamirü'l-Ala'iyye**'deki şiirlerin bazılarının, bilhassa **Moğol İlhanlı** padişahlarından **Abaka Han** (663-680/1265-1282) tarafından **Anadolu**'nun idarî işlerini yoluna koymak için görevlendirilmiş olan **Hace Muhammed Cüveynî**, oğlu **Harun** ve kardeşi **Bağdat** valisi ünlü tarihçi **Alaaddin Ata Melik Cüveynî** için yazılanların,⁽¹⁸⁾ yazarın kendisine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan **İbn Bibi** de naklettiği şiirlerin bazılarının yazarlarının adını anmış, çoğundan ise hiç bahsetmemiştir.

(17) M. Cevad Meşkur, a.g.e., s. 24

(18) Bu beyitler için bak. **El-Evamirü'l-Ala'iyye**, s. 463

Adını anarak şiirini naklettiği şairlerin başında ünlü İranlı şair **Zahireddin Ebu'l-Fazl Tahir b. Muhammed Faryabî** (ölm. 598/1201-2) gelmektedir. Onun **Anadolu Selçuklu** Sultanı **Rükneddin Süleymanşah**'ın (592-600/1195-1204) övgüsü hakkındaki bir kasidesini nakletmiştir.⁽¹⁹⁾

Bundan başka eserine **Gıyaseddin Keyhüsrev**, **İzzeddin Keykavus** ve **Alaaddin Keykubad** zamanlarında divan-ı tugra başkanlığı, naiblik ve vezirlik görevlerinde bulunmuş, daha sonra vezirlikten azledilerek 647/1249 yılında zindanda öldürülmüş olan **Amasya** kadılarından **İmam Celaledin Verkânî**'nin, vezir **Sahib Şemseddin Isfahanî**'nin aynı vezin ve aynı beyit sayısındaki cevap kasidesini almıştır.⁽²⁰⁾

Naklettiği başka bir şiir de **İzzeddin Keykavus** ile **Alaaddin Keykubad** devri şairlerinden ve kâtiplerinden olan, bir ara **Alaaddin Keykubad**'ın gazabına uğrayan, fakat daha sonra onun zaferlerini konu alan "**Fetihnâme**" adında bir kitap yazınca onun gözüne girip "divan-ı tugra" reisliğine getirilen **Nizamedden Ahmed Erzincanî**'nin dörtlûğüdür.⁽²¹⁾

İbn Bibî'nin geniş kapsamlı kitabında şairlerinin adlarını anarak naklettiği şiirler bunlardan ibarettir. Şairlerinin adlarını anmadan naklettiği pek çok şiir vardır ve bunların başında **Kaani'yi Tusi**'nin şiirleri gelir⁽²²⁾. Onun **Selçuknâme** adlı eseri, **İbn Bibî**'nin en önemli kaynağıdır. Bu konuda **Zabihullah Safa** şunları söylemektedir:

"Bütün araştırmalar **Kaani**'nin **Selçuknâme**'sini kaybolmuş eserler arasında sayarlar. Fakat bu eserin önemli bir kısmının **İbn Bibî** adıyla tanınmış olan **Nasireddin Hüseyin Muhammed b. Ali**'nin yazdığı **Selçukname** de denilen **El-Evamirü'l Ala'iyye**'nin **I. Gıyaseddin Keyhüsrev** ve **Alaaddin Keykubad** ile ilgili bölümleri, tamamen **Kaani**'nin **Selçukname**'sinden alınmıştır.

(19) Bak. Aynı eser, s. 61-62

(20) Bak. Aynı eser, s. 587, 597

(21) Bak. Aynı eser, s. 202

(22) Kaani-yi Tusi adıyla meşhur olan Melikü's-şüera Bahaeddin Ahmed b. Mahmud, 6/13. yüzyılda yaşamış İranlı şairlerindendir. Horasan'ın Tus şehrinde doğdu. Moğol saldırısı üzerine deniz yoluyla Hindistan'a kaçtı. Ordan Aden, Mekke, Medine, Bağdat güzergâhını takip ederek Konya'ya geldi ve Sultan Alaaddin Keykubad'ın sarayına girdi. Onun emri üzerine Konya'ya yerleşti. Bir süre sonra Sultan Alaaddin'in melikü's-şüera'sı oldu. Onun yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus devirlerinde makamını korudu. Yaklaşık 40 yıl süreyle aynı makamda kaldı ve 7/13. yüzyılın sonlarında vefat etti.

İbn Bibi, kitabının önsözünde **Alaaddin Ata Melik Cüveynî**'nin isteğiyle onun **Tarih-i Cihangüşa** dlı eserini tamamlamak için **Büyük Selçuklu** Sultanı **Melikşah**'ın (465-485/1072-1092) **Rum** ülkelerinin fetihleriyle görevlendirdiği **Selçuklu** beylerinin fetihlerini, **Süleyman b.Kutalmış b. İsrail**'in nasıl tahta oturduğunu, **Emir Mengücek**, **Emir Artuk** ve **Emir Danişmend** gibi büyük emirleri anlatmak istemiş, fakat onlar hakkında yeterli bilgileri bulamadığı için işe **Alaaddin Keykubad**'ın babası **Gıyaseddin Keyhüsrev**'in zamanından başlamış, elinde bulunan **Kaani**'nin **Selçuknâme**'sine dayanarak bu iki sultanın hayatı hakkında etraflı bilgiler vermiştir.

Alaaddin Keykubad'ın son zamanlarında devlet işlerine girmiş olan yazarın, devirlerinde yaşadığı ve olayların şahidi olması gerektiği **Allaaddin Keykubad**'dan sonraki sultanlar hakkında, devirlerinde yaşamadığı **Gıyaseddin Keyhüsrev**, **İzzeddin Keykavus** ve **Alaaddin Keykubad** kadar bilgi vermemiş olması, onun **Alaaddin Keykubad** devrinin yazarlarından olan ve onun hakkında en geniş bilgiye sahip olması gereken **Kaani**'nin **Selçuknâme**'sinden yararlandığının açık bir delilidir. Adlarını andığımız bu üç padişah hakkındaki bilgileri **İbn Bibi** aynen **Kaani**'nin **Selçukname**'sinden almıştır.

İbn Bibi, diğer tarih ve risale yazarları gibi kitabında çok sayıda **Arapça** ve **Farsça** şiirler nakletmeyi ihmal etmediği gibi şiirlerin sahiplerinin adlarını anmayı gerekli görmemiştir. Mesela faksimile baskının 152, 154 ve 155. sayfalarında **Nizami**'nin **Hüsrev u Şirin**'inden: 22,138,269 sayfalarında da **Firdevsi**'nin **Şehname**'sinden beyitler nakletmiş fakat onların adlarından bahsetmemiştir. Yine çok meşhur olan **Arapça** şiirleri de isim vermeden nakletmiştir. Bu durum, **Kaani**'nin şiirleri için de geçerlidir.

Eserde **I. Gıyaseddin Keyhüsrev**, **I. İzzeddin Keykavus** ve **Alaaddin Keykubad** hakkında söylenmiş olan methiyelerin şairi, onların devrinde yaşamamış olan **İbn Bibi** olamaz. Hatta **İbn Bibi**'nin babası **Mecdeddin Muhammed Tercüman** ve annesi **Bibi Müneccime**, 630/1232-3 yılı civarında, yani **Celaeddin Harezmşah**'ın yönetimden düşürülüp öldürülmesinden iki yıl sonra-bir süre de **Şam**'da yaşadıkdan sonra - **Alaaddin Keykubad**'ın hizmetine girdiler. Buna göre **İbn Bibi**'nin annesi ve babası, **Alaaddin Keykubad**'ın saltanatının son dört yılında yani 1233-1237 yıllarında onun hizmetinde yaşamışlardır. Öyleyse **İbn Bibi**, yukarıda adlarını andığımız padişahlarla çağdaş değildir ve onlardan yıllar sonra **Anadolu Selçuklu** devletinin büyükleri arasında anılmış,

eserini **II. Gıyaseddin Mes'ud**'un (681-696/1282-1296) saltanatının ilk yıllarında ve **Ata Melik Cüveynî**'nin (ölm. 681/1282) hayatının sonlarına doğru kaleme almıştır. Bu tarih de **Alaaddin Keykubad**'ın ölümünün kırk yedinci yılına rastlamaktadır. Bütün bunları göz önünde bulundurarak **İbn Bibi**'nin kitabındaki **Alaaddin Keykubad**, babası ve kardeşi hakkında yazılmış olan methiye şiirlerinin **İbn Bibi**'nin değil büyük bir ihtimalle o padişahın çağdaşı olan **Kaani-yi Tusî**'ni olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer yandan **İbn Bibi**'nin kendinden yıllarca önce yaşamış olan **Alaaddin Keykubad** hakkında methiye söyleyip de çağdaşı padişahlar hakkında söylememiş olması düşündürücüdür. Bu da **Alaaddin Keykubad**'ın "melikü's-şüera"sı olan **Kaani-yi Tusî**'nin o devirde artık hayatta olmadığından ve dolayısıyla onlar hakkında şiir söylememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

İbn Bibi'nin eserinde **Alaaddin Keykubad**'a ve ondan önceki **Anadolu Selçuklu** padişahları hakkında söylediği methiyelerin ona ait olmadığına başka bir delili de şudur: **Kaani**'nin **Selçuknâme**'sini adına yazdığı **Alaaddin Keykubad** hakkında "der zıkr-i siret-i Alaaddin Keykubad" (Alaaddin'in (iyi) huylarının anlatılması) bölümünde o padişahı sık sık "zıllullah" (Allah'ın gölgesi), "şehinşah-ı a'zam" (Büyük imparator), "hidiv-i cihan" (cihan padişahı), "şehriyar-ı zemin" (Yeryüzü padişahı), "şehinşah-ı a'zam-ı ulug keykubad" (Büyük ve ulu imparator Keykubad) şeklinde söz etmiştir ki, bir şair böyle sıfatları ancak çağdaşı bir padişah için kullanır, geçmiş zaman padişahları için değil. O halde bu şiirler, büyük bir ihtimalle **Alaaddin Keykubad**'ın "melikü's-şüera"sı **Emir Bahaeddin Kaani-yi Tusî**'ye aittir ve onun **Selçukname** adlı mesnevisinden alınmıştır.

Bütün bu verilere dayanarak **İbn Bibi**'nin **el-Evamirü'l-Ala'iyye** adlı eserinin başta **I. Gıyaseddin Keyhüsrev**, **I. İzzeddin Keykavus** ve **I. Alaaddin Keykubad**'la ilgili bölümleri olmak üzere büyük bir kısmı, **Kaani-yi Tusî**'nin manzum **Selçuknâmesinin** özetidir. **İbn Bibi** onun bu şiirlerini sanatlı ve anlaşılması zor bir nesre çevirmiş, onların arasına Arapça ve Farsça beyitler karıştırmış, bazen de 392-406. sayfalarda olduğu gibi onları aynen alarak, kendi mensur cümleleri arasına sıkıştırmış, bu şekilde **Kaani**'nin bu gün elde bulunmayan "**Selçuknâme**" si-
nin bir kısmını korumuştur.⁽²³⁾

(23) Zabihullah Safa, a.g.e. c. 111/1, s. 494-498

D-EL-EVAMİRÜ'ÜL-ALA'İYE Fİ'L UMURİ'L-ALA'İYE'NİN NÜSHALARI

El-Evamirü'l-Ala'İyye günümüze kadar üç şekil altında gelmiştir:

1- **Esas metin:** Bu eserin bugün elimizde tek bir nüshası bulunmaktadır. **Selçuklu** Sultanı **III.Gıyaseddin Keyhüsrev**'in (1266-1283) **hazinesi** için 679/1280 yılında **İbrahim b.İsmail b.Ebi Bekr el-Kayseri** tarafından istinsah edilmiş olan bu nüsha **Ayasofya Kütüphanesinde** 2985 numarada kayıtlıdır.

İbn Bibi, eserin önsözünde **Alaaddin Ata Melik**'in, bir zamanlar babasının, onun büyük babasından görmüş olduğu gibi daima lütuflara **maşhar** olduğunu, bu sefer de ondan **Rum Selçukluları** tarihini yazma emrini aldığını zikreder ve bu görevi yukarıda bildirdiğimiz şartlar altında yerine getirip, eserini büyük Sahib-divan **Alaaddin Ata Melik**'e ithaf ettiğini söyler. Eserinin muhtelif yerlerinde de velinimetinin övgüsüne özel bölümler ayırmıştır. O eserini de böyle bir övgü bölümüyle bitirmiş ve bu arada onu **Ata Melik**'e bu şekliyle arz ettiğini bildirmiştir.

Herbert W.Duda, eserin yazılış tarihi olarak 680/1281 tarihini kabul etmiş⁽²⁴⁾, bu görüşünü şu olaylara dayandırmıştır: "Yukarıda da söylemiş olduğum gibi **İbn Bibi**'nin kaydettiği en son olay, **II.Gıyaseddin Mes'ud**'un **Kırım**'dan **Sinop**'a gelişi ve 679/1280 kışında **Abaka Han**'ın yanına gidişidir. **İbn Bibi**, Sultan'ın **Abaka**'nın yanına gittiği sırada kışın çok ilerlemiş olduğunu anlatır. Hicri 679 yılının kışı **Doğu Anadolu**'da **Recep** ile **Zilkade** arasına yani takriben 27 Ekim 1280 ile 23 Mart 1281 arasına düşer. Diğer yandan **II.Gıyaseddin Mes'ud**'un ancak kış başlangıcında **Sinop** istikametinde denize açıldığını kabul edemeyeceğimize ve kışın hücumuna daha ziyade kara seyahati sırasında uğraması lazım geldiğine göre, onun 20 Zilhicce 680 (1 Nisan 1282) tarihinde ölen **Abaka**'nın yanına Hicri 679 yılında varmış olduğu kabul edilebilir. Kesin olan husus, **İbn Bibi**'nin eserin tamamlandığı sırada onun henüz hayatta bulunduğu hususudur. Fakat eser, **II.Gıyaseddin Mes'ud**'un, muhtemelen 681/1282 yılında tahta oturuşuna kadar varmıyor."⁽²⁵⁾

(24) H.W. Duda, a.g.m. s. 5

(25) Aynı makale, s. 5

Bu nüshanın mükemmel bir faksimilesi **Türk Tarih Kurumu** tarafından neşredilmiş⁽²⁶⁾ ilk 214 sayfasının tenkitli neşri ise, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** yayınları arasında çıkmıştır.⁽²⁷⁾

2-Muhtasar:

Eserin yine Farsça olarak özenle yapılmış ve aslında bulunmayan bazı tarihleri de içeren bir muhtasarı, **Houtsma**'nın görüşüne göre 15. yüzyıla ait bir nüsha halinde **Paris**'te **Bibliothèque National**'da bulunmaktadır. Orijinal eserin **Muhtasarla** yapılan itinalı bir karşılaştırması, **Muhtasar**'ın adı bilinmeyen yazarının titiz ve özenli bir çaba harcamış olduğunu ve tarihi bakımdan önemli hiçbir kaydı atlamadığını gösterir. **Muhtasar**'ın adı bilinmeyen yazarı, görevini, büyük eseri, mevcut edebi ve belagatle ilgili süslü ve lüzumsuz üslup özelliklerinden temizlemek ve bunu daha kolay anlaşılabilir bir şekle sokmakta görmüş olacaktır. **Muhtasarcı**, eserinin başında, belki de **Ahiler** birliği manasına gelebilecek olan "**Cema'at-i ihvan**"'ın asıl eserin üslubundan şikayet ettiğini ve bu muhitin eserden faydalanmasını sağlamak için kısaltmayı yaptığını belirtmektedir.

Asıl eserin **Muhtasarla** mukayesesinden, özetçinin bütün dikkatini eserin Kur'an ayetleri, hadisler, şiirler ve beyitlerle doldurulmuş saray divanı üslubunu sadeleştirmeye harcadığı meydana çıkıyor. Bu hususta özetleyenin yöntemi iki şekilde kendini gösteriyor: O, ya muğlak ve tantanalı süs ibarelerini doğrudan doğruya atmak suretiyle, ya da yazarın edebi gücünü göstermek için yaptığı tekrarları mana bakımından birleştirmek suretiyle kısaltmaktadır. Fakat **Muhtasar** yazarının bu konuya tam olarak uyduğu söylenemez. Çünkü o da zamanın zevkine uygun hoşagiden edebi bir tasvir meydana getirmek istemekte idi. Bu sebeptendir ki, orijinalin tantanalı üslubunun akisleri kısaltmada da korunmuştur. Ayrıca bunda **Ata Melik Cüveyni**'ye ait medihler bir kenara bırakılmıştır.

Muhtasar, içinde **İbn Bibi**'nin adı geçen yerde "damet fedailuhu" ibaresinin bulunmasının da ispat ettiği gibi daha **İbn Bibi** yaşarken adı bilinmeyen biri tarafından kaleme alınmıştır, 744 sayfalık esas metin 377 sayfaya indirilmiştir.⁽²⁸⁾

Paris Milli Kütüphanesinde bulunan (Supp. persan 1536) bu **Muhtasar**'ın tek nüshasını ilk defa tanıtan **Charles Chefer**, **I.Gıyaseddin Keyhüsrev** ile **II.Rükneddin Süleymanşah** zamanlarıyla ilgili bölümleri

(26) İbn Bibi: El-Evami'rü'l-Ala'yye fi'l-umuri'l-ala'yye. I. Tıpkıbasım. Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, Ankara 1957, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. seri, No. 4 a.

(27) İbn Bibi: El-Evami'rü'l-Ala'yye fi'l-umuri'l-Ala'yye. I. cilt. Neşr. Necati Lugal-Adnan Sadık Erzi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. no. XIX

(28) H.W. Duda, a.g.m.s. 7

Fransızca tercümesiyle beraber neşretmiştir.⁽²⁹⁾ Tamamı, **Houtsma**, tarafından 1902 yılında neşredilmiş⁽³⁰⁾, bu metin, **M.Nuri Gençosman** tarafından Türkçeye⁽³¹⁾ ve **H.W.Duda** tarafından Almancaya çevrilmiştir.⁽³²⁾

3-Tarih-i Al-i Selçuk veya Oğuznâme:

El-Evamirü'l-Ala'iyye'nin II.Murat zamanında (1421-1451) yapılan Türkçe çevirisi, Yazıcızâde **Ali'nin Tarih-i Al-i Selçuk** veya diğer adıyla **Oğuznâme**'sinin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. 827/1423 ve 840/1436 yıllarında yazıldığı sanılan bu bölüm, "**Zikr-i padişahî-yi Sultan Süleymanşah der Rum**" (**Sultan Süleymanşah**'ın Anadolu'da padişahlığının anlatılması) başlığıyla başlamakta, Anadolu Selçuklu devleti hakkında kısa bilgi verdikten sonra **El-Evamirü'l-Ala'iyye**'nin başlıklarını aynen vererek çeviriye geçmektedir. Bu çeviri mümkün olduğu kadar aslına sadık kalınarak yapılmış, yalnız bazı Arapça ve Farsça şiirlerle zor cümleler atlanmış, **Alaaddin Ata Melik Cüveynî**'nin metni için ayrılan bölümlere **Sultan II. Murat**'ın methi konmuş, **İbn Bibi**'nin anne ve babasından bahseden kısımlar da aynı şekilde çevirinin dışında tutulmuş, bunun dışında metne bazı ilaveler de yapılmıştır. **Yazıcızâde**'nin **İbn Bibi**'nin adını hiç anmamış olması da dikkat çekicidir.⁽³³⁾

Yazıcızâde'nin **Oğuznâme**'sinin **İstanbul, Ankara, Berlin, Leiden, Leningrad, Moskova** ve **Paris** milli kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır. **Houtsma, Paris** ve **Leiden** nüshalarına dayanarak **Oğuzname**'nin **Anadolu Selçuklularıyla** ilgili "zikr-i vurun-i resulan-i Sultan Celaleddin" (**Sultan Celaleddin**'in elçilerinin gelişi) bahsine kadar olan kısmı neşretmiştir.⁽³⁴⁾

Bunun dışında **Seyyid Lokman b. Hüseyin el-Asurî de Yazıcızâde**'nin **Oğuzname**'sini 1008/1599 yılında özetlemiştir: **Avusturya Milli Kütüphanesinde** bulunan bu özetin tek ve eksik nüshası (**Bak. Flügge**, II. 225, no. 1001) **J.J.W.Lagus** tarafından Latince çevirisiyle birlikte neşredilmiştir.⁽³⁵⁾

(29) Charles Chefer: Quelques chapitres de l'abrégé du Seldjouh-Nameh composé par l'émir Nassir ed-Din Yahia. Recueil de Textes et Traductions publié a l'occasion du VIIIe é Congrès International des Orientalistes tenu à Stockholm en 1889. Publication de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes, Paris 1889, III. série, V-VI, 3-102.

(30) Historie des Seljoucides d'Asie Mineure d'après l'Abrégé du Seldjouknameh d'Ibn Bibi, Textes persan, publié d'après le Mss. de Paris, Leide, E.J. Brille 1902

(31) İbnî Bibî'nin Farsça Muhtasar Selçukname'sinden: Türkçeye çeviren: M. Nuri Gençosman, Notlar ve ilaveler, F. Nafiz Uzluk, Ankara 1941.

(32) H.W. Duda: Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi, Copenhagen 1959.

(33) Adnan Sadık Erzi, a.g.m.s. 716

(34) Historie des Seljoucides d'Asie Mineure d'après Ibn Bibi. Texte turc publié d'après les Mss. de Leide et de Paris, Leiden 1902.

(35) Seid Locmani ex Libro Turcico qui Oghusname inscribitur excerpta primus edidit latine versit explicativ Jac.Joh.Wih. Lagus 1854.

II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV'DEN İTİBAREN ANA HATLARIYLA ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı (1237-1245)⁽³⁶⁾

Sultan **Alaaddin Keykubad** öldüğü zaman geride **Gıyaseddin Keyhüsrev**, **İzzeddin Kılıç Arslan** ve **Rükneddin** adlarında üç oğlu kalmıştı. Veliht **İzzeddin Kılıç Arslan** olmasına rağmen devlet büyükleri **Gıyaseddin Keyhüsrev**'i tahta çıkardılar. **Gıyaseddin Keyhüsrev**, padişah olduktan bir süre sonra **Amid**'i (Diyarbakır) alarak devletini en geniş sınırlarına ulaştırdı. Fakat bu sırada Selçuklu devletinden memnun olmayan Türkmenler, **Baba İshak**'ın önderliğinde Kefersut, Adıyaman, Samsat bölgesinde başlattıkları ayaklanma devletin zayıflığını ortaya çıkardı. Amasya'yı aldıktan sonra Konya üzerine yürüyen Türkmenler, Kırşehir yakınındaki Malya ovasında **Armağanşah** komutasındaki Frank askerlerinin de desteğini almış olan devlet güçleri tarafından yok edildiler. Bundan kısa bir süre sonra **Baycu**'nun komuta ettiği Moğol kuvvetleri Anadolu'nun sınırını geçerek 1242-3 yılında Erzurum'u ele geçirdiler. 1243 yılında da Selçuklu ordusunu Köseadağ'da ağır bir yenilgiye uğratarak önce Sivas'ı, ardından da Kayseri'yi zaptettiler. Moğollarla yapılan barış sonunda Anadolu Selçuklu devleti Moğolların hakimiyeti altına girdi. **II. Gıyaseddin Keyhüsrev**, Selçuklu ordusu Tarsus'ta Ermenileri kuşatmakla meşgulken Alanya'da içki içtiği bir sırada fenalaşarak öldü.

II. İzzeddin Keykavus'un saltanatı (1246-1259)

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine yerine devlet büyüklerinin desteğini alan **İzzeddin Keykavus** geçti. O sırada **Güyük Han**'ın (1246-1249) Moğol tahtına çıkması dolayısıyla yeni sultan Moğol başkentine çağrıldı. Fakat onun yerine kardeşi **Kılıç Arslan** gönderildi. Bir süre sonra üstünlük mücadelesine başlayan devlet büyükleri arasından **Şemseddin İsfahani** sıvrilerek Sultanın annesi **Berdüliye Hatun** ile evlendi. İki yıl kadar Selçuklu devletine hakim oldu. Fakat Moğol başkentine gidip sultan olarak dönen **Rükneddin Kılıç Arslan**'a karşı olduğu için yanına **II. İzzeddin Keykavus**'u alarak isyan etmek istediye de **Celaeddin Karatay**'ın engeliyle karşılaştı. Sonunda 1249 yılında Konya'ya gelen Moğol askerleri tarafından öldürüldü.

(36) Aşağıdaki satırlar, Prof.Dr. Erdoğan Merçil'in, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 147-167, adlı eserinden faydalanılarak yazılmıştır.

Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol karargahından padişah olarak dönmesi işleri karıştırdı. Bu duruma çare olarak bilge vezir **Celaeddin Karatay** üç kardeşin aynı anda tahta oturmasını sağladı. Kendisi de onlara atabeg oldu. Bu çok başlılık ülkeyi kısa zamanda zayıf düşürdü. Moğolların çağırması üzerine **İzzeddin Keykavus** yerine kardeşi **Alaaddin Keykubad**'ı gönderdi. **Alaaddin Keykubad**'ın 1254 yılında Erzurum'da zehirlenerek öldürülmesi üzerine geride kalan **II.İzzeddin Keykavus** ile **Rükneddin Kılıç Arslan** arasındaki taht mücadelesini **II.İzzeddin Keykavus** kazandı.

Bu padişahın devrinde Moğolların, Anadolu'ya peş peşe elçiler gönderip anlaşma dışı paralar alması üzerine Selçuklu devleti, Altun Ordu padişahı **Batu Han**'a yüz bin dirhem yollayarak, ondan bu olaylara engel olan bir ferman aldı. Bu durum **Baycu Noyan**'ı kızdırdı. O arada Moğol Hanı **Mengü Kaan** (1251-1260) İran ile batı ülkelerinin idaresini kardeşi **Hülagu**'ya (1256-1264) verdi. İlhanlı Devletinin kurucusu olan **Hülagu** Azerbaycan'daki Mugan'ı kışlak olarak kullanmak istemesi üzerine **Baycu**, kendisine uygun bir yer bulmak için Aksaray'a kadar ilerledi. Orada Selçuklu ordusu ile yaptığı savaşı kazandı. **II. İzzeddin Keykavus**, yakınları ile birlikte önce Antalya'ya, oradan da Alanya'ya kaçtı. **Üstadü'd-dar İhalmış oğlu Nizameddin Alinin**, halktan topladığı dört katır yükü altını **Baycu**'ya göndermesi üzerine Konya, Moğol tahribatından kurtuldu. Buna rağmen şehri yıkmaya yemin eden **Baycu**, dış surları yıkarak yeminini yerine getirdi. Ayrıca Sultan **II. İzzeddin Keykavus**'u yanına çağırdıysa da o Bizans'a sığınmayı tercih etti. Onun üzerine **Baycu**'nun desteğiyle Selçuklu tahtına **Rükneddin Kılıç Arslan** oturdu.

Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykavus'un saltanatı

IV. Kılıç Arslan tahta oturunca Konya civarından ordugah kurmuş olan **Baycu Noyan** ile barış anlaşması yapıldı. İlhanlı hükümdarı **Hülagu**, Bağdat'a yürüyeceği sırada **Baycu**'yu yanına çağırması üzerine **Baycu**, Anadolu'dan ayrıldı. Onu fırsat bilen **II. İzzeddin Keykavus**, İznik imparatoru **II. Theodoros Laskaris**'in (1254-1258) desteğiyle Konya'da Selçuklu tahtına oturdu (1257). Bu durum karşısında Kayseri'ye çekilen **IV. Kılıç Arslan** orada saltanat mücadelesine devam etti. Sonunda **Hülagu**'nun da onayıyla Kızılırmak'ın batı tarafında kalan yerlerin **II. İzzeddin Keykavus**'un, doğu tarafında kalan yerlerin **IV. Kılıç Arslan**'ın yönetmesi şartıyla anlaşmaya varıldı.

II. İzzeddin Keykavus'un Bizanslı dayıları ile zevk ve eğlenceye dalıp, Moğollara vermeyi üstlendiği haracı ihmal etmesi üzerine **Alıncak Noyan** komutasındaki bir Moğol ordusu Konya'ya yürüyünce **II. İzzeddin Keykavus** Antalya'ya kaçtı. Oradan da İstanbul'a gitti. Daha sonrası Kırım'a Altun Ordu hükümdarının yanına götürüldü ve orada 1280 yılında hayatını kaybetti.

IV. Kılıç Arslan'ın Saltanatı (1259-1266)

Selçuklu devletinde ortaya çıkan karışıklıkları fırsat bilen Trabzon'daki Komnenoslar 1259 yılında önemli bir liman olan Sinop'u işgal edince oraya bir sefer düzenlendi ve şehir 1266 yılından tekrar ele geçirildi. Pervane, oranın kendisine verilmesini istedi. Sultan istemeyerek orayı ona vermek zorunda kaldı. Devlet içinde önemli bir güç kazanan Pervane, Moğolların da onayını alarak **IV. Kılıç Arslan**'ın hayatına son verdi.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanatı (1266-1283)

IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesi üzerine yerine küçük yaştaki oğlu **Gıyaseddin Keyhüsrev** geçti. Bu padişahın devrinde **Muineddin Pervane** gücünü iyice artırdı. Devletin kilit noktalarına akrabalarını getirdi. Fakat çok geçmeden Moğollarla arası açıldı. Onlardan çekinmeye başladı. **Baybars** ile gizlice anlaşarak Moğolları Anadolu'dan uzaklaştırmak için onunla gizli ittifak kurdu. **Abaka Han**'ın oğlu **Argun** ile **IV. Kılıç Arslan**'ın kızı **Selçuk Hatun** ile evlendirmek istemesi üzerine gelin alayıyla birlikte Tebriz'e gitti. Onun yokluğu sırasında Beylerbeyi **Hatiroğlu Şerefeddin**, Moğollara karşı isyan bayrağını açtı. **Hatiroğlu, III. Gıyaseddin Keyhüsrev** ile Selçuklu beylerini de yanına almayı başardı. Memluk sultanı **Baybars**'ı da Moğollara karşı savaşmak için Anadolu'ya çağırıldı. Fakat **Baybars** bu davete zamanında uymadı. İlhanlı karargahından **Abaka**'nın kardeşi **Konkurtay** komutasında 30 bin askerle dönen **Muineddin Pervane**, isyanı bastırarak **Hatiroğlu** ile taraflarını öldürdüler.

O olayın üzerinden çok geçmeden Anadolu'daki Moğol hakimiyetine son vermek isteyen Sultan Baybars, 7 Nisan 1277 tarihinde Halep'ten hareket etti. Elbistan ovasında Moğol askerini bozguna uğrattı. 20 Nisan'da Kayseri'ye girdi. Burada **Pervane**'yi yanına çağırırsa da daha önce Tokat'a varmış olan Pervane bu davete uymadı.

Diğer taraftan Elbistan bozgununu öğrenen **Abaka**, 1277 yılının Haziran ayında 30 bin atlı ile Anadolu'ya hareket etti. **Muineddin Pervane**, Sultan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev**'le birlikte ona katıldı. Önce savaşın yapıldığı Elbistan ovasına vardı. Moğol ölümlerini görünce çok üzüldü. İçinden bu durumdan **Muineddin Pervane**'yi sorumlu gördü. Şehirlerin yağmalanmasını ve halkının öldürülmesini buyurdu. Kardeşi **Kongurtay**'ı **Sahib Ata** ile birlikte ayaklanma başlatmış olan Karamanlı Türkmenlerin üzerine gönderirken yanına **Muineddin Pervane**'yi alarak yola düştü. Şebinkarahisar'a vardıkları zaman **Pervane Muineddin**'in iktai olan oranın teslim edilmesini istedi. Kale muhafızı bu isteği reddedince **Abaka**'nın **Pervane Muineddin**'e duyduğu öfke daha da arttı. Sonunda 8 Ağustos 1277'de Moğolların yazlık karargahı olan Van gölünün kuzeyindeki Aladağ'da Moğol beylerinin de teşvikiyle maiyetiyle birlikte **Muineddin Pervane**'nin hayatına son verdiler.

Siyavuş (Cimri) Olayı

Anadolu'daki Moğol zulmüne karşı zaman zaman başkaldıran Türkmenlerin başı Karamanoğlu **Mehmed Beğ** bazılarına göre Kırım'da bulunan **II. İzzeddin Keykavus**'un oğullarından, bazılarına göre ise düzmece bir şehzade olan ve bu yüzden **Cimri** adını verdikleri **Alaaddin Siyavuş** ile birlikte 14 Mayıs 1277 tarihinde Konya'ya girerek orayı yağmaladıktan sonra **Alaaddin Siyavuş**'u Selçuklu tahtına oturtarak ona biat etti. Onun adına hutbe okutup para bastırdı. Türkçenin her yerde kullanılması gerektiğine dair ünlü kararı yayınlandı. İlk başarısını **Sahib Ata**oğullarına karşı kazandı. Onları Değirmançayı mevkiinde yendikten sonra Afyonkarahisar üzerine yürüdülerse de çok sağlam olan o kaleyi alamadan 1277 Haziranında Konya'ya geri döndüler. O sırada Sultan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev**'in yanında İlhanlı şehzadesi **Kongurtay** ile **Sahib Ata** olduğu halde büyük bir ordu ile gelmekte olduğunu öğrenince 37 gün kaldığı Konya'yı terk ederek Ermenek tarafına gitti. Selçuklu ve Moğol kuvvetleri onları takip ettiler. **Kongurtay**, 1277-78 kışını geçirmek üzere Tokat'ın Kazova kışlağına giderken Sultan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev** ile **Sahib Ata** beraberlerinde bir Moğol birliği olduğu halde Mut ovasına (ilçel) girdiler. Orada etrafı keşfe çıkmış olan **Mehmed Beğ**'i yakalayarak öldürdüler. Anadolu'nun batı uc bölgesine giderek yanına topladığı Türkmenlerle mücadeleye devam eden **Alaaddin Siyavuş** da çok geçmeden esir edilerek öldürüldü.

Muineddin Pervane'nin öldürülmesinden sonra **Abaka**, Anadolu'da bozulan düzeni sağlamaları ve mali işleri yoluna koymaları için kardeşi **Kongurtay** ile veziri **Şemseddin Muhammed Cüveyni**'yi Anadolu'ya gönderdi. O sırada Kırım'da bulunan **II. İzzeddin Keykavus**'un ölümü üzerine onun veliaht tayin ettiği oğlu **Mes'ud**, 1280 yılında Anadolu'ya geldi. Çobanoğullarından **Muzafferreddin Yavlak Arslan** onu yanına alarak **Abaka**'ya götürdü. **Abaka** Han ona Doğu Anadolu'da bazı vilayetler verdi fakat onu yanından ayırmadı. Onun ölümü üzerine yerine geçen **Ahmed Teküder**, Selçuklu ülkesini Sultan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev**'le **Mes'ud** arasında ikiye böldü.

Fakat devletin ikiye bölünmesini kabul etmeyen Sultan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev**, tekrar **Ahmed Teküder**'in huzuruna çıkmak için yola çıktıysa da İlhanlı devletinde süren taht kavgası yüzünden Erzurum'da beklemek zorunda kaldı. İlhanlı yönetimi **Argun**'un eline geçince **Argun**, **Mes'ud**'u Selçuklu sultanı tayin etti. Tahttan indirdiği **Gıyaseddin Keyhüsrev**'i de adamları vasıtasıyla 1 Mart 1284 tarihinde yayın kırışi ile boğdurdu.

II. Gıyaseddin Mes'ud'un saltanatı (1284-1298)

II. Mes'ud, Konya'da törenle tahta oturduğu sırada **Argun Han**'in 20 bin kişilik bir orduyla Anadolu'ya gönderdiği **Geyhatu**, Erzincan'a yerleşti. Bunların masraflarını üstlenen Selçuklu hazinesi büyük bir sıkıntıya düştü. Bunun yanında **II. Gıyaseddin Keyhüsrev**'in annesi torunlarını tahta çıkarmak için Karamanlılardan ve Eşrefoğullarından yardım istedi. Onlar, 14 Mayıs 1285 tarihinde tahta oturdularsa da saltanatları uzun sürmedi. Tahttan indirilerek yargılanmak üzere **Argun Han**'a gönderildiler ve orada ortadan kaldırıldılar. Nisan 1286 tarihinde Konya'ya gelen **Geyhatu** duruma hakim oldu. Ondan iki yıl sonra da Sahib **Ata Fahreddin Ali** hayatını kaybetti. Onun yerine Moğollar vezirlik için Anadolu'ya **Fahreddin Kazvini**'yi gönderdiler. **Fahreddin Kazvini**, yüklediği ağır vergilerden dolayı halkın şikayetine sebep oldu. Yaptıklarını cezası olarak 1291 yılında Tebriz'de kellesini kaybetti. Temmuz 1291 tarihinde **Argun**'un ölümü ve yerine **Geyhatu**'nun geçmesi üzerine fırsattan yararlanan Karmanlılar harekete geçerek Konya'ya saldırdılar. **Geyhatu** Anadolu'ya gelerek duruma hakim oldu. Kuzeyde Çobanoğullarından **Muzafferiddin Yavlak Arslan** ile birleşerek Kastamonu yöresinde Moğollara karşı harekete geçen **II. İzzeddin Keykavus**'un oğullarından Kılıç Arslan'ın üzerine bazı Moğol kumandanlarıyla birlikte Sul-

han Mes'ud'u gönderdikten sonra 1292 yılında İran'a döndü. Onun dönüşü üzerine yeniden Karamanoğulları ile Eşrefoğulları harekete geçtiler. Çok geçmeden İlhanlı devletinde peş peşe han değişiklikleri oldu. Geyhanlu'nun öldürülmesi üzerine onun yerine **Baydu Han**, bir yıl sonra onun yerine **Gazan Han** (1295-1304) geçti. **Gazan Han**, Sultan Mes'ud'u tahttan uzaklaştırarak Hemedan'a sürdü.

III. Alaaddin Keykubad'ın saltanatı (1298-1302)

II. Mes'ud'un yerine yeğeni **Alaaddin Keykubad** Selçuklu sultanı tayin edildi. Onun zamanında vergi memurları halka baskılarını artırdılar. O sırada Anadolu'da Moğol kumandanlığı kendisine verilmeyen **Sülemiş**, 1299 yılında **Gazan Han**'a karşı isyan başlattı. Karamanoğulları ile anlaşarak Sivas'ı kuşattı. Fakat orada tutunamayarak Memluklere sığındı. Bir süre sonra Anadolu'ya geri dönünce Ankara yakınlarında yakalanarak Tebriz'e götürüldü ve 27 Ağustos 1299 tarihinde orada öldürüldü. **Sülemiş** karşısındaki tutumundan dolayı **III. Alaaddin Keykubad**'dan menmun kalan **Gazan Han**, huzuruna geldiği zaman onu **Hülagu**'nun kızıyla evlendirerek tekrar Anadolu'ya gönderdi. **III. Alaaddin Keykubad**, ondan cesaret alarak halka zulmetmeye başladı. Halk, Anadolu'daki Moğol askeri birliklerinin komutanı **Abışka**'ya onu şikayet etti. **Abışka**, onu yakalatarak **Gazan Han**'a gönderdi. Orda yargılanan **III. Alaaddin Keykubad**, ölüme mahkum edildiyse de karısı **Hülagu**'nun kızı sayesinde affedildi. Tahtından azledilerek 1301 tarihinde Isfahan'a gönderildi. Onun ölünceye kadar orda yaşadığı rivayet edilir.

II. Mes'ud'un ikinci saltanatı ve Anadolu Selçuklu Devletinin sonu

O sırada Hemedan'da bulunan **II. Mes'ud**, 1302 yılında ikinci kez sultanlığına tayin edilerek Konya'ya gönderilip tahta çıkarıldı. 1304 yılında **Gazan Han**'ın ölümü üzerine ilhanlı tahtına geçen **Muhammed Olcayto**, 1305 yılında Anadolu'daki kargaşayı yatıştırmak için akrabası **İrincin Noyan**'ı oraya gönderdi. O tarihten sonra artık Selçuklu devleti tamamen fonksiyonlarını kaybetti ve tarih sahnesinden silindi.

ÇEVİRİ

92-SULTAN GİYASEDDİN KEYHÜSREV

B.KEYKUBAD'IN 5 ŞEVVAL 634 (31 MAYIS 1237)

PAZARTESİ GÜNÜ SALTANAT TAHTINA OTURMASI

Sultan **Alaaddin Keykubad** -Allah kabrini nurlandırsın- fani dünyadan ebedi aleme göçüp, ruh çadırını İlahi rahmetin gölgesine kurup, **ölümsüz** huriler ve günahsız kişilerin ruhu ile komşu olup, onlarla **sabah** akşam birlikte olunca, bu gaddar toprak yığınınan kurtulup **cenet** bahçelerine yönelince Melik **Gıyaseddin**'i Sultan'ın acıklı durumundan haberdar ettiler. O da hiç vakit geçirmeden devlet büyüklerinden, **ülke** ve millet ileri gelenlerinden herbir emire davetçiler koşturdu. Onları kendisine taraftar olmaya çağırdı. İyi vaadler ve samimi dileklerle onların güvenini sağladı. Çaşnigir⁽³⁷⁾ **Şemseddin Altunaba**, Kadı **Şerefeddin Oğlu Taceddin Pervane**, Üstadüddar⁽³⁸⁾ **Cemaleddin Ferruh**, Sa-

(37) Selçuklu sarayında haciblik ve üstadüddarlıktan sonra gelen çaşnigirlik hükümdarın sofracılığı olup, emirlerden olan bunların amirine de "emir çaşnigir" denirdi. Emir çaşnigir, bizzat hükümdarın sofrasına nezaret etmekle mükellef olduğu gibi sultanın önüne konacak yemeği önce kendisinin tatması da usuldendi. Bundan maksat yemeğe zehir katılması korkusu idi. Bundan dolayı çaşnigirlerin çok güvenilir kimseler olmaları lazımdı. (Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, s. 80 vd.)

(38) Abbasilerde, Harezmsahlılarda ve Memluklerde de olan üstadüddar, Anadolu Selçuklularında hükümdarın mallarını cibayet ve sarfa memur olup, sarayın ve saraya ait mutfak ve şaraphane ve sair teşkilatın ve buralardaki bütün saray memur ve hademelerinin en büyük amiri idi. Onun üzerinde Selçuklu memleketlerindeki evkafın nezaret ve murakabesi vazifesi de vardı. (Medhal, s.80)

deddin Köpek, Gürcü oğlu **Zahireddin** o konuda ona kolayca bağlanıp uydular ve onun çağrısına icabet ettiler.

Ertesi gün gezegenlerin şahı, atının üzerinde gök alanına gelip, ci-hangir ve parlak kılıcının ışınlarıyla karanlık alemi aydınlatınca Emir **Kemaleddin Kamyar**, **Hüsameddin Kaymeri**, **Hüsameddin Kayır Han**⁽³⁹⁾ ve dışardan gelmiş diğer emirler, Sultan'ın durumundan habersiz meydanda gezinirlerken, Sultan **Gıyaseddin**'in davet şerbetini içmiş, ona sadakat, itaat ve bağlılık süsüyle süslenmiş olan emirler, en kısa zamanda Sultan'ı şehre götürüp, saltanat tahtını oturtmayı, engelleme ve karşı koyma durumu ortaya çıkarsa, onun tedbirini en iyi şekilde almayı ve onu savuşturma yoluna gitmeyi kararlaştırdılar. Sultan **Gıyaseddin**'i **Keykubadiye**'de ata bindirerek süratle şehre⁽⁴⁰⁾ [465] getirdiler. **Gıyaseddin**, saltanat sarayına girince taraftarları ve ona bağlı olanlar bir anda orada biriktiler. Sofanın kenarında ayaklarını yere koyup yerlerine oturdular. O sırada her taraftan gelen bağlıları, sevenleri, ona itaat edip padişahlığını uygun görenler büyük bir kalabalık oluşturdular. Padişahlığı sırasında onun emir ve yasaklarına uyacaklarına yeminler ettiler. Çaşnigir Atabeg⁽⁴¹⁾ Emir **Şemseddin Altunaba**, Üstaduddar **Cemaleddin Ferruh Lala**, Sultan'ın sağ ve sol ellerini tutup yürüterek saltanat tahtına oturttular. Elini öpüp saçı saçtılar. Hep birden padişahlığının hayırlı uğurlu olmasını dileyip onu kutladılar. Huzurda el bağlayıp sıra halinde ayakta durdular. O sıra Sultan, bütün hapislerin hemen serbest bırakılmasını, şehrin kapılarını sıkıca kapamalarını, Meydan Kapisından başka açık kapı bırakmamalarını buyurdu.

Emirlerin kutlu sultan **Alaaddin**'in kararı ve vasiyeti hilafına Sultan **Gıyaseddin**'i padişahlık tahtına oturttuklarını duyunca **Emir Hüsameddin Kaymeri**'nin mübarek kalbinde hiddet ve gazap ateşi alevlendi. **Emir Kemaleddin** ile **Hüsameddin Kayır Han**'a dedi ki: "**Melik İzzed-**

(39) Ebu'l-Ferec, Süryanice ve Arapça, her iki eserinde de Harizmi hanın adını Kayır ve Gayır şeklinde yazmakla İslam kaynaklarının Kır-han şeklindeki okunuş tarzının yanlış olacağını meydana kor. (Osman Turan: Selçuklular Zamanında Türkiye, s.404, n.3)

(40) Yani Kayseri'ye (Bak. Selçuklular Zamanında Türkiye, s.404)

(41) Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da şehzadeler küçük yaşta iken devlet işlerinde yetişmek üzere atabeg veya lala ismi verilen devlet adamlarından birinin gözetimi altında bir eyalet veya vilayete gönderildi. Dah sonra Selçuklularda şehzade atabegliği ile beraber daimi bir vazife olarak hükümdar atabegliği meydan gelmişti; fakat bu hükümdar atabegliğinin mutlaka hükümdarı yetiştirmiş olmaları icap etmez ve sultan kimi uygun görürse atabegliğe onu tayin ederdi. Atabeglerin kabineye dahil oldukları Selçuknamelerde görülmektedir. Atabeglerin emirlerinden yani ordu komutanlarından olması lazımdı. Bunlar devlet işlerinde önemli rol oynamışlardır. (Medhal, s. 78 vd.)

din, Keykubadiye'dedir. Sultan-ı azamla⁽⁴²⁾ sözleştiğimiz gibi biz onu saltanat tahtına oturtalım. İnsanlar bizim sözümüzü tutar, itaat dairesine girerse, ne âlâ. Girmezlerse, kılıç darbeleriyle hayat damarlarını keselim. Bütün asker bizimledir. Vellaht da elimizde. Bu ayıbı ve arı üzerimize almayalım. Eğer **Gıyaseddin** taraftarları olan emirler bize karşı gelirlerse, kuşatma ve hesaplaşma yoluyla onların dersini veririz."

Hüsameddin Kayır Han, Kaymeri ile bu konuda anlaştı. Fakat işlerde acele etmeyişi, sabırlı oluşu, ağırdan alışı ve sakinliği ile tanınmış olan **Kemaleddin Kâmyâr**, bahane aramaya koyuldu. O sırada şehirden, "İş işten geçti, kim en kısa zamanda (padişahın) huzuruna gelir, bağlılığını ve taraftarlığını bildirir, durumunun temelini söz ve yeminle [436] sağlamlaştırırsa, başını kurtarır. Her kim de muhalifler tarafında yer alır, Sultan **Gıyaseddin**'in devletine bağlılığı reddederse, yarın pişmanlık yarasına azap ve sıkıntıdan başka merhem bulamaz" dediler.

Başlangıçta o sözlere kulak asmayan ve yanındakilerle birlikte ikinci namazı vaktine kadar **Meşhed Meydanı**nda dolaşan Emir **Kemaleddin**, işin çıkırından çıktığını, bekleyip gecikmenin bir faydası olmadığını anladı. "Allah hükümdarlığı dilediğine verir"⁽⁴³⁾ ayetinden başka bir şeyi aklına getirmedi. "Yoksa bu işe mi karar verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız"⁽⁴⁴⁾ ilahi emrine uymaktan başka çare göremedi. Emir **Hüsameddin Kayır Han, Hüsameddin Kaymeri** ve **Kemaleddin Kamyar** her üçü şehre gelip Sultan'ın saltanatını kutladılar ve onun eline öpmekle şereflendiler. O sırada **Taceddin Pervane**, öne atılarak Emir **Kemaleddin**'e yemin ettirmek istedi. **Kemaleddin**, onu geri itti. Elinde Kur'an-ı Kerim'le tahtın önüne gitti. Büyüklerin huzurunda açık, net ve uygun kelimelerle öyle bir yemin etti ki hepsi de bilgili ve yetenekli olma, güzel söz söyleme sıfatlarıyla vasıflanmış ve tanınmış olan Sultan'ın eyvanını ve divanını dolduran seçkin ve faziletli kişiler, şaşkınlıklarından parmaklarını ısırdılar. Emir **Hüsameddin Kayır Han**'a, Emir **Hüsameddin Kaymeri**'ye ve diğer meliklere ve hanlara da o konuda and içirdiler. Böylece padişahlık Sultan **Gıyaseddin**'e geçmiş oldu.

Sultan **Gıyaseddin**, padişahlık şükranesi olarak, "Rabbim! Ana ve babama verdiğin nimete şükürde, hoşnud olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl"⁽⁴⁵⁾ duasını okumaya başladı. Hapislerin bırakılmaları için dergahın ve bargahın katiplerine bütün memleketlere fermanlar yazma-

(42) Yani Alaaddin Keykubad.

(43) Kur'an-ı Kerim, 2/247

(44) Kur'an-ı Kerim, 43/79

(45) Kur'an-ı Kerim, 27/19

larını buyurdu. (Fermanları), "El mulku lillah" (Mülk Allahındır) tuğrasıyla donattı ve habercilerle acele olarak yola çıkarttı.

Ertesi gün Sultanı taziye töresine uyarak beyaz atlas [467] giyine- rek haremnden ayrılıp tahtına çıkınca, bütün emirler ve askerler, elbise- lerinin üzerine beyaz örtüler (gaşiye)⁽⁴⁶⁾ çektiler. Üç gün her yerde ma- tem ve yasa uydular. Dördüncü gün Sultan, sıradan seçkin kişilerden, büyükten küçükten, yönetenden, yönetilenden herkesin (matem) elbise- lerini değiştirmelerini buyurdu. Herkese, rütbesine göre saltanat elbise evinden (camehane-i saltanat) elbise verdiler. Sarayda (devlethane) şa- hane bir eğlence meclisi (bezm) düzenlediler. Ney'in ve çeng'in feryat ve figanını Yengeç Burcuna⁽⁴⁷⁾ ulaştırdılar. Sultan **Alaaddin'in** korkusunu ve üzüntüsünü nefes gibi göğüslerinden attılar. "Kalplerinde acıma var- dı" cümlesini unuttular. **Şiir** (Arapça):

"Sanki Allah onu hiç yaratmadı! Ve o, insanların itaat ettikleri bir pa- dişah değildi!"

Hal dili, şu sözleri ima yoluyla orada bulunanların kulağına ulaştır- dı: **Şiir**:

"Felekten elime ne geçtiğini biliyor musun? Hiç. Günlerin dönme- sinden elimde hiçten başka bir şey kalmadı.

Eğlencenin mumuyum, fakat sönünce bir hiçim. Cem'in kadehiyim fakat kırılınca bir hiçim."

"Yüce Allah, cihanın büyüğünün meskun yerlerin hakiminin; seçkin padişahların vârisinin, insanların özünün; susuz kimselere rahmet yağ- murları yağdıranın; "Ol der, olur"⁽⁴⁸⁾ hikmetinin gözdesinin; dünyanın efendisinin; emniyet ve güven kaynağının; sahib kıran'ın⁽⁴⁹⁾; halifelerini efendisinin; sonsuz bağış bulutlarını, yoksulların üzerine yağmur gibi yağdıranın; meliklerin ve sultanların önderinin parlak güneşinin gölgesi- ni, kıyamet gününe kadar diğer milletlerin üzerlerine ebediyen ve sonsu- za kadar düşürsün. İstek sahiplerinin emel ve arzuları, onun büyük ve ulu bargahına, cennete benzeyen huzuruna ulaşma imkanı bulsun! "Şüp- hesiz O (Allah), duyan ve yerine getirendir."

(46) Genellikle sırmalı ve şeritli örtü. Ayrıca aynı şekildeki eyeri örtüsüne de denir.

(47) Sekizinci kat gökte bulunduğu sanılan sabiteleri meydana getiren yıldız kümelerinde her yıldızın öbür yıldızla zihnen veya hayalen bir çizgi çekilirse, bir cisme, bir hayvana benzeyen şekiller meydana gelir. Bu burç yıldız kümelerinden Yengeç Burcu on iki burçtan dördüncü burçtur ve güneş bu burca Haziran ayında gelir.

(48) Kur'an-ı Kerim,

(49) Kıran, iki yıldızın bir anda aynı burcun aynı derecesinde bulunmasına denir. İki kutlu ve uğurlu yıldız olan Müşteri ile Güneşin kıranına "Kıran-ı Sa'deyn" derler. Bir padişahın zamanında böyle bir kıran olursa o padişaha "sahib-kıran" adı verilir.

93-HÜSAMEDDİN KAYIR HAN'IN TUTUKLANMASI, HAREZMİ ASKERİNİN, RUM MEMLEKETLERİNDEN -YÜCE ALLAH ORALARI İMAR ETSİN- SURİYE (ŞAM) TARAFINA KAÇMASI

[468] Tabiatının kötülüğünden, kalbinin bozukluğundan, yaratılışının uğursuzluğundan, nefsinin alçaklığından dolayı bozuk aklına yapılmayacak şeyler yerleşmiş, ülkeyi ele geçirme ve ona hakim olma tutkusu, fıkrının derinliklerine yumurta bırakmış olan **Saadeddin Köpek**, yolsuzluklara başladı. **Harezm** (Türkistan) askerlerinin emirlerinin büyüklerinden olan **Kayır Han** aleyhinde hile ve yalanlara başvurdu. Sultan'a, "O, siz cihan padişahımızın kulluğundan ayrılacaktır. Eğer bu ülkeden başka bir yere giderse, askerlerimizin sayısı ve gücü hakkında bilgi sahibi olduğu için düşmanları devletinize karşı kıskırtır. Beldeleri zor duruma sokar. O zaman saltanatta zayıflama görülür. Onun tutuklanmasının iyi olacağı görüşündeyim. O tutuklanırsa, diğer Harezmilerin kaçış yolu kapanır. Korkup çekinerek doğru yola girerler ve sizden ayrılmaya kalkmazlar" dedi.

Gençliğin ve tecrübesizliğin verdiği aşırı ahmaklık, gurur ve kibirle Sultan, onun hile ve desisesine kanarak **Kayır Han**'ın tutuklanması konusunda ferman verdi. Onu getirmek için adam gönderdiler. Gelince saltanat sarayı mescidinde tuttular. Akşam üzeri bağlayarak **Zamanlı** (Pınarbaşı) kalesine götürdüler. **Kayır Han**, orada bir süre hapisliğin zahmetini ve zindanın azabını çektikten sonra müzmin bir hastalığa yakalanıp Hakk'ın rahmetine kavuştu. Aynı gün durumu öğrenen Harezm emirleri ve askerleri kaçış yolunu tuttular. Gittikleri yerleri yıkıp yağmalayarak bütün ülkeyi sıkıntıya ve karışıklığa sürüklediler.

Durumu bildirdikleri zaman Sultan, onları durdurup geri döndürmeleri için Emir **Kemaleddin Kâmyar**'ı görevlendirdi. Huzurda ve dergahta bulunan askerlerle onu yola çıkardı. Emir **Kemaleddin Kâmyar**, yaratılışında var olan metanet ve vakarla **Malatya**'ya vardı. **Malatya** subaşı (serleşker) **Seyfüddevle Ertokuş**'u onların ardından **Harput**'a gönderdi. Çünkü o sırada Harezmiler, **Arapkir** yolundan **Fırat**'ı [469] geçmişlerdi.

Seyfüddevle, **Harput**'a varınca **Harput** subaşı **Seyfeddin Bayram**'la Harezmilerin yolunu kesti. Onlar da **Seyfüddevle** ile **Seyfeddin Bayram**'a bir haberci (kasıd) göndererek, "Biz çaresiz ve avare bir vaziyette iken, bu devletin sayesinde huzura, rahata, emniyete ve saadete kavuştuk. Eski Sultan, sahip olduğu büyüklükle kullarına iyi davranma

ve garipleri hoş tutma ilkesini güdüyordu. O Hakkın rahmetine kavuşunca büyüğümüz, rehberimiz ve başımız olan **Kayır Han**'ı delilli bir suçu, belirlenmiş kötü bir hareketi olmadan tutuklayıp hapsettiler. Biz de canımızın derdine düşüp bu hanedanın hizmetinden çıktık. Rızık bulmak için orda burda avare olarak dolaşmaya başladık. Doğrusu odur ki, üzerimize gelenler, aklın yolunu tutup geri dönsünler, fitneyi ve kötülüğü uykusundan uyandırmasınlar. Biz de düştüğümüz bu zor durumda doğruluk ve iyilik yolundan sapmayalım, düşmanlık ve savaş yolunu tutmayalım. Çünkü namusun şişesi kırılınca pişmanlığın, ahın vahın bir faydası olmaz" dediler.

Onların barış ve kurtuluş yolunu gösteren bu sözlerini, yapılarında aşırı gurur ve kibir bulunan **Seyfüddeve** ile **Seyfeddin Bayram** dinlemediler. Karşı koyma ve savaşma yolunu seçtiler. Onların bu halini gören Harezmiler de savaşa hazırlandılar. Canlarını kurtarmak için hep birlikte harekete geçtiler. Yaptıkları savaşta **Şemseddin Bayram**'ı bazı savaşçlarıyla birlikte çakallara ve kurtlara yiyecek, akbabalara ve kartallara yem yaptılar. **Şemsüddeve**'yi de ünlü emirlerden birkaçıyla ele geçirdiler. O savaşta Harezmilerin eline çok miktarda at ve eşya geçti. Orada beklemeden yola çıkıp Suriye'ye (Şam) hareket ettiler. **Harran**, **Urfa** (Ruhâ), **Rakka**, **Suruç** ve başka beldeleri ele geçirdiler. Ora da malikâne hükmüne (hukm-i malikâne)⁽⁵⁰⁾ uydular.

Emir Kemaleddin ordunun bozulmasını, **Şemseddin Bayram**'ın öldürülmesini, **Seyfüddeve**'nin esir edilmesini duyunca büyük bir sıkıntıya ve üzüntüye düştü. Gam ve keder baykuşu canına yuva [470] yaptı. Öyleki ne ilerlemeye gücü ne de geri gitmeye takati kaldı. Bu acıklı durumda devlet emirlerini otağına çağırdı. Onlarla görüş alış-verişinde bulundu. Sözlerinin özü ve düşüncelerinin sonucu, en kısa zamanda sağ salım geri dönmek, gerçeği Sultan'ın huzurunda arz etmek ve ona karşı gerekli önlemi almak şeklinde belirdi.

Bu kararı uygulayıp **Kayseri**'ye geri döndüler. Durumu olduğu gibi anlattılar. O olayda mel'un **Saadeddin Köpek**, Emir **Kemaleddin Kâmyar**'ın mübarek varlığını ortadan kaldırmak için fırsat yakaladı. Bundan sonra anlatacağımız gibi ona karşı günden güne kötülüğünün ayanını artırdı.

Sultan bir süre **Kayseri**'de kaldıktan sonra eski Sultan'ın -Allah kabrini nurlandırсын- adet haline getirdiği gibi kış mevsiminde özel köle-

(50) Bu konuda Bak. Selçuklular Zamanında Türkiye. s.408

lerinden (gulaman-ı has), **Köpek**'ten, birkaç yakınından oluşan bir kafileyle **Antalya** kışlağına gitmeye karar verdi. İki ay sonra da Naib⁽⁵¹⁾ **Kemaleddin Kamyar**, Atabeg Emir **Şemseddin Altunaba** ve **Beğlerbeği** ⁽⁵²⁾ **Hüsameddin Kaymeri**'ye muzaffer çetrinin⁽⁵³⁾ (çetr-i mansur) hizmetinde olmalarını buyurdu. Onlar da işlerini tamaladıktan sonra yönlerini hazreti Sultan'ın huzuruna çevirdiler. Orada oldukları süre içinde her zaman ilgi ve iltifat gördüler. Halvet meclisleri ve işret toplantıları, onların güven verici varlıkları ve nurlu yüzleriyle süslendi.

94-KÖPEK'İN RUM MEMLEKETLERİNİN -YÜCE ALLAH ORALARI BAYINDIR ETSİN- BÜYÜKLERİNİ ÖLDÜRMEYE BAŞLAMASI

Atabeg Emir **Şemseddin Altunaba**'nın ara sıra **Köpek** için "Bu köpeği saltanat memurluğundan uzaklaştırmak gerek. O sonunda herkese öyle darbeler vurur ki, hiçbir merhem onu iyileştiremez" gibi sözler söylemesi, Emir **Kemaleddin**'in ona karşı çıkıp yaptıklarını engellemeye kalkması ve bunların hareketlerini ve sözlerini muhbirlerin **Köpek**'e anlatmaları yüzünden herkeste korku ve çekinme başladı. **Köpek**, emirlerin ve büyüklerin Sultan'ın yanında bulunmadıkları sıralarda fırsatları **[471]** değerlendirdi. Sultan'ın gazap küpünü, Atabeg **Altunaba**'nın işlediği hata ve kusurların haberiyle doldurdu. Onu, yapmadığı suçların ve işlemediği hata ve kusurların haberiyle doldurdu. Ona, hayali suçlar isnad etti. Bu konuda **Taceddin Pervane**'yi kedisine sırdaş ve işbirlikçi yaptı.

Saltanat divanının devlet büyükleri ve memleket ileri gelenleriyle süslendiği bir sırada **Şemseddin Altunaba**, divan fermanları üzerine (emsile) nişan koyarken, Sultan'ın huzurundan çıkan **Taceddin Pervane** ile **Köpek** oraya geldiler. **Köpek** ileri atıldı. Parmağında Sultan'ın yüzüğü olduğu halde **Şemseddin**'in ak sakalından tutarak onu büyüklerin

(51) Hükümdarın devlet merkezinde bulunmadığı sırada ona ait devlet işlerine bakar. Saltanat naiblerinin tayinlerinde niyabet alameti olarak kendilerine altın kılıç verilir. (Bak. Medhal, s.93)

(52) Bu makamda bulunan kişi, Selçuklu ordularının genel komutanı demektir. Ordunun subaşları, mıntika serasker veya serleşkerlerine ve onlar da beylerbeyine tabi idiler. Beylerbeyi hükümet merkezine veya merkeze yakın olan kendi iktaidar bulunur ve harp sırasında cepheye giderdi. Beylerbeylerinin nüfuzundan dolayı hükümdarlar da kendilerinden çekinirlerdi. Hükümdar bu makama kendisine sadık bir emir getirmek mecburiyetinde idi. (Medhal, s. 99)

(53) Padişahların başı üzerinde tutulan ziynetli gölgelik. Bunların renkleri değişti. Selçuklularınki genellikle siyah renkli idi.

sirasından aşağıya çekti ve muhafız (yatakçı) Candar⁽⁵⁴⁾ Kürt'e teslim etti. Candar da onu şehrin dışına götürerek şehitlik derecesine çıkardı. Devlet büyüklerinden ve emirlerden hiçbirinin onun sebebini soramadı.

Divan'dan ayrıldıkları zaman Sahib⁽⁵⁵⁾ Şemseddin, **Kemaleddin Kâmyar**'a, "Bu **Köpek**, kötü işlere başladı. Eğer onun önünü almazsak, başkaları da bundan zarar görür. Hemen birlikte Sultan'a gidelim, onun bu siyasetinden döndürelim" dediyse de **Kemaleddin Kâmyar** aldırış etmedi. Selameti için Sahib'i daha fazla konuşturmadı.

O günden sonra **Köpek**'in kötülükleri ve zulmü giderek arttı. Onun baskısının giderilmesi ve eziyetinin önlenmesi konusunda herkesin eli dili bağlandı.

Köpek, **Şemseddin Altunaba** işinden kurtulduktan sonra **Taceddin Pervane** ile uğraşmaya başladı. Sultan'ın huzurunda açık ve gizli olarak onu yok etme çabası içine girdi. Emir **Taceddin**, onun yaptıklarını duymasına rağmen aldırış etmedi. Fakat kötülükleri haddini aşınca ortadan çekilmeye karar verdi. İzin alıp iktar⁽⁵⁶⁾ olan **Ankara**'ya gitti. Orada iyi vakit geçirip günlerini hoş etmeye başladı. Ölümsüzlük kadehini ve mutluluk kâsesini yudumladı. Sıradan ve seçkin kimseleri, başlıklarından ve yardımlarından pay sahibi yaptı.

[472] 95-MELİKE-İ ADİLİYYE'NİN ÖLDÜRÜLMESİ, OĞULLARI İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN İLE RÜKNEDDİN'İN BORGULU (ULUBORLU) KALESİNDE HAPSEDİLMESİ

İlkbahar sultanının mutluluk bayraklarını dikmeye; reyhanın askerlerinin, misk saçan kırlara renkli çadırlarını kurmaya; perdeleri kaldiran sihirli nesimin, avcuna Tatar miski doldurmaya; sabah rüzgarı-

(54) Saray muhafaza kumandanı olup, maiyetinde bu hizmette bulunmak üzere epey candar vardı; candarlar süvari olup, bellerinde altın işlemeli hamayıl ile asılı kılıç taşırlandı. Alaaddin Keykubad, hükümdar ilan edilip Konya'ya geldiği zaman maiyetinde 120 muhafız candar vardı. Bunlar diğer mevcut candarların içinden seçilmiş cesur ve at oynatmaya kadir muhafızlardı. Hükümdar muhafızları olan candarların bir kısmı divan muhafızı olarak istihdam edilirdi. Nitekim Sadeddin Köpek, hükümdar II. Gıyaseddin'den Sahib Şemseddin'in katline izin aldığı zaman onu mevkiinden kaldırarak bir candara teslim edip öldürtmüştü. Candarlar harp zamanında ve konak yerlerinde "mufarede" denilen seçkin hassa kuvvetleriyle beraber hükümdarın etrafından muhafaza hizmetinde bulunurlardı.

(55) Hükümdardan sonra divanın en büyük reisi ve devlet işlerinden sorumlu olan (sahib-i azam) veya sadece sahib ünvanı da verilen vezirdi. Vezirlik alameti ise, divit idi. (Medhal, s. 88)

(56) Devlete ait olan arazinin yalnız yıllık vergi veya gelirinin onda birinin bir hizmet karşılığında herhangi bir şahsa verilmesidir; iktâ memuriyetle veya hizmetle kalmı olduğu için icabında bu arazinin öşür ve resmi hazinece de idare edilir veya başka birine de verilebilirdi. (Bak. Medhal, s. 17 vd.)

nın, cömert kimselerin adları ve şanları gibi dünyayı dolaşmaya; kumruların vaaz etmeye; bülbüllerin şarkı söylemeye başladığı sırada Sultan'ın arzu bayrağı, kışlakta tahtının bulunduğu yere gitmek için açıldı. Çetr'i, sancağı (alem), maiyetindekileri ve hizmetçileriyle (havaşi ve haşem) **Konya**'ya yöneldi. **Aksaray**'a varıp orada zevkten ve eğlenceden nasibini aldıktan, işret vadisinde dolaştıktan ve danışmalarda bulunduktan sonra hatunlarla **Kayseri**'ye vardı⁽⁵⁷⁾. Meliklerin ve onların annelerinin arasından **Melike-i Adiliyye**'yi ayırmalarını buyurduğu **Köpek**, emri yerine getirerek onu, Darü'l-hısn **Ankara**'ya (Enguriye) gönderdi. Orada onu yayın kırıışı ile boğdular ⁽⁵⁸⁾

Her hareketinde asıl yaratılışının izleri görülen, son derece iffetli ve namuslu olan bu Merhume, cellatlar gelmeden önce izin alıp aptesini yeniledi. Hayatına veda etmek için içinden gelerek iki rekat namaz kıldı. Yüzünü dua kiblesi olan göğşe çevirerek, "Allah'ım, ben senin kulunum ve kulunun zulüm görmüş, ümitsizliğe düşmüş, değersiz kızyım. Benimle çocuklarım arasına karanlık perde koydular. Ruhumu ve vicdanımı köreltip kanımı akıtmaya niyet ettiler. Allahım, çocuklarımı sana emanet ediyorum. Onları koru. Sen tövbeleri kabul eder, kullarına acırsın" dedi. O anda orada bulunan saray hocaları, bu duayı ezberleyip bir yere kaydettiler. Merhume devamlı, "Zalimelere hakettikleri cezayı ver. Bana acı ve beni bağışla, tövbelerimi kabul et" dedikten sonra başörtüsünü iki üç kat dolayıp yüzünü kapayarak Kible'ye dönüp oturdu. Hizmetçilerle helalleşti. Kelime-i şehadet getirip Kur'an okumaya başladı. Cellatlar gelip, böyle dünya iffetlisi bir kadını cennet bahçesine gönderdiler.

Melikleri **Borgulu**'ya götürdüler. Oranın kalesine hapsedtiler. Onlar, Sultan **Gıyaseddin**'in [473], **Berduliye** adlı karısından⁽⁵⁹⁾ Sultan **İzzeddin Keykavus**'un; Rum cariyesinden Sultan **Rükneddin Kılıç Arslan**'ın ve Gürcü prensesinden **Alaaddin Keykubad**'ın doğmasına ve Sultan'ın **İzzeddin Keykavus**'un atabegliğine üstadüddar **Armağanşah**'ı tayin etmesine kadar orada kaldılar. **Armağanşah**, iş başına geçince Sultan, ona kardeşlerinin öldürülmesi görevini verdi. Fakat iyi işleriyle tanınan ve dürüst bir kişiliğe sahip olan **Armağanşah**, onları öldürme görevini yerine getirmedi. Bazılarına göre o, onların yerine iki köle (gulam) öldü-

(57) 1238 baharında.

(58) Eski Türk Şamanı inancına göre büyük Türk (Oğuz) hanedanları mukaddes olduğu için mensuplarının idamı halinde kanlarının akıtılması yasak idi ve bu sebeple de yayın kırıışı ile boğdurulurlardı. (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.409, n.11)

(59) Gıyaseddin'in Hristiyan karısı.

rerek, Sultan'ı o konuda ikna etti. Bazıları da onun onları öldürdüğünü söylerler. Velhasıl, onların **Mübarizeddin Armağanşah** tarafından öldürüldükleri kesinlik kazanmadı.

96-KÖPEK'İN TACEDDİN PERVANE'Yİ -ALLAH RAHMET EYLESİN-ÖLDÜRTMESİ

Köpek, melikleri **Borgulu** kalesine götürüp, gerekli tedbirleri istediği gibi aldıktan sonra **Akşehir** tarafına geçti. Orada kötülük arayan dedikoducular ve şeytan tabiatlı muhbirler ona, "**Taceddin Pervane** buraya gelince **Harput** melikinin çalgıcı ve şarkıcıların arasından bir cariyeyi satın almadan yatağına aldı" dediler. Bunu duyan **Köpek**, hemen o şehrin imamlarından ve kadılarından, "Velinimetinin bir mensubuyla zinada bulunan bir kimseye şeriate göre ne yapmak gerekir?" diye sorunca hep birden, "Evli birinin zinada bulunmasının cezası taşlama (recm) dır" cevabını verdiler. **Köpek**, aldığı bu fetvayı, yalnız kaldığı bir sırada Sultan'a arz ederken ona, "Eğer siz cihan padişahı, bu suça göz yumar, ona müsamaha gösterirseniz, bütün kullarınız haddini aşp, efendilerinin ve velinimetlerinin evlerine göz dikerler ve edepsizliği ele alırlar. O hareketlerden doğacak kötü ad, siz efendimizden başkasının olmaz" dedi. Sultan, gençliğinin verdiği tedbirsizliğin ve şarabın verdiği sarhoşluğun etkisiyle Emir **Taceddin**'i cezalandırma işinde acele etti. Şeriat hükmünü yerine getirip onu layık olduğu şekilde cezalandırması için **Köpek**'e yüzüğünü verirken, [474] onun **Ankara**'ya gitmesi, **Taceddin Pervane** hakkında şeriat hükümlerini uyguladıktan sonra onun mallarını mülklerini kaleme alması ve o konuda yapılacak şeyleri yapması konusunda bir ferman tuğraladı (fermani be tevki resid).

Köpek, çakan bir şimşek ve çağılayan bir sel gibi üç günde, hatta daha daha kısa bir sürede **Ankara**'ya vardı. Yolun tozundan kurtularak padişah sarayına indi. **Taceddin Pervane** ile imamlardan ve ayanlardan meydana gelen büyükleri ve emirleri çağırdı. Onlara ferman hükmünü duyurdu. **Taceddin Pervane** ister istemez Sultan'ın fermanına boyun eğdi. **Köpek** hiç vakit geçirmeden onu malından mülkünden, yakınından, dostundan, ailesinden hizmetçisinden yoksun bırakarak zincire vurdu. Birkaç günü onun mallarını arayıp bulmakla geçirdi. O işten kurtulunca **Taceddin Pervane**'yi **Ankara** meydanına götürdü. Böyle nazik, böyle haysiyetli ve vakarlı, **Hatem**⁽⁶⁰⁾ cömertliğine sahip, alimler so-

(60) Hatem b.Abdullah b.Saad Tayi Mekni. Cahiliye döneminde yaşamış, yiğitliği ve cömertliğiyle şöhret kazanmış ve İslami edebiyatlarda bu faziletlere örnek olarak gösterilmiş olan Arap meliki.

ndan gelen, parlak güneşin, yüzünün nurunu kıskanmaktan siyah
lut arasında gizlendiği, hattının ve belagatinin güzelliğinden Utarid'in
hayretten parmak ısırdığı, Arapça başta olmak üzere bütün ilimler-
parmağı olan, hiçbir vicdan sahibinin mübarek göğsüne bir gül yap-
dahi koymaya kıyamadığı bir emiri göbeğine kadar toprağa gömdü.
yak takımına buyurdu. Onlar recm taşıyla onun tatlı canını cennete
alladılar. Ondan sonra **Köpek**, onun paradan maldan bütün servetini
süsadere edip hazineye alarak Sultan'a götürdü.

O, bu üç kişinin canına kıyarken, hiç kimsenin itirazı veya karşı
koymasıyla karşılaşmadı. Günler geçtikçe küstahlığı ve cüreti daha da
arttı. Sonunda emirlerin çoğu korkudan veya gönüllü olarak onun tara-
nda yer aldı. Onun zulmünün dehşetinden ve cezasının ağırlığından
büyüklerin ve serverlerin dünyayı gören gözlerine tatlı uyku girmedi.
kaldığı korkudan emri kaza ve kader etkisinde oldu. İşkence ve öldürme
illeri ölçü ve mukayese sınırlarını aştı. Diktiği hile fidanının kökleri
dünyanın dayandığı öküzün⁽⁶²⁾ sırtına dayandı.

Onun hayatı hakkında alaylı ve alçaltıcı şu hikayeyi anlatırlar:
[475]**Köpek**'in annesi **Şehnaz Hatun**, **Konya** şehrinin saygın ve efendi
kişilerinden birinin kızıydı. Sultan **Alaaddin Keykubad**'ın babası Sultan
Gayaseddin Keyhüsrev onun saçının kıvrımlarına tutulmuş, selvi boyu-
na ve erguvan görünüşlü yüzüne hayran olmuş, **Leyla**'nın karşısındaki
Mecnun'a dönmüştü. O yüzden onu kimseye göstermeden Sultan'ın sa-
rayına götürmeye ona izzet ve ikramda bulunarak geri getirmeye başla-
dılar. Bu durumdan onun büyük annesinden başka kimsenin haberi
yoktu. (Köpek'in) annesini babasının evine götürdükleri zaman annesi
iki aylık hamile idi. Hileyle kendisini bakire gösterdi. Büyük annesinin
kumazca planlarıyla, babasını, gelinin zıfaf gecesi hamile kaldığını inan-
dırdılar. (Köpek). "7 ay sonra dünyaya geldim" diyerek **Selçuk** soyundan
olduğunu iddia etmeye başladı. Hile ve yalana başvurarak çetr'in siyah
rengini maviye değiştirmesi için Sultan'ı kandırdı. Sonra Hilafet maka-
mına, "Rum sultanı, **Abbasoğullarının** (bayrağının) alametinden utana-
rak, onların bayrağının renginden olan çetr'inin rengini değiştirdi" diye
haber ulaştırdı. Bunu yaparken, eğer sonradan kendi hile ve garaz oku
hedefine ve amacına ulaşırsa (Yani Selçuklu padişahı olursa), bu baha-
neyi hilesine baston yapacak, lanetlenip kınanmayacak, kötü gözle ba-
kılıp başkalarının düşmanlığını çekmeyecekti.

(61) Eskilere göre yedi gökten ikinci gökteki yıldız. Ona gök katibi anlamına gelen "debir-i felek" denir. Düşünce, tad alma duygusu, zeka ve merhamet ona mensuptur.

(62) Eskilere göre dünya düz ve sabitti ve öküzün üzerinde bulunuyordu.

97 - SÜMEYSAT KALESİNİN KÖPEK -ALLAH MÜSTAHAKINI VERSİN-TARAFINDAN FETHİ

Saadeddin Köpek, eline geçirdiği güçle ülkeler ve şehirler almak; yabancı beldelerin idaresini, saltanat divanı naiblerinin idaresine sokmak; Suriyelilerin kalbine korku ve dehşet salmak ve her yerde kendi gücünü göstermek sevdasına düştü. Kuvvetinin doruğunda olan, gücünün en yüksek seviyede bulunan, bahtının ve talihinin açıklığı Merih'i (63) geride bırakan, can alan kılıçlarının darbesinden örsün ciğerini [476] yakan Rum memleketlerinin askerlerini Suriye (Şam) diyarına sürdü. **Sümeysat**'ı (Samsat) kuşatma altına aldı. Bir süre o işi devam ettirince orada bulunan ve o bölgenin mahsülünü ortak olarak kullanan (muş'a) melikler, onlara karşı koyacak ve kuşatmaya dayanacak gücü kendilerinde göremediler. *Mancunuk* taşlarının darbesinden sıkıntıya düşüp aman çılgınlıklarını yükselttiler. **Köpek**'e haber göndererek, "Padişahın devletine karşı kimsenin savaşıp vuruşamayacağını biliyoruz. Birkaç gün size karşı koymamız ise uğursuz talihimizin eseridir. Eğer siz Melikü'l-ümera canımızı bağışlar ve eskiden beri ecdadımızın vasiyetiyle kalede bulundurduğumuz, Frenk'ten, Rus'tan, Nassari'den, Gürcü'den ve dünyanın her yerindeki Hıristiyanların ziyaretine geldiği; uğuruyla adamlarımızın, evladımızın, torunlarımızın, eşyamızın artıp fetihler kazandığımız **Salbot** haç'ını bize bırakıp, muzaffer askerlerin elini çoluk çocuğumuzun eteğinden ve adamlarımızın yakasından çekmelerini sağlarsanız, kaleyi size teslim ederiz ve nereye isterseniz oraya gideriz" dediler.

Onların isteğini olumlu karşılayan **Köpek**, askere savaşı yasakladı. Hiçbir şekilde onlara eziyet ve sıkıntı vermeyeceğine dair yazdığı yemin mektubunu (*sevgendname*) ve ettiği ahd ü peyman haberini meliklerin habercileri (*kussad*) ve kendi elçileriyle (*resul*) kaleye gönderdi. (Sümeysat) melikleri, görevli elçilerden ve habercilerden istedikleri teminatları alınca kaleyi boşaltarak, eşyalarını ve mallarını aşağıya gönderip Sultan'ın bayrağını yukarıya istediler. 635 yılının Zilkade ayının son Cuma'sında (14 Temmuz 1238) bayrağı kale kapısının burcuna diktiler.

(63) Veya Mirrih, Beşinci gökteki yıldız. Sağ elinde kınısız bir kılıç yahut mızrak, sol elinde bir insan kellesi bulunan kırmızı parmaklı güzel bir delikanlı suretinde tasvir edilmiştir. Bazı minyatürlerde başında miğfer de vardır.

Hutbeyi Sultan'ın adına okudular. Böylece kısa bir süre içinde diğer bir-
zaç kaleyle birlikte **Sümeysat**'ın fethi de gerçekleşmiş oldu.

Bu fetih üzerine **Köpek**'in gücü ve heybeti arttı. Kalbinin bu kadar
bütü olmasına, devlet büyüklerine ve saltanat ileri gelenlerine sert dav-
ranmasına rağmen o, kendi adamlarına iyi davranırdı. Yöneticilikte ve
liderlikte dünyanın bir tanesi ve zamanın [477] seçkini idi. Adalet dağıt-
ma ve insafta bulunma sırasında yabancı ile akraba, yoksul ile zengin
arasında fark gözetmezdi. Mazluma yardım ve destek vermede, zulmü
bastırıp yok etmede gevşek davranmayı ve işi uzatmayı mahzurlu sayar-
dı. Cömertlikte avcu denizden daha dalgalı ve buluttan daha yağmurlu
idi. Genelde herkese karşı **Zahhak**⁽⁶⁴⁾ huylu ve kaplan tabiatlı olsa da
yakın dostlarına ve harem mensuplarına gülden daha güleç, tilkiden da-
ha güzel görünüşlü olurdu. Siyaset oku, azamet ve haşmet yayından fır-
lar, hedef aslanının vücuduna kadar saplanırdı. Öyleki, adı birinin aklı-
na düştüğü zaman onun bütün organlarını titreme alır, düştüğü deh-
şetten tatlı yiyeceği damağına zehir tadı verirdi.

Onun acayip siyaseti ve garip hikayelerinden biri için şunu anlatır-
lar: Bir zaman bir savaş sırasında askerlerin yük develerinden biri, bir
çiftçinin ekinine girmiş, ekini yerken yarısını ayaklarıyla harap etmişti.
Durumu gören çiftçi feryat ederek **Köpek**'in otağının (*seraperde*) kapısı-
na gelerek durumu bildirdi. Köpek, hemen devenin sahibini bulmalarını
buyurdu. Deveyi orduğahta gezdirdiler, hiç kimse ona sahip çıkmaya
cesaret edemedi. Devenin sahibi ortaya çıkmayınca emretti, deveyi o
tarlanın kenarındaki akkavağa astılar.

Yine eğer yolda birinin gözü yere düşmüş bir şeye ilişse, onu alıp
sahiplenmeye cesaret edemezdi. Kayıp malları toplamak için görevlendi-
rilmiş olan kimselere haber verir, onlar onu alır saltanat çadırının (*deh-
lîz*) kapısının önüne götürürlerdi. Bulunan şey, giyecek veya eşya türün-
den bir şey ise, çadırın ipine asılır, eğer hayvan cinsinden bir şeyse ka-
pının önüne bağlanırdı. Orduğahta "Fılan şeyi kim kaybetti?" diye tellal
çağrılır, duyan kayıp sahibi gelir, ispattan şahitten sonra malını alır gö-
türüdü.

Halkın düşkünleri onun zamanında rahat, huzur ve güven içinde
yaşardı. İktâ sahibi kimseler (*mokte*), hiçbir şekilde [478] halktan nor-
mal verginin (*rûsum*) dışında bir tavuk kanadı dahi isteyemezlerdi.

(64) Şahname'ye göre, Cemşid'den sonra saltana oturan zalimliğiyle ünlü Pişdadi padişahı.

98-KÖPEK'İN HÜSAMEDDİN KAYMERİ İLE KEMALEDDİN KAMYAR'I-ALLAH ONLARA RAHMET EYLESİN-TUTUKLAMASI

(Köpek), **Sümeysat** kalesinin fethinden dönünce **Hüsameddin Kaymeri**'ye bir suç yükledi. Onu bağlatarak **Malatya** mahrusesinde hapsetti. Sınırsız malına mülküne padişah adına el koydu. Onun için günlük yarım men⁽⁶⁵⁾ et, iki men ekmek ve diğer ihtiyaçları için 3 dirhem ayırdı. Başkent **Konya**'ya varınca da zamanının büyüklerinin seçkinlerinin seçkinlerinden ve devrinin önderlerinin ileri gelenlerinden, Yüce Allah'ın varlığını ilim ve faziletle doldurduğu; yüz men ağırlığındaki yayını ve Tehemten⁽⁶⁶⁾ gürzünü başka kimsenin yerinden kaldıramadığı; ilmin inceliklerini ve varlıkların gerçeklerini tam olarak kavrayan; Yunan filozoflarının görüşlerini iyi anlayan; fıkıhta, dünya imamlarının ve imam sahiplerinin itibar ettikleri **Nizameddin Hasiri**'nin⁽⁶⁷⁾ -Allah ondan razı olsun- fazilet nurlarını kendinde toplayan; felsefenin her dalında ve konusunda Hakim **Şihabeddin Suhreverdi**'den⁽⁶⁸⁾ yararlanan; güzel hattıyla tanınan; huyu ve tabiatı herkes tarafından övülen; her çeşit bilgiyle aydınlanmış olup etrafını da aydınlatan; açık bir ifadeye ve son derece güzel anlatım yeteneğine sahip olan; düşüncesi demir gibi sağlam; yumuşak huyluluğu, ilahi yardım gibi etkileyici; eğlence sırasında nükteli sözler söyleyen, cömertlikte bulunan ve yanındakileri neşelendiren; konuşurken ağzından inciler dökülen ve dinleyenleri kalbinden gam pasını silen; divan baş köşesine oturan ve toplantı yerinde Utarid⁽⁶⁹⁾ gibi parlayan; konuşurken belagat incilerini ve söz mücevverlerini dinleyenlerin kulağına döken; anlaşmazlıkları çözmeye ve mahkeme olanların (*erbab-i mezalim*) davalarını karara bağlamada **Süleyman**⁽⁷⁰⁾ kesilen; Rabbani ilimleri anlatmada ve semavi bilgileri öğretmede son derece başarılı olan; savaş sırasında Merih⁽⁷¹⁾ gibi kılıcının cana kıyan ucuyla [479] kötülük isteyenlerin kanını döken; devlet muhaliflerinin kökünü kazımada hazır bekleyen rikaba ve hemen takı-

(65) Veya batman. Bazı yerlerde altı, bazı yerlerde üç kilo karşılığında bir ağırlık ölçüsü.

(66) "Güçlü vücuda sahip" manasına gelen bu kelime Zaloğlu Rüstem'in lakabıdır.

(67) Hakkında bilgi bulunamadı.

(68) Şihabeddin. "Şeyh-i işrak", "Şeyh-i maktul" gibi lakapları olan yahya b.Habeş b.Emirek Suhreverdi (549-587/1154-1191) İsrakiyyun felsefesinin kurucusu ünlü İranlı filazof.

(69) Bak. n. 61

(70) İslami kaynaklarda Beni İsrail peygamberlerinden sayılır. Beytül'l-mukaddes'i tamir etmek için girişimde bulunmuş olup, akli ve yeteneğiyle tanınmıştır. Cinlerin ve hayvanların dilinden anladığı rivayet edilir. Tevrat'a göre ise, Yahudi padişahıdır (M.Ö. 973-935) ve babası Davud'un yerine tahta geçmiştir.

an dizgine sahip olan; çok güzel felsefi şiirlerine örnek olarak sunduğumuz, her ikisi de ay gibi olan, gökyüzü alanında dolaşan güneşe benzeyen Maktul Şihabeddin'in, Şiir (Arapça):

"Ey dost! Ortaya çıkıp kalpleri yakan ve sonra gizlenen ateşi görmedin mi?

Işığı belirttiği zaman bizi zevk alemine uçurur, yanar, kaçır, dağılır ve kaybolur"

Şiirine karşılık olarak Şiir (Arapça):

"Ey dost! Çakan ve kaybolan şimşekleri görmedin mi ki, onlar çakar, Erir, yağdırır, yakar mahvolur, görünür, parlar, boşanır ve geçip gider."

Şiirini söyleyen **Kemaleddin Kamyar**'ı, Yüce Allah'ın cömert varlığıyla doldurup süslediği bu kadar güzel ahlakına ve iyi vasıflarına rağmen arayın emriyle **Konya** mahrusesine bağlı yerlerden biri olan **Gavele** kalesine hapsedip orada kanını dökerek şehitlik derecesine yükseltti. Müphemiz Yüce Allah, daha sonra anlatacağımız gibi bu gibi çirkin hareketlerinin cezası ve kötü davranışlarının karşılığı olarak onun canını alıp, ailesini, ocağını ortadan kaldırdı. Yaratıkları onun zulmünün sıkıntılarından kurtardı. "Allah kullarına lütufta bulunandır." (72)

99-SULTAN GİYASEDDİN KEYHÜSREV'İN KÖPEK'İN ÖLDÜRÜLMESİ İÇİN ÇABA HARCAMASI, ONUN DÜŞÜRDÜĞÜ KÖTÜLÜK ATEŞİNDEN SIRADAN VE SEÇKİN KİŞİLERİN İÇLERİNİ SOĞUTMASI

Köpek'in kötülük ateşi günden güne artmaya, tehdit şimşekleri çoalmaya, şiddetli baskıları ve sert tedbirleri her an insanların hayat harmonisini yakmaya, [480] saldırdığı korku örsü eritmeye, canları ve gönülleri ümitsizlik taşında ezmeye başladı. Bu durum karşısında, bir yandan devletin büyüklerini ve saltanatının yakınlarını kaybetmenin acısını yaşayan, diğer yandan boynunda asılı kılıcıyla huzuruna girme cüreti gösteren **Köpek**'ten korkup çekinen Sultan, bir gün kendisine samimi bağlılık duygularıyla bağlanmış olan hassa kölelerinden (*gulaman-i has*) birini yanına çağırarak, ona, "**Köpek**, utanmazlığı ve yüzüzlüğü ele aldı. Memleket erkanımızı ve saltanat büyüklerimizi birer birer varlık feza-

(71) Bak. n. 63

(72) Kur'an-ı Kerim, 42/19

sından yokluk çölüne gönderdi. Bu sıralarda yalnız olarak belinde kılıcıyla huzura geliyor. Onun bu küstahlığı ve saygısızlığı karşısında ne yapacağımı bilemez oldum. Kimseye duyurmadan en kısa zamanda **Sivas** Mahrusesine git, oranın subaşı (ser leşker) emir-i candar **Hüsameddin Karaca**'yı gör. Benden duyduklarını ona anlat. Onu en kısa zamanda saltanat makamına getir de bu kötülük ortadan kaldırılsın, bu musibet savuşturulsun" dedi.

Zamanın padişahının bu haberini köle, **Candar Hüsameddin Karaca**'ya ulaştırdı. İkisi birlikte Sultan'ın huzuruna çıkmak için **Kubadabad**'a hareket etti. Yolda **Hüsameddin Candar**, geldiğini haber vermek için özel bir kölesini (*gulam -i has*) Sultan'a gönderdi. Kendisi de bir süre oyalanarak yoluna devam etti. Akşam olunca haber vermeden **Saadeddin Köpek**'in çadırına (*visak*) vardı. Ondan başka kimseden korkmayan **Köpek**, onu görünce "Cihan padişahını görmeye mi geldin?" diye sordu. O da, "Ben, siz *Pervane*⁽⁷³⁾ *Melikü'l-ümera* hazretlerinde izin almadan nasıl Sultan'ın huzuruna çıkarım ve kendimi onun yakını sayarım? Bundan sonra ben kendim için sığınacak ve yardım istenecek makam olarak siz *melikü'l-ümera*'nın makamını görüyorum" cevabını verdi.

Bu tür hile ve aldatıcı sözlerle o mel'unun tam olarak kendisine inanıp güvenmesini sağladı. Gönlü ondan yana emin olunca Köpek, o akşam onun şerefine bir eğlence meclisi düzenledi. Dışından belli etmese de sabaha kadar onunla iyi vakit geçirdi. [481] Ona attan, elbiseden, altından, köleden, ay yüzlü cariyeden o kadar bağışta bulundu ki, anlatmakla bitmez.

Sabah olup seher horuzu ötmeye ve ezan sesi duyulmaya başlanınca **Köpek**, her zaman yaptığı gibi Sultan'ın huzuruna çıkmak için yola düştü. *Emir-i Candar* da yanındaydı. Sultan'ın huzuruna önce kendisi girecek, *Emir-i Candar*'ın geldiğini ilan etti. Sultan, onu içeri alarak el öpme şerefiyle şereflendirdi. Sonra dışarı çıkarak *Emir-i Candar*la birlikte yalnız görüşecekleri bir yere gitti. Orada ona elini öptürdü. **Köpek** ona tam olarak güvendi. *Emir-i Candar* her gün özel toplantılarda Sultan'ın huzurunda görevli ve yardımcı biri gibi çalışmaya başladı. Sultan, onunla yalnız kaldığı zaman **Köpek**'in kötülüklerinden şikayette bulunuyordu. Sonunda onlar, tedbir göğüslerinden doğan düşünce denizinde **Köpek**'i şu şekil-

(73) Büyük divanda bulunan arazi defterlerinde has ve iktaa yani dirlik olan timara ait tevcihati yapan ve buna dair menşur ve beratları hazırlayan mühim bir dairenin reisine pervaneci, bu berat ve menşurlara da pervane denilmiştir. (Medhal, s. 95)

ortadan kaldırmayı planladılar: **Köpek**, eğlence meclisine gelince *Emir-i Candar* onunla şarap içecek. aradan bir süre geçince su dökmek bahanesiyle dışarı çıkacak ve daha önce ayarladığı adamlarıyla onu bekleycek. Dışarı çıkınca hep birlikte kılıcı ona saplayacaklar, sevgi denizine sıkıntı veren o adamın belasından dünyayı kurtaracaklar ve o şekilde dinde ve vülette yüksek bir makam bulacaklardı.

Sultan'ın izniyle **Köpek** içeri alınca Sultan'ın planı uygulanmaya konuldu. *Emir-i Candar* kendisine sunulan kadehi yudumladıktan sonra dışarı çıktı. Daha önce işbirliği yapmak için anlaştığı kimselerle sofa-ya oturdu ve **Köpek**'in gelmesini beklemeye başladı. **Köpek**, dışarı çıkınca saygı ifadesi olarak ayağa kalktı. Yanından geçince ona göstermeden sopayı çekip arkasından kafasına vurmak istedi. Sopa hedefi sapıp omuzuna değdi. Onun üzerine **Köpek** geri dönerek elini *Emir-i Candar*'ın boynuna attı. *Emir-i alem* ⁽⁷⁴⁾ **Togan** kılıcını çekip **Köpek**'in peşine düştü. Yaralanan **Köpek** can korkusundan kendini Sultan'ın şaraphanesine attı. *Şarabsalar* ⁽⁷⁵⁾ onu kana bulanmış ve korkmuş bir halde önce [482] yanında bulunanlarla birlikte bıçak, kılıç ve gürzle ona saldırarak kirli nefsinin ve uğursuz canını bedeninden ayırıp onu cehennem'in dibine yolladı. "Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki, zulmeden milletin kökü böylece kazındı". ⁽⁷⁶⁾

Canını cehenneme yollandıktan sonra ⁽⁷⁷⁾ Sultan, akıl sahiplerinin işleri rahatlasın ve kalpleri soğusun diye onun kirli bedenini yüksek bir yere asmalarını buyurdu. Parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurarak, **Kubadabad müşriği** ⁽⁷⁸⁾ **Kemal**'in asılı cesedini darağacından indirip **Köpek**'inkini taktılar. **Kemal**'in hikayesi şöyle: **Köpek**'in iftirası ve gammazlaması sonucunda Sultan **Alaaddin** onu astırmış, fakat daha sonra yaptığına pişman olmuştu. **Kemal**'in akrabaları ve yakınları, onu darağacından indirip defnetmek için Sultan'a yalvarıp yakarmışlarsa da

(74) İsminden de anlaşılacağı üzere hükümdarın sancağını taşıyan ve muhafaza eden küçük bir emir olup maiyeti de vardı ve sarayda bulunurdu. (Medhal, s.83)

(75) Buna şarabdar da denilirdi; her iki tabir de Selçukname'de görülür, Saraydaki "şarabhane-i sultan" veya sadece "şarabhane" denilen ve hükümdara ait meşrubatı korumaya memur daire veya kiler hademelerinin amirine şarabdar veya şarabsalar ismi verilmiştir.

(76) Kur'an-ı Kerim, 6/45

(77) Köpek'in ölüm tarihi muhtemelen 1238 yılıdır.

(78) Devletin mali ve idari işlerinin yolunda gidip gitmediğini teftiş eden kimse. İcap ettikçe şehir ve nahiyelere naibler göndererek işleri tetkik ettirirdi. Bunlar son derece itimada şayan, divan ve devlet işlerinde tam bir vukuf sahibi olan kimselerden seçilirdi; bunun şehir ve kasabalara tayin ettiği naiblerin güvenilir olmaları lazımdı. Naiblerin maaşları devlet tarafından verilirdi. (Medhal, s.44)

Sultan kabul etmemiş, "Onun yerine onun ölümüne sebep olan kimsenin asılmasına kadar o orda kalacak" buyurmuştu. **Köpek** asılınca **Kemal**'in yakınları onun cesedini oradan indirerek toprağa verdiler. Sultan **Alaaddin**'den *-Allah kabrini nurlandırın-* nakledilen kerametlerden biri budur.

Köpek'in cesedini taşıyan asılı kafesi halk seyretmeye gelince ansızın kafes aşağıya düşerek bir kimsenin ölümüne sebep oldu. Onun üzerine Sultan (Gıyaseddin), "O alçağın kötü ruhu, öbür dünyadan da cisimler alemine kötü etki yapıyor" dedi.

Sultan o işten kurtulunca hemen, **Köpek**'in azlettirip bir cami köşesinde oturmaya mecbur bıraktığı **Celaeddin Karatayi**'yi *-Allah rahmet eylesin-* çağırıp gönlünü aldı. *Taşthane*'yi ⁽⁷⁹⁾ ve hassa hazinesini (*hazine-i has*) ⁽⁸⁰⁾ yeniden ona teslim etti. Görev sayfasının üzerine "azıl" çizgisi çektiği **Sahib Şemseddin**'i naibliğe, **Sahib Mühezzibedin**'i de vezirliğe tayin etti. **Pervaneliği Velieddin Tercüman**'a, tercümanlığı da bu kitabın yazarının babası **Mecdeddin Muhammed el-Ca'feri**'ye verdikten sonra oradan (Kubadabad) kalkıp mutluluk ve neşe içinde gönlü rahat, düşmanını yenip ezmüş olarak muzaffer bayraklarının altında **Konya**'ya geldi. Gençliğinin sonbaharını şarap kadehiyle kutlamaya başladı.

[483] 100-GÜRCÜ MELİKESİNİN TAHTIREVANININ KAYSERİ MAHRUSESİNE GELMESİ, O GÜNLERDE EVLİLİK İÇİN NİKAH VE GERDEK TÖRENİ DÜZENLENMESİ

Bundan önce de anlatıldığı gibi Emir **Kemaleddin Kamyar**, padişahın ordusunu Gürcü ülkesine çekmiş, **Hah, Nahah** ve oranın beldelerinin kalelerinin birkaçını ele geçirmiş, o ülkenin halkının çoğunu muzaffer ordunun ezici ve kahredici kemendine bağlamıştı. O zaman Gürcü Melikesi **Rosudan**, **Kemaleddin**'e elçiler göndermiş, kendi emirlerinden

(79) Taşt, leğen demek olup, hükümdar yemeğe otururken veya yemek yedikten sonra yahut abdest alırken ve el yıkarken önüne leğen ve ibrik getirip hizmet eden hademeye "taştdar" denir, bunun emri altında "taşhane" denilen gerek el yıkamaya, gerek kumaş yıkamaya mahsus leğenlerden başka hükümdarın kılıç, elbise, çizme, oda takımları, yastık vs. bulunurdu. Taştardar'ın maiyetinde bu işler için hademeler vardı. Hükümdar bir yere veya sefere gidecek olursa, kendisiyle beraber, firaşhane, şarabhane ve mutfak ile beraber taşthane de giderdi.

(80) Hazine-i amireden (genel hazine) başka hükümdarın "hazine-i has" denilen bir iç hazinesi bulunurdu. Bu hazine hükümdara ait olup Osmanlıdaki iç hazineye benzemektedir. (Medhal, s. 124)

Asıllarının Selçukluların kötülüğüne çalışmalarından ve Moğol ordusu-
nu Rum ülkesine yönlendirmelerinden dolayı özür ve af dilemiş, arala-
ndaki yakınlık bağlarının kuvvetlendirmek için Melik **Gıyaseddin**'i
kendisine damat yapmak istemişti. Sultan **Alaaddin** de onun teklifini
olumlu karşılayıp kabul etmişti.

Saltanat sırası kendisine gelen Gıyaseddin **Keyhüsrev**, padişahlık
tahtına oturup, emir ve yasakları geçerli olunca, bu fani dünyada iş bi-
rirmede eş ve benzeri olmayan müstefvi⁽⁸¹⁾ **Şihabeddin Kirmani**'yi, o iş
in görevlendirdi. Onu, çok miktarda hediye ve armağanla, göğün, gü-
lünden hayret ve şaşkınlığa düştüğü süs eşyalarıyla ve sınırsız deni-
li benzeyen bir hazineyle yola çıkardı.

Abhaz ülkesine vardıkları zaman bütün hazırlıklar tamamlanmıştı.
Tutarmeyi vaaddettikleri şeyleri teslim ettiler. Yapılacak diğer işleri de
bitirmek ve dönüş hazırlıklarını tamamlamak için birkaç gün orada kal-
dıktan sonra uğurlu bir günde açık bir talihle şehirden ayrıldılar. **Key-**
hüsrev'in ruhunun şad olacağı bir görkem içinde zamanın Belkis'inin⁽⁸²⁾
tahtirevanının (mehd) yanında Süleyman⁽⁸³⁾ mekanlı ve Feridun⁽⁸⁴⁾
kapılı Sultan'ın huzuruna yöneldiler. **Erzincan** mahrusesine varınca **Şi-**
habeddin, bir *ulak*'ı müjde Burak'ının⁽⁸⁵⁾ üzerine bindirerek, cihan ha-
nunun muazzam tahtirevanı üzerinde büyük bir görkemle gelmekte
olduğunu duyurmak için önden gönderdi. [484] O sırada düşmanı **Kö-**
pek'ten kurtulmuş olan Sultan, dostunun kafilesinin geldiğini duyunca
bütün asker sahiplerine (*sipehdar*), emirlere ve memurlara (*gumaştegan*)
göçtüğü yollarda ve beldelerde Melike'yi merasimle karşılamalarını, müj-
desinin ve iyi haberin icaplarını yerine getirmekten bir an bile geri durma-
malarını buyurdu. Sultan'ın emri üzerine şehirlerde eğlence kasırları
açılır-ı azin kurdular. Öyle ki, abidler bile kendilerini eğlenceye kaptıra-
rak, yüz yıllık ibadet kandilini, neşe taşıyla kırdılar. Beldelerin emirleri-
nin ileri gelenlerinin ve *server*lerinin namuslu eşleri ve iffetli kadınları

(81) Divan-ı istifa denilen maliye vekaletinin reisine "müstefvi" veya "sahib-i divan-ı istifa" denilirdi. Devletin bütün mali işlerine divan-ı istifa bakardı; yalnız arazi ve ikta defter-leri ve onların muameleleri büyük divana ve oradaki "pervane" ye aitti.

(82) Hz. Süleyman'ın çağdaşı olan ve onunla görüştüğü söylenen Saba melikesi. Bir rivaye-
te göre de onunla evlenmiştir.

(83) Bak. n. 70

(84) İran'ın efsanevi Pişdadi sülalesinin beşinci veya altıncı hükümdarı, Cemşid'in torunu.
Kendisinden önce hükümeti ele geçiren zalim Zahhak'tan halkı kurtarmış ve adaletle
ön salmıştı. Sonradan hükümdar olarak tanınan bir İran mabudu olduğu da söylen-
mektedir.

(85) Hz. Peygamber'in mirac'a çıkarken bindiği at.

İslam melikesinin elini öpme şerefini kazanmak için sıraya girdiler. Son derece cömert ve iyi kalpli oluşundan dolayı saçtıkları her bir dirhem karşılığında Melike'den 100 dinar aldılar. Melike'nin eşliğinde hizmet görmekten dolayı hatunların ellerine geçen bağışlarla ve onun şefaatiyle o andan sonra emirler, **Şiir** (Arapça):

"Sana giyinik olarak gelen şefaatchi, çıplak olarak gelen gibi değildir"

dendiği gibi emellerine ulaşmış, iyi bir adla anılır oldular.

Diğer yandan Sultan, doğu ufkundan doğup batı ülkesine hareket eden bir güneş gibi saltanat *çetr*'iyle mutluluk ve sevinç içinde güle eğlene **Kayseri** mahrusesine geldi. Orada Adem'in yaratılış zamanından alemin devirlerinin duracağı vakte kadar kimsenin görmediği ve görmeyeceği bir eğlence meclisi (*bezm*) düzenledi. Parlak yıldızların ve gök cisimlerinin, rahiplerin lambaları ve kandilleri gibi yanıp sönmeye başladığı, Yunus balığı⁽⁸⁶⁾ gibi kudret deryasında yüzüp, boğulmaya yüz tuttuğu zaman Sultan gerdek odasına ve vuslat yatağına gitti. Tahtın üzerinde ay yüzlü bir inciye kendisini bekler buldu. Kolunu o devrin benzersizinin, zamanın ve zeminin güzelinin ahuya benzeyen boynuna doladı. Seher vakti kudret süpürgecileri, göğün lacivert örtüsü üzerine saçılmış olan yıldız parçalarını, "Gündüzü geçimi sağlama vakti yaptık"⁽⁸⁷⁾ süpürgesiyle süpürünce Sultan banyo yapıp toplantı salonunun yolunu tuttu. Saltanat tahtına oturduktan sonra devlet emirlerine, büyüklerine, ülke seçkinlerine, ileri gelenlere ve itibarlı kimselere huzura girme izni verdi. Hepsi içeri girince çok miktarda dinar ve dirhem saçtı. **[485]** Sevinç ve mutluluk sazını akord etti. Emirlerle ve *server*lere kış mevsiminde ilkbahar gibi renkli elbiseler, seçkin ve değerli hediyeler verdi. Hayatının günlerinin geçmesine, ömür sermayesinin bitmesine kadar Melike'nin ay yüzüne olan sevgisi artarak çoğaldı⁽⁸⁸⁾. Gürcü emirler ve *aznavurlar*⁽⁸⁹⁾, saltanat dergahına geldiler. Büyük *ikta*'lar ve çok miktarda bağışlar elde ettiler. Kendilerini hedeflerine ulaşmış ve muratlarına ermiş saydılar.

(86) Yunus peygamber, islahına memur olduğu kavme kahrederek, bir deniz kıyısına gitmişti. Orada kendisini bir balık yuttu. Kırk gün kırk gece balığın karnında kaldı. Tanrı'ya yalvarıp yakardı. Nihayet balık onu karaya bıraktı (Kur'an-ı Kerim, 37/141-144). Büyük balıkların bir cinsine yunus balığı denmesi de bu yüzdendir.

(87) Kur'an-ı Kerim, 78/11

(88) Gürcü Hatun hakkında bak. Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 415

(89) Gürcü aznavurları (beyleri) hakkında bak. Quatremere, Histoire Mongols, s.368

101-SULTAN'IN KORUNAN ÜLKELERE (MEMALİK-İ MAHRUS) DÖNMELERİ İÇİN HAREZMLİLERE DAVET GİRİŞİMİNDE BULUNMASI

Bundan önce de anlatıldığı gibi **Kayır Han**, **Köpek**'in iftirasıyla bağ-
lanıp **Zamantı** kalesine gönderildiği zaman diğer Harezmi emirleri kor-
nup, çok sayıda askerleriyle Suriye diyarına yönelmişler, **Harran**, **Urfa**,
Haruc, **Rakka**, **Ra'sulayn** beldeleri ile bağlı yerlerini ele geçirmişler,
malı, rütbelerine adam sayılarına ve güçlerine göre paylaşmışlar, hep
bir arada güçlenmiş olarak vakitlerini geçirmeye başlamışlardı. Onların
korkularından, korkularından, zulüm ve tecavüzlerinden Suriye, Diyar-
bakır, Rabia, Mısır ve Cizre melikleri korku ve telaş içindeydiler. Bunlar,
her bir han'a hayvanlarının sırtında değerli eşyalar gönderiyor, bu şekil-
de gönüllerini alarak onları, ülkelerine saldırmaktan uzak tutmaya çalı-
şıyorlardı. Fakat buna rağmen bazı zamanlarda ani ve habersiz baskın-
larla o *yavguluların* halefleri ⁽⁹⁰⁾, tüccar kabilelerini kârdan, kazançtan,
ilkı da ziraat yapmaktan ve geçimlerini temin etmekten alıkoyuyor,
malara zarar veriyorlardı.

Bu durumu arz ettikleri zaman Sultan, Sultan **Celaeddin** ⁽⁹¹⁾ za-
manında onlarla dost olmuş, Sultan **Alaeddin** zamanında da onların ar-
zu ve isteklerini yerine getirmek için çaba harcamış olan bendenizin ba-
nası **Mecdeddin Tercüman**'ı [486], onların gönüllerini alması, rahat ve
huzur vaadederek onları, Rum memleketlerine getirmesi için elçi olarak
övevlendirdi. Her han için, ayrı ayrı meliklere yakışır hediyeler, şahane
hil'atler, altın kınlı kılıçlar ve altın dizginli özel atlar gönderdi.

Mecdeddin Tercüman, oraya varıp Sultan'ın mesajını iletince onla-
rın hepsi ona gerekli saygıyı gösterdiler. Hil'at giyinme sırasında hep bir-
likte alınlarını yere koydular. Atların tırnaklarını öpüp saygı ve bağlılık
gösterisinde bulundular.

Ertesi gün hanların (*server*) hepsi bir araya gelip elçiyi yanlarına ça-
ğırarak, "Biz Sultan **Alaeddin** zamanına sevilen, sayılan, huzur ve rahat
içinde yaşayan insanlardık. **Kayır Han** olayı üzerine çıktığımız yolda bi-
zi çevirmeye gelen emirlerle istemeyerek savaştık. Onlara zarar verdik.

(90) İbn Bibi, Selçuklu sınırlarına yığılan, akın ve yağma ile geçinen Türk göçbelerini "Yav-
gıyan (Yavgulular)ın halefleri" olarak vasıflandırır ki, bu tabir Selçukluların ilk çıkışla-
rında Arslan Yabgu Oğuzlarına verilen bir isim iken bilahare bir sıfat olarak yağmacı
manasına kullanılmıştır. (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.417, n.23)

(91) Sultan Celaeddin Harezmşah (617-628/1221-1231).

Hâlâ onun utancını ve sıkıntısını yaşıyoruz. Yaptığımız bunca taşkınlık ve küstahlıkla hangi yüzle ayağımızı o dergahın zeminine koyarız? Biz her zaman zor ve güç kullanarak ele geçirdiğimiz bu beldeleri cihan padişahının memleketleri arasında sayıyoruz. Eğer bu yerler bize saltanat *menşuruyla* verilir, buralara *ikta* yoluyla sahip olursak, buna mukabil size saldıracak düşmana karşı canımızı ortaya koymaktan, bu nimetin bedelini ödemekten geri durmayız. Mimbelerdeki hutbeyi ve sikkelerin yüzlerini Feridun⁽⁹²⁾ gücündeki padişahın isimlerinin nurlarıyla donatıp süsleriz. Hiçbir zaman ve hiçbir durumda Suriye ve Şiraz memleketlerinden, Mısır ve Hicaz diyarlarından bize katılmış olan, bazıları Sultan'ın memleketlerinde, bazıları başka yerlerde yaşayan, Sultan'a bağlılık yazısını hal alınlara yazmış olan askerlerimizden sizi rahatsız edecek ve sıkıntıya dürececek bir hareket doğmaz dediler.

Bu konuda anlaşip nakit sikkelerini değiştirdiler. Cuma günü hatip hutbede Sultan'ın adını andı. Çok miktarda dinar ve dirhemi, şahlara yakışır saç olarak saçtılar. [487] Elçiye büyük bir saygı ve ilgi gösterdiler. Sultan'ın isteklerine can u gönülden uyduklarını bildirerek onu geri gönderdiler.

Bu anlaşmadan sonra kervan kabilelerinin yolu açıldı. Ülke yollarında emniyet ve asayiş sağlandı. Harezmiler idaresindeki o memlekette, saltanat devletine bağlılık ilkesi hakim oldu. Böylece saltanat bahçelerinin tazeliği ve canlılığı arttı.

102-SURİYE MELİKLERİNİN SULTAN'IN SARAYINDAN YARDIM İSTEMELERİ, HAREZMİ ASKERLERİNİN BOZGUNA UĞRAMALARI, ONLARIN HALİFE'NİN DEVLETİNE SİĞİNMALARI

Harezmiler, bir süre Sultan'a haddini aşmama, ahdi bozmama ve söze sadık kalma konusunda ettikleri yemine dikkatli davrandılar, saraya gösterdikleri içten bağlılıklarını, kötü davranışlarla lekelemedilerse de sonunda şeytanın kışkırtmasına, İblis'in yoldan çıkartmasına ve cinlerin oyununa kanarak doğruluk yolundan sapdılar. İnsandan şeytanların aldatmasıyla nankörlük ve isyan yolunun tuttular. Yollarda ve şehirlerde haksızlık yapıp karışıklık çıkarmaya başladılar. Yolları kesmeyi, insanların mallarını yağmalamayı, halkı yerlerinden sürmeyi, yaratıkların varını yoğunu almayı, acımasız ve hayasız davranışlarda bulunmayı yapılması gereken işlerden saydılar.

(92) Bak. not. 84

Bunun üzerine **Halep** hükümdarı (*sahib-i Haleb*) ile diğer Suriye hükümdarları, o güruhu dağıtmak, o sürüyü oradan uzaklaştırmak için bir araya geldiler. Şan ve şöhret kazanmak, savaş ateşini yakmak için Sultan'ın sarayından yardım istediler. Onlara acıma ve sevgi duyan Sultan, yardım ve destek kuvveti olarak Suriye ülkelerine hemhudut olan **Malatya**, **Harput**, **Elbistan** ve **Maraş** gibi etraf memleketlerden (*memalik-i Harput*) toplanan üç bin ünlü süvariye **Malatya** subaşı (*ser leşker*) Emir **Şihreddin Mansur Tercüman** komutasında ve yönetiminde yola çıkardı. Yardım askerleri ve kuvvetleri yedi gün içinde **Malatya**'dan **Halep**'e geldi. **Halep** hükümdarı [488], saygı gösterip yüceltmek için onları karıştırmaya çıkmayı gerekli gördü. Sultan'ın mükemmel cömertliğine, yarınca severliğine ve merhametine övgüler yağdırdı. Askerlere o kadar yol verildi ki, yiyecek ve ulufe gönderdi, onlara sözler verip vaadlerde bulundu ki, sözle tatılması mümkün değil. Orduyu oradan **Birecik**(Bire) tarafına gönderdi. Oraya vardığı zaman köprü kurulmuş geçiş araçları hazırlanmıştı. Askerler sağ salim oradan geçtiler. O sırada Suriye askerlerinin ve kuvvetlerinin sevk ve idaresine tayin edilmiş ve o işi yürütmekte olan **Humus** hükümdarının (*sahib-i Humus*) savaşa hazır halde beklediği **Ru'sulayn** yoluna düştüler. Suriye ordu birliklerinin, Sultan'ın imdat birliklerinin katılımıyla çoğalıp güçlendiğini gören Melik **Mansur**'un mutlu ve sevinçli kalbine cesaret ve korkusuzluk geldi. Suriyelilerin sağ ve sol cenahları, Rum askerlerinin katılımıyla güç, kuvvet, moral ve cesaret buldu. Böylece güçlü cenahları, cesur öncüleri ve korkusuz destek kuvvetleriyle kükreyen ejderhalar, aniden gelen bir bela, etkili bir kaza ve kayıptan çıkmış ok gibi ileriye yürüdüler. Diğer taraftan Harezmiler de **Mansur**'un getirdikleri haber üzerine safları kurup mevzileri hazırlamışlardı. Yigitleri ve kılıç sallayanları öne çıkarmışlar, savaşa ve vuruşa hazır halde beklemekteydiler.

Askerler, **Ru'sulayn**'ı iki menzil geçince düz alana çadır direklerini kurup su kaynaklarının başına yerleştirdiler. O sırada Harezmilerin öncülerinden (*telaye*) bir grup (*kevkebe*), tepenin üzerinden göründü. Savaş arayan, kin peşinde koşan, gücünü denemek isteyen, dağıtıcı eden, demiri eriten yigitler mavi deniz, yırtıcı kaplan ve öfkeli aslan gibi coşup kükrediler. Saflar kurdular. Sağ ve sol cenahları tecrübeli komutanlarla (*server*) sağlamlaştırıp, düşünceden hızlı, dağıtıcı, gök gibi gürleyen atlarının üzerindeki savaş eyerine oturdular. Harezmilerin askerleri, Suriyelilerin üzerlerine geldiklerin öğrenince güneş kaynağı gibi ateş içine düşüp cıva gibi sıkıntıda kaldılar. Davulun (*kös*) gürültüsünün korku-

sundan, bayrakların dehşetinden, yalın kılıçların ışıltısından, Hindi hançerlerden, rüzgar hızlı, şimşek çakışlı, dağ yapılı, sırtları eyerli ve takımları süslü atların kişnemesinden, herbiri Efrasiyab⁽⁹³⁾ [489] gibi başı dık, Suhrab⁽⁹⁴⁾ gibi yiğit, Mehrab gibi⁽⁹⁵⁾ savaşçı, "Geniş yüzlü, iri burunlu, keskin kılıçlı, gülyabanının pençesi gibi okları olan, flin hortumu gibi torbalar taşıyan" kalpleri kin ve düşmanlıkla coşup taşan yiğitler yüzlerini vuruşma ve çarpışmaya döndüler. Atlarının ayağından kalkan toz, aydınlık günü karanlık geceye çevirdi. Savaş denizinin çarpışan dalgaları, parlayan ışıkları söndürdü. Oklarının darbesi göğü kararttı. Mızraklarının sivri ucu, düşmanın göğsünü hedef aldı. *Gök yarıldığı zaman, yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman*" ⁽⁹⁶⁾ hükmünün gerçekleşeceği, Suriyelilerin Harezmilerin saldırısı üzerine ölüm veya rezil olma korkusuna kapıldıkları sırada **Zahireddin Mansur**, ansızın geri dönerek tekrar savaşa girdi. Harezmileri savaş meydanında bozguna uğratarak, onların kaçıp bir yere sığınmalarını sağladı. Onlar, çaresiz kalıp dünyanın altı yönüne, alemin yedi iklimine beş tekbir okuyarak belli bir hedef, kararlaştırmış bir sığınak olmadan yola düştüler. Onların bir kısmı, saldırıdan kaçıp eziyetten kurtulduktan sonra kendilerini **Bağdat** nahiyelerinin hudutlarında buldular. Müminlerin Emiri **El-Mustansır Billah**'a ⁽⁹⁷⁾ -Allah ondan razı olsun- onların ülkesine gelişini haber verdikleri zaman, büyük bir merhamet, engin bir sevgi ve ilgi göstererek, onlara izzet ve ikramda bulunulması konusunda ferman çıkardı. Onların durumlarının iyileştirilmesi, işlerinin yoluna konulması konusunda büyük gayret gösterdi.

Suriye ordusu, Zahireddin Mansur'un can alan, sıkıntıya sokan saldırısından dolayı zafer ve başarı kazanınca her iki ordunun eline Harezmilerin mallarından ve hayvanlarından çok miktarda ganimet geçince Sultan **Celaeddin**'in⁽⁹⁸⁾ -Allah kabrini nurlandırsın- katibi olmuş, o sırada **Bereket Han**'ın vezirliğini yapan ve **Harran** kalesine hakim olan **Şi-**

(93) Şehname'de adı çok geçen büyük ve kahraman Turan hükümdarı. İran'ın mitolojik Pişdadiyan sülalesinden Menuçehr'le, bilhassa Zaloğlu Rüstam'le savaştığı söylenir. Sonunda Rüstem'e yenilerek idam edilmiştir. Efrasiyab'ın eski Türk kahramanı Alp Ertunga olduğu söylenir.

(94) Şehname'ye göre Rüstem'in Türk padişahının kızından olma oğlu. Turan askerlerinin komutanı olarak iranlılarla savaşa girdi. Tanımadığı babası Rüstem ile savaşarak onun tarafından öldürüldü.

(95) Şehname'ye göre, Rüstem'in annesinin babası olan Kabul padişahı.

(96) Kur'an-ı Kerim, 82/1.2

(97) Abbasi halifesi (623-640/1226-1242).

(98) Sultan Celaeddin Harezmşah (617-628/1220-1231)

Şihabeddin Zenderi [490] velinimetinin yenildiğini öğrenince kendi kendine, "**Bereket**'in ordusu yenildiğine göre, ben şimdi Rum tarafına gidip ona önce olduğu gibi Sultan'ın devletinin taraftarları ve sarayının hizmetkarları arasına girerim. Kaleyi Rum sultanına teslim edip onun ülkesinde olunca bir daha **Bereket**'in yüzünü görmem, onun karşısında utanmam ve halimin alınına ihanet ve hıyanet yazısı yazılmaz" diye düündü. O sırada **Humus** hükümdarı (*Sahib-i Humus*) **Melik Mansur**, gizlice **Şihabeddin Zenderi** ile **Cemaleddin Habş-i Hemedani**'ye emirler gönderdi. İktalar, mümbit ve kıymetli mülk verme vaadinde bulunarak onlarla beraberleşip mektuplaşmaya başladı. Bunlar, **Melik Mansur**'un düzenlediği **Melik Nasır**'ın *menşur*'unu alınca gizlice **Halep** hükümdarı **Melik Nasır**'ın sancığını kaleye götürdüler ve ona yapılan dua seslerini gökleme çıkardılar.

Zahireddin ile diğer saltanat devletinin emirleri, Suriye (Şam) halkının yaptığı hileyi öğrenince onlara duydukları hoşgörüden dolayı onu bilmezden ve görmezden geldiler. Birkaç gün onlarla beraber oldular. İnsana iyilik veren kadehleri yudumlayıp, testileri ve sürahileri boşalttılar. Sonunda birbirlerine söyledikleri sevgi, saygı, dostluk ve kardeşlikle ilgili sözlerin yerini vedalaşma ile ilgili sözler aldı ve birbirlerinden ayrıldılar.

103-AMİD MEMLEKETİNİN -ALLAH ORAYI MAMUR ETSİN- SULTAN'IN KULLARI TARAFINDAN FETHİ

Rum emirleri, Suriye askerlerine ve meliklerine veda ettikten sonra **Amid** kullarına geldiler. Konakladıkları o yerde **Zahireddin Tercüman**'ın çağırılmasında (*sera perde*) bir toplantı yaptılar. **Zahireddin** onlara, "Suriye emirleri, hileyle **Harran** ve **Urfa** memleketlerini ellerine geçirdiler. Bizim böyle güçlü bir orduyla bir iş yapmadan, bir ülkeyi saltanat divanının emrine sokmadan geri dönmemiz, büyük bir hata, affedilmez bir ayıp ve utanç olur. [491] Düşüncem, **Amid**'e (Diyarbakır) gitmek, oranın kuşatmasını, "arzu ve hevesten uzak, niyet bacağını sıvayarak" gerçekleştirmektir" dedi.

Orda bulunanların hepsi, bu görüşü beğenip onayladı. Büyük bir hırs ve azımla yiğitlik ve erkeklik alınlarına kararlılık bağı bağlayıp **Amid**'in yolunu tuttular. Sultan'a da bir ulak göndererek, Harezmi askerlerin yanıldığını, Suriyelinin, **Harran** ve oraya bağlı kaleler ve belde-ler konusunda yaptığı hileyi, kendilerinin **Amid** tarafına hareket ettikle-

rını, orayı almak niyetinde olduklarını bildirdiler ve asker **yardımlı** istedikler.

Sultan, mektuplarını okuyunca onların düşüncelerini beğendi. Derhal **Sivas** subaşı **Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı** ile **Niksar** (Nekisar) subaşı **Mübarizeddin Yav-taş'a**, **Danişmend** vilayetinin bütün askerleriyle, büyük bir görkem ve ihtişamla, tam bir kararlılık ve vakarla, mükemmel bir güç ve kuvvetle **Amid**'in yolunu tutmalarını, acele etmeyi gerekli, durup eğlenmeyi mahzurlu saymalarını buyurdu.

Mübarizeddin büyük bir orduyla **Amid** tarafına hareket etti. Oraya varınca diğer emirlerle birlikte kuşatmaya katıldı. O sırada her ne kadar **Amid**'de muhafız, azık, asker ve zahire kalmamış olmasına, **Hısn-ı Keyfa**'da (Hasankeyf) oturan **Amid**'in hükümdarı (malik) Melik **Kamil**'in oğlu Melik **Salih**'in zulmü yüzünden halkın kasırların ve köşklerin pencerelerini, kapılarını ve süs eşyasını söküp bekçilerin yiyeceklerine vermelerine, mutsuz günlerini geçirmeye çalışmalarına rağmen, **Amid**'in fethi, oranın kuşatma, savaşıma ve zor yoluyla alınması insanın aklına ve havsalasına sığmazdı. Bu yüzden burçlarının herbiri, sert kayadan bir dağa benzeyen o muazzam kale kuşunu, hile, aldatma, oyun ve tuzak kurarak avlamaktan başka çare ve tedbir göremediler.

Derken bir gün sıcak bir zamanda kuşatan ve kuşatılan askerler [492] şehrin içinde ve dışında oturmuşlar, bir köşeye yaslanıp dinlenirken; havanın kızgın sıcaklığı, ayrılık ateşine düşmüş aşıkların kalbinden ve nefesinden çıkan sıcak gibi her tarafı kavururken o belde Kürtlerinin önderi ve yöneticisi olan **Fahreddin İbn Dinari**, kale duvarının yanında dikilmekteydi. Yiğitlik, mertlik ve iş bitirmede büyük bir şöhrete sahip olan Emir **Zahreddin Tercüman**'ın naibi **Nasreddin Aslan b.Kaymaz**, konuşmak için onun yanına gitti. Selam verip hal hatır sorduktan sonra, "Efendimize ne zamana kadar kuşatma zahmeti çektirecek, savaş sıkıntısı vereceksiniz? *Melikül ümera*'nın savaşa son vermek, bazılarını emellerine ulaştırmak konusunda vazgeçemeyeceği ve geri alamayacağı sözleri var. Eğer güvendiğin yakınlarından birini haberci olarak ona gönderir, satanat devletinin senin hakkında düşündükleri iyi şeyleri öğrenirsen yerinde olur" deyince, "İkinci namazı vakti şu şekilde ve yapıda güvendiğim birini Nehir kapısından (*babül ma*)⁽⁹⁹⁾ size göndereceğim. O kimse, **Zahreddin** ne buyurursa, dinleyip bana nakledecek" cevabını verdi.

(99) Kalenin Dicle'ye açılan kapısı.

Kararlaştırılan vakitte dilenci kılığındaki biri anılan kapıdan dışarı çıktı. Onu bekleyen **Nasireddin**, onu alıp, **Zahireddin**'in yanına götürdü. **Zahireddin** makamından yabancıları çıkardı. Aşırı bir ilgi gösterdiği ve sözlerine dikkat ederek konuştuğu haberciye (*kasıd*), "Her zaman akıllı kimselerin malumudur ki, servet, adam, güç ve kuvvet bakımından **Sultan-ı Azam**, yeryüzü sultanlarının hepsinden daha çok yardımcıya ve destekçiye sahiptir. Bağımsız meliklerin ve taç bağışlayan padişahların hiçbirisi o konularda onunla yarışamazlar. Şu gerçeği bilmeniz gerekir ki, **Sultan**'ın askerleri buraya kadar geldiklerine göre [493] amaçlarına ulaşmadan geri dönmezler. Eğer Emir **Fahreddin**, bilgisi, tecrübesi ve ileri görüşlülüğüyle başkaları aynı şeyi yapmadan, önce davranma üstünlüğünü elde ederse, saltanat sarayında kendisine makam ve mevki bulur, mutluluk bahçesine ayak koyar, şanının ve şöhretini en yüksek noktasına çıkar. Şehri **Sultan**'ın kullarına teslim edince, her isteğine ve arzusuna kavuşması işini üzerime alırım" dedikten sonra sözünü tutacağına dair ağır yeminler etti. İyi vaadlerle habercinin kesesini ve kulağını doldurdu. Hemen 50 dinar ödemeyi kabul etti. Gönlünü hoş ederek onu şehre yolladı.

Haberci, mesajı iletince **İbn Dinar**'ın yanağı gül gibi açıldı. Duyduğu büyük sevinçten haberciye mükâafat üstüne mükâafat verdi.

Ertesi gün yaratıkların aşırı sıcaktan, rahat yataklarında gizlice uykuya daldıkları sırada **İbn Dinar**'ın habercisi **Melikü'l ümera Zahireddin**'in yanına gelerek, "Bu şehrin teslimi konusunda şu söyleyeceklerimden başka yol görmüyorum: **Sultan**'ın askerleri, hendeğin kenarındaki ön duvarın demir kapısını ateşe versin. Ateş işini görürken, ben karanlık gecede mancınıkların ipini aşağıya sarkıtır, askerleri kaleye çekerim. O şekilde savaş kazanılır" dedi. Ayrıca "Emir **Zahireddin**, ettiği vaadleri tutacağı ve verdiği sözden dönmeyeceği konusundan yemin etsin" diye uyarıda bulundu.

Haberci, **Zahireddin**'in huzuruna çıkıp mesajı iletince **Zahireddin** mutlu oldu ve sözünü tutacağına, onu yorumlama ve değiştirme yoluna gitmeyeceği, anlaşmayı ve sözleşmeyi bozmayacağı, **İbn Dinar**'ın sıkıntılarının giderilmesi için elinden geleni yapacağı, **Hısn-ı Keyfa**'da (**Hasan-keyf**) bulunan Melik **Salih** için *nal baha* vergisi olarak (*be resm-i nal baha*)⁽¹⁰⁰⁾ 400 bin dirhem (*aded*) göndereceği konularında yeminler etti.

(100) Osmanlılarda da görülen vergi türü. Moğolların 1266'dan itibaren yaptıkları reforma göre Anadolu'dan alınan vergi türlerinden, orduya ödenen vergi. (Nejat Kaymaz, Pervane Muineddin Süleyman, s. 220)

Haberci şehre dönüp [494] duyduğu sözleri ve gördüğü şeyleri anlatınca **İbn Dinar**, şehirde sahip olduğu dinarları ve saçları haberciye emanet ettikten sonra, "400 bin dinarı sana teslim ettikleri zaman onu sandığa koy, ağzını mühürleyip geri dön. Kapı yanıp dökülünce Sultan'ın devletinin emirleri, anlaşmada kararlaştırılan şeyleri yerine getirir. Biz de yiğitleri yukarı çekmek için ipleri aşağıya sarkıtırız" dedi.

Haberci geri döndü. **Zahireddin**'in huzuruna çıkarak durumu anlattı. Onun üzerine Emir **Zahireddin**, **Mübarizeddin Çavlı**'nın yanına gidip olup bitenleri anlattı. Emir **Mübarizeddin**, bütün emirleri ve subaşıları çağırdı. Hikayeyi başından sonuna kadar onlara aktardı. Onlardan, şehirden gelen haberciye mührünü vurarak teslim etmek için maldan, nakitten, altından, gümüşten neleri varsa ortaya koymalarını, haberci güven kazanmış olarak geri geldiği zaman herbirinin bir kucak üzüm çubuğuyla kalenin giriş kapısına giderek üzüm çubuğunu oraya yığmalarını, ondan sonra kapı yanıp işler yoluna girinceye kadar neft atanların (*neffatan*)⁽¹⁰¹⁾ ve *mancınıkların* neft atmalarını buyurdu.

Ertesi gün sipahiler, balyalanmış üzüm çubuklarını kalenin kapısına çekmeye başladılar. Yakarıdan harekete geçirilen ok, sapan ve taş atan (*koşk encir*) aletlere aldırış etmediler. Kapının önü üzüm çubuğuyla dolunca işinin ehli, eli çabuk, korkusuz neft atıcıları (*neffatan*) [495], **Nemrut** ateşi⁽¹⁰²⁾ yakıp, üzüm çubuğunun dumanını göklere çıkardılar. Kapı yanıp demirleri yere döküldü.

Takdir perdecilerinin, karanlıkların astarını, zamanın kapısından penceresinden içeri soktukları, Habeş ve Zenci ülkesinin askerleri ve muhafızları koyu renkli hisarın şerefelerinden görüldüğü zaman **İbn Dinar**, yiğitlerin yukarı çıkıp canlarını ortaya koymaları için kemendleri kale duvarının üzerinden aşağıya atınca önden gitme ve ileri atılma konusunda sipahiler arasında yarış başladı. Onların çıkardıkları gürültü patırtı, karşı grubun nöbetçilerinin ve muhafızlarının dikkatini çekti. Olanları anlamak için meşale tuttular. **Dinar**'ın oğluna emanet edilmiş olan burcun duvarından mancınık iplerinin sarkıtıldığını, işin koruma ve beklemeden çıkıp ihmal ve hıyanete dönüştüğünü görünce sipahiler, o gecenin karanlığında ümitlerini yitirmiş ve hüsrana uğramış olarak geri döndüler.

(101) Orduda neffat denilen sanatı ateş vermek, yakmak olan Nefti yani neftçiler, barutçular ve nakkab denilen kale deliciler de çok miktarda bulunurlardı. Neftçiler şehri yakmak için neft hazırlarlar ve bunu tutuşturup mancınuk veya arrade'lerle kale ve şehre atarlardı.

(102) Nemrut, Hz. İbrahim'i putları kırdığı ve kendisini Tanrı tanımadığı için yaktığı büyük bir ateşe attırmış, fakat ateş güllük gülistanlık olmuştu.

Ertesi gün şehrin ileri gelenleri ve itibarlı kişileri (*ayan u muleberan-ı şehir*) bir araya gelerek, "Şehrin korunması ve savunulması konusunda sağlam bir direk ve büyük bir kapı olan, aşiretleri ve kabileleri tarafından desteklenen **İbn Dinar**, Melik'e karşı olma yolunu seçtiğine göre, bizim onu yakalayıp cezalandırmamız hiçbir şekilde mümkün değildir. Doğrusu odur ki, akıllı ve ileri görüşlü kimseler gibi davranarak, şehri kendi rızamızla Sultan'ın kullarına (*bende*) teslim edelim. Eğer onlar, şehri savaşarak alırlarsa, kesin olan o ki, canımıza aman, ömrümüze süre vermezler. "De ki. Hükmün verileceği gün inkârcılara ne inanmaları fayda verir ve ne de ertelenirler" (103) ayetini bizim için okurlar" deyip şehir sakinlerinden iki üç kişiyi burcun üzerine gönderdiler. Onlar bağırarak, "*Melikül ümera'nın naibi* Emir **Nasıreddin Arslan**'ı bulduğumuz Nehir kapısına gönderin de bize bir şeyler söylesin" dediler.

Nasıreddin, yanlarına geldiği zaman şehir kadısı, **Necmeddin İbn Habir**, *mançınukcu* **Cafer** ve diğer ileri gelenler orada bekliyorlardı. Ona, "Eğer zahmet edip [496] **Malatya** Subaşı Emir **Zahireddin**, **Harput** Subaşı Emir **Sinaneddin Yakut** ve **Elbistan** Subaşı Emir-i meydan Emir **Hüsameddin**'in buraya buyurmaları için haber iletirsen, onlar buraya gelince anlaşmanın gereklerini yerine getiririz" dediler.

Emirler gelince onlar yukarıdan aşağıya indiler. Kapıyı yarı aralayıp emirleri karşıladılar ve onlarla kucaklaştılar. Çektikleri sıkıntıları ve gördükleri eziyetleri bildiklerini söyleyip hal hatır sordular. Emirler, onlara izzet ve ikramda bulunarak, cömertlik ve büyüklüğün gereklerini yaptılar. Emir **Zahireddin** ordan burdan konuştuktan sonra onların emellerine ulaştırılması görevini üstlendi. Onların durumlarının düzeltilmesi, acılarının dindirilmesi konusunda hiçbir yoruma, inkâra ve er-telemeye yer bırakmayan yeminler edip andlar içti.

Konuşma ve sohbet işini bitirip halvette hikayeyi tamamladıktan sonra Emir **Mübarizeddin Çavlı** ile diğer komutanları (*server*) çağırdılar. Durumu onlara da bildirdiler. Onlarda şehir halkının istedikler gibi yemin edip senetler (*hüccet*) yazdılar. Toprağı olan bütün eşrafın (*ayan*) nehir kıyısındaki bahçelerini ve oradaki **Amidlilerin** tarlalarını *divani* vergilerden ve *avariz* mükellefiyetinden muaf tuttular. Sultan adına *ik-ta*, mülk, ödül ve *hil'at* vaadinde bulundular. Ayrıca emirler, şehrin itibarlı kişilerinin herbirine kendi özel mallarından (*hassa*) *hil'atler* (*teşrif*) verdiler. Böylece iki taraf arasında barış tam olarak sağlandı.

(103) Kur'an-ı Kerim, 32/39

Ertesi gün emirlerin herbiri askeri ve sancağıyla şehre girdi ve kendi sancağını (*alem*) **Amid** kalesinin burcuna dikti. Müjdeler verip sevinç gösterilerinde bulundular. Sonra saltanat sarayında toplantı yaptılar. Oraya fakir zengin bütün şehir halkı gelip devlet emirlerini gördüler, hizmete girip, Sultan **Gıyaseddin**'in taraftarları olacaklarına yemin ettiler.

Vatina (?), **Süveyda** (Siverek), **Arkanin** (Ergani), **Akil** [497], **Semaniye**, **Çermük** ve bunlar gibi **Amid**'e bağlı yerlerin komutanları (*server*) ve kalelerin muhafızları (*kütüval*), (**Amid**) kalesinin saltanat devletinin kulları tarafından alındığını duyunca hemen devlet büyüklerinin yanına gelip, kalelerin ve oraya bağlı yerlerin anahtarlarını ve mallarını onlara sundular. Emirler, onlara bağışlarda bulunarak, onları yüce sarayın güzel vaadleriyle ümitlendirip, işlerinin, makamlarının, taraftarlarının ve insanların başına gönderdiler.

Emirler, kale komutanlarının ve muhafızlarının değiştirilmesi, onların isteklerinin yerine getirilmesi işlerinden kurtulunca Sultan'a ulak ve haberciler gönderip durumu ve isteklerini bildirdiler.

Sultan bu müjdeyi alınca büyük bir sevinç duydu. Emri üzerine eğlence meclisi (*bezm*) düzenleyip müjdeler verdiler. Memleketlere *fetihnameler* gönderdi. Ondan dolayı herkes mutluluktan tam olarak nasibini aldı. Sonra her emire saltanat devletine yaptıkları hizmetleri öven bir ferman tuğraladı, bir *hil'atle* birlikte hızlı koşan atlarla onlara gönderdi. Şehir halkının herbirinin devletin güvencesinde olduğuna dair bir *menşur* yazıldı. Emirlerin, oralarda yapılacak işleri görüş sormadan ve hüküm beklemeden yapmalarını, halkın saraya bağlanmalarını buyurdu.

Emirlere cevap olarak Sultan'dan *hil'atler*, ödülleri, fermanlar ve *menşurlar* geldikten, o beldelerin ve bölgelerin sıradan ve seçkin kişilerinin gönülleri alındıktan, onların saltanat devletine bağlılıkları ve biatleri gerçekleştirildikten, her yaratığın muhalefete ve karşı gelmeye gücü kırıldıktan sonra, ülke sınırında bulunan **Meyafarikin** (Silvan), **Mardin**, **Cezire** (Cizre), **Musul** ve **Hısn-ı Keyfa** (Hasankeyf) hükümdarları (*sahib*), o memleketin alınışını kutlamak için emirlere ve Sultan'a ayrı ayrı elçiler gönderdiler. Mülklerinin *menşurlarını* yenilemek istediler. Hutbe [498] ve sikkeleri Sultan'ın adlarının nuruyla süslediler. **Amid** subaşılığını (*serleşker*) Emir **Mübarizeddin İsa Candar**'a bıraktılar. Onun iyi yönetimi, engin tecrübesi, dirayet ve vakarı, yüksek makamlı kişilerin de gayretiyle o havalinin işlerini yoluna koydular. Heybetin, gücün ve kuvvetin doruğuna çıkıp saltanat devletine uyararak, ömürlerinin sonuna, vadelerinin dolmasına kadar mutluluk içinde vakit geçirdiler.

104-BABAİ HARİCİLERİNİN KEFERSUD NAHİYESİNDE ORTAYA ÇIKMALARI, YAKTIKLARI FİTNE ATEŞİNİN SULTAN'IN KULLARI TARAFINDAN SÖNDÜRÜLMESİ

Sözüne güvenilir kimselerden duyduğuma göre, *Harici Baba ishak*, *Sumeyyat* kalesinin bağlı yerlerinden olan *Kefersud* bölgesinden idi. Gençlik yıllarının başlarından, hayatının ilkbaharından beri kafasında insan aldatmak ve mürit avlamak sevdası vardı. Göz boyama ve büyü sanatında eli çabuk ve ustaydı. Başta şehirle ilişkisi az olan köylülerle, bilgisiz bir fakihden veya sözde bir müftüden duydukları en ufak bir yaldızlı söze aldanan, inançlarında itiraz etmek diye bir şey bulunmayan, onların sözlerine hiçbir şekilde karşı gelmeyen Türk topluluklarını (*teva-ı etrak*) davetle meşgul oldu. Her zaman gözü yaşlı, hali üzgün ve vücudu zayıftı. Konuşurken kısık bir sesle konuşurdu.

Bir süre geçip davetinin alanı genişleyince Türk ve Kürt kabilelerinin fakiri zengini, inanarak ve isteyerek onun tarafında yer aldı. O beldelede sözü dinlenen biri oldu. O sırada sahip olduğu adamlarıyla ayaklanmaya kalksa, yalan lambasını yakamayacağını düşünerek [499] bir gün kimseye görünmeden *Kefersud*'tan ayrıldı. Halkın gözünden kayboldu. Uzun bir süre sonra sesi, *Amasya*'ya bağlı köylerin birinde duyuldu. O köye varışının ilk günlerinde köy halkının koyunlarının çobanlığını yaptı. Kendisini son derece dindar ve güvenilir biri olarak gösterdi. Hiçbir yaratıktan az çok bir şey kabul etmiyor, her gün bulduğu yiyecek ile yetiniyordu. Güderken hayvanlara ve koyunlara sevgi ve şefkat gösteriyordu. Zühd ve takvada işi o dereceye vardırdı ki, kadın erkek bütün köy halkı ona inanma tuzağına düştü, onun maksat ve muradının kölesi oldu. Üzüntü ve sıkıntıya düşen bir kimse veya aralarına soğukluk ve düşmanlık düşen karı koca ona başvurursa, o, onlara bir muska yazar, o zaman hemen sıkıntı huzura, soğukluk yakınlaşmaya ve düşmanlık da dostluğa dönerdi.

Bu durum uzun süre devam etti. Aldatmada yeterli seviyeye geldiğini, çok miktarda mal sahibi olduğunu görünce köyün yakınındaki bir tepeye zaviye yaptı. Orda ibadetle, zühd ve takva ile meşgul oldu. Kendisiyle düşüp kalkan, kahvaltıyı ve akşam yemeğini birlikte yiyen sapık birkaç müridinden başkasıyla görüşmedi. Kendisini yemekten içmekten el çekmiş, açlığa susuzluğa dayanan biri olarak gösterdi. Müridleri ise, sırasıyla işaret aldıkları Türk topluluklarına koşuyor, onları baştan çı-

karmakla meşgul oluyorlar, halkı, ona bağlılık ağına ve tuzağına çekiyorlardı. Öyle ki, **Harran** ve **Urfa** taraflarında toprak kazanmış olan Harezmler'e davetçiler (dai) gönderiyor, onların yanında Sultan **Gıyased-din**'in yaşayış tarzını ve onun şaraba düşkünlüğünü kınıyor, onun Alemlerin Rabbinin yolundan saptığını, [500] Hulafâ-yi Raşidin'in (104) izinden ayrıldığını söylüyordu. Böyle yalanlar ve aldatmacalarla halkı kendi sapık yoluna girmeye çağırıyordu. Sonunda sıradan kişiler, aşırı cahilliklerinden, çok değerli biri olduğuna karar verip ona inandılar.

Bir gün o, yakınlarından bir müridini **Kefersud**, birini de **Maraş** tarafına göndererek, "Filan ayın filan gününde bize inanlar, atlarına binip bel-delerin fethine çıksınlar. Bizim adımızı duyup fesatların kökünü kazımak ve insanların halini düzeltmek uğrunda çalışacak kimseler, elde edilecek ganimet ve maldan hisse sahibi olacaklar. Karşı gelenler ise, hiç tereddüt edilmeden öldürülecek, yakılacak, ortadan kaldırılacaktır" dedi.

Şeytan yapılı, Ahrimen⁽¹⁰⁵⁾ tabiatlı o iki mürid, Deccal'a⁽¹⁰⁶⁾ benzeyen pirlерinin emriyle belirlenen vilayetlere gittiler. Karışıklık çıkarmaya ve beldeleri yıkmaya meyilli olan bir topluluğu yalan ve hile ile baştan çıkardılar. Seslerini, birkaç yıl önceden savaş araş-gereçlerini hazırlayıp emir ve işaret bekleyen Türk kabilelerinin obalarına ve hanlarına ulaştırdılar. Bu sesi alanlar, karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler. Arı kümesi gibi kaynayıp uğuldamaya başladılar. Belirlenen günde ayaklandılar. Önce o eşkiyanın doğduğu, taraftarlarının, adamlarının ve müridlerinin toplandığı yer olan o köyü ateşe verdiler. Duman gibi çevreyi ve etrafı sardılar. O melunun emri gereğince davete uyararak arkalarına düşenlere hayat hakkı verdiler. Onu tanımayanları, inkâr edip karşı gelenleri, hiç korkup çekinmeden yok ettiler. İlerledikçe o fitnelerin adamlarının ve askerlerinin kalabalığı artmaya başladı.

O sırada [501] yiğit, mert, bilge ve gözüpek sıfatlarıyla nitelenen **Malatya** subaşı (serleşker) **Alişir oğlu Muzaffereddin**, bir topluluk oluşturarak onların üzerine yürüdü. İki taraf arasında büyük bir savaş, şiddetli bir çarpışma ve vuruşma oldu. Sonunda yenilgiyi **Muzaffereddin** tattı.

(104) İlk dört halife.

(105) Zerdüşť dininde kötölüğün kaynağı olup, İslamiyetteki Şeytan'ın ve İblis'in karşılığıdır.

(106) Deccal, ahir zaman alametlerindendir. Kıyamete yakın zuhur edecektir. Bir eşeğe binip tanrılık davasıyla ortaya çıkacak, yeryüzü zulme boğulacak, birçok kimseler onun ifşaline kapılacaklardır. Nihayet Mehdi gelip Şam'da Deccal'i öldürecektir.

Onun sancığı ve davulu (*nekkare*) karşı tarafın eline geçti. **Muzafferedin, Malatya**'ya dönüp Kürtlerden ve Germiyandan kalabalık bir asker toplayıp tekrar onlarla savaştıysa da yenilgiden kurtulamadı.

Böylece başarı iki kez onlara yüzünü gösterince daha da küstahlaşıp cesaret buldular. Askerlerinden bir öncü birliği, **Sivas** nahiyelerine saldırmak için yola çıktı. Büyük bir kararlılıkla menziller aşılar. **Sivas** halkı, onların şerrini defetmek ve rezaletini uzaklaştırmak için adam toplayıp onlara karşı koydularsa da saflar halinde canlarını hiçe sayarak saldıran Hariciler karşısında bozугuna uğradılar. Onlar, **Sivas** iğdişbaşı⁽¹⁰⁷⁾ olan **Hürremşah** adlı kimseyle diğer ileri gelenleri (*muteber*) öldürdüler. O savaşta o şer kimselerin eline çok miktarda ganimet geçti. Onların morali ve azmi yükseldi. Sonra yönlerini fesatlığın kaynağı, karışıklığın başı ve başlarının mesken tuttuğu yer olan **Tokat** ve **Amasya**'ya çevirdiler. Oraya vardıkları zaman o cahillerin ateşlerinin alevi bir hayli yükseldi.

Diğer taraftan Sultan'a o cahillerin istilasını haber verdikleri zaman o, ihtiyat tedbiri olarak **Kubadabad** adasına sığındı. Dindarlıkta, dirayetle, cesaretle ve iyi ahlaklı olmada Rum memleketlerinde örnek gösterilen, **Amasya** subaşılığı (*serleşker*) kendisine verilmiş olan **Hacı Armağanşah**'ı -Allah rahmet eylesin- o rezillerin kaldırdığı tozu dağıtıp, karışıklığa son vermek için emrindeki askerlerle o bölgeye gönderdi.

(Armağanşah), **Amasya**'ya varınca hemen Baba'yı, yanındaki adamlarıyla birlikte [502] zaviyeden çıkarıp kalenin burcuna astı. Askerleriyle **Amasya** havalisinde toplanıp Baba'yı bekleyen toplulukla şiddetli bir savaşa tutuştu. Sonunda Hariciler tarafından şehid edilerek Allah'ın rahmetine kavuştu.

(Armağanşah)'ın adamları her ne kadar o uğursuzlara, "Adamınızı ve önderinizi carmıha gerdiler" dedilerse de onları inandıramadılar ve vuruşmadan alıkoyamadılar. Onlar da "Yeri ve makamı itibarıyla o, insanoğullarından hiç birinin ulu zatında bir değişiklik yapamayacak bir noktadadır" cevabını vererek, "Baba resulullah" (Baba, Allah'ın elçisidir) diye bağırarak ateşteki kelekler, dalgalar üzerindeki ördekler gibi naralar atıp erkek kadın hep birlikte ellerinde kılıç ve mızraklarla ileri atıldılar. İşleri, günden güne amaçları doğrultusunda ilerleme ve gelişme gösterdi.

(107).İğdişin bilinen manası kısırlaştırılmış insan veya hayvan demektir. Bu manasından başka karışık soydan gelen insanlara yani ya anası ya da babası Türk olanlara iğdiş denir. Bu manalardan iğdişbaşının devşirme veya muhtelif bir kuvvetin kumandanı olduğu anlaşılıyor. (Medhal,s.105 vd.)

Sultan, **Kubadabad**'dan, mutad olduğu üzere uc'u (sugar) korumak için **Erzurum** tarafına gönderilen askerleri çağırmaya, *ulaklar* ve *haberciler* (*kussad*) göndererek, "Düşmanların işi, günden güne ileriye gitmektedir. Eğer en kısa zamanda onların çıkardığı karışıklığı yatıştırmak için gerekli adımlar atılmazsa, padişahlık yetkisi ve saltanat tahtı elden gider" dedi.

O haberi alan askerler büyük bir hızla (altı gün) ⁽¹⁰⁸⁾ içinde **Erzurum**'dan **Sivas**'a geldiler. Oranın cephanesinde bulunan (*zeredhane*) silahları alıp askere dağıttılar. Sonra bir gün bir gecede **Kayseri**'ye vardılar. Orada Hariciler topluluğunun sayısı hakkında bilgi aldılar. O sırada o reziller, **Kırşehir** vilayetinin **Malya** ovasına (sahra) sürüleri ve mallarıyla gelmişler, orada savaşa hazır beklemekteydiler. Hemen Emir **Necmeddin Behramşah Candar**'ı, Gürcü oğlu **Zahreddin Şir**'i, Frankların önderi **Fardahlay** askerlerden bir grupla önden gönderdiler. Büyük emirler de güçlü bir orduyla onların arkasından harekete geçtiler. Haricilerin ertesi gün savaşa girecekleri haberini alınca [503] hemen öncü birliklerin emirlerine (*ümera-yi telaye*) haberciler (*kussad*) göndererek, "Eğer Haricilerin askerlerini görürseniz, hemen üzerine gitmeyin. Bekleyin, hep birlikte onlara saldıralım" dediler.

Ertesi gün (öncü) askerler silah kuşanmış olarak büyük ordunun gelmesini beklerken ansızın (Hariciler bir tepeden göründüler). ⁽¹⁰⁹⁾ Kılıçlarını çekip onların üzerine saldırdılar. Ön safı tutmuş olan Franklar onlara karşı koydular. Hariciler, kılıçlarının ve oklarının onlara tesir etmediğini görünce, ümitlerini yitirmiş ve hüsrana uğramış olarak geri döndüler. Bir an durup geri saldırdılar. İlk saldırıda amaçlarına ulaşamayınca maneviyatları bozuldu. Cesaret ve güvenlerini kaybettiler. Sultan'ın ordusunun (ileri) birlikleri, onları o halde görünce keskin kılıçlarını ve ağır gürzlerini onların bozulmuş beyinlerine ve boş hayallerine ilaç yaptılar. Bir anda Haricilerden dört bininin canını alıp öbür dünyaya gönderdiler. Çoluk çocuklarının ve denklerinin arkasına sığınarak onları kendilerine siper yapmış olan bazı uğursuzları da sert yaylarından çıkan oklarla ağaca yapıştırdılar. O sırada Sultan'ın askerleri her taraftan yetişt.

(108) Altı gün sözü Mufasssal'da yok.

(109) Parantez içindeki cümle Mufasssal'da yok.

Kafirlerin önündeki siperleri ve hayvanları kaldırarak, orada toplanmış olanları bozup dağıttılar. Acımasız kılıçlarıyla o uğursuz şeytanların kanından ovada kan nehri akıttılar. Sağ kalan erkeklerin, kadınların etrafını sararak, yaşlılarına dahi acıyıp insafta bulunmadılar. Leşlerini kurtlara, çakallara yiyecek, akbabalara ve yırtıcı kuşlara yem yaptılar.

Büyük ordu geldiği zaman öncü emirleri (*ümera-yı telaye*) işlerini bitirmişler, iki üç yaşlarındaki çocuklardan başka kimseyi sağ bırakmamışlardı.

Odunun emirleri ve büyükleri durumu böyle görünce, sevinç gösterilerinde bulundular. Hiç vakit geçirmeden devlet düşmanlarının [504] ve memleket muhaliflerinin düştükleri acıklı durumu bildirmek için Sultan'a haberciler (*kussad*) gönderdiler. Haricilerin kadınlarını, çocuklarını, mallarını eşyalarını, beşte bir hazine hissesini (*hums-i has*) ayırdıktan sonra aralarında paylaştılar.

Sultan, müjdeyi alınca büyük bir sevince kapıldı. Aklı karışık olduğu için bir süreden beri iştret toplantısı ve eğlence meclisi düzenlememişti. Fermanı üzerine herkes sevinç nöbeti tuttu. Nevruz gibi dünyayı aydınlatan bir eğlence meclisi (*bezm*) hazırladılar. Dostları, nedimleri ve sanatkarları oraya çağırdılar. Huzur ve mutluluk içinde erguvan rekli şarabı yudumladılar. Kötü niyetlilerin yenildiğine dair, memleketin bütün nahiyelerine, dünya meliklerine ve komutanlarına *fetihnameler* gönderdiler.

Sultan, gönderdiği habercilerle ordu emirlerine iltifatlarda bulunarak onların gönüllerini aldı. Onlara şahane *hil'atler* ve hediyeler (*teşrifat*) gönderdi. Askerlere evlerine barklarına, yerlerine yurtlarına dönmeleri için izin vermelerini, kendilerinin de yüce dergahtan yazılarını (*hat*), şahane bağışlardan ve kıymetli hediyelerden meydana gelen kulluk nimetlerini ve bağlılık mükâfatlarını almaları için tek başlarına imparatorluk eşiği öpme geleneğini (*resm*) yenilemelerini buyurdu (*misal dad*). Bu etkili emir gereğince emirler askerlere (evlerine) dönüş izni verdikten sonra düşmanların emirlerini acizlik kuyusuna atmış, saltanat devletinin bayraklarını mutluluk göklerinde dalgalandırmış olarak padişahın dergâhına hareket ettiler. Onun mübarek elini öperek mutluluk buldular. Sınırsız *hil'atler* (teşrifat), mallar, mülkler ve hediyeler elde ettiler. Yine de" *doğruyu en iyi Allah bilir*"

105-MUZAFFER ÇETR'İNİN -ALLAH ONU MUZAFFER KILSIN- GÖLGESİNİN ALANINI GENİŞLETMEK İÇİN SULTAN'IN MEYAFARİKİN (SİLVAN) BÖLGESİNİ MELİK GAZİ'NİN ELİNDEN ALMAYA ÇALIŞMASI

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev b.Keykubad'ın şans işaretleri, kudret nöbeti ve saltanat bayrağı, ilahi yardımın fazlalığından ve padişahlık aracının mükemmelliğinden yüksekliğin en yükseğine, büyüklüğün [505] doruğuna, burçların burcuna ve göklerin zirvesine çıkıp dalgalarınınca Sultan **Alaaddin Keykubad**'ın -Allah kabrini nurlandırсын- arzularının hedefi ve mutluluğunun sebebi olabilecek memleketler ve beldeler, ebedi saadetin yardımı, ilahi inayetin desteğiyle, dergâh ve divanının bayrak sahiplerinin (*ashab-i alem*) ve kalem erbabının (*erbab-i kalem*) yönetim alanına ve güçlü ellerine geçti. Çevre melikleri ve komşu yöneticileri, isteyerek veya korkarak, büyük bir tevazuyla başlarını bağlılık çizgisine, ayaklarını da itaat dairesine koydular. Harici sapıklar, onun ünlü pehlivanlarının, kılıç sallayan yiğitlerinin acımasız kılıcının vurgunu, can avlayan kemendinin tutsağı oldular. Onun büyüklük günlerinde halk rahat, devlet düşmanları sinmiş, yollar emniyetli, memleketler sakin, rahatlık haddinden fazla, bolluk her yerde yaygın, halk zevk ve eğlenceyle meşgul, ülke toprağında oturanlar, ülkeye girenler ve saltanat bahçesinin yollarında yürüyenler ticaret ve kazanç kadehinin şarabından mest ve doymuş idiler. Hazinesinin sandıkları deniz ve maden ocağı gibi sınırsız nimetlerle dolup, gücü kuvveti talih gibi günden güne artınca büyüyen etkisi ve yükselen azameti, onu, asrın sultanları ve devrin padişahları olan büyük amcalarının tuttuğu yola girmeye, muzaffer çetrini açmaya, bayrağının mahçesini (*mancuk-i rayet*) ⁽¹¹⁰⁾ büyüklük aleminin semasında yürütmeye teşvik etti

Rum sultanlarının **Meyafarikin** ülkesinin sahibi olmadan, oradaki asileri ve söz dinlemezleri kahretmeden çetrlerinin daima kapalı kalacağı şeklindeki inançları vardı. Sultan, bu inancın gereklerini yapmak ve arzusunu gerçekleştirmek için askerlerin **Kayseri** mahrusesinde toplan-

(110) Selçuklu bayrağının üzerinde hilal veya başka şekilde bir işaret olup olmadığını bilmiyoruz; bu hususa dair Selçuknamelerde bir kayıt yoktur. Bu ve diğer eserlerde "mahçe-i sancak", "mahçe-i rayat", "mahçe-i liva", "mahçe-i alem" ve "mencuk-i rayet-i Selçuki" diye zikredilen hilalin sancak bezinin üstünde değil, sancak sırtığının başında olduğu anlaşılmaktadır; zaten "mahçe-i tuğ" ve "mahçe-i çetr" de böyledir. (Medhal, s. 74)

maları konusunda ferman çıkardı. **Halep** hükümdarından (*sahib*), **Musul**, **Mardin** ve **Cezire** (Cizre) meliklerinden yardım istedi.

Durumu daha önce haber alan **Melik Gazi** ⁽¹¹¹⁾ tedbir ve tedarik için parlak zekası ve etkili iradesini kullandı. **Re'sulayn** savaşından sonra **Bağdat** tarafına gitmiş [506], Müminlerin Emiri **El-Mustansır Billah**'in ⁽¹¹²⁾ -*Allah rahmet eylesin*- ilgisini ve himayesini görerek güçlenmiş; topluluklarının sayısı, **Şiraz** tarafından gelip teçhizatlı askerleriyle kendilerine katılmış olan Sultan **Celaeddin**'in ⁽¹¹³⁾ -*Allah rahmet eylesin*- kızkardeşinin oğlu **Yagan Tayşi** ile çoğalmış olan Harezmîleri çağırıldı. Ayrıca Germiyan (Kirman) Türklerini mal ve makam vaadleriyle itaat dairesine, yardım ve destek verme alanına çekti. Onlarla da güçlenip kuvvetlendi. Tecrübe ve tedbir sahibi kimselerin yaptıkları gibi hendek ve surların eksikliğini gediğini tamamlayıp *mançuk* ve *arradeleri* hazırladı. Savaşa ve vuruşa hazır hale geldi.

Rum memleketlerinin askerleri (*asâkir-i memâlik-i Rum*) **Amid** toprağına geldikleri zaman Melik **Muazzam** ⁽¹¹⁴⁾ komutasındaki Suriye (Şam) ordusu onlara katıldı. Saltanat dergâhının hükmü gereğince hep birlikte **Meyafarikin** tarafına hareket ettiler. Oraya varınca şehrin çevresinde konakladılar. Her iki taraf arasında vuruşma ve çarpışma meydana geldi. İçeriden ve dışarıdan çok sayıda insan öldürüldü. Sıkıntı ve üzüntü her yere hakim oldu. Derken şiddetli bir yağış başladı. Sel, Rum ve Suriye askerlerinin çadırlarını sökerek çamura, balçığa gömdü. Bütün bunlara rağmen askerler, her gün savaş ateşini yakıp, vurup kırma bayrağını açtılar. Buna rağmen iki taraf da amacına ve hedefine ulaşamadı.

Bir gün Melik **Gazi**, saf kurdu. Harezmî ve Germiyan Türkleriyle takviye ettiği merkezi ve cenahları düzene koyup savaşa yöneldi. O zaman Rum emirleri ve askerleri atlarına binip Suriye askerlerine haber verdiler. Onlar da silahlarını kuşanıp savaşmak için Sultan'ın kargâhında yerlerini aldılar. Bu tarafın sağ cenahında **Musul** askeri ve **Malatya** ve çevresinin askerleri, sol cenahta **Şucaeddin Yunus** -*Allah rahmet eylesin*- diğer emirler ve Danişmend vilayetinin askerleri; önde

(111) El-Melik el-Muzaffer Şihabeddin Gazi b.el-Adil, Eyyubilerin Meyafarikin (Silvan) yöneticisi (617-642/1220-1244).

(112) Bak. not. 97

(113) Bak. not. 98

(114) El-Melik el-Muazzam Turanşah b.es-Salih, Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) nın Eyyubi yöneticisi (635-648/1237-1250).

Franklarla **Gürcü [507] oğlu Zahirreddin**; merkezde Melik **Muazzam** ile **Mübarizeddin Çavlı**; diğer tarafın sağ cenahında Harezmîler, sol cenahında Germiyan, merkezde ise Melik **Gazi** ve **Bereket Han** bulunuyordu. Önce Harezmîlerin sağ cenahı Rum askerlerinin sol cenahına saldırıp onları çadırlarına kadar püskürtürlerken, Rumluların sağ cenahının darbesiyle de Germiyan Türkleri ile Melik **Gazi**, hendeğe sıkıştı. Ovada ve kırdada su yerine kan akmaya başladı. Savaşın alevi yükselip, vuruşmanın ateşi her yanı sardı. Kavga tozu kalkıp, muharebe dumanı çıktı. Ölüm, savaşçı kahramanların dehşetinden "Sığınacak delik nerde?" diye sormaya başladı.

O sırada ağır bir silahla hızlı koşan atın üzerine binmiş olan bir adam, hattı mızrağı elinde olduğu halde **Gazi**'nin ordusunun merkezinden kalkıp Rum ve Suriye ordusuna yöneldi. **Zahirreddin Tercüman**'ın **Demirtaş** adlı kölesi, ona karşı çıktı ve bir darbede onu yere serdi. Onun üzerine **Gazi**'nin ordusundan bir süvari hemen ileriye atıldı. Atından indi, düşen süvariye kaldırıp atına bindirdi. Yaya kalan kendisi de, **Demirtaş**'ın eline düştü. **Demirtaş**, onu atının terkine alarak, merkezde bulunan **Melik Muazzam** ile **Mübarizeddin Çavlı**'nın yanına getirdi. **Melik Muazzam**, esiri görünce Arapça olarak, "Onu bana bağışla" dedi. Emir **Mübarizeddin**, "Melik ne buyuruyor?" diye sorunca, "Esiri istiyor" dedi. O zaman **Mübarizeddin**, "O, Melik'e feda olsun" dedi, derhal onu **Melik Muazzam**'a teslim ettiler. **Melik Muazzam** ona kıymetli bir *hil'atle* (teşrif), bir Arap atı gönderdi. Atına bindirip yanına getirtti. Onun halini hatırlı sordu. İltifatlarda bulunarak gönlünü aldı. Konuşup sohbet ettikten sonra onun **Melik Gazi**'nin ordusuna dönmesine izin verdi.

Süvari, Rum ordusu tarafından **Melik Gazi**'nin ordugâhına vardığı zaman Harezm ve Germiyan askerlerinin hepsi çadırlarına dönmüşler, savaşın ateşi [508] kararıp sönmüştü.

Aradan bir müddet geçince **Meyafarikin** kadısı ile **Melik Gazi**'nin itibar ettiği adamlarından birkaçı elçi olarak geldiler. **Melik Muazzam** ile Rum emirleri saltanat bargâhında hazır oldular. Hep birlikte onlarla görüşüp haberin içeriğini öğrendiler. Konuşma sırasında **Demirtaş**'ın eline düşen ve **Melik Muazzam** tarafından serbest bırakılan süvarinin kimliğini öğrendiler. Atından düşen **Melik Gazi**, ileriye atılıp, onu kendi atına bindiren, kendisi yaya kalıp esir düşen, sonra *hil'at* ve iltifatlarla **Melik Muazzam**'ın yanından ayrılıp **Melik Gazi**'nin ordusuna giden kimse ise, *Üstadüddar* idi.

Biz tekrar konumuza dönelim: Kadı'nın ve yanındakilerin Melik **Gazi**'nin elçisi olarak gelmelerinin sebebi özet olarak şuydu: Melik Gazi, her iki devletin bütün meliklerine ve emirlerine saygılarını sunarak arz ediyordu ki, "Ben her zaman Sultan hazretlerine içten bağlılık halkasını can kulağına takmış biriyim. Bütün alem bilmektedir ki, Sultan **Alaaddin**'e bağlılık palanını, merhum kardeşim **Muzaferreddin Şah-ı Ermen Melik Eşref** -Allah Rahmet eylesin- hem şekil hem de mana olarak omuzuna almış, o şerefle zamanın bütün padişahlarına karşı üstünlük ve övünç payesi kazanmıştı. Ben bu dar topraklarda kendimi, o yüce eşğin değersiz kullarından sayıyorum. Eğer İslam padişahının kalbi, kiskançların ve düşmanların sözlerinden etkilenmişse, şu andan itibaren dünya var oldukça onun katından ne buyururlarsa yerine getiririm. Eğer padişahın maksadı bu şehri benden almaksa, alınca onu her halükarda başka birine verecektir. O kimseden bekleyeceği hizmeti, bu kölesi de yapar. Eğer muzaffer çetr'ini bize karşı açmak isterse, bu kadar kalbi kırıp ümitsizliğe düşürecek demektir. Bu davranışından dolayı hiçbir yaratık onu övmeyecek, aksine hiç unutulmayacak kötü bir ada sahip olacaktır. İnsanlar [509] Rum sultanı boş bir hayal ve kuru bir vehimle bu fakirin hanesine saldırdı, diyeceklerdir. Böyle bir hüküm giymek, akıl yolunda, insaniyet ve dürüstlük uğrunda sakıncalı ve yanlışır. Yüce Allah, sizi bu kötü düşünceden vazgeçirsin. Yoksa ben bu köhne yuvam için canımı feda ederim."

Orada bunlar olurken, bu konuda Hilafet makamından heberciler geldiler. O makamın buyruklarını, Sultan-ı Azam'a, Suriye (Şam) meliklerine ve **Meyafarikin**'i kuşatmaya gelmiş olan emirlere birer birer bildirdiler. Halife bu mesajında onları, "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzetiniz"⁽¹¹⁵⁾ hükmü gereğince savaştan men ediyordu. Onun üzerine Arap asıllı olması ve Hilafet makamına bağlılığı yüzünden Melik **Muazzam**, Melik **Gazi**'nin isteğine uyarak, saltanat devletinin emirlerine, "Bu yıl savaş durdurulsun. Gelecek yıl ama daha kolay ulaşılır" diyerek, kendi görüşünü ortaya attı. Şiddetli yağmurdan ve aşırı çamurdan kımıldayacak halleri kamayan Sultan'ın emirleri de barışa razı oldular. Kadı, istediği gibi onlara and içirdi. Melik **Muazzam**'ın elçisiyle Sultan'ın emirlerini yanlarında şehre götürdüler. Olup bitenleri anlattılar. Söz vermiş olan Meik **Gazi**'ye Sultan'ın hizmetine gireceğine dair yemin ettirdiler. O zaman iki taraf arasında dostluk ve barış yeniden güçlenip sağlamlaştı.

(115) Kur'an-ı Kerim, 49/9

Elçiler, Sultan'ın ordugâhına varınca olanları anlattılar. Ertesi gün askerler hareket ettiler. **Amid'e** iki menzil mesafedeki bir yere vardılar? Saltanat devletinin emirleri ve büyükleri, Melik **Muazzam**'ın makamına ve mevkiine uygun düşen bir ziyafet düzenlediler. Ona çok kıymetli hediyeler (*peşkeş*) sunarak teşekkür ettiler.

Sabah olunca Melik **Muazzam**, Suriye ordusuyla **Halep**'in, [510] Sultan'ın emirler ve askerleri de **Malatya** mahrusesinin yolunu tuttular. Oraya varır varmaz olanları haber vermek, çıkan aksilikler yüzünden amaca ulaşılamadığı konusunda özür dilemek için Sultan'a bir mektup gönderdiler. Sultan, cevap olarak gönderdiği fermanla, "Özürler kabul edildi. Emirlerin geri dönmelerinin faydalı olacağı kesindir. Eğer bu yıl emeller, arzu perdesinden çıkıp yüzünü göstermediyse, ümüdüm odur ki, ona, güçlenen devletin sayesinde gelecek yıl ulaşılır. Askerlere evlerine dönüş izni verilsin. Onlar savaş için hazırlansınlar. Baharın başlarında kendilerine ferman (*tevkî*) ulaştığı zaman durup eğlenmeden hizmete koşsunlar" dedi.

Onun üzerine emirler ve büyükler muzaffer askerlere (*haşem-i mansur*) izin verdiler. *Çaşnigir* Emir **Mübarizeddin Çavlı**, **Veliyeddin Pervane**, **Üstadüddar Cemaleddin Ferruh Lala**, Gürcü oğlu **Zahirüd-Devle** ve **Şemseddin Hoca Mes'ud**, Sultan'ın kulluğuna koştular. Huzura çıkma şerefi kazanarak, dünyanın efendisinin türlü lütuf ve nimetlerine mazhar oldular. Davuldan (*kös*) ve elbiseden büyük pay aldılar. Ondan sonra Sultan, emirlere yurtlarına dönme izin verdi. Gürcü oğlu **Zahirüd-Devle**, kışlak **Antalya**'ya hareket etti. Orada zevkle eğlenceyle, yemek içmekle içmekle müşgul oldu. En yüksek noktadan giderek düşmeye başlayan işlerden kurtulduğu vakitte erguvan renkli şarabı yudumlayıp gençlik günlerinin hakkını verdi.

106- RUM MEMLEKETLERİNDE GERİLEMENİN BAŞLAMASI VE ORA SALTANATININ GELİŞME TEMELLERİNİN SARSILMASI

Şanı yüce ve nimeti genel olan yaratıcı Allah'ın, "*Biz günleri bazen lehe bazen alayhe döndürürüz*"⁽¹¹⁶⁾ hükmü gereğince kainatın yaratılışından, varlıkların ortaya çıkışından, [511] Adem'in hamurunun yuğruluşundan, ümmet kabilelerinin gruplara ayrılışlarından beri, her başlangıcın bir nihayeti; her ilkin bir sonu; her işin bir hesabı; her ülkenin

(116) Kur'an- Kerim,

bir sınırın, her kapalılığın bir açıklığı vardır gerçeği sabittir ve bu zıtlıklar oluş ve yok oluş aleminde, cisimlerin ve cesetlerin dünyasında birbirinin eşi ve ikizidirler. Hal çehrelerinde, "Doğrusu bunda kalbi olana ve hazır bulunup kulak verene ders vardır"⁽¹¹⁷⁾ süsü ve nuru bulunanlar; yaptıkları işlerin sonunu, amellerinin neticesini görebilen; yüksekliği, alçaklığı; ayıklığı, sarhoşluğu; savaşı barışı bilen; geçici dünyanın ve gaddar feleğin acısını tatlısını akıl terazisinde ve itibar ölçeğinde tartıp onlara değer vermeyen, alçağı yetiştiren feleğin dönmesinden meydana gelen mutluluk ve mutsuzluğu anlayan, kötülere iyi davranıp ömrü tükenen devran sazının sesine güvenip yaslanmayan parlak düşünce ve doğru görüş sahipleri, **Şiir**:

"Talihten ve talihsizlikten niye yakınıp ağlayacaksın? Sözünü kapadığın zaman ne bunu görürsün ne de onu."

şiiirinin dediklerini göz önünde bulundurur. Her zaman ebedi mutluluk ile kalıcı şeref kazanmaya; dünyanın kötülüklerinden sakınmaya; ahiret sevabı toplamaya, Allah'ın rızası doğrutusunda dönüş azığı biriktirmeye; adının iyilikle anılmasını sağlamaya; güzel ahlakı tercih etmeye; insanlığın amacı olan insanların kalbini kazanmaya; İlahi makamın reddettiği şeyler olan kendini beğenmişlik, bencillik, gurur ve kibir gibi şeylerden kaçınmaya çalışır. Kendisinden sonra dünyada kalacak olan iyi adın temellerini, Yaratan'ın emirlerine uyarak, bütün yaratıklara sevgi göserek sağlamlaştıırıp güçlendirir. Eğri gidişli feleğin, cefakâr ve gaddar zamanın oyunlarına gelmez.

Büyüklük göğünün yıldızları, [512] sapıklık ve kötülük şeytanlarının taşıyıcıları olan, **Şiir** (Arapça):

"Yeryüzü, üzerinde onlara benzer padişahlar taşımadı, engin gökler de onların sayesinde yeri gölgeledi.

Onların ülkesi korkan ve ürken herkesin sığınağı oldu. Misafirler onların ülkesine geldikleri zaman asalarını oraya atarlar.⁽¹¹⁸⁾

Onlar çıkılması mümkün olmayan dağlardır, onlar düşmanların üzerlerine gelemeyeceği denizlerdir.

(117) Kur'an-ı Kerim, 3/140

(118) Hz.Musa mucizesine karşılık sihirbazlar, Firavun'un huzurunda ipleri, sopaları yere atmışlar, iplerle sopalar yılan şeklinde görünmüş, Musa'nın attığı asa da bir büyük yılan şekline girerek öbür yılanları yutmuş, sonra Musa yılanı eline alınca tekrar sopa halini almış, öbür iplerle sopalar arasında görünmez olmuş, bunun üzerine sihirbazlar imana gelmişlerdi. Bu olay, Kur'an-ı Kerim'n birçok yerinde anlatılmaktadır (Bak.26/10-68, 42/47).

İstenildiği zaman cimrilik yapmazlar, söz verdikleri zaman mazeret beyan etmezler, anıldıkları zaman en iyi şekilde övülürler"

şeklinde nitelenen Rum sultanlarının, zamanın gösterdiği vefasızlık yüzünden, güzelliği, bayındırlığı, gelişmişliği, kötülüklerden arınmışlığı cennet bahçelerine benzeyen ülkesine nazar değmiş; berrak sular akan ırmaklarının kenarında selvinin mutluluk, kavağın neşe içinde büyüdüğü, otları canlı, suları Kevser suyunu andıran topraklarından sıkıntı ve darlık, su üzerindeki dalgalar gibi yayılmaya başlamış; eğlence meclislerinin yerini alan savaş çılgınlıkları göklere yükselmiş, rebabın sesi utanma ve ar bulutlarını dağıtmış, saltanatın gücü azalıp, zayıflığın işaretleri görülmeye başlanmış. Sarsıntı, gevşeklik, acizlik ve dağınıklık devletin temellerine ve yollarına yerleşmiş. Değişme, bozulma, inme ve düşme illetlerine tutulmuş. Basiret sahibi biri, onun durumuna baktığı zaman hazin bir sesle, **Şiir** (Arapça):

"Ey ev, zaman sana ne yaptı? Sende hiçbir mutluluk izi bırakmamış."

şiri ile sevdiği o ülkenin halini tasvir etmek için **Muizzi**'nin⁽¹¹⁹⁾ şu şiirini söyler olmuş: **Şiir**:

"O dilberin dostlarıyla bulunduğu o gül bahçesi, kurda tilkiye mekan, baykuşa akbabaya vatan olmuş."

Şarap sürâhilerinin ve kâselerinin kondukları yerlere mezarlar konmuş. Çeng'in ve ney'in sesinin yerini karga ve çaylak sesi almış."

Evet, kaza gelince iyi talih kötü olur; ağacın yerini ot, sevincin yerini üzüntü alır."

[513] İnsan bu durumdan ders alarak itibar kazanır veya gözden düşer. Ders almayanlar ise, hayatı telef etmek demek olan asilik hastalığına tutulup cehennemini diplerinde yuva yapar. **Şiir** (Arapça):

"Alçak dünyada itibar etme! Çünkü o kötülüklerin, çirkinliklerin ve pisliklerin yeridir."

O öyle bir ev ki, bugün güldürürse yarın ağlatır. Öyleyse o evden de öte bir şeydir."

Nice gençler onunla gururlandılar. Onun sonucu olarak hadlerini aşıp asi oldular."

(119) Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah devrinin ünlü şairlerinden (ölm. 518/1124)

Onlara dell gözüyle bakıldı, çoğu sapıklık ve hüsrân içinde yaşadılar.

Öyleyse dünya süsleri, aslında süs olmayan, seni gururlandırıp gön-
lünü kamaştıran süslerdir."

nasihatini tutanlar üzülmazler. Makam düşkünlüğü çukurundan,
"Toptan Allah'ın ipine sarılır"⁽¹²⁰⁾ sözünü tutarak irfan alemine sıçrar.
Araştırma Kabe'sine yönelerek, mutluluk rehberinden ve başarı kılavuz-
sundan, Şîr:

"Ey gönül! Ne zamana kadar bu zindanda onun bunun aldatmasını
göreceksin?

Dünyayı görmek için bir an bu karanlık kuyunun dışına çık.

Orası öyle bir dünya ki, orada kimi görürsen padişah görürsün. Ora-
da rastladığın her canı mutlu görürsün.

Eğer orda bir elbise giyersen, faziletinle yakasını bulursun. Eğer orda
bir ev yaparsan adaletinle eşliğini bulursun.

Hırstan, şehvetten, kinden el etek çektiğin zaman şeytanı melek, kur-
du çoban görürsün."

nasihatının sesini can kulağıyla dinler.

Yüce Allah, büyük padişahın, zamanın Dara'sının⁽¹²¹⁾, yeryüzünde
Allah'ın gölgesinin, İslamın ve müslümanların değer verdiği kimsenin, mü-
minlerin destekleyicisinin, büyüklerin halefinin, ümmetlerin sığınağının,
milletlerin dayanağının, memleketin Sahib divanı ulu kimsenin dünyayı
süsleyen devletinin, düşmanı ezen gücünün ve kuvvetinin ışıyla, bütün
yeryüzü sakinlerine rehber, onları doğruluk yolunda kılavuz etsin. Rum
memleketlerini yok olmaya yüz tutmuş olan büyüklüğünü korusun. Dost-
larını ihya eden ve onları bağışlara boğan Selçuk oğullarını işlerinde ba-
şarılı, [514] hayatlarında mutlu ve sevinçli kılsın! "Hidayete tabi olup ina-
nan ve Allah'tan korkan kişiye selam olsun!"

(120) Kur'an-ı Kerim, 3/108

(121) İran'ın Pişdadiyan (keyaniyan) sülalesinden Daryüs. Bu süladede üç Dara vardır. İran
edebiyatında en çok tanınmış olanı Büyük İskender'e yenilen ve kaçarken ölen
III.Dara (M.Ö. 336-330)dir. Dara'dan sonra Pişdadiyan sülalesi ortadan çekildi ve İran
uzun bir süre Makedonyalıların idaresinde kaldı.

107- ERZURUM OLAYI, MOĞOL ORDUSUNUN ORAYI İŞGALİ VE ORA SAKİNLERİNİN ÖLDÜRÜLÜP ORTADAN KALDIRILMASI

Bu ülkenin işlerinin düzenininde ve temelinde başgösteren gevşekliğin ve gerilemenin ilk işareti şu di: Adil **Cormagon Noyan**'ın sağlığının felçle bozulmasının üzerinden bir müddet geçince (Kaan) tarafından cihangir odunun başkomutanlığına, subaşılığına ve yöneticiliğine **Baycu Gürcü Elçi** getirildi. **Baycu**, işleri ilerletmek, durumu düzeltmek, kiskançları alt etmek ve düşmanları yere serip güçlü devlete yeni bir çehre kazandırmak, elde edeceği o şerefle (Kaan) ile çocuklarının yanında daimi itibar ve ilgi kazanmak istedi. Bunu gerçekleştirmek için Tatar⁽¹²²⁾ süvarilerinin ünlü yiğitlerinden 30 bin kişi seçerek Rum beldelerinin ve serhaddinin (uc) en önemlilerinden olan **Erzurum**'a yöneldi.

Oraya vardıkları zaman sur'un etrafına kurdukları *mancınık* ve *aradeler* ile gece ve gündüz, önünden kaçınılmaz kazaya benzeyen taşlar yağdırdılar. İçerden ve dışardan çok sayıda insanın hayatını kaybettiği o savaşlar sırasında şehrin subaşı (serleşker) **Sinaneddin Yakut** ile Hıristiyan ve Frank askerlerinin komutanı **İstankus**, kalabalık birliklerle ara sıra şehirden çıkıp düşmana saldırdılar ve büyük kahramanlıklar gösterdiler. Moğol emirleri ve *bahadırları* onların cesaretleri ve kararlılıkları karşısında hayrette kaldılar. Bu şekide iki taraf arasında savaş ve vuruşma bir süre devam etti. Eğer şehrin *sahnesi* (valisi) olan **Şerefeddin Duvini**'nin (Duvinli), ihaneti ve tuzağı olmasa, o alçak askeri arkadan hançerlemeseydi, Moğol ordusunun emirlerinin, kışın hücumu sebebiyle şehri ve [515] kuşatmayı terk etmesi, çok sayıda insanın onların acımasız kılıçlarına yem olmamaları mümkündü. Alçak **Duvini**, kendi eşkiyalığına ve yolsuzluklarına her zaman engel olan, zulüm ve adaletsizliğine izin vermeyen Emir **Sinaneddin**'e -Allah rahmet eylesin- duyduğu kin yüzünden **Baycu Noyan**'a mektup ve haberci göndererek, "Eğer benim ve adamlarımın canımıza ve malımıza dokunulmayacağına dair **Baycu Noyan** güvence verir ve bu konuda bir yazı gönderirse, geceleyin koruması bana bırakılmış olan *burçtan* askerleri yukarı çekerim. Onlar yukarı çıkınca aşağıya inip kale kapılarının (*dervaze*) kilitlerini tokmakla kırarlar, dışarıdaki ordu şehre girer ve istedikleri gibi muhaliflerini ezer" dedi.

(122) İranlıların Moğollara verdiği ad.

Baycu Nayan, Duvini'nin istediği gibi bir mektup yazarak, ona kadınlarının, çocuklarının, hizmetçilerinin ve askerlerinin hayatları konusunda güvence verdi ve onu adamlarına duyurdu.

Haberci (kasıd) şehre geldi. **Duvini**, mektubu okuyunca içi rahatladı ve güven kazandı. Fırsat kollayıp **Baycu** ile kararlaştırdığı bir gece tam teçhizatlı 200 *bahadır*; kalenin burcuna çekti. *Bahadılar* hemen aşağıya inip şehrin kapısını balyozya (*balatekin*) kırdılar. O zaman dışarıda pusuda bekleyen Moğol askerleri ortaya çıkıp şehre girdiler. Emir **Sina-neddin** ile **İstankus**, durumu öğrendikleri zaman hemen harekete geçerek sabaha kadar kan içen kılıcın ateşinin alevini göklere, dumanını Balık Burcuna⁽¹²³⁾ çıkardılar. O gece iki taraftan da o kadar insan öldü ki, tasvire ve beyana sığmaz. Seherin pırıltıları ve yıldızlar şahının külâhının köşesi göğün ufuklarından görünmeye başlayınca Moğollar şehre girip herkesin başına bela kesildiler. Emirler ve sipahiler canlarını hiçe sayarak, kılıçları ellerinde omuz omuza öyle savaştılar ki, bazıları şehidlik derecesine, bazıları da esirlik ve hüsrân kemendine yakalandılar. Güzellikleri dillere destan, iffetleri fazla [516] ve ismetleri sınırsız olan, ibadet ve dindarlıkta **Asiye**⁽¹²⁴⁾ ve **Meryem**⁽¹²⁵⁾ ile yarışıp onlara eşitlik sağlayan halkın hareminin saf kadınlarının dudaklarını yardılar. Ciğerlerini yakıp yüzlerini yaralayarak kahrın esiri, zalim kimselerin tutsağı yaptılar. Zenginin fakirin süt emen çocuklarını, sevgili dadılarının kucağından, hayat veren annelerinin bağrından alarak sefalet toprağına attılar ve düşkünlük kanında yüzdürdüler. O korkunç felaketin etkisinden sıradan ve seçkin kimselerin, en hoş hali, en mutlu anı ölümün yüzünü gördüğü an oldu. Aman çığlıklarının ateşinin kıvılcımları dönen göğü aştı. Kıyamet günü gibi kimsenin yerinden kimıldamaya veya kaçmaya mecali kalmadı. "O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçır. O gün herkesin kendine yeter derdi vardır"⁽¹²⁶⁾ durumu ortaya çıktı. Güneş, kılıcın ateşinin parlaklığından tutuldu. Ayın aynası, imdat isteyenlerin ahından puslandı.

(Moğol) askerleri, yağma ve talandan kurtulunca ellerini esir almaya atıp, kadınları erkekleri zillet ve tutsaklık zincirine vurdular. Herkesi (şehirden) dışarı çıkararak birbirinden ayırdılar. İnsan seçmeye başladılar. Savaşa ve sanata yatkın olanları canlı bıraktılar. Geri kalanları kan

(123) Burçların on ikincisi olup, güneş bu burca şubat ayından girer.

(124) Musa peygamberin çağdaşı olan Firavun'un karısıdır, İslami rivayetlerde iffetli, namuslu ve iyiliksever bir kadın olarak tanınır.

(125) İsa Peygamberin annesi.

(126) Kur'an-ı Kerim, 80/34-37

içen kılıçlarına yem ve ölüme yolcu yapıp, mihnet çukuruna ve musibet seline attılar. Ağızlarına kan doldurup yokluk ülkesine gönderdiler. Hiç kimsenin düşünce ormanına kaçma, kurtulma, sığınma gibi şeyler gelmedi ve bunlar gerçekleştirilemedi. **Şiir:**

"Dünyada kurtuluşun yolu kapandı. Öyle ki, ölüm korkudan kehkeşanlara⁽¹²⁷⁾ sığındı."

Kahır ateşi, evlat sevgisiyle dolu olan annelerin yüreğini yaktı. Onlar sevdiklerini zemheri rüzgarına kaptırdılar.

O arada Emir **Sinaneddin** ile oğlunu elleri bağlı, başları açık olarak, malları, eşyaları, altın ve gümüşten meclis aletleri ve hazinesinin mücevherleriyle çekip meydana getirdiler. Orada bir sandalyede otunan **Baycu, Sinaneddin**'i oğlu ile yanına getirterek, "Senin bu kadar [517] malın var da niye asker tutmadın? Niye onları benim gibi bir düşmanı savuşturmak için kullanmadın? ak akçeyi kara gün için saklarlar" sözüne **Sinaneddin**, "Bir gün senin olacak olan mallar, benim tasarrufumda nasıl kalır?" cevabını verince **Baycu**'nun emri üzerine hemen oğlunu orada şehid ettiler. Sonra da onun işini bitirdiler.

O savaşta Moğol emirlerinin herbirine önemli ölçüde hazine, çok sayıda mal, hayvan ve esir düştü. Onlar, birkaç gün sonra **Mugan**'ın yolunu tuttular.

Diğer yandan Sultan'ın askerleri **Erzincan**'a varınca Moğol askerlerinin **Erzurum**'u aldığı, o diyarda kimseyi sağ bırakmadığı haberini iletmek için Sultan'a bir haberci (*kasıd*) gönderdiler. O haberi alınca Sultan'ın aklı karıştı. Fermanlar çıkararak, askerlere yurtlarına, evlerine barklarına dönüş izni vermelerini, emirlerin de hep birlikte toplu olarak, ülkeye ve saltanata musallat olan bu felaketi atlatmak ve zararları telafi etmek konusunda görüş alış verişinde bulunmak için dergâhta hazır bulunmalarını buyurdu. Emirler huzura çıktıktan sonra bütün kış hazırlık yapmak ve tedbir düşünmekle geçirdiler.

108- SULTAN GİYASEDDİN KEYHÜSREV'İN MOĞOL ORDUSUYLA SAVAŞMAK İÇİN ASKER TOPLAMASI, 12 MUHARREM 641 (26 HAZİRAN 1243) PERŞEMBE GÜNÜ KÖSEDAĞ'DA NAZARA GELMESİ

Devlet erkânı ve memleket ileri gelenleri, saltanat bargâhına gelip el öpme şerefini kazandıktan sonra halvet meclisinde Sultanla özel görüşme (*bar-ı has*) imkanı buldular. Sultan, herbirinin gönlünü aldı. Onlar-

(127) Samanyolu yıldız takımı.

dan, Moğol ordusunun vurduğu darbenin ülkede ve devlette açtığı çatlak ve yarıkların kapatılması konusunda görüşlerini sordu. [518] Bu olayın yaptığı tahribatın onarılması için hiç kimsenin aklındaki düşüncenin saklı kalmamasını, herkesin gelecek ilhamın ilan edilip açıklanmasını gerekli görmesini, o büyük meselenin ve nazık işin tedbirlerini alma konusunda çaba harcamasını buyurdu.

Ayrıntıları düşünmede, ileriye görmede ve geleceği sezmede zamanın seçkinleri ve devrin önderleri olan, gece ve gündüzün birbirini takip etmesiyle dünyanın tecrübesini kazanmış, olaylar denizinde ve felaketler ummanında dalgalılık yapmış ve yüzmüş büyük emirler, bu zor meselenin halledilmesi, bu nazık durumun atlatılması konusunda düşünce oklarını tedbir yaylarından doğru bildikleri hedefe atmaya ve tam olarak isabet ettirmeye, tartışmada ortaya atılan zıt düşünceler üzerinde durmaya, onlardan çıkan sonuçların iyi ve sakıncalı yönlerini padişaha arz etmeye başladılar.

Uzun bir konuşma ve tartışmadan sonra doğru görüş ve isabetli düşünce olarak şunu seçtiler: Müslüman ve Hristiyan meliklerin gönülleri almalı; onlara, mevkilerine göre isteklerini yerine getirecek menşurlar ve fermanlar gönderilmeli. İlk elçi Melik **Gazi**'ye gönderilmeli. Devlet kullarını **Meyafarikin** bölgesinin beldelerini, onun elinden almak için yaptıkları saldıradan dolayı onların kalplerini kazanabilecek özürler dlenmeli. Padişahın kabul edebileceği bir meblağ ondan esirgenmemeli. **Kardeşi Eşref**in olan **Ahlat** ülkesi (mülk) ona verilmeli. Gönderilecek malla adam (rical) tutması ve o bağışla sizin kullarınızın arasına katılması için hiç vakit geçirilmeden ona bir tuğralı ferman (*tevki*) gönderilmeli. Ayrıca o bölgelerde bulunan yiğitlerin yiğitlerini altın ve gümüşle kendi tarafına çekmek, savaşçı ve tevrübeli 20 bin askeri saltanatın taraftarı yapması için sahip olduğu bilgiler bakımından bir benzeri bulunmayan *Naib Melikü'l-ümera Şemseddin İsfahani*'yi Suriye tarafına göndermeli. **Sis** melikine **Erakliye**'yi ikta yoluya (*Be hukm-i ikta*) vermeyi vaadederek ve ona başka vaadlerde bulunarak, [519] onun kendi normal askerlerinin dışında gönüllü (*çerik*) Frank askerlerini de toplayıp hiç vakit geçirmeden padişahın otağının hizmetine (*be hidmet-dehliz-i humayun*) gelmelerini sağlamalı, hep birlikte düşmana saldırmak için onlara başka hazineler de vermeli.

Bu tedbir herkese uygun ve yerinde göründü. Hemen 10 bin *dinar* Alaaddin altınını (*sikke-i Ala'iye*), 100 bin dirhem gümüşü (*aded*) ve Ahlat'ın mülkiyet menşurunu Melik **Gazi**'ye; 100 bin *dinar*'ı ve milyonlarca

gümüş parayı (dirhem) Sahib **Şemseddin**'le Suriye'ye; başka br hazineyi de **Sis**'e gönderdiler. Bütün elçilerin götürdüğü mesaj şuydu: "Eğer düşmanın saldırıya geçmediği ve idarenin elimizde bulunduğu şu sırada ihmal davranır, birbirimize duyduğumuz eski faydasız bir kin yüzünden işi ağırdan alırsak, yarın Allah korusun, iş işten geçip devletin yıkıldığı, düşmanın üstün geldiği ve talihin gözünün şaşıştığı sırada dudak ısırmanın ve el oğuşturmanın bir faydası olmaz. Pişmanlık ve ah vahtan başka yapılacak bir şey kalmaz. Şurasını unutmayın ki bizim devletimize bir felaket gelmesi durumunda hiç vakit geçirmeden sizleri de düşkünlük ve sefalet çukuruna atarlar. Büyüklük ve huzur, düşkünlük ve perişanlığa dönüşür. Üzüntü ve hüsrân içinde "Dünyada işlediğimiz büyük kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize"⁽¹²⁸⁾ ayetinden başka bir şey okumazsınız."

Varılan bu karar üzerine bütün elçiler padişahın huzurundan ayrılıp anılan ülkelere gittiler. Melik **Gazi**, Ahlat mülkiyetinin menşurunu okuyup hazinesine giren maları görünce kulluk zeminini öptü. "Duydum ve kabul ettim" diyerek mal dağıtıp adam (rical) toplamakla meşgul oldu.

Sahip **Şemseddin**, Suriye'ye varınca o ülkenin yiğitlerinden fakir olanlarının burnuna zenginlik kokusu ulaştırdı. Sis hükümdarı (sahib) da kulluk şartlarını yerine getirmeye, emirlere uymaya söz verdi.

Bir süre sonra uc memleketlerinden haberciler (kussad) gelerek, isteklerin elde edildiğini, amaca ulaşıldığını, yazıların yazıldığını, adam ve asker (cunud ve cuyuş) toplandığını bildirmek için peş peşe Sultan'ın huzuruna çıktılar. Sultan, hepsi kıştan beri hazırlanmış olan *iktalara* bağlı sipahilerden (*asakir-i kadim*) başka Sermari, Gencei, Gürcü, Uclu, Frank, Kaymer ve Kıpçak askerlerle [520] gezegenler padişahının kış yükünü Koç Burcunun bargâhına taşıdığı⁽¹²⁹⁾, parlak güneşin beşinci göğün komutanı olan Behram'ın sarayının çatısına doğduğu; lâlenin, ateş saçan harçerini, kin kınından çektiği; nilüferin berrak suyu yüzüne siper yaptığı; amber yayan rüzgarın, "Demiri yumuşak kaldık"⁽¹³⁰⁾ bargâhın sultanının emriyle zırh toprağın demir ustaları gibi çevik bir elle miğfer yapmaya başladığı; reyhanlar ordusunun kırdâ çadır kurduğu; kuş seslerinin Süreyya yıldızını⁽¹³¹⁾ tuttuğu; kudret çavuşlarının,

(128) Kur'an-ı Kerim, 34/9

(129) Yani baharın geldiği.

(130) Kur'an-ı Kerim, 34/9

(131) Süreyya, Sevir yani Boğa Burcunun hörgücündeki yedi yıldızdır ki, Farsçada bu yıldız kümesine Pervin, Türkçede Ülker denir.

"Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir bak, yeryüzünü ölümden sonra nasıl diriltiyor? sözünü dile getirdikleri zaman ıktalara bağlı sipahilerden ve ücretli askerlerden (*kadim-u cera-hur*) meydana gelen 70 bin süvari, çocukları, seçkin adamları ve hiçbir zaman yanından ayırmadığı haremiyle birlikte **Sivas** mahrusesine hareket etti. Bir süre uc askerlerinin (*askir-i etraf*), Melik **Gazi**'nin, Sahib **Şemseddin**'in ve Sis hükümdarının gelmelerini bekledi. Çevgan oynamakla, avlanmakla, yeyip içmekle vakit geçirirken, daha önce yapılan anlaşma gereğince her savaşa 2 bin askerle katılması gereken **Nasuheddin Farisi**, 2 bin süvariyle Suriye'den geldi. Ondan sonra Sultan her gün askerleri denetlemek, savaş araç ve gereçlerini düzenlemekle meşgul oldu.

Etraf memleketlerden çağrılan toplulukları bekleme sabrı tükenmeye başladı. Casuslar ve muhbirler (*cevasis u munhiyan*) gelerek, "**Baycu Noyan**'ın, Horasan, Irak, Fars, Kirman beldelerinden topladığı çekirge ve karıca sürüsü gibi kalabalık bir orduyla hareket edip süratle (Rum ülkesine) geldiklerini haber verdiler. O haber üzerine yardım birliklerinin gecikmesini göz önünde bulunduran, büyük tecrübe ve bilgilerle donanmış olan devlet büyükleri ve ileri gelenleri, [521] "**Sivas**, her türlü araç ve gereçle dolu bir şehirdir. Yardım kuvvetlerini beklemek bahanesiyle burda kalıp şehri tahkim etmemiz gerekir. Bu şekilde şehirde savunmaya geçmek, Melik'ten gelecek 50 bin askerden daha etkili olur" dediler. Fakat ömürlerinde savaş zorluğu görmemiş, felaket acısı tatmamış, çarpışma zahmeti çekmemiş, dert zehri içmemiş, gençliğin verdiği güçle mağrur olan yeni yetmeler, Sultan'a, "Ordumuzun gücü, altın ve gümüşümüzün çokluğu, **Sivas**'a sığınıp kalmamızı gerektirmez" diyerek görüş sahiplerinin ve tedbir düşünenlerinin sözlerine ilgi göstermediler.

Sultan, birkaç emirle birlikte bir grup askeri geçit'in (derbend) korunması için görevlendirirken diğer askerlerin gelmesini bekledi.

Yardım birliklerinin gelmesi gecikince **Muzafereddin Veşablaş** oğlu **Nizamedin Suhrab** ve **Visakbaşı**⁽¹³²⁾ **Garib** -Allah müstehaklarını ver-sin- bir gün bargâhta bağırarak, "Tüccar ve pazar esnafı gibi **Sivas**'ta oturuyoruz. Evlerimize bağlılığımızdan burda kalma bahanesi arıyoruz. Biz burda vakit geçirirken **Erzincan** ve oraya bağlı yerlerin halkı Moğol ordusunun öldürücü kılıcına yem olmaktadır. Bizim önerimiz, Moğollarla **Tebriz** ve **Nahcivan** önlerinde karşılaşmaktır. Düşüğümüz korku ve dehşet hali devam ederse, **Sivas**'ın bir konak dışına çıkamayız" dediler.

(132) Sultanın muhafız komutanı veya odabaşısı.

Daha önce onların çevganda, mızrak oyununda, halka kapmada ve binicilikte gösterdikleri cesarettten ve yiğitlikten dolayı onların etkisi altında kalmış olan Sultan, onların bu boş laflarına kandı. Ertesi gün yola çıktılar. Normal askerlerin dışında sipahiden 80 bin yiğit süvari okyanus gibi coşmaya başladı. Hep birlikte yönetenlerin aptallığı yüzünden yaşının gencin kalbine binlerce ateş düşüren **Kösedağ**'ın⁽¹³³⁾ yolunu tuttular. Oraya vardıkları zaman geniş otlaklar, bol sular [522] ve sağlam mevziler buldular. Hiçbir taraftan yabancı askerlerin bargâha yol bulamayacağı bir yere yerleştiler.

Orada gelecek yardımları beklerken, **Baycu Noyan**'ın 40 bin süvariyle⁽¹³⁴⁾ **Erzincan**'ın **Akşehir** ovasına vardığı haberi geldi. Sultanın yakını (*hasü'l-hass*) olan o cahil gençler, aptallıkları ve cahillikleri yüzünden bu habere sevindiler ve "Ne güzel, ganimet önümüze, tahta üstündeki et gibi sunuldu. Moğol askerleri, güce başvurmadan ve silah kullanmadan elimize düştü" dediler.

Onun üzerine bilge emirler ve tecrübeli büyükler görüş bildirmek ihtiyacını duydular. Sahib **Mühezzibedin**, Gürcü oğlu **Zahireddin** ve Beylerbeyi (beğlerbeği) hep birlikte Sultan'ın huzuruna çıkarak, "Boş hayallerle kendimizi tehlikeye atmamız, askeri yok yere zahmete ve sıkıntıya sokmamız yakışık almaz. Yerleştiğimiz bu mevzi, düşman baskınından hiçbir endişe duyulmayacak bir yerdir. Mevzinin sağlamlığı, menzillerin geçilmezliği, hayvanlar için otun bolluğu, böyle durumlarda çok büyük ve bulunmaz bir avantajdır. Her ne kadar imkansız olsa da onların geçidi (*derbend*) geçip gelmeleri durumunda da askerlerimiz rahatlıkla onlara karşı koyabilir. İş, saltanat devletinin istediği şekilde sonuçlanır. Ayrıca Sis hükümdarının da 3 bin kişilik Ermen ve Frank süvariyle iki gün sonra bize katılacağı haberini aldık. Onların fazla kişiyle bize katılmaları bizim için büyük destek olur" dediler.

(133) Köseadağ, Zara-Suşehri arasında bir dağ olarak bugün de mevcuttur. Selçuklu ordusunun bunun kuzey eteğinde Kelkit çayına yakın bir düzlükte dağa yaslanarak ordugah kurduğu anlaşılıyor. Köseadağ'ın bu yol üzerinde bulunduğu dair kaynaklar birleşmekte, Kiragos burasının Gedük-Yassı Çimen köyü yakınında olduğunu bildirmektedir. (Dulaaurier, trc. TM, II, s. 179; diğer tercümelerde ya bu isim yoktur veya muharebenin Erzincan-Erzurum arasında cereyan ettiği kayıtlıdır. (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 433, n.50).

(134) Bu ordunun miktarı hakkında bilhassa Hristiyan yazarlar çok mübalağa ederler. Gürcü kaynakları 400 bin, Rubruck 200 bin ve Genceli Kragos 160 bin rakamlarını verirler. Anonim, 100 bin kaydı ile en yakın rakamı yazar ve İbn Bîbî'ye yaklaşır. Buna mukabil rehberinden aldığı bilgiye dayanan Rubruck, Moğolların 10 bin, Ermeni Hayton 30 bin olduğunu yazar. Vincent de Bauvais, Selçuklu öncülerine karşı çıkan Tatarları 40 bin gösterir. Bu farklı rakamlar bir yana Selçuklu ordusunun hayli kabarık olduğu muhakkaktır (Selçuklular Zamanında Türkiye).

Bu sözler karşısında **Muzaffereddin oğlu**, inanç eksikliğinden saçmalamaya ve uğursuz dilini döndürmeye başlayarak, "Şüphesiz Hristiyan korkak olur. O millete fazla önem veriyor. Sahip olduğu bu kadar askerle Sultan Sis hükümdarını [523] niye beklesin? Cihan padişahı luftfedip seçeceğim bin Frank süvariye emrime vererek beni Moğolların üzerine gönderirse, Yüce Allah'ın izniyle Moğolları yenip dağıtırm" deyince **Zahirüddeve** söz alarak, "Ülkenin ve devletin bir saç teline asılı, düşman kılıcının çekili olduğu bir durumda kışın kokusu dünyayı rahatsız eden, sonuçları, Alah saklasın, Suriye ve Rum ülkelerinin felaketine sebep olabilecek böyle bir sözü özellikle cihan padişahının huzurunda sarf etmek yakışık almaz. Bu sözün ve davranışın etkisini sadaka vermek ve tövbe etmekle savuşturmak, insani tedbirlerle birlikte niyaz ve yakarışı Rabbani takdirin bargâhına göndermek, ezeli hükmün bir engeli ve karşı koyması olmasa bile Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'inde muhaliflerin ve düşmanların yenilmesi konusunda Peygamberlerin Efendisine, "İş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven"⁽¹³⁵⁾ şeklindeki buyruğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Kur'an hükümlerine uymak Müslümanlar için elzemdir. Şurası bir gerçektir ki, ben Yüce Allah'tan korktuğum için korkağım. Şu anda doğru görüşe ve sağlam mantığa itibar edilmezse, yarın, Allah korusun, ülkenin yıkımı ve halkın perişan olması durumu ortaya çıkar. Bu fitne karşısında ihmal davranmak, bu olay karşısında kusurlu olmak, insanın Kıyamet gününe kadar kötü adla anılmasına ve lanetlenmesine sebep olur" dedi.

O cevap üzerine **Muzaffereddin oğlu**, şarabın verdiği aşırı sorhoşluktan ve gençliğin verdiği hiddet ve atılganlıktan küfretmeye başladı. **Mühezzibeddin**, onu azarlayarak, "Sen yazıp çizmenin dışında [524] başka ne bilirsin?" dedi.

Muzaffereddin oğlu'nun Sultan'ın huzurunda ettiği küstahlığın şahidi olmalarına rağmen ona müdahale etmeyen devlet büyükleri, "Alçak uyarılmazsa azar" sözünü söylereyerek şaşkın ve perişan bir halde Sultan'ın huzurundan ayrıldılar. Akşamdan sabaha kadar ülkenin ve devletin elden çıkmakta ve batmakta olduğuna ağlayıp sızlandılar. Sultan ise, eğlence meclisinde yeyip içerek sabahı etti.

Ertesi günü **Muzaffereddin oğlu** askeri ata bindirdi. Savaşmak için tunç borunun (*ney-i ruyin*), kös'ün ve davulun (*tablek*) sesi gökleri tutunca devlet büyükleri ve saltanat ileri gelenleri, bir önceki gün büyük

(135) Kur'an-ı Kerim, 3/159

mücadele vermelerine rağmen, iş cana, bıçak kemiğe dayandığı için hep birlikte Sultan'ın huzuruna çıktılar. Onunla otağda (*dehliz*) uzun uzun konuşarak, "Birkaç gün daha sabretmeliyiz. O zaman zarfında iş enine boyuna düşünülür; devletin, milletin işi yoluna konur; sonucun vahe- metinden ve pişmanlığından kurtulunmuş olunur" dediler.

Bunları duyan **Muzaffereddin oğlu**, sarhoş bir halde küstahlık edip küfürler savurdu. Gürcü oğlu, **Veliyeddin Pervane**, **Nasuheddin Farsi** ve diğer asker sahipleri (*sipehdar*) ve komutanlar (*leşkerkeş*) büyük bir cesaretle canlarını hiçe sayarak, 3 bin Frank ve Rum süvariyle geyiklerin bile sarp iniş ve çıkışlarında yürüyüp gezinemeyeceği geçitlerden (*derbend*) yılan gibi aktılar. Onların böylesarp bir yerden pervasızca indiklerini gören **Baycu Noyan**, *noyanlara*⁽¹³⁶⁾ dönerek, **Şiir**:

"*Bunlar kaçmaktan başka bir iş yapamazlar. Bugün kılıcımın altında kelle görüyorum*".

[525] Onlar dar geçide gelinceye kadar beklemek gerekir. Çünkü aşağıya ininceye kadar yoruludular. Oradan kaçmaya mecalleri kalmadı" dedi.

Öncü askerlerin (*Leşker-i pişrev*) hepsi aşağıya inince, oluşturdukları kalabalığın giriş çıkış, iniş tırmanış yolları kapandı. **Baycu Noyan** bulunduğu yerden onların üzerine saldırdı. İlk hamlede ağır yük altındaki atları yorgun düşünceye kadar Rum askerleri canla başla savaştı. Moğol ordusu geri çekildi. Rum askerleri onların korkudan kaçtığını sandılar. Hemen Sultan'a, "Düşman hezimete uğradı" haberini gönderdiler. Sultan mutlu oldu. Müjdeler verip eğlence meclisi (*bezm*) düzenlediler.

Diğer taraftan **Baycu Noyan**, Rum askerlerinin kımıldayacak halinin kalmadığını görünce askerlerine geri dönüp ok yağdırmalarını buyurdu. Kısa zaman içinde Suriyeli, Rum, Frank, Gürcü ve Uc askerlerinden meydana gelen oradaki bütün askerleri şehid ettiler. **Şalva oğlu**, sarhoş bir halde sancaklarını (*alem*) indirerek kaçış yolunu tuttu. **Nasuheddin-i Farsi** de uzun bir süre savaşıp vuruştuktan sonra canını kurtarıp başı açık Sultan'ın huzuruna geldi. Saygı ve utanma perdesini kaldırıp, Sultan'ın yüzüne ağır sözler söyleyerek, "Böyle bir görüş ve önlemle, böyle uğursuz çalışma arkadaşlarıyla nasıl cihangirlikten dem vurur,

(136) lhanlılarda şehzadelerden sonra noyan veya niyin denilen ve hizmet ve faaliyetleriyle tanınmış olan emirler gelirlerdi. Bunlar muhtelif Moğol kabilelerinden ve Türklerden- di. Noyan olabilmek için küçüklükten başlayarak harplerde ve hükümdar maiyetinde hizmet görmüş olmak ve giderek yetişmek lazımdı. Noyanlar en son olarak beylerbeyi rütbesine kadar çıkarlardı (Medhal, s. 221 vd.).

düşmanın karşısına çıkarsın? Ülkeyi, milleti ve devleti yok edip, Müslümanları ve bütün insanları acılara boğdun" diyerek adamlarıyla hiç vakit geçirmeden **Halep**'in yolunu tuttu.

Sultan, yenilgi kısmetinin kendisine düştüğünü, emirlerinin ve askerlerinin şehitlik derecesine ulaştıklarını görünce mendilini yüzüne koyarak hıçkırı hıçkırı ağladı. Sağ kalan askerlerden geçitlerin (derbend) durumunu sordu. Akşam namazı vaktine kadar atının üzerinde kaldı. Sonra saray haremmini ve nefis hazinelerinin çoğunu **[526] Tokat**'a yolladı.

Çaşnigir **Çavlı** savaştan kaçarak Sultan'ın yanına geldi. **Muzaffereddin oğlu**'nun disiplinsizliğinden yersiz aceleciliğinden ve **Şalva oğlu**'nun sarhoşluğundan şikayette bulunurken Sultan, "İci (ağabey), bu konuda neyi öneriyor ve yapılacak şey nedir?" diye sorunca, "Düşünme sırasında ve tedbir zamanında tecrübelerime dayanarak huzurunda çıkış yollarını arz ederken, benim görüşlerime itibar etmedin. Bu durumda ben kulunun veya başkalarının elinden ne gelir? **Şiir**:

"İş kuru dudaktan ve yaşlı gözden geçti. Bu gam okları göğüsten kanada geçti"

cevabını verdi.

Karşılıklı konuşup danıştıktan ve tedbirler düşündükten sonra Sultan, "Ben gidiyor, ülkenin yönetim dizginini sana bırakıyorum. Bildiğini ve yapabildiğini hiç çekinmeden yap" deyince **Çavlı**, İnşallah, Yaradan'ın desteği benim tarafımda olur. Karanlık düşünceli şaşkın kimselelerin ümitsizlik taşına vurup kırıkları ülke ve devletin kader sürahisi, tövbelerimiz kabul edilerek tekrar eski haline döndürülür. Ağzına kadar ikbal şarabı ve bolluk suyuyla doldurularak padişahın mücevher saçan avcuna konur. Padişahın temiz kalbi, bu durumdan üzüntüye düşmemeli, onun mübarek hatırının köşesine sabır ve sükunet yerleşmelidir. Rezillerle bir araya gelmekten kaçınmalı, sefil nedimler ve cahil dostlar bulundurmaktan uzak durmalıdır. Düştüğü bu felaketi, onlarla konuşmanın ve düşüp kalkmanın bir ürünü saymalıdır" dedi.

Bu nasihatlerden sonra birbirlerinden ayrıldılar. Sultan otağına (*sera perde*) gitti. Bir süre sonra da **Labudhane** yolundan **Tokat**'a yöneldi. Yolda Emir **Fahreddin Aslandoğmuş**, **Şemseddin Has-Oğuz** ve **Çaşnigir Seyfeddin Türk -eri** -Allah onlara rahmet eylesin- ihtiyat icabı Sultan'ın kıyafetini değiştirdiler ve atlarının gemlerini gevşettiler. Uzun bir müddet sonra **[527]** Sultan'ın haremine ve adamlarına (*hadem u haşem*) yetiştiler. Aradan bir iki gün geçince de Emir **Mübarizeddin**, Sultan'ın

huzuruna çıktı. Sultan beylerbeyliğini (*mansub-ı beglerbeyi*) ona verdi. Onu o havalinin düzenini sağlamak ve işlerini çekip çevirmek için **Malatya** ve **Elbistan** taraflarına gönderdi. Kendisi de **Konya**'nın yolunu tuttu.

Şimdi hikayeyi tamamlamak için yeniden **Kösedağ**'a dönelim. Sultan'ın atının dizginini **Tokat** tarafına çevirdiği zaman İslam askerlerinin bir kısmı, gecenin yarısının üçte ikisi geçinceye kadar bir tepenin üzerinde ayakta kaldılar. Moğollar dağın zirvesine geldikleri zaman askerleri her yerde ayakta gördüler. Bağırıp çağırarak ateşler yaktılar. Fakat Sultan'ın ordugâhına girmeye cesaret edemediler. İlerlemeyi veya geri dönmeyi göze alamadılar.

Sultan'ın askerlerinin öncüleri (*telaye*), uzun süre dağlarda bekledikten ve hiçbir yerden yardım gelmediğini gördükten sonra ordugâha yöneldiler. Orada bütün eşyanın terk edildiğini ve atların gittiğini görünce onlar da kaçış yolunu tuttular⁽¹³⁷⁾.

Sabah olunca Moğol ordusu Sultan'ın ordugâhına ve bargâhına bakıp çadırları kurulu görünce onların pusu kurduklarını sandılar. İhtiyatlı davranıp iki gün durumu araştırdıktan sonra çadırlara girdiler. Orada hesap kalemlerinin ve düşünce kalıplarının hesaplayıp ölçmekten aciz kalacağı mal, eşya, silah ve elbise alıp **Sivas**'ın yolunu tuttular.

Sivas'a varırlarken, zamanın alimlerinin ileri gelenlerinden; İslam fazıllarının seçkinlerinden; nazari ilimde (ilm-i nazar) dünyada eşi benzeri bulunmayan; dindarlıkta, iç temizliğinde, zühd ve takvada devrine kutbu ve çağının önde gelenlerinden; Moğol ordusunun Harezm ülkesini istila edip Sutan **Muhammed Harezmşah**'ı⁽¹³⁸⁾ -Allah rahmet eylesin- bozguna uğrattığı sırada (Kaan)'ın hizmetine girerek, onun ilgi ve iltifatlarına (*su-yurgamış*) nail olan **Sivas** şehrinin kadısı Rabbani imam, ikinci Numan⁽¹³⁹⁾ **Necmeddin-i Kırşehir** -Allah rahmet eylesin- **Sivas**'ın itibarlı kişilerini ve ileri gelenlerini (muteberan u serveran-i Sivas) yiyecek (*tuzgu*)⁽¹⁴⁰⁾ ve pek çok hediyeyle (*peşkeş*) yanına alarak **Baycu Noyan**'ı karşılamaya çık-

(137) İbn Bibi, savaşın 11 Muharrem Perşembe; İbnü'l-Adim 13 Muharrem Perşembe (641) günü meydana geldiğini kaydederler. Anonim Selçukname'nin verdiği Safer ayı müstesna bütün kaynaklar Muharrem ayı üzerinde birleşirler. İlk iki kaynağı, 11 Muharrem Çarşamba günü başlaması Perşembe günü devam ederek 13 Muharrem 641 (3 Temmuz 1243) Cuma gecesi savaş alanının terki şeklinde anlamak mümkündür (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.437, n.56)

(138) Sultan Muhammed Harezmşah (596-617/1200-1220).

(139) Numan, Ünlü Havarnak ve Sedir saraylarını yaptırmış olan Cahiliye devrinin cömertliği ve yiğitliğiyle tanınmış Hira padişahıdır.

(140) Yolcuya yiyecek ve azık olarak verilen hediyeye Tükçe "tuzgu" denirdi (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 440.n.61).

tı. **Baycu Noyan**, onu görür görmez tanıdı. [528] Kadı, kendisinde bulunan *yarlığı* (ferman) takdim edince **Baycu** onu öpüp başına koydu. *Yarlıg yûzünden* Kadı'nın isteklerini kabul ederek ona sevgi ve saygı gösterdi. Emri üzerine şehrin bütün kapılarını (*dervaze*) kapadılar, yalnız **Erzincan** kapısını açık bıraktılar. Askerlerin bir kısmı şehre girip üç gün yağmada bulundu. Fakat kimseye saldırıp eziyet etmediler. Dördüncü gün **Erzincan** kapısını da kapadılar. Ondan sonra askerin hiçbirine şehre girme izni verilmedi. Sonra oradan kalkıp **Kayseri**'ye yürüdüler.

109-KAYSERİ'NİN YIKILMASI, ORANIN KUŞATILANLARI İLE SAKİNLERİNİN KALABALIK MOĞOL ORDUSU TARAFINDAN ÖLDÜRÜLÜP YOK EDİLMESİ

Sultan **Gıyaseddin**'in annesi bu olayları duyunca **Kayseri**'den ayrılp **Sis** tarafına sığındı. Zahitlerin ve hassaların meliki (*melikû'z zühhad ve'l havas*) Camedar **Samsamüddin Kaymaz** ile Topal **Fahreddin Ayaz**, savaştan kaçıp **Kayseri**'ye gelince savunma ve kuşatma araç gereçlerini düzenlemeye başladılar. O şehrin sipahi ahileri (*feteyan*)⁽¹⁴¹⁾ şehrin burçlarını ve duvarlarını sağlamlaştırmaya koyuldular.

Moğol ordusu şehrin dışında önüne çıkanı yakıp yıktı, eline geçirdiğini boğup öldürdü. Ertesi gün **Baycu Noyan**, diğer noyanlarla ata binip şehrin etrafını dolaştı. Sivas burcu karşısında bulunan ve şehir halkının sağlamlığına ve geçilmezliğine kesin olarak güvendiğini Dericiler çarşısı (*debbâg*) tarafına üç mancınık kurdu. Bunların çekilip çalıştırılmasında esirleri ve cavlakları (*kalenderler*)⁽¹⁴²⁾ kullandılar. 15 gün süreyle taşl atışlarına devam ettiler. Bu arada burçta büyük yarıklar açılmasın rağmen şehir halkı cesaretlerinden kararlılıklarından ve fedakarlıklarından hiçbir şey kaybetmediler. Her iki taraftan da çok sayıda ölenler ve yaralananlar oldu. [529] Kayserililerden birkaç yiğit **Mescid-i Battal**⁽¹⁴³⁾ dağlarında ve harabelerinde pusuya yatıp fırsatını buldukça saldırıya geçtiler ve Moğollara büyük kayıplar verdirdiler. Moğol ordusunun eline düşmediler. Buna rağmen zafer ortada kaldı. O arada yağmadan elde ettikleri bol miktarda mala, eşyaya ve yiyeceğe sahip olan Moğol emirleri ve komutanlar (*server*) dönmeyi ve Kayseri'nin işini ertesi

(141) Ahiler hakkında bak. Prof. Dr. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 3.bas. Ankara 1992.

(142) Bunlar hakkında bak. Osman Turan, Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak, F. Köprülü Armağanı, s. 531-522

yıla bırakmayı düşünmeye başladılar. Fakat o sırada şehrin ıgdişbaşı olan **Hacuk oğlu Hüsam**, geceleyin gizlice **Baycu Noyan**'a haberci (*kasıd*) göndererek can güvencesi istedi. Noyan, ona yazılı teminat gönderdi. Haberci geri dönüp **Baycu**'nun kendisini desteklediğini öğrenince **Hacuk oğlu**, aynı gece su kanalından dışarı çıktı. Moğol ordugâhına giderek şehir halkının durumunu ve onların çektikleri sıkıntıları ayrıntılı olarak anlattı. Bu ihanetten habersiz olan şehir halkı ise, savunma ve direnmeye devam etti. Çok geçmeden durumdan emirler haberdar oldular. **Baycu**'nun kendisine yakınlık gösterenler ve yardımcı olanlara saldırmayacağı, malına, ailesine dokunmayacağı konusunda teminat mektubu verdiğini duyan şehir subaşı (*ser leşker*) **Topal Faahreddin Ayaz**, ertesi gün **Baycu**'ya bir haberci gönderdi. İsteğine olumlu cevap gelince adamları ve mallarıyla birlikte Baycu'nun yanına gitti. Onun gidişiyle şehirde **Samsamüddin Kaymaz**'dan başka yönetici ve önlem alacak kimse kalmadı. O elinden gelen çabayı gösterdiyse de sonunda kuşatılma sıkıntılarına katlanmakta aciz ve kusurlu kaldı.

Hajuk oğlu ile **Topal Fahreddin Ayaz**, (*şehirden*) dışarı çıkınca Baycu geri dönmekten vazgeçti. Bir gün bütün orduya silah başı yapmalarını buyurdu. Onlar yerlerini alınca şehre burcun karşısından dolu gibi ok yağdırdılar. Mancınık darbeleriyle yarıklar açtıkları burca merdivenler kurup kaleye çıktılar. Önerine çıkan herkese, [530] kılıç darbeleyle ölüm şerbeti içirdiler. Bunca çıkan bahadırların bazıları aşağıya inerek şehrin kapılarının kilitlerini balyozla kırdılar. Moğollar şehre girerek kaleyi ele geçirdiler. *Emir-i arız*⁽¹⁴⁴⁾ ile bütün askerleri esir aldılar. Onları bağlı olarak **Meşhed** düzlüğüne götürdüler. Yaptıkları yıkım ve katliamdan sonra şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler. Sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler. "İşte göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ayın bir araya getirildiği zaman, o gün insan kaçacak yer neresi diyecektir"⁽¹⁴⁵⁾ sözünü gerçekleştirdiler. Ateşin alevini, esir göğüne⁽¹⁴⁶⁾ çıkardılar. Dumanlar güneşin yüzünü karart-

(143) Türkler, Anadolu'nun fethini Battal Gazi hatırasına bağlamış ve onun destanını yaratmışlardır. Battal Gazi adına bağlı birçok hatıralardan biri de Kayseri'de olup Danişmendli devrinde, XI1. asırda mevcudiyetini bildiğimiz Battal Camii, Anadolu ziyaretgâhlarından biri idi (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 440,n.64)

(144) Büyük Selçukularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da ordunun levazımat ve ihtiyaçlarına bakan, maaşlarını veren, defterlerini tutup yoklamaarını yapan divana" divan-ı arız", reisine de "emir-i arız" denildi. Ordunun sevk ve idaresi ve teknik işler, "beylerbeyi" veya "melikü'l-ümera" denilen ordu komutanına ait olduğundan "emir-i arız" bugünkü Milli Savunma Bakanının konumundadır (Medhal, s. 96 vd.).

(145) Kur'an-ı Kerim, 75/7-10

(146) Hava kürenin üzerinde bulunduğu inanılan ateş küre.

maya, dünyanın gözünü şaşırtmaya başladı. Büyük küçük hiçbir yaratığın tedbir düşünmeye hali kalmadı. Herkes dik tuttuğu boynunu çaresiz olarak Rabbanî emirin hançeri önünde yumşattı. Semavi kazaya ve **elestu**⁽¹⁴⁷⁾ gününde alna yazılana razı oldu. Hüküm katibi ve takdir yazarı onların ecellerinin son sayfasına ve ömürlerinin son kısmına kararlaştırılmış mukadder yazıyı yazdı. Bazılarını esirlik düşkünlüğüne, bazılarını yokluk ipine vurdular. Bazılarına da sevdiklerinden ayrılma acısını tattırdılar. Onları kadından, çocuktan akraba ve yakınlarından ebediyen ayırdılar. Böylece bir grup Rabbanî hükmün ve Yaradan'ın izniyle gaddar dünya arsasında kalırken bir grup da kalıcı dünyaya göç etmiş oldu.

Moğollar, şehrin ve şehirlilerin işini bitirdikten sonra dışarıya çıktılar. Daha önce aldıkları esirleri **Meşhed** düzlüğünde şehidlik derecesine ulaştırdılar. Kadınları ve çocukları aralarında paylaştıktan sonra dönüş yolunu tuttular. Yolda yorulup yürümeye dermanı olmayan herkesi öldürdüler. Yıkık şehri, çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktılar.

Yüce Allah, dünyanın efendisinin [531], yedi iklim sahibinin ilim ve kalem erbabının sığınağının, islâmın ve Müslümanların değer verdiği kimse'nin, iki alemde de Allah'ın gölgesi olan uluğ inanc-ı a'zam Sahib Divan-ın adaletinin uğurundan, merhametinin feyzinden ve iktidarının mükemmelliğinden dolayı dünyada yaşayanları öbür dünya korkusundan ve dehşetinden korusun. Dünya viranesini, onun dünyayı süsleyen ışığıyla cennet bahçelerinin güzelliğini kuskandırır hale getirsin." Şüpehiz O, istekleri yerine getirendir."

110-SAHİB MÜHEZZİBEDDİN'İN -ALLAH RAHMET EYLESİN- BARIŞ KURALLARINI YERLEŞTİRMEK, SULH ŞARTLARINI YERİNE GETİRMEK İÇİN BAYCU NOYAN'IN YANINA GİTMESİ

Ordu **Kösedağ**'da yenilince **Amasya**'ya gitmiş olan Sahib **Mühezzibeddin** -Allah rahmet eylesin- Moğol ordusunun **Kayseri**'yi kuşatıp aldıktan sonra çok sayıda adam öldürüp, yıkımda bulunarak geri döndü-

(147) Elestu, "Değil miyim?" manasına gelir. Allah, Ademoğullarının ruhlarına, onları yaratmadan önce, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş, onlar da tasdik etmişlerdir. Bu ahde "elest bezmi, elest demi" gibi adlar verilmiştir (Kur'an-ı Kerim, 7/171).

günü haber alınca **Amasya Kadısı Fahreddin**'i çağırdı ve olanları ona anlattı. Bir süre ikisinin de vücuduna perişanlık hakim oldu. Dostlardan ayrılmaktan, sevdiklerinin başına gelenlerden ve yakınlarının gördükleri felaketten dolayı göz yaşı döktüler. Ağlama sırasında Sahib, "Memleketin işi ve saltanatın ahvali, genç, bilgisiz ve tecrübesiz Sultan'ın sefiller ve ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden bu hale geldi. Onun eğlenceye olan aşırı düşkünlüğünden işin sonu musibete ve felakete vardı. İlahi kahrın şiddetli rüzgarından dalgalanan fitne denizinin ve savaş ve vuruşma ateşiyle alevlenmiş olan huzur tandırının sakinleşmeye yüz tuttuğu şu sırada eğer duruma uygun tedbir alınmazsa, saltanat nimetine nankörlük edilmiş olur. Görüşüm odur ki, kararlılık elimizi Yüce Allah'ın yardım ipine atalım ve korkusuzca ve samimiyetle barış ve dostluk yoluna girelim. Çığırından çıkmış olan işleri o yolla tekrar istediğimiz yöne çevirelim. Her ne kadar yolumuz ok ve kılıç üzerinde ise de [532] çabayı elden bırakmayalım. Eğer bu yolla amacımıza ulaşırsak ne âlâ. Yok eğer, durum amacımız hilafına dönerse, o zaman da vefakârlık, kadirşinashık, dürüstlük ve hizmetkarlık şartlarını yerine getirmiş oluruz. Nimetlerin hakkını verme çabamız, kıyamet gününe kadar günlerin sayfalarında yazılı kalır" dedi.

Kadı bu güzel düşüncayı kabul etti. Onun sağlam görüşlerini uzun uzun övdükten sonra her ikisi de korku ve ümit içinde Allah'ın inayetiyle yol hazırlıklarını yapmaya başladılar. Başta nadide şeyler olmak üzere çeşitli hediyeler hazırladılar. Yüce Allah'ın yardımına güvenerek güçlü bir yürekle, korkudan, gevşeklikten ve tembellikten arınmış olarak ayaklarını merhaleleri ve menzilleri aşmaya koydular. Yolda, durumu bildirmek için **Baycu Noyan**'a haberciler (kussad) gönderdiler.

Haberciler yazıyı ulaştırdıkları zaman Noyan ile diğer emirler, onların bu cesaretine ve cüretine hayret ettiler. Çünkü şehirlerde ve köylerde ordu ve halk birbirine karşı hareket halindeydi ve Moğolların keskin kılıçları kınına girmemişken onların gösterdiği bu cesaret beklenenin üzerindeydi.

Habercilerden sonra Sahib **Mühezzibeddin** ile Kadı **Fahreddin** - Allah onlara rahmet eylesin- Erzurum hududunda **Baycu Noyan**'ın yanına vardılar. Ona saygılarını sundular. İsteklerine kavuşmak için yalvarıp yakarmada tecrübeli ve zeki kimselerin gösterdikleri hüneri gösterdiler.

Baycu Noyan, saygılı davranışlarına karşı onlara iltifat edip, izzet ve ikramda bulundu. Onların kabaran korku ve dehşet duyguları, sıkıntı ve ıstırap halleri yatıştı. Moğol ordusuyla birlikte menziller aşip **Cormagon**'un bulunduğu Muga'n'a vardılar. **Baycu Noyan**, onlardan ayrılarak **Cormagon**'un evine gitti. **Cormagon**, Sahib **Mühezzibeddin** ile **Kadı Fahreddin**'i çağırarak, onlara "Sizin buraya gelmenizin sebebi nedir?" diye sordu. Sahib, "Yüce Allah siz cihan padişahının cömertlik ve fazilet duygularını güçlendirsın, [533] suçluların suçunu bağışlama adetini sürdürsün. Noyan'a malumdur ki, eğer bu defa Allah, yardım ve desteğini sizin devletinize verip, İslam devletine karşı zafer ve başarı kazanmanızı sağlamışsa, onunla mağrur olmamak gerekir. Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürölüp ortadan kaldırılan (Selçuklu) askerinin sayısı üç bin süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uclarının (etraf) silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır. Eğer Rum memleketlerinin arı kovanına çomak sokulursa, uzun yıllar heyecan, fitne ve karışıklık sakinleşip son bulmaz. Rum ülkesinin düzeni, Selçuklu sultanlarından başkası tarafında sağlanamaz. Memleketlerin ve ülkenin halkı, onlara boyun eğme ve emirlerine uymadan başka şey yapmazlar. Başka bir padişah orayı elinde tutamaz. Eğer Noyan, İlhan'ın⁽¹⁴⁸⁾ takip ettiği doğru yolu takip eder, yöneticilik ve tedbirli olma kurallarına uyarsa, Sultan'la barış yapmayı kabul eder. Çünkü dünyaya sahip olmuş ve onları size bırakmış olan geçmiş zamanın büyükleri ve padişahları, 'Barış kapısını çalan, tevazu ve düşkünlük kapısından giren kimselerin rızasını kazanmada, onların dileklerini yerine getirmede acele davranmak gerekir. Onların isteğini reddedip geri çevirmek devlet ve memleket yöneticilerinin en büyük hatası ve gafleti sayılmalıdır. Herkese belli ve açıktır ki, padişahlık sebepleri, dağ gibi dayanıklı askerlerden, güçlü atlardan, düşmanı avlayan silah ve mühimmattan meydana gelir ve bunlar, diğer ülkelerden daha çok Rum ülkesinde bulunur. Ayrıca savaşmaktan maksat kazanmaktır. Yüce Allah sizin güçlü ordunuzu başarılı kıldığına göre, şimdi düşmanlık kılıcını barış kınına koymanız, barış içinde dostluk ve kardeşlik yolundan yürümeniz gerekir. **Şiir**:

[534] "Senden sığınma isteyenlere sığınma fırsatı tanı. Çünkü sığınma fırsatı vermek, yabancı kalmaktan daha iyidir.

Çaresiz kalanları geri çevirme. Çünkü onlar yeri gelince canla başla gayret gösterirler."

(148) İlhan kelimesi metinde yok.

Sız Noyan'ın iyiliğine olacak, ülkenin ve halkın düzenini **sağlayacak** şeyleri huzurunuzda arz ettim. Eğer bunların dışında Noyan'ın **soracağı** bir şey varsa sorsun" dedi.

Baycu Noyan, bu sözleri dinledikten sonra görevi söylenenleri **Cormagon**'a anlatmak olan hatunlardan birine, onları **Cormagon**'a anlatmasını buyurdu. **Cormagon**, anlatılanları anlayıp gerçeği öğrenince, her zaman tüccarlardan methini duyduğu ve içinden, "Keşke Sultan, bize bağlansa (il) da ülkesi mamur kalsa! Adalet ve insafla yönetilen böyle bir ülkenin Moğol saldırısıyla sarsılıp harap olması yazık olur" diye düşündüğü Sultan **Alaaddin**'in *-Allah rahmet eylesin-* hatırına ve iyi hatırasına barış teklifini büyük bir menmuniyetle kabul etti. Onun şartlarını yerine getirilmesini ima ve işaret etti.

Cormagon'un talimatı üzerine **Baycu Noyan**, Sahib'le bağlılık (il) şartları hakkında görüşmeye başladı ve "Rum ülkesinden ordunun noyanlarına ne kadar (gelir) gelir?" diye sorunca Sahib toplantıdan çıkarak Kadı ile yalnız görüştü. Hizmette görevli kimselerle görüş alış verişinde bulundu. Birbirleriyle konuşup anlaşarak İlhan'a, askerlerin noyanlarına ve büyüklerine verilecek miktarı belirlediler. Elbiseden, altından, at-tan, deveden, kısıraktan, sığırdan ve koyundan verilecek şeyleri ayrıntılı olarak kaleme alıp Noyan'a gönderdiler. Ayrıca ona, "Elçiler her yıl belirlenmiş olan bu şeyleri almak için Rum ülkesine gelsinler. Bizim hazırlayacağımız şeyleri alıp buraya getirsinler" haberini verdi.

Baycu Noyan, tekliflerin bazılarını beğendi, bazıları da [535] az bularak yeniden Sahib'e gönderdi. Sahib onlara eklediği şeyleri listeye yazdı. **Baycu Noyan**'ın isteğine uygun hale getirdi. Onun üzerine **Boycu Noyan**, Sahib'i çağırarak isteklerinin yerine getirildiğini müjdeledi. Sahib, **Baycu**'nun eteğinden tutarak anlaşmayı ve sözleşmeyi pekiştirdi. Bütün noyanların rızası ve uygun görüşüyle onların huzurunda barışın temellerini attı. Anlaşmazlık maddelerini ortadan kaldırarak onun yerine dostluğun-kini koydu. Ayrılıktan gayrılıktan uzaklaştıran kelimeler kullanıldı.

Sahib, Sadr-ı azam **Fahreddin Bitikçi-yi**⁽¹⁴⁹⁾ **Buhari-yi Caganderi-yi Gürcü** ile birlikte, maksat incilerini meram ipine dizmiş olarak Sultan'ın yanına döndü. Yıkıkları onarmak, yarıkları kapamakla meşgul oldu. Gayretini ülkenin durumunu eski haline getirmeye, saltanatın her köşesine yerleşmiş olan gevşeklik tozunu zeka ve dirayet suyuyla temizlemeye harcadı.

(149) Biti, Türkçede vesika, berat, hüccet, mektup manasına olup, bitikçi ise katip ve yazar demektir. Bitikçiler hakkında bak. Medhal, s. 219 vd.

111-SAHİB ŞEMSEDDİN'İN SURİYE TARAFINDAN SALTANAT MAKAMINA DÖNMESİ

Sahib Şemseddin asker toplamak için **Halep** tarafına gidince sayıları hesaba kıtaya gelmeyen Harezmi, Yadbeki, Kıpçak ve Kürtlerden meydana gelen bir ordu meydana getirerek, herbirinin 6 ayık erzakını peşin verdi. Onların arasından her bakımdan akıllı ve yetenekli olanlarının da savaş araç gereç isteklerini yerine getirdi. Kısa sürede mühimmat ve silahlar hazırlandı. Rum tarafına hareket etmeleri kesinleşti. Bugün yarın derken ordunun yenildiği, Sultan'ın bozguna uğradığı, topluluğunun dağıldığı, askerlerini herbirinin bir yana gittiği ve [536] musibetlerin üzerine çöktüğü haberini alınca hayal kırıklığına uğrayıp maneviyatları bozuldu. Onun üzerine Sahib, dağıttığı malların bir kısmını kolaylıkla geri aldı. Paranın geri alındığını duyan bazı kimseler de altınları keselerine koyup dünyanın orasına burasına dağıldılar.

Rum memleketlerinin ileri gelenleri ve büyükleri, cihangir (Moğol) ordunun üzerlerine geldiğini duyarak, **Kayseri**'den, **Malatya**'dan ve başka yerlerden kaçıp Sis üzerinden **Halep**'e vardılar. Sis Ermenileri -Allah varlıklarını ortadan kaldırsın, büyüklerini yok edip, ülkelerini ve şehirlerini yerle bir etsin- kendilerine sığınan Müslümanlara zulmedip onların mallarını yağmalamaya başladılar. Müminleri zorla kafir yapmaya çalıştılar. Sultan'ın annesi ile kızını alıkoyarak, onların İslam beldelerine gitmelerine izin vermediler. Onları Moğolara teslim ettiler. Başkaldırmaya ve itaatsizliğe kalktılar. Saltanat makamının nimetinin ve ekmeğinin hakkını, taraftarlık sayfalarından söküp attılar. Kâinatın seçkini ve varlıkların efendisi olan Muhammed Mustafa'ya (A.S.) dil uzattılar.

Sonunda Müslümanlar değişik yollardan **Halep**'e vardılar. Orada Rumlulardan kalabalık bir topluluk meydana geldi. O sırada Sultan'ın sağ salım **Kösedağ** savaşından kurtulup başkent **Konya**'ya vardığı, Moğol ordusunun **Mugan**'ın yolunu tuttuğu, Sahib **Mühezzibeddin**'in barış kapılarını açmak için onun peşinden gittiği, insanların sığındıkları inlerden, kovuklardan ve kalelerden dışarı çıktıkları, durumlarını düzeltmek için gayret sarf ettikleri haberi gelince Sahib **Şemseddin** ile diğer Rum büyükleri geri dönmeye karar verdiler. Fakat Sahib, bir yandan ordu sahiplerinin bazılarının düşmanlığını kazanmasından ve çekemeyenlerin kendisini [537] Sultan'a gammazlamalarından korkmasından, bir yandan da yolculuğu sırasında yolda birikmiş olan Kürtlerin,

Genceli ve Germiyanlı Türklerin muhtemel saldırısından çekinmesinden dolayı, çok sayıda adamı ve askeriyle **Halep'e** kendisine yardıma gelmiş, orada bir köşeye çekilerek azil hayatı yaşayan, peşpeşe Sultan'ın dergahından kendisine güzel vaadlerde bulunan **Amid** yöneticisi (sahib) Melik **Mes'ud**'u yanına çağırdı. Melik çağrıya uydu. Sahib'le birlikte Rum ülkesinin yolunu tuttu. **Malatya**'ya vardıkları zaman o sırada o tarafın yöneticiliği kendisine bırakılmış olan Çasnigir **Çavlı**, Sahib'in gelişine sevindi. Ona sınırsız izzet ve ikramda bulundu. Görülmemiş bir eğlence meclisi düzenleyerek, ona kıymetli hediyeler (peşkeş) sundu. Akşamle-yin içip sohbet ederlerken Sahib'in kulağına eğilerek, "Melik **Mes'ud**, bu dünyada uğursuzluğu ve saygısızlığına tanınmıştır. Sapığın ve güvenil-mezin biridir. Kalbinin karalığı, dışının çirkinliği daha binlerce **Amid**'i harap eder. Onun gibilerinin ülke topraklarına sokulmasına ve Sul-tan'ın adamları arasına katılmasına hiçbir şekilde imkân ve izin veril-memesi görüşündeyim. Doğrusu, tekrar Suriye'ye göndermek için ona yardım etmektir. Her ne kadar dürüstlük ve vefakârlık siz Sahib'in tabi-atına hakimse de ister istemez bu işe razı olmanız gerekiyor" dedi.

Sahib, bu sözleri duyunca **Malatya**'nın soylularından, uc(etraf) me-liklerinin ve ileri gelenlerinin yanında büyük bir mevkiye ve saygıya sa-hip olan Malatyalı **Hüsameddin Çoban**'ı, onun (Melik Mesud'un) yanına göndererek, "Siz Melik'e malumdur ki, bu sırada ülkenin başına büyük bir felaket geldi. Gaddar feleğin perdesinden Sultan'ın kulları için ne çı-kacağı belli değil. Doğrusu odur ki, siz Melik, Suriye diyarına geri dö-nün. Orada işi insanlara eziyet etmek olan dönen feleğin altında günle-rini geçirirken Sahib, Sultan'ın huzuruna çıkma şerefleriye şereflenince o durumu [538] Sultan'a arz eder ve saltanat makamından siz Melik'in istediği şekilde hüküm (misal) çıkar. Sizin için bir *ikta* belirlenir. O za-man siz isteğinize kavuşmuş olarak geri döner, Sultan'ın büyüklük böl-gesinde ve bargahının himayesinde olaylar güneşinin hararetinden ko-runur ve emniyette kalırsınız" dedi.

Melik **Mes'ud** bu haber üzerine dilini öfkesini belirtmek için açtı. İşinin bozulmasına ve talihinin kararışına üzülüp ah vah etti. Ümitsizliğe ve hüsrana uğramış olarak **Elbistan** üzerinden Suriye'nin yolunu tuttu.

Diğer yandan Sahib, Sultan'ın dergâhına varmak için hareket etti. Daha önce **Mübarizeddin Çavlı**, saltanat makamına haberciler (kussad) göndererek, Sahib'in ve öteki devlet büyüklerinin gelişini haber verir-ken, "Naib'in **Kösedağ**'a gidişi sırasında, ücretli (*cerahur*) askerlerin geli-

80

şinin geçikmesinden dolayı Sahib, geç kalmıştır. Bu yüzden padişahın öfkelenip sınırlanmasından korkmaktadır. Eğer bargâh makamından ona izzet ve ikramda bulunulacağı ve iyi davranılacağı konusunda bir ferman çıkarsa, bu padişahın iyi huylarının ve kullarına iyi davranmasının bir göstergesi olur" diye arz etti.

Onun üzerine daha önce mesafenin uzaklığı ve üst üste gelen felaketler yüzünden Sahib **Mübarizeddin**'den haberler kesilince **Mübariseddin**'in isteği üzerine Sahib **Şemseddin** adına tuğralanmış (*tevki*) olan vezirlik fermanını ve menşurunu tekrar onun adına yazıp hediyelerle birlikte ona gönderdiler ve asker toplarken gecikmesinden dolayı kalbinde yer tutmuş olan endişeyi giderdiler. Ona hoşgörülü davranıp iyniyet gösterdiler.

Menşur, yolda **Obruk** menzilinde Sahib'in incelemesine sunulunca Sahib, atından inerek secde etti. *Tevkiyi* öpüp alına koydu. Tamamını okuduktan sonra, "Bu davranış her ne kadar kula değer verme ve hizmetkârı onurlandırma davranışı ise de Sahib **Mühezzibeddin**'in sıradan ve seçkin kişilerin işlerini düzeltmek ve onların refahını sağlamak için kelleyi koltuğa alıp kendisine bela denizine ve felaket çukuruna attığı [539], kılıcını kınına koymamış olan Moğol ordusunun içine girdiği, kurtuluş gemilerinden yardım beklemeden kendisini harp denizinin girdabına atıp barış için yol almayı çalıştığı şu sırada onun görevden alınması veya makamının değiştirilmesi konusunda ferman çıkarmak padişahlık şanına yakışmaz, yöneticilik ahlakına sığmaz" dedi. Daha sonra saltanat makamına varıp el öpme şerefi kazandı. Sultan'ın yakınında bulunanların ve onunla konuşanların arasına katıldı. İltifat, izzet, ikram, bağış, makam, mevki nimetlerinden tam olarak nasibini aldı. İşlerin düğümünün bağlanıp çözülmesi onun güçlü düşüncesine ve parlak görüşüne bırakıldı. Fakat o vezirlik makamını ilgilendiren işlerin hiçbirine bakmadı. Sahib **Mühezzibeddin**'in yüksek mevkiine ve samimi dostluğuna karşı kusur ve ayıp olacak bir şeyi yapmayı uygun görmedi.

112- SAHİB MÜHEZZİBEDDİN'İN-ALLAH RAHMET EYLESİN- BAYCU NOYAN'IN YANINDAN DÖNEREK BARIŞ İŞLERİNİ TAMAMLAMASI

Bu olaylar olurken, haberciler ve müjdeciler gelip, Sahib'in isteklerini elde edip dönmekte olduğunu saltanat makamına bildirince herkesin mutluluk kapıları açıldı ve kulların içi ferahladı. Büyükler ve küçükler

seviç kadehlerini ellerine alarak, emniyete kavuşmanın zevkiyle onları hiç bırakmadılar. Onun muazzam gelişini karşılamak için birbirleriyle yarışıp öne geçmek istediler.

Sahib, padişahın dergâhına gelince çabalarının ve gayretlerinin karşılığı, üstün hizmetlerinin ve fedakârlıklarının mükâfatı olarak Sultan'dan büyük bir ilgi ve sevgi gördü. (Moğol karargâhındaki) barış ve anlaşma toplantılarında ve mahfillerinden geçen konuşmaları, konuları ve olayları aklında kaldığı kadar harfi harfine Sultan'ın kulaklarına ulaştırdı. Her an yeni hediyelere (teşrif) ve sınırsız iltifatlara kavuştu. Onun dinde ve devletteki ünü, [540] Allah'ın yaratıklarının ününün çıkabileceği en yüksek seviyeye çıktı. Gönüller yanında yer alıp, diller övgüsü için dönmeye başladı. Bir gün içinde ona saltanat makamından işlemeli (murassa) altın divit, kını altın kılıç gönderdiler. Sahib **Şemseddin**'le birlikte önemli miktarda *iktalar* tahsis ettiler. Fakat Sahib **Mühezzibeddin**, bunların arasında 40 bin dirhem'den (aded) başkasını kabul etmedi. Ondan fazlasını tasarruffuna almadı.

O günden sonra Sahib ve Naib, büyük bir özveri, içtenlik ve çabayla kötü giden işleri düzeltmeye, saltanat dergâhını eski iktisamına kavuşturmaya, Allah'ın dinini yaygınlaştırmaya kalktılar. Bunun için el ve gönül birliğini, gayreti ve çabayı gerekli gördüler. Emirler, askerler ve sipahiler onlara yardım ve destek vererek, mutluluk ve huzur kazandılar. Savaşın korku ve sıkıntısından kurtulmuş olan Sultan da eğlenmeye ve hoş vakit geçirmeye başladı. Kalp aynasından hüznün pasını sildi. İşleri ele alarak düşkünlere yardım etti.

113- NAİB MELİKÜ'L-ÜMERA ŞEMSEDDİN İSFAHANİ'NİN HAZAR DENİZİNDEN GEÇEREK SAİN HAN'IN⁽¹⁵⁰⁾ YANINA GİTMESİ

Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev**, ülke yönetiminin dizgini, işlerin tamamlanması ve paçlarının yapılmasını, faziletlerinin mükemmelliği, akıllarının parlaklığı, düşüncelerinin sağlamlığı, dindarlıklarının samimiyeti ile tanınmış ve iki dünya arsasında zamanın eşlerini ve benzerlerini görmediği o iki bilge kişiye, o iki tecrübeli kimseye, o iki devrin önderine bıraktı. Onların memleket meselelerinin tedbirlerini, saltanat işlerinin yoluna konulmasını düşündükleri sırada sağlam kafalarında şu görüş belirdi: Keskin kılıcıyla Kıpçak sahrasını ordusunun atlarına otlak ve gezinme yeri yapan; askerlerinin komutanlarının [541] Rus, Bulgar (Ka-

(150) Batu Han'ın lakabı.

zan havalısı), Başkırd ve Alan (Kuman) ülkelerini kendilerine itaat ve kulluk alanına çeken; iyi ahlakı, engin cömertliği, yaratıklara iyi davranıp şefkat göstermesiyle tanınan; zayıfa ve güçlüye yardımlarıyla büyük padişahlara üstünlük kazanmış olan **Sain Han**'a elçiler göndermeyi önemli işlerin ve zorunlu şeylerin gereklerinden saymalı. Rahat safasını, mutluluk pınarının kaynağında; emniyet ve huzur ışığını, ikbal ve devlet güneşinin doğduğu yerde aramalı. Cahillerin yanlış düşüncesi ve uğursuzların eksik tedbirlerinden, hırs ve garaz sahiplerinin hatalarından düzeni ve sağlamlığı bozulan saltanat direklerinin temelleri, cihangir padişahın (yani Moğol Han'ının) desteği, insafı, ilgisi ve yardımıyla yeniden sağlamlaştırılıp yüceltilmeli" deyip bu parlak fikri saltanat makamının yüce görüşlerine arz ettiler. Bu fikir beğenilip kabul gördü, övgü ve iltifat sözleriyle karşılandı. Sultan söz alarak, "Sizin doğru görüşlerinizin etkisiyle zor işlerin üstesinden gelinir. Oluşlar gecesinin kandili olan saltanat topraklarının ufuklarında doğan ışığınızla bu nazik mesele halledilir. Siz iki büyükten birinizin bu görevi üstlenmesi gerekiyor. Oraya gitmek için muhitin bilinmemesi ve mesafenin kısalığı dolayısıyla deniz yolunu seçilmeli. Oraya varıp (Kaan'a)⁽¹⁵¹⁾ bağlılığımızı ve kulluğumuzu bildirmeliyiz. Henüz yolculuk sıkıntısı ve tozu Sahib **Mühezzibeddin**'in elbisesinin ve ayakkabısının üzerinden çıkmadığı için bu görevi yerine getirmek Naib **Şemseddin**'e düşmektedir" dedi.

Naib **Şemseddin** yüzünü yere koydu. Sultan'ın fermanını can u gönülden kabul etti. Bu meselenin düğümlerini çözmek, her işi engelleyen bu durumu düzeltmek için kolları sıvadı. Sultan hazine büyüklerine ve depo eminlerine Naib **Şemseddin**'e istediğini vermelerini, [542] kıymetli mücevherlerden nadide elbiselerden, şahane murassa kaplardan, dağ yapılı şimşek gibi giden atlardan, eyeri altın, başlığı ve üzengisi mücevher kakmalı rahvan katırlardan ve bir dizi Bohti develerinden oluşacak İlhanlı sarayına layık çok miktarda hediye'yi (peşkeş) hazineden ve diğer evlerden (buyuyat) temin etmelerini emretti. Ayrıca **Amasya** kadısı **Fahreddin** ile bendenizin babası **Mecdeddin Muhammed Tercüman**'ı ona yardımcı (nöker) tayin etti.

Naib, emre uyarak gerekli şeyleri almak için hazineye gitti. Oradan uygun ve değerli gördüğü şeyleri aldı. Kısa sürede yolculuk hazırlıklarını tamamlayarak Allah'ın izniyle yola çıktı. Süleyman⁽¹⁵²⁾ gibi geminin

(151) Kaan'ın adı bütün metinde x işaretiyle gösterilmiştir.

(152) Bak. not. 70

yelkenini saba rüzgarına verdi. Dizgini kuzey rüzgarına emanet edip sağ salım denizi geçti. Ovalar aşp, sahralar geçtikten, çölleri ve zor geçitleri geride bıraktıktan sonra **Sain Han**'ın huzuruna çıktı. Ondan ilgi ve iltifat görüp şereflendi. Saygılarını arz ettikten sonra Sultan'ın kulluk, bağlılık, samimiyet ve dostluk dileklerini bildirdi. Devlet güneşinin ilk doğuşundan o zamana kadar devrin padişahlarının ve ülkelerin sultanlarının hiçbirinin görmediği hediyeler sundu. Hediyeler kabul gördü. Hemen tahtın yanında hazır bulunan hatunlara ve şehzadelere dağıtıldı. Kaan, her gün o üç görevliye (nöker) huzura girme izni verdi. Hıta, Hoten, Çin, Maçın, Harezm, Saksin, Bulgar, Otrar ve diğer ülkelerin meliklerinin huzurunda onlara büyük izzet ve ikramlarda bulundu. Onlar, komutanların (server) kışkandığı ve herkesin imrendiği kimseler oldular. Bir süre sonra da dönüş izni aldılar.

Kaan, cömertliğini göstermek, sevindirip rahatlatmak için Sultan'a padişahlık nişaneleri olan ok, yay (kiş u kurban), kılıç, mızrak, kaftan, murassa külah ve yarlıg gönderdi. Naib'i kendi adına memleketlere (memalik) hakim tayin etti. Ona, [543] "*Nizamü'l-mülk ve salahü'l-alem*" lakabını verdi. O konuda yarlıg çıkardı. Sultan'ın görevlilerine (nöker) özel hil'at (*teşrif-i has*) verdi. **Sanksun Kurcu**'yu cevabını götürmesi için onlarla birlikte görevlendirdi.

Onlar, veda görevlerini yerine getirip **Şemahi** ve **Şirvan** (Kafkasya) üzerinden Rum memleketlerinin yolunu tuttular. Ülkelerinin sınırlarına ayak basınca haberleri duyurmak için haberciler (kussad) gönderdiler. Onların gelişinden Sultan'ın sevinci ve mutluluğu arttı. Yaklaştığını duyunca da eğlence meclisi düzenlediler.

Sultan, Sahib **Mühezzibeddin**'in Hakk'ın rahmetine kavuşmasından ve vezareti kutlu varlığından boşaltmasından dolayı vezirlik ve Rum sultanlarının vezirlerinin hiç birinin elde edemediği **Kırşehir** emirlik iktasını ve su başılığı menşurunu o makama layık hediyelerle birlikte Sahib'e gönderdi. Sahib ve yanındakiler de Sultan'ın mübarek elini öpme şerefini kazanmak için acele ettiler. Sahib, elçiler yanında olduğu halde Sultan'ın huzuruna yöneldi. Vardıkları her şehirde törenler (azin) düzenlediler. Sahib'in mübarek varlığının sağ salım geri dönmesi ve ülke işlerini arzu edilen şekilde yoluna koyması dolayısıyla sevinç gösterisinde bulundular.

Sahip ve yanındakiler, **Konya Akşehir**'ine bağlı yerlerden **Karaöyük**'te Sultana kavuştular. Sultan, elçilere alışılmışın dışında izzet ve ikramlarda bulundu. Saygı ve tanzim göstererek onları göklere çıkardı.

Sahib, daha önce habercilerle özet olarak iletildiği orada olup bitenleri sözlü olarak ayrıntılı bir şekilde anlattı. Gidiş gelişlerinde başlarından geçenleri Kaan'dan gördüğü ilgiyi söyledi. Sultan'ın üstün hizmetlerinden, amacına ulaşmış olarak geri dönüşünden, tartışmasız dürüstlüğünden, iyi konuşma yeteneğinden [544] eziyet ve zahmetlere katlanışından dolayı Sahib Şemseddin'e olan güveni daha da arttı. Ona sınırsız bağışlarda bulundu. Her türlü kararı serbestçe vermek ve insanlar arasındaki davaları sonuçlandırmak için onun eline altın kılıç verdi. Kalem ve kılıç erbabıyla birlikte ülkenin bütün işlerinin düğümlerinin çözülüp bağlanması, tayin ve azil, emir verme ve yasaklama, tutma, bırakma gibi konularda onu tam yetkili ve bağımsız kıldı. Ülkenin emirlerinden, büyüklerinden ve ileri gelenlerinden Sahib'in yazılı ve sözlü emrine kim uymazsa, hiç düşünmeden onu bu kılıçla ikiye ayırsın, dedi. Ondan sonra da meclisler (bezm) düzenlenmesini buyurdu. Nevruz bayramının meclisi gibi görkemli meclisler düzenlediler. Ayrıca uc'un (etraf) elçilerini de nimetlerden, bağışlardan ve elbiselerden pay sahibi yaptı. Sonra ülkenin bütün bölgesinde bulunan askerlerin çağırılması, onların Sis vilayetine yürümeleri, savaş kılıcını çekmeleri, oranın asilerini ve nankörlerini cehennemin dibine ulaştırmaları; o melunlara saltanat devletinin nimetlerine ve bağışları unutmamanın karşılığını vermeleri, alçak Tekfur ve yakınlarını rezil rüsva edip onu ortadan kaldırma konusunda hiçbir çaba ve emeği esirgememeleri, gevşek davranmamaları konusunda divan kararı (misal) çıkardı.

Hazırlıklar ve mühimmat tedariki yapıp konuşmalar bitince Sultan, Antalya'ya gitti. Sahib ve ülkenin diğer komutanları (server), tedbir düşünenleri ve büyükleri, sınırsız bir kalabalık ve toplulukla elçiler de yanlarında olduğu halde [545] Konya'ya yöneldiler. Sis (Çukurova) vilayetini alma hazırlıklarına başlayıp alaylar ve askerler (mevakib ve ketayib) düzenlemekle meşgul oldular. Hep birlikte büyük bir ihtişamla yola çıktılar.

114- SAHİB ŞEMSEDDİN'İN, EMİRLERİN VE ASKERLERİN SİS VİLAYETİNE SALDIRMAK İÇİN HAREKETE GEÇMELERİ

Kâfir ülkesine saldırmak için Sultan'ın asker topladığı haberi bütün bölgelere yayılınca asker ve sivillerin sıradan ve seçkinleri içtenlik ve samimiyetle o hükme uymak için birbiriyle yarışa girdiler. Gazada bulunmak ve ganimet toplamak maksadıyla Konya'yı doldurdular. Güçlü bir

irade ve büyük bir azımla fitne ve fesat maddesini ortadan kaldırmak, Sisli'nin ektiği ayrılık ve düşmanlık tohumunu temizlemek için doğruca **Ereğli**'ye vardılar. Orada fazla yüklerinden kurtularak deniz dalgaları gibi **Tarsus** kalesini sardılar. Herbir burcun ve duvarın karşısına dağları çökerten mancınıklar yerleştirdiler. Felek gece gündüz insanlara gam ve keder vermeye devam ederken, daha sonra övülecek vasıflarını anlatacağımız **Karahala** (?) oğlu adıyla tanınan **Şerefeddin Mahmud-i Erzincani**, Emir **Seyfeddin Torumtay** ve çasnigir **Siracaddin Sarıca** gibi büyük emirlerin bazıları ordularla Ermen ovalarına ve tepelerine saldırlar. Buldukları kimseleri, intikam kılıcı ve kin kemendiyle tutsak ettiler veya Malik'in⁽¹⁵³⁾ yanına gönderdiler. Kahr baltası ve eziyet dahrasıyla durup dinlenmeden Ermenilerin nar ve narenciye ağaçlarını, ekinlerini acımadan kesip yaktılar. Korkup çekinmeden o mel'unların köklerini kazıdılar ve müminlerin içlerini soğuttular.

[546] Diğer yandan peş peşe attıkları mancınık darbeleriyle **Tarsus**'un köşklerinde, saraylarında, surlarında, kalelerinde ve kasırlarında geniş yarıklar açtılar. Eğer bir gün kararlı ve ciddi bir şekilde savaşsalar, bugünün işini yarına bırakmasalar, savaşın galibi olacaklar, rezil Ermeninin utanmazlıklarını ve kötülüklerini zamanın ve zeminin üzerinden kaldıracaklardı. Fakat Sahib **Şemseddin**'in bütün yetkileri elinde bulundurması, diğer emirleri kışkandırdı. Onlar, "Bugün işi biz bitirir, şehrin ve vilayetin fethini çabamız, gayretimiz ve çalışmamızla gerçekleştirecek buranın fethi konusunda ad, doğuda ve batıda Sahib **Şemseddin**'in olur" diyerek tembellik ve gevşeklik göserdiler.

O sırada Rabbani iradenin ve Semavi takdirin hükmüyle feza bahçivani gök sahasındaki bulutu **Tarsus** diyarının üzerine açtı. Gece gündüz yağmur yağdırmaya başladı. Askerlerin çadırlarına dahi gidecek durumu kalmadı. Onlar, eşyalarını ve hayvanlarını sele verdiler. Bunlar olurken saltanat dergâhından Sahib **Şemseddin**'e "Derhal **Tarsus** kuşatması ve savaş durdurulsun ve bu tarafa dönlösün. Çünkü ondan daha önemli bir iş çıktı" diyen bir ferman geldi.

Onun üzerine Sahib, emirlerle görüş alış verişinde bulunarak, "Yarın bu işi yüzüstü bırakıp buradan eli boş dönmek doğru olmaz. Benim görüşüm, bu kurt köpeğiyle anlaşma yapmak, onu haraca bağlayarak eski durumuna getirmek, bizden çaldığı kaleleri geri almaktır" dedi.

(153) Cehennem bekçisi.

Devlet emirleri onun bu görüşünü beğendiler. Sahib, diğer emirlerin haberi yokmuş gibi gizli olarak gece Tekfur'a bir haberci (kasıd) göndererek, "Ben her zaman sizin iyiliğinizi düşünürüm. Sultan-ı azam **Alaaddin Keykubad [547]** -Allah kabrini nurlandırsın- zamanında onu saltanat askerlerini sizin üzerine salması niyetinden vazgeçirdim. Siz Tekfur'un takdir edeceğiniz gibi bu sefer de aynı şeyi yapabilirdim. Fakat saltanat makamının gazap deryası coşmaya başlamış, gayret ateşi alevlenmiş, kahır rüzgarı ve öfke yeliyle parlamıştı. Çünkü orduya **Kösedağ**'da nazar değdiği sırada sizden alçaklık, kötülük, samimiyetsizlik ve ihanet gibi her türlü beğenilmeyen davranış görüldüğü için sizi savunacak durum kalmadı, çaresiz size karşı asker çekti. Şimdi emir versem şehri hemen alacak durumdayız. Eğer Tekfur pişmanlık duyar da özür dilerse, daha önce yapılmış olan anlaşmaya göre haraç ödemeye devam eder, fetret sırasında usulsüz olarak ele geçirdiği kaleleri yeniden Sultan'ın kullarına teslim ederse ve onların hepsini suçunun karşılığı (*resm -i cürm*) olarak hazıneye gönderirse, o zaman Sultan'ın mübarek kalbinde bulunan öfke tozunun af ve şefkat suyuyla yıkanmasını sağlarım" dedi.

Sis Tekfuru bu sözleri duyunca çıkmakta olan canına hayat geldi. Sahib **Şemseddin**'in lütuflarına, iyiliklerine ve cömertliklerine övgüler yağdırarak. "Sahib ne buyurursa onu yaparım" dedi ve hemen emirlere iltmesi için dışarıya bir haberci gönderdi. Barış ve aman diledi.

Emirler böyle bir durumda Tekfur'un isteklerine uymayı gerekli gördüler. Barışa razı oldular. Tekfur başta **Bragana** kalesi olmak üzere daha birkaç pâre kaleyi Sultan'ın kullarına teslim etti. Emirleri çeşitli hediyelerle (peşkeş) birlikte geçmiş yılların ve gelecek yılın haracını saltanat makamına gönderdi.

Barış direklerinin temelleri sağlam ve kalıcı bir şekilde atılınca devlet emirleri (*ümerâ-yı devlet*), muzaffer askerlerle birlikte oradan ayrıldılar. Büyük bir zahmet ve meşakkat çektikten, binlerce badire atlattıktan sonra **Ereğli**'ye vardılar. O yolculukta mallarının [548] ve eşyalarının çoğunu çamura kaptırdılar.

Emirlerin dergâha vardıkları zaman Sultan'ın cennet bahçesine göçmesinin, tahtı ve ülkeyi gençliğinden ve yöneticiliğinden mahrum bırakmasının üzerinden yedi gün geçmişti⁽¹⁵⁴⁾. Devlet erkânı matem ve ağıt

(154) 643 Recep ayı ortasında (1246 yılı başlarında) ölen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anonim Selçukname'ye ve Kadı Ahmed'e göre dokuz; Aksaray ve eski bir takvime göre sekiz yıl hüküm sürmüştür. Fakat hakikatte bu müddet sekiz buçuk yıldır (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 454).

törenini yerine getirdikten üç gün sonra halvete çekilerek padişahlık tacının ve saltanat tahtının hangi şehzadenin yüzünün aydınlığı ve tabiatının uğuruyla süslenip güzelleşeceğini görüşüp danıştılar (müşaveret). Bundan sonra seçim işi, ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Yüce Allah, büyük padişahın, yeryüzünün hakiminin, iki alemde Allah'ın gölgesinin, iki arzın yöneticilerinin büyüğünün, her yerde adalet ve insaf yayıncısının, zulüm ve kötülüğü önleyenin, İslamın ve Müslümanların gözdesinin, meliklerin ve sultanların padişahının, cihanın efendisi İnanç Uğurlu'nun, ulu Sahib Divan'ın, halifeler devletinin makam ve mevkiine oturanın, bütün büyük padişahların varisi olanın⁽¹⁵⁵⁾ kutlu huzurunu ve muazzam sarayını adil padişahların geleneğinin sürdürüldüğü yer kalsın! Mübarek gözünü ve parlak ve şerefli aklını, cihanı süsleyen cemaatiyle, "Ol der olur"⁽¹⁵⁶⁾ sırlarının seçkinin, cihanın efendisinin (Peygamber'in) nuruyla kıyamet gününe kadar dünyayı aydınlatıp huzura kavuştursun! Muhammed'e (A.S.) ve ailesine selam olsun."

115- SULTAN İZZEDDİN KEYKAVUS'UN SALTANAT TAHTINA OTURMASI VE ONUN DEVLETİNİN GÜNLERİNDE MEYDANA GELEN OLAYLAR

Sultan **Gıyaseddin**'in -Allah rahmet eylesin- hayat dallarının yeşerdiği gençlik günlerinde ömür süresi dolup, bu dünyadan lezzet alma vakti tükenince; ikametgâh yerini ahiretin mutluluk bahçesine, göç yücünü saltanat tahtından [549] ebedi dünyaya taşıyınca Sahib **Şemseddin Muhammed**, dört dostu büyük Emir **Celaeddin Karatay**, Emir **Şemseddin Hasoğuz**, Emir-i câmedar Emir **Esededdin Ruzbeh** ve Pervane **Fahreddin Ebu Bekir Attar**, onun üç evladı **İzzeddin Keykavus**, **Rükneddin Kılıç Arslan** ve **Alaaddin Keykubad**'dan hangisinin saltanat makamına ve ülke tahtına oturtacaklarını, onların tutum ve davranışlarını göz önünde bulundurarak ve halkın ve şahısların görüşlerini de alarak görüşüp tartıştılar. Düşünce denizine dalıp seçim konusunda kafa yorduktan sonra Sultan **İzzeddin Keykavus**'u cömert tabiatı, övülecek özellikleri, sınırsız iyiliği, dirayet ve liyakati, beğenilen ahlakı, seçkin kişiliği, haya sahibi oluşu, yaş bakımından büyüklüğü ve meziyetlerinin üstünlüğü ile saltanat tahtına diğer iki kardeşten daha layık ve uygun gördüler. sözü bırakıp ona biat etme işine geçtiler. Onun ferma-

(155) Yani Bağdat valisi Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin.

(156) Kur'an-ı Kerim,

nına uyacaklarına, hükmünü geçerli sayacaklarına ağır yeminler ettiler. Onları **Borgulu** (Uluborlu) kalesinden alıp, **Konya Akşehiri**'nin **Altuntaş** köyüne götürdüler. Tahtın sağına ve soluna iki melik kürsüsü koyup sağ tarafa **Rükneddin Kılıç Arslan**'ı, sol tarafa da **Alaaddin Keykubad**'ı oturtular. Sahib **Şemseddin** ile **Şemseddin Hasoğuz**, sultan'ın sağ ve sol kollarından tutarak onu padişahlık tahtına oturtular. Saçı geleneğini (*resm-i nisar*) yerine getirip dinarlar ve şahane mücevherler saçtılar. Birkaç gün sonra da büyük bir ihtişamla **Konya**'nın yolunu tuttular. Oraya varınca Sultan'ı soylu atalarının makamına oturtular. **Şehirde** tören (*azın*) düzenlediler. Herkesi taraftarlık ve sınırsız bağış sofrasına [550] çağırdılar. Emirler, uc komutanları (*serveran-i etraf*) ve memleketlerin asker sahipleri (*leşker-keş*) kulluğa yüz koydular. Şahlar şahının kutlu tahtını (*sudde-i humayun*) ve uğurlu eşğini öpüp mutluluk aradılar ve el öpme şerefiyle şereflendiler. Vezirlik mevkii Sahib **Şemseddin**'e, naiblik Emir **Celaledin Karatay**'a, beylerbeyliği (*melikü'l ümera*) **Şemseddin Hasoğuz**'a, saltanat makamının atabeyliği **Esededdin Ruzbeh**'e, pervanelik de **Ebu Bekir Attar**'a verildi. Baba lakaplı tuğracı **Şemseddin Mahmud**, herbirinin adına menşur yazdı. Ondandır çok miktarda mal geçti. **Beğlerbeği Emir Şemseddin Hasoğuz** - *Allah rahmet eylesin*- Rum halkı bu durumu öğrensin ve ona göre davranсын diye, yazacağı şeyin karşılığında ona 50 bin gümüş para (aded) ödemeyi kabul etti.

Ülke ve devlet işlerine işlerlik kazandırdıktan ve sorunları en iyi şekilde hallettikten sonra nizamı yeniden kurup düzeni sağlamak için çalışmaya başladılar. El ele vererek sınırların korunması ve sorunların çözümüne gayret ettiler. Fakat bu durum uzun sürmedi. Melikü'l-ümera **Şemseddin Hasoğuz**'un kızını câmedar Emir **Esededdin**'in kızkardeşinin oğlu **Mübarizeddin Bayram**'a vermesi yüzünden aralarında tam bir yakınlık doğması, önemli işlerde ve kritik durumlarda insanların çoğunun onlara başvurur olması yüzünden onların makamı, halkın çoğunun ilgi gösterdiği yer oldu. Önemli önemsiz hiçbir iş Sahib'in ve Pervane'nin olurusunu almadan yapılamaz oldu. Bu yüzden kıskançlık ve çekemezlilik ateşi Emir-i dad **Nusret** ile Pervane **Ebu Bekir**'in içinde alevlenmeye başladı. **Şemseddin** ise bu işlere müdahale etmiyor, cömert tabiatının ve doğru bildiğinin gereğini yapıp iyilik yolunu tutuyor, saltanat divanının işlerinden kurtulduktan sonra odasına (visak) çekiliyor, [551] şerefli aklının her zaman arzuladığı ilimleri öğrenmekle meşgul oluyor, saatlerini ve vakitlerini, zamanın iftiharına ve Yaradan'ın rızasına sebep olabi-

lecek şeyleri kazanmakla geçiriyor ya da alimler, fazıllar, şeyhler, zahid-ler ve abidlerle bir araya gelmeyi önemli işlerden sayıyordu. O yüzden onun değeri ve mevki, ileriye gören kimselerin gözünde daha da büyüyor ve önem kazanıyordu. O, iyilik ve barış yolundan ayrılmıyordu. Her ne kadar divan kararlarını uymaları, saltanat görevlerini yerine getirmeleri için **Şemseddin Hasoğuz** ile **Esededdin Ruzbeh**'e baskı yapmak, onların bağımsız davranışlarına engel olmak aklından geçiyorsa da, bir kalbin şerefi ve haysiyeti ile oynamak, dünyevi hükümlerin cazibesıyla insanları incitmek, saltanatın muzaffer askerlerinin (*haşem-i mansur*) ve memleketin büyük emirlerini aralarına ayrılık sokarak onları çokluktan azlığa düşürmek, divanın ve bargâhın büyüklük hilalinin ve saygınlık fidanının batıp kurumaya yüz tutmasına sebep olmak, kendi geçici arzu ve istekleri uğruna kötü ve fesat kimseleri işe karıştırmak gibi şeylerden çekiniyordu. Fakat kötü tabiatlı, hırslı, ahlaksız, mel'un, hasis ve sapık biri olan Emir-i dad **Nusret**, her zaman **Hasoğuz** ve **Ruzbeh** hakkında uydurduğu çirkin bir hikayeyi, kötü bir haberi ve asılsız bir sözü ağır yeminlerle Sahib'in kulağına iletliyordu. Sahib, onun söylediklerini ve naklettiklerini makbul ve makul bulmuyor; onları boş, asılsız ve yalan sayıyor, "*Diliyle iğneleyen, kovuculuk eden, iyiliği daima önleyen, aşırı giden, suç işleyen, çok yemin eden alçak zorbaya, bütün bunlar dışında saygısızlıkla damgalanan kimseye aldırış etmeyin*"⁽¹⁵⁷⁾ hükmüne uyuyordu. Buna rağmen günlerin ve gecelerin birbirini kovalaması ve vakitlerin peş peşe geçmesiyle iş o dereceye vardı ki, yanında bulunduğu sırada Sahib'in uysal tabiatında onlara karşı tepki doğmaya, onların varlığından nefret uyanmaya, toplantılarından ve konuşmalarından şüphe duymaya ve korkmaya başladı. Hatta [552] bir ara başını kurtarmak için ülkeden ayrılmayı dahi düşündü. Babasının zamanında Kaan'ın yanına gitme görevi verilmiş olan Sultan **Rükneddin Kılıç Arslan**'ın -*Allah rahmet eylesin* - yanına gitmek istedi. Bunun için ailesinin ve yakınlarının yolculuk eşyasını hazırladı. Bir gün Emir-i dad **Nusret** ile Pervane **Ebu Bekir Attar**, gizlice Sahib'in evine giderek, "Ülke arsasının sakinleri, devlet teşkilatının ileri gelenleri (ayan) ve seçkinleri, Muhammed Mustafa'nın (A.S.) elçiliğini, kerametlerini, mucizelerini, peygamberlerin en üstünü ve yolların rehberi olduğunu bildikleri gibi kesin ve net olarak bilmektedirler ki, Sultan **Gıyaseddin** gerek yaşarken, gerekse can çekişirken evlatlarının vasiliğini, ülkenin ve halkın bütün işlerinin çekilip çevrilmesini siz Sahib efendinin parlak görüşüne bırakmış; ülkenin

(157) Kur'an-ı Kerim, 68/11

meşhurlarına, emirlerin büyüklerine ve halkın ileri gelenlerine bu vasiyete uymalarını buyurmuştur. Şimdi siz Sahib-i azam, gitmeye karar verdiginize, her an dördüncü gökte parlayan güneşe benzeyen kutlu ve uğurlu varlığını vezirlik makamından boşaltacağınıza; sıradan ve seçkin kişilerin özel ve genel işlerini yüz üstü bırakıp gideceğinize göre, hiç şüphe yok ki, bu durumda ülkede ve devlette gerileme ve gevşeme başgösterecek, sözlerde ihtilaf, halk ve ümmet arasında ayrılık gayrılık ortaya çıkacak, saltanat erkanını arasındaki bağlılık ve dostluk, yerini ayrılık ve düşmanlığa bırakacak, herkes Sultan'a karşı ayaklanma ve başkaldırma yolunu tutacak, nankörlüğü ve kadirbilmezliği kendilerine ilke edineceklerdir. O zaman meydana gelecek fitne, işlerin yürütülmesi görevi verilen siz Sahib-i azam'ın ihmal ve gafletinden başka şeye yüklenmeyecektir. O halde halkın işlerinde ve ülke meselelerinde ihmal ve tembel olma damgası yemeyi göze alabiliyor musunuz? Eğer burdan ayrılmak isteyişinizin sebebi **Hasoğuz** ile **Ruzbeh**'in bağımsız davranışları ise, bize vezirlik makamından emir ve [553] izin gelirse, o kötülüğün ortadan kaldırılması, o yolsuzluğun yok edilmesi konusunda hemen harekete geçeriz" dediler.

Her ne kadar Sahib'in temiz kalbi, insanları incitip sıkıntıya sokmak taraftarı değilse de **Hasoğuz** ve **Ruzbeh**'in işlere müdahale ve her şeye burunlarını sokma konularında hadlerini aşmaları yüzünden onların görevlerinden alınarak hapsedilmelerine razı oldu. Cezalandırma konusunda Pervane ile vekil-i mesahet Emir-i dad her ikisi de, "Biz bu hatinlerin varlıklarını öyle ortadan kaldırırsak ki onlardan hiçbir iz kalmaz. Siz Hazreti Sahib bu konuda uygun göreceğimiz şeyleri yapmamızda bize müdahale etmeyin. Her dediğimize lutfedip "evet" deyin. Biz onları hal hatır sormak için siz Sahib-i azam'ın sarayına çağıralım. Orda onları kimse görmeden bağlayıp, istediğiniz yere gönderelim" dediler.

Sahib, tamamen fesat ve kötülük içeren bu kutunun kapalı kapılarını açacak anahtarları onlara bıraktı.

116 - PERVANE FAHREDDİN EBU BEKİR VE EMİR-İ DAD NUSRET'İN, ŞEMSEDDİN HASOĞUZ İLE ESEDEDDİN RUZBEH'İ KONYA'DA SAHİB'İN SARAYINDA ÖLDÜRMEK İÇİN TUZAK KURMALARI

Pervane **Fahreddin Ebu Bekir** ile kötü tabiatlı emir-i dad **Nusret**, Sahib'den tuzak kurma izni aldıktan sonra korkularından ve heybetlerinden şahne çavuşlarının (*serhengân-i şahne*) hazan rüzgarının önünde

söğüt yaprağı gibi iltreyen, kertenkele gibi duvar yarığına kayıp kaçan ayak takımının başlarını (*serverân-i runud*) davet ettiler. Onların tereddüt ve çekinmelerine karşılık güvence verdiler. Kuşku ve sıkıntılarını ağır yeminlerle yatıştırıp sakinleştirdiler. *İktalar* ve hil'at (teşrif) vaaddettiler. Onları geceleyin Sahib'in sarayının etrafında bulunan, sıradan ve seçkin kimselerin [554] girmeye izni olmayan hücrelere ve köle evlerine (*gulam-hane*) yerleştirdiler. Onlarla bir plan üzerinde anlaştılar. Bu plâna göre, sabah olup emirlerin Sahib'in huzuruna gelip halvet fırsatı buldukları zaman, Sahib kılıcının adı olan "kuzu" kelimesini ağzına alınca soysuz *runudlar* ile **Nusret** pusudan çıkıp emirleri ortadan kaldırıyordu.

O alçak, plânu kurup tuzağı hazırladığı zaman Sahib, hasta numarası yapıp, birkaç gün kendisini yatağa attı. Seher vakti Emir-i dad **Nusret**, Melikü'l-ümera **Şemseddin Hasoğuz**'un *-Allah rahmet eylesin-* yanına giderek, "Sahib Vezir birkaç gündür yatağın esiri olmuştur. Hastalığı günden güne artmaktadır. Büyükler onun halini hatırını sormaya gelmemektedirler. Eğer bugün zahmet buyurur yanına giderseniz, belki size bulunacağı vasiyeti vardır. Onu dinlemeniz faydadan uzak olmaz" dedi.

Onun bu sözlerine karşılık **Hasoğuz**, "Bugün kötü ve korkulu rüyalar gördüm. O yüzden aklım karışık ve perişan bir haldeyim. Hem yıldız ve takvim açısından da bu gün dışarı çıkmak için uygun bir gün değildir. Ziyaret işini yarına bırakalım. Bugün de feleğin dönmesinden oluşan gamı, eğlence meclisinde mutluluk kâselerini "şerefe" diyerek ortadan kaldıralım" cevabını verdi.

Onun üzerine **Nusret**, Fazla uyku akli baştan alır ve evhamı artırır. Siz Melikü'l-ümera'nın iyi yanlarından biri de bu tür şeylere itibar etmemenizdir. Akıllı kimseler, devlet görevlilerinin ve yetki sahiplerinin tutum ve davranışlarının fitne maddelerinin ortadan kaldırılması ve şer saldırılarının önlenmesi üzerine kurmalarını söylerler. Hasta ziyareti için atılmış olan adımların herbiri, peygamberlik bargâhının 'Bir hasta ziyaretinden dönen kimse, cennete gitmeye hak kazanmış, hatta cennet bahçelerine girme iznini almıştır' sözüne uyarak çok sevap kazanır. Ebedi dünyada onun sınırsız karşılığı elde eder" dedi.

Sözün kisası karşılıklı konuşmalardan sonra **Şemseddin Hasoğuz**'u Emir-i candar'a hacib göndermeye ve onu, "Sahib birkaç gündür hasta. Ziyaretine gidemedik. Eğer isterseniz birlikte [555] gidelim. Geciktiğimizden dolayı özür dileyelim" dedirtmeye ikna etti.

Emir-i candar ata bindi. İkiisi birlikte adamlarıyla (*havaşı ve haşem*) yola çıktılar. Sahib'in sarayına yaklaştıkları zaman **Nusret**, Sahib'e gelişlerini haber vermek bahanesiyle önden gitti. Hücrelere gidip zalim katilleri o saygın kişilerin öldürülüp ortadan kaldırılması konusunda cesaretlendirip teşvik ederek geri döndü. Merhaba diyerek kapının önüne dikildi. Gelenlere sahte yüz gösterip dalkavukluk etti. Hepsini içeri girince kapıyı sıkıca kapattı. Onlardan ayrılarak kış odasında (*tab -hane*) bulunan Sahib'in yanına gitti. Diğerleri de içeri girince selam verip hal hatır sordular. **Nusret**, daha önce *runud*larla yaptığı anlaşma gereğince "ku-zu" dedi. Runudların hepsi, sakladıkları yerden ve pusudan çıkarak nacakları ve keskin kılıçlarıyla Sahib'in önünde **Hasoğuz** ile Emir-i candar'a darbeler indirmeye başladılar. O sırada **Hasoğuz** bağırarak, "Ey Sahib efendi, bu davranış vefa, mertlik, yiğitlik ve insanlık geleğine sığmaz. Biz bunu sizden beklemezdik" dedi. Bağırıp çağırdıkça daha fazla darbe yedi.

O iki büyüğün kanını döktükten sonra başlarını vücutlarından ayırdılar. Sıradan ve seçkin kimseler görsünler diye sarayın kapısında tören (*azın*) için yapılmış olan ahşap köşke astılar. Onların (öldürenlerin) adamları (*hadem u haşem*) bu durumu görünce ürktüp sokak köşelerine aktılar. **Hasoğuz** ile Emir-i candar'ın o kadar gücüne ve kuvvetine, adamlarının, askerlerinin ve servetlerinin çokluğuna rağmen karışıklık bir günde hatta daha az bir zamanda yatıştı. Böylece onların varlık yazısı, günlerin sayfalarından silinmiş oldu. **Şiir** (Arapça):

"Gam ve kederden sonra tekrar rahatlık geldi, tıpkı yorgun dilencinin dinlenmesi gibi."

Her ne kadar Rum asıllı bir köle (*gulam*) olsa da emir **Şemseddin Hasoğuz**, üstün faziletiyle [556] güzel söz söylemede, iyi yazı yazmada, mükemmel belagette ve katiplik sanatında eşi benzeri yoktu. Sonsuz bir çömertliğe ve sınırsız bir himaye ahlakına sahipti. Eğer bir kimse onun şefkatli eteğinden tutsa, hiçbir zaman onu kendinden uzaklaştırmazdı. Hediyeden, attan, altından ve dikilmiş elbiseden mahrum kalmazdı. Onun zamanında ziyaretçiler, alimler, şairler ve vaizler, bedava nimetin üzerinde rahat ve huzur içinde vakitlerini geçirirlerdi. Daima iyi tabiatı, cömert davranışlarına hakim olur, doğru söz ve iyi ifade yeteneği sağlam beyninin emrinde olurdu. **Münazara-i çeng ü şarab** adlı bir risalesi vardı. Onu bulamadığımız için hakkında bilgi veremiyoruz.

Diğer yandan camedar Emir **Esededdin Ruzbeh**, mükemmel dirayet ve yeteneği, iyi ahlakı, dindarlığı, iffeti ile dünyanın benzersizi ve devrin seçkini idi. Şefkati bütün insanları kapsardı. Cömertlikte denize ve maden ocağına benzerdi. Fazıllara ve alimlere olan iyiliği, güneşin sıcaklığı ve bulutun yağmuru gibi bol ve geneldi.

Şimdi biz tekrar konumuza dönelim:

Emir-i dad **Nusret**, ayak takımını ve serserileri (*runud u evbaş*) öldürülenlerin evlerine göndererek mallarını yağma ettirdi. Sahib, atına binip Sultan **İzzeddin Keykavus**'un *-Allah rahmet eylesin-* yanına gitti. Onu ata bindirdi. *Çetr* ve *sancak* ile hendeğin etrafını dolaştırdıktan sonra divan'a indi. Onların (öldürülenlerin) yakınlarını ve adamlarını getirtmek için adamlar gönderdi. Bazılarını hapsetti. Bir kısmını öldürtüp, bir kısmını salıverdi. İkinci namazı vaktine kadar onların evinde ocağında kimseyi bırakmadı.

Divan'dan kalkınca odalarına (*visak*) gittiler. **Ebu Bekir Attar**'ın oğlu eğlence meclisi düzenledi. O, son derece iffetli ve namuslu oluşları yüzünden ay'ın gözünün ucundan bakmaya cesaret edemediği **Hasoğuz**'un kızkardeşini meclistekilerin huzurunda nedimlerin ve sanatkârların yanına getirerek zorla şarap içirdi. İtip kakarak dansa [557] kaldırdı. İnsanlık dışı, utanç verici, çirkin, tiksindirici davranışlarda bulundu ve ona akla hayale gelmeyen hakaretler etti.

Ebu Bekir Attar ile Emir-i dad **Nusret**, bu şekilde insanları hayrete düşüren çirkin hareketler yaptıktan sonra aptallıklarına ve cehaletlerine kapılarak kafalarına ayrı baş çekme ve bağımsız olma sevdasını yerleştirdiler. Aşırı gurura ve kibire kapılan **Pervaneoğlu**, her an cinnetli kimselelerin yapabileceği bir iş yapar oldu. Eğlence meclislerinde ve işret toplantılarında zevkin ve neşenin etkisiyle arkadaşlarına, "Bir gün bu yaşlı bunağın da başına aynı şey gelecek" dedi. Muhabirler bu sözü alıp Sahib'in kulağına ulaştırdılar. O da duyduğu güvensizlikten her an kendisini felaket ve bela denizinde boğulan, üzüntü ve gam dalgası yutan biri gibi hissetti. Sonunda tuğracı **Mahmud Şemseddin** ile danışıp konuştuktan sonra içinde bulunduğu hüznün karanlığında emniyet ve güven ışıkları görmeye başladı. Bu durum yeri geldiği zaman anlatılacaktır.

"Büyüklük ve cömertlik sahibi Yüce Allah, cihanın hakimi, meskun yerlerin hükümdarı, İslamın ve Müslümanların gözdesi, memleketlerin ve sultanların sığınağı, uluğ ve hümayun, ülkelerin Sahib Divan'ın yüce hu-

ziyurunun kullarının gözüne, muhaleflerinin ve düşmanlarının can damarlarının ve hayat ıplerinin kesilmiş halini göstereyin! Onun güçlü askerlerini ve muzaıffer ordularını, istek ve arzularına kavuşma konusunda başarılı kılın! Muhammed'e (A.S.) ve onun ailesine selam olsun!"

117- SAHİB ŞEMSEDDİN'İN ŞEREFEDDİN MAHMUD ERZİNCANİ'Yİ HUZURUNA ÇAĞIRMASI, ONDAN SONRA DOSTLUKLARININ DÜŞMANLIĞA DÖNÜŞMESİNİN SEBEPLERİ

Sahib **Şemseddin**, "Akıllı kimseler başkalarının nasihatlerini dinleyenlerdir" sözünü aklına getirdi. [558] Pervane **Ebu Bekir Attar** ile Divane Emir-i dad **Nusret**'in Emir **Şemseddin Hasoğuz** ile Emir-camedar Emir **Esededdin Ruzbeh**'in öldürülmesi konusunda kurdukları tuzağın aslını, onları kendi adına kullanarak kendi sarayında ortadan kaldırmalarındaki art niyeti ve kötü maksadı anladı. Başına bir iş gelince yardımına koşup düşmanlarına karşı mücadele edecek kardeşi, oğlu, akrabası ve yakını olmadığı için **Konya**'da her an onların tuzağına düşmekten korkup çekinmeye başladı. Bir gün bilgisinin ve tecrübesinin çokluğu, belagatinin, hattının güzelliğiyle, düşüncelerinin doğruluğu ve isabetli oluşuyla tanınmış, sağlıklı zihin gücüyle süslenip donanmış olan **Melikü'l-küttab tuğracı Şemseddin Mahmud**'u kendisine sırdaş seçti. Tedbirli davranarak bu olayla mutluluğunun pas tutmuş aynasını onun dirayet zımparasıyla silmek istedi. Tuğracı ona şu cevabı verdi: "Eğer Sahib-i azam, vezaret makamından bir divan kararı (*misal*) çıkarır, Rum memleketlerinin "melikü'l-ümera"lık menşurunu adına yazıp gönderir de rica ve minnet yoluyla **Erzincan** sübaşısı (*serleşker*) **Şerefeddin Mahmud**'un saltanat makamına gelmesini ve saltanat divanında hazır bulunmasını sağlarsa ve ona ihsan ve bağışlarda bulunursa, o, hediyelerin ve bağışların mahkumu olur. O zaman ima yoluyla veya açık olarak **Pervane**'den ve Emir-i dad'dan şikayette bulunur. O konuda vereceği cevap ölçülüp tartışılır. Eğer vereceği cevap Pervane'ye kızgınlık ve öfkeyi içerirse, Sahib'in isteği gerçekleşmiş olur. [559] samimi olarak nimetlerin hakkını gözetmiş ve Sahib'in tarafına geçmiş biri demektir. O zaman bu konu da ona açılır ve o yolla bu sıkıntılı durumdan çıkılmış ve kurtuluş yolu bulunmuş olur" dedi.

Bu görüş Sahib'e doğru ve uygun geldi. Hemen haddinden fazla iltifat ve övgüler içeren akıcı üsluba ve güzel anlatıma örnek olabilecek bir divan kararı (*misal*) yazdı ve gizlice **Sabık Ulakçı**yla gönderdi.

Şerefeddin, Sahib'in mektubunu okuyup, vezaret makamından kendi hakkında yapılmış olan iltifatları ve söylenmiş olan **güzel sözleri** öğrenince gözlerinden sevinç ışıkları parlamaya başladı. Hemen "İk-ta"larından ve yurtlarından **Erzincan**'a bağlı yerlerin emirlerini çağırdı. Kıymetli hediyeler hazırladıktan sonra çok sayıda askerle büyük bir ihtişam ve kalabalıkla Padişahın makamına hareket etti. Hızlı bir yolculuğa başladı.

Sahib ile devrin diğer devlet büyükleri gelişini haber aldıkları zaman hep birlikte onu karşılamaya çıktılar. Karşı karşıya gelince Sahib, ona izzet ve ikramda normalin sınırlarının üzerine çıktı. Türlü lütuflarda bulunarak onu, bağışlarının meftunu ve hediyelerinin tutsağı yaptı.

Aradan bir süre geçince bir gün Sahib gezinti (seyran) sırasında. "Bize göre, halkın ve ülkenin menfaati için saltanatın mübarek alayının (mekib) **Kayseri** ve **Sivas** taraflarına gitmesi gerekmektedir. Fakat Pervane ile Emir-i dad buna razı olmamaktadırlar. Onlar, akrabalarının, hemşerilerinin ve adamlarının bulunduğu şehirden ayrılmak istememektedirler. Onların emirlerin öldürülmeleri konusunda kurdukları tuzak ve uydurdukları yalanlar yüzünden halktan infial uyandırmaları sebepsiz değildir. Benim [560] artık bu grubun sözlerine, içlerine ve işlerine hiç güvenim kalmadı. Gizliyi ve açığı bilen Yüce Allah şahidimdir ki biz hiçbir şekilde o şehitlerin kanlarının dökülmesine razı olmadık. Onların arasına "siyah saçlar arasındaki beyaz bir kıl" gibi düştük. Çünkü o zaman dostların ve arkadaşların yardımından ve yol gösterecek ve uyaracak kimselerin desteğinden mahrum idik. Onların fitne tozlarının kalktığı ve karışıklık kazanların kaynadığı sırada onu teskin edecek ve soğutacak suya sahip değildim. Büyük bir sıkıntı içinde ister istemez onların arzularının peşinden sürüklendim, kendimi iki dünyada kötü adla anılacak birisi yaptım ve "Onlar, doğruluk yerine sapıklığı aldılar da alışverişleri kar getirmedi, doğru yolu bulamamışlardı"⁽¹⁵⁸⁾ grubuna girenlerle katıldım. Çocukluklarından beri terbiyem altında yetişip büyümüş olan ve dünyayı bizim gözümüzle gören o emirlerin dostluğundan bu uğursuzun ihaneti ve hilesi yüzünden mahrum kaldım. **Şiir** (Arapça):

"Eğer hastalığımızın sadece onlar tarafından şifa bulacağını bilsek bile onlardan yardım istemeyiz".

(158) Kur'an-ı Kerim, 2/16

Bu sözleri söylerken, bu şikayetleri ve olayları anlatırken Sahib, acı ve sıkıntı içinde kıvrandı. İçi kan ağlayıp yüreği yanarken mübarek yaknaklarından gözyaşları dökülmeye başladı. Onun bu içten duyguları, samimi hisleri ve gerçek sözleri karşısında acıma ve merhamet duyan Emir Şerefeddin, "Eğer siz Sahib-i azam efendimizin kutlu görüşü, saltanatın muazzam alayının (mevkib) **Kayseri** tarafına gitmesi yolundaysa, kımın sizin isteklerinize karşı gelecek gücü olabilir? **Şiir:**

"Senin kahrının zehirli rüzgarı, eğer denize değerse, gümüş tenli balığın ağzına kaynar su dolar.

Senin iyilik nesimin eğer toprakla konuşursa, oradaki çürümüş kemikler hayat bulup dile gelir.

Hasmına saldırdığın zaman sivri okun şimşek kıvılcımları saçıp, şeytana atılan taşa döner."

[561] Eğer siz Sahib efendimiz, oraya gitmeyi çok istemiş de gide-memişseniz, bu, kulunuzun mübarek rıkabınızın uzağında olmasından kaynaklanmaktaydı. Bundan sonra kulunuzun kararlı elleri, siz Sahib-i azam'ın atının mübarek eyerinin bağlarına sıkıcı yapışmış ve hizmetkârınızın görev için giydiği iftihar elbisesi padişahın izzet ve ikram nişanıyla süslenmiş olduğuna göre, artık ne buyurursanız, neyi uygun görürseniz, bu kulunuz onun yapıp yerine getirilmesi konusunda canla başla çalışacaktır" dedi.

Şerefeddin'den bu sözleri duyup ondaki bu samimiyeti görünce Sahib'in içindeki sıkıntı gitti ve Pervane ve Emir-i dad'a karşı taşıdığı endişe ve kuşku yüzünden daralan mübarek kalbi ferahladı. Bu durumu tuğracı **Şemseddin**'e açıp ona güvenini bildirdikten sonra, "Güneşin zirveye çıkacağına, düşmanın hal kanadının kırılacağına, muhaliflerin talihlerinin düşkünlük batısında batacağına ve mallarının yağma harmanında toplanacağından hiç şüphe yok" dedi.

Bir gün her üçü de yalnız kalınca varlıkları ayıp ve fesat maddesi olan ve düşmanlık tohumları saçan bu iki habis rezili ortadan kaldırmak için işe nereden başlayacaklarını görüştüler. **Şerefeddin**, "Şimdi bu durumda onlara galip gelmek imkânsız. Fakat toplulukları dağıtılsa, bu iki çakalın işleri bozulur, basiretleri bağlanır. Güçlerinde zayıflama olur. O zaman o iki zalimin ortadan kaldırılmaları mümkün olur" dedi.

Onun üzerine Sahib, bütün çabamızı şunu gerçekleştirmek üzerine yoğunlaştıralım: Sultan **Gıyaseddin**'in vasiyeti gereği Melik **Rükneddin**'i Moğol Kaanı'na⁽¹⁵⁹⁾ gönderelim. Bu işi bundan önce biz yapmıştık. Hediyelerle birlikte yolculuğun bütün hazırlıkları tamamlanmıştır. Emir-i dad'ı da onun rikabının yanında görevlendirelim. (O gitmek istemeyeceği için) aralarına anlaşmazlık düşer. **[562]** Bu plânı gerçekleştiresek, belki o zaman amacımız, istek perdesinin gerisinden yüzünü gösterir" deyince diğer ikisi bu görüşü yerinde buldular.

Ertesi gün divan'da toplandılar. Dargın olanlar ayrılık yolunu bırakıp mudara, konuşup anlaşma ve dostluk kurma yoluna girdiler. Konuşma sırasında Sahib söz alarak, "Yapacağımız işlerden birisi, bu kadar zamanda hazırladığımız eşyanın dağılıp kaybolmaması, çalınıp ortadan kandırılmaması için Melik **Rükneddin**'i en kısa zamanda (Kaan'ın yanına) göndermektedir. Onun hizmetine de burada kimi sezçerseniz onu görevlendirelim" deyince Pervane, "Bu görüş, önemli işlere yol gösteren bir görüştür. Sahib efendi bu göreve kimi emrederse, o üstlenir" cevabını verdi. Tuğracı **Şemseddin** söze karışarak, "Bu nazik işi yerine getirme konusunda hiç kimse Emir-i dad'dan daha uygun değildir" dedi. Pervane de "Ondan daha uygunu düşünülemez" deyince Emir-i dad **Nusret** onların isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç gün sonra da Sultan **Rükneddin**'in alayının (mekib) hizmetinde hükmün ve ricanın gereğine uyarak **Sivas** tarafına hareket etti.

Bu olayın üzerinden birkaç gün geçip onların **Sivas**'a varışları tahmin yoluyla anlaşılınca bir gün seyrandan dönüşünde Sahib, **Şerefeddin** ve Tuğracı, Sultan'ın hizmetinde **Aksaray**'ın yolunu tuttular. Yolda Emir **Celaleddin**'e haberciler (kussad) göndererek, ona ihtiyat olarak bütün saray eşyasını ve hazineleri (*buyutat ve hazain*) yüklenip Sultan'ın yanına gelmesini söylediler.

Pervane bu haberi alınca canı burnuna geldi ve kalbi çarpmaya başladı. Bağırıp çağırarak, "Açık bir sebep ve geçerli bir mazeret yokken ve önceden danışılmadan böyle ani bir karar neyin nesi" dedi. "*Hain korkak olur*" gereğince vücudunu korku aldı. Yolda kendisine tuzak kurup kötülük yapacaklarından şüphelenerek, yolculuk hazırlıkları yapıp arkadan yetişmek bahanesiyle geri dönme **[563]** izni istedi. İzin alıp şehre gelince ne yapacağını bilmez ve şaşkın bir vaziyetteydi. Ne orada kalma-

(159) Güyük Han (644-647/1246-1249) olmalı.

ya cesareti ne de yolculuk yapmaya mecali vardı. Gizlice fitne ve karışıklıkların kaynağı olan ve bazı hallerde kavgaları yatıştırmak için kendilerinden yardım istenen **Konya** ahilerinin ve fityanlarının ileri gelenlerini çağırdı. Onları vaadler ve bağışlarla kendisine bağladıktan sonra Sultan'a karşı gelme ve ayaklanma konusunda onlardan yardım istedi. O zaman onlar, "Sahib, Sultan **Gıyasedin**'in vasiyetine göre ülkenin hakkımı ve Sultan **İzzeddin**'in işlerinin kefilidir. Bu durumda dine ve adalete ait önemli, önemsiz bütün işleri onun yeterli ve dirayetli ellerine bırakılmıştır. Ülkenin sahibi olan Sultan da onun elindedir. Sizin onunla aranız giren ayrılık tozundan dolayı Sultan'a karşı ayaklanmaya kalkışamayız ve efendimizin nimetlerine nankörlük edemeyiz" dediler.

Bütün bunlar olurken, bu hileler düşünülürken, Sultan-ı azam **Alaaddin**'in has kölelerinden (*gulamân-i has*) dinde ve diyanette, cesarette ve atılganlıkta bütün Rum memleketlerinin komutanları (*server*) ve su başıları (*ser-leşker*) arasında özel ve mütesna bir yere sahip olan Emir **Şemseddin Yavtaş**'ı -Allah rahmet eylesin- Pervane tehlikesine karşı yeniden **Konya** subaşılığına gönderildiler. **Konya**'nın ahilerinin ve fityanlarının hepsi onu karşıladılar. İzzet ve ikramda bulunarak şehre getirdiler. Devlet işlerinde ona yardım etmeyi görev bildiler.

Pervane bozuk düşünce metasının hemşerilerinin iyilik pazarında para etmediğini anlayınca sıkılıp gamlanmaya başladı. Oğlu, onu Sis tarafına gitmeye ve oraya sığınmaya teşvik etti. Oğlunun sözünü tuttu. Fakat bütün adamları, askerleri, hizmetçileri ve köleleri onu terk ettiler. Onları yalnız ve şaşkın bir vaziyette bıraktılar. Baba oğul pişman ve perişan bir halde [564] bazen bir mağaraya bazen bir bahçeye sığındılar. Çünkü Melikü'l-ümera **Şemseddin Yavtaş** ile **Konya**'nın ahileri ve ileri gelenleri (*ayan*) yollara gözcüler koymuşlar ve onların kaçmalarına karşı tedbir almışlardı.

Sahib, **Sivas** mahrusesine varınca şehid emirlerin - Allah onlara rahmet eylesin- öldürülmelerine sebep olan Emir-i dad için düşündüğü örnek cezayı uygulamaya koydu. Emri üzerine onu sefil ve düşkün bir vaziyete **Hafik** kalesine koydular. Cesareti ve bağlılığı ile tanınmış olan divan emirlerinden, ileri gelenlerinden ve büyüklerinden birini Pervane ile oğlunun işini bitirmek için ulak olarak **Konya**'ya gönderdi. O büyük kişi oraya varınca maharet gösterip Pervane ile oğlunu birlikte ele geçirdi. Saltanat makamının fermanına uyarak kendisini **Darende** kalesine, oğlunu da **Kahta** kalesine götürdüler. Bu şekilde garaz sahiplerinin ül-

ke arsalarında yaktıkları kötülük ateşleri ve fitne alevleri söndürülmüş oldu. İşler ve sorunlar Sahib'in adamlarının düşündükleri gibi sonuçlanıp çözüldü. Sahib ile **Şerefeddin** su ile şarap, beden ile ruh gibi birbirleriyle karışıp, **Şiir** (Arapça):

"Ben kimi arzuluyorm, kimi arzuluyorum ben! Biz, bir bedene girmiş iki ruhuz"

şiirinin dediği gibi oldular. Birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma yolunu tutup, güçlenip kuvvetlendiler. Melik **Rükneddin**'i padişahlara yaraşır bir merasimle, araç ve gereçlerle donanmış, kalabalık bir askerinin eşliğinde büyük bir ihtişamla **Sivas**'tan (Kaan'ın) yanına gitmesi için yola çıkardılar. Ayrıca Kadı **Cemaleddin Hoteni**'yi, o sırada memleketlerin müfettişliği (*işraf -ı memalik*) kendisine verilmiş olan **İzzeddin Muhammet Şah-i Razi**'yi, Tercüman **Bahaeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincani**'yi ihtiyaçlarını giderdikten ve isteklerini yerine getirdikten sonra onun yanına gönderdiler. Ülke işlerini istedikleri gibi [565] uygun gördükleri şekilde yürüttüler. Fakat sonunda ilahi iradenin ve semavi takdirin gereği olarak onların sevgilileri ve bağlılıkları düşmanlığa ve ayrılığa dönüştü. Daha sonra anlatacağımız gibi içlerinde birbirlerine karşı duydukları iyi hisler yerini, dış kırgınlıklara bıraktı.

118- SAHİB ŞEMSEDDİN İSFAHANİ İLE ŞEREFEDDİN ERZİNCANİ'NİN - ALLAH ONLARA RAHMET EYLESİN - ARALARININ AÇILMASI VE DOSTLUKLARININ DÜŞMANLIĞA DÖNÜŞMESİ

Faydasız şeylerle uğraşmayı alışkanlık haline getiren, işleri yoluna koymak ve amaçlara ulaşmak için eğri ve doğru kararlar arasında bocalayan, "Evet vezir", Doğru vezir" sözlerini kendilerine meslek edinen lüzumsuz kişiler ve cahil kafalılar, kendilerine menfaat sağlamak için Sahib'i Sultan'ın annesiyle evlendirmeye kalktılar. Bu plânı hemen uygulamaya koydular. **Şerefeddin**'e haber vermeden nikah ve şeker dağıtma hazırlıklarını tamamladılar. Hiç düşünmeden bu uygunsuz işi gerçekleştirmek için acele ettiler.

Durumu öğrendikleri zaman **Şerefeddin** ile diğer Rum emirleri, bu işi, velinimetlerinin ailesine yapılan bir hakaret kabul edip öfkelenediler. O konuda Sahib'e karşı gelerek onu kınadılar. Hizmet ettiği kimsenin yatak odasına girme cesaret ve ayıbını yüzüne vurdular. Her ne kadar Sahib, yaptığı işten özür dileyip affını istediye de fayda etmedi.

Bir gün **Şerefeddin**, bütün emirler arasında sıvrılmış olan **Ahlat** melikinin torununa sınırlenerek onun öldürülmesi hükmünü verdi. Onun bu davranışına karşı Sahib büyük bir tepki gösterdi. Bu elim olaydan dolayı mübarek kalbinin düzeni kaçtı. **Şerefeddin**'i kınayıp onun karşılığını göreceği konusunda tehditler savurdu ve hakaretlerde bulunarak, [566] "Yüce Allah'ın yarattığı bir varlığı ortadan kaldırmak, **gazap** zehrinin hedefi olup Yaradan'ın lânetini üzerine almak din sahiplerinin ve büyük makamlıların yolu olamaz. Bilhassa, günlerin dönmesinin cevrine ve uygunsuz zamanın gadrine uğrayarak senin hizmetine girmiş olan bir melikzâdenin öldürülmesine rıza göstermek dine ve akla sığmaz. Hiçbir insan böyle bir cüretin vebalini taşıyamaz" dedi.

Onun bu çıkışından korkan **Şerefeddin**, gezinti (seyran) dönüşünde **Erzincan**'in yolunu tuttu. Sahib, yerinde bir davranışla, düşmanlık halinin sürmemesi, hasetlerin ortalığı karıştırmaması, memleketin düzenin bozulmaması için karışıklığı yatıştırmaya, fitneyi söndürmeye ve düşmanlığı ortadan kaldırmaya devlet ileri gelenlerinin (*ayan-i devlet*) seçkini; saltanat makamının emirlerinin gözdesi; ailesinin asaleti ve soyunun temizliği sadece Horasan'da değil, diğer memleketlerde de sözlere sığmayacak kadar ünlü olan Emir **Taceddin Simcuri**'yi *Üstadü'd dar* ve ülkenin *emir-i arz*'i (ordu müfettişi) Emir **Nizameddin Ali b. İlahmiş**'la birlikte **Şerefeddin**'in arkasından gönderdi. Onlar ona yetişip mesajı ilettikleri zaman aşırı gururu ve kibirinden, akıl sahibi kimselerin aptallık ve cahillik olarak saydıkları cevaplar vermeye başlayınca akıllarını ve zekalarını kullanarak, gitmesini zorla engelleyip durdudular. Onu, daha önce iyi vasıflarından söz ettiğimiz fakihlerin ve alimlerin seçkini, imamların ve kadıların meliki **Sivas** Kadısı **Necmeddin**'in *-Allah rahmet eylesin-* önüne çıkararak, onun beyin cevherinin eksikliğini ve akıl terazinin ayarsızlığını açık veya üstü kapalı sözlerle anlatmaya çalıştılar. Uzun bir konuşma ve tartışmadan sonra [567] **Erzincan** ve **Niksar** subaşılığına (serleşker) ilave olarak Emir **Şerefeddin**'e özel gelirlerden (*vücuḥ -i has*) 500 bin dirhem (gümüş para) verilmesini, onun bunlar karşılığında memleket hududunda (serhad) oturmasına, saltanat makamına gelip giden elçilere ve habercilere nezaret etmesine, daha önce de yaptığı gibi ucların korunması görevini yerine getirmesine karar vererek, imamların ve uc emirlerinin (*ümera - yi etraf*) huzurunda onunla anlaşma yaptılar. Böylece emirler, düşmanlığı ortadan kaldırıp saltanat dergahına hareket ettiler.

Emirler döndükten sonra reziller, serseriler, sapıklur, **yol muhafızla-** rının (*karasur- an*) ayak takımları (*evbaş*) ve **Şerefeddin'e** bağlanmış olan kişiler onu, Sultan'ın nimetlerine nankörlük etmek ve ona karşı gelmek için baştan çıkardılar. Sonunda o, asker çekerek **Niksar** tarafına geldi.

Sahib, **Şemseddin**'in tavrını değiştirip sözünden döndüğünü duyunca **Şemseddin Yavtaş**'ı *-Allah rahmet eylesin-* kalabalık bir orduyla onun üzerine göndedi. İki taraf **Niksar**'ın **Haruni**(?) bölgesinde karşı karşıya geldi. Sonunda **Şerefeddin** yenildi. Zahire ve cephaneyle (zerehane) dolu olan ve sağlam bir yer olarak bildiği **Kemah** kalesine sığındı. Onun üzerine Sahib, bütün emirleri ve subaşları onu kuşatmaya gönderdi. Onlar bir müddet sonra onun gücünü ve maneviyatını kırdılar. Türlü hilelerde ve vaadlerde bulunarak kale sakinlerini ondan soğuttular. Onların, onu öldürmeyi düşünmelerini sağladılar. Sonunda herkesin kendisine karşı olduğunu anlayan **Şerefeddin**, kendisini sevip sayan bütün meliklere haber göndererek, özür dilemesine aracı olmalarını, Sahib'den canını bağışlanmasını dilemelerini, onlar onu yaptıktan sonra kaleden ineceğini, düşkünlük, tevazu, kulluk ve bağlılık yoluna girerek, Sahib'in buyurup karar vereceği her şeye boyun eğeceğini söyledi.

Emirler bu sözleri içeren mektubu Sahib'e gönderdiler. Sahib, isteğe uygun bir mektup gönderdi. **Şerefeddin** ona inanarak kaleden aşağıya indi. Emirlerle birlikte saltanat dergahının yolunu tuttu. **Kayseri**'nin nahiyelerinden **Çubuk**'a⁽¹⁶⁰⁾ varınca, Sahib'ten [568] **Şerefeddin**'in başını vücudundan ayırarak kendisine getirmekle görevlendirdiği bir ulak geldi. Onun engin cömertliğini, mükemmel dürüstlüğü, aşırı cesaretini ve yiğitliğini bilen emirler, kanının akıtılmasını istemedilerse de Sahib'in mektubunu okuyunca çaresiz onu ulak'a teslim ettiler. Ulak onu şehid etti. Başını vücudundan ayırarak bir torbaya koydu. **Çubuk** köyüne varınca torbayı konakladığı evin duvarındaki bir çiviye astı. Garip bir tesadüf eseri, daha sonra anlatacağımız gibi Sahib'i **Konya**'da şehidlik derecesine ulaştırdıkları zaman haberci kellesini **Sivas**'a götürürken **Çubuk** köyüne varınca aynı evde konakladı ve Sahib'in kellesini atının yularıyla aynı çiviye astı. Böylece *"Kötülük işleyenlere kötülüğü kadar ceza verilir"*⁽¹⁶¹⁾ fermanı uygulanmış oldu.

(160) Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Çibuk Han mevkii olmalı (F. Taeschner, Wegenetz I, s. 182, tablo 23.)

(161) Kur'an-ı Kerim

Suhîb, **Şerefeddin**'in sebep olduğu karışıklıktan kurtulduktan sonra emri üzerine haberciler gidip Pervane'yi **Darende** kalesinde, oğlunu da **Kahta** kalesinde yayın kirişiyle boğdular. Ülkenin her yanında bütün düşmanlarından, rakiplerinden, muhaliflerinden, kendini kıskananlardan ve anlaşılamadığı kimselerden kurtulup huzur ve rahata kavuşunca salım bir kafayla ülkenin sorunlarını çözmeye ve işlerini yoluna koymaya koyuldu. Bu işlerde tuğracı **Şemseddin Mahmud**'un, Emir-i ariz **Reşideddin Cüveyni**'nin, Rum memleketlerinin önde gelen bilginlerinden, manzum eserlerde ve mensur yazılarda üstün bir yeteneğe ve ifade gücüne sahip olan, her ne kadar **Konya**'da doğmuş olsa da soy bakımından asıl memleketi **Cürcan**⁽¹⁶²⁾ olan ve **Fahri Gürcani**'nin **Vis u Ramin** hikayesini taklit eden, sağ ve sol eliyle [569] inci gibi yazılar döktüren, bütün hat ilimlerine vakıf olan, divan yazılarında ve risallerde yed-i beyza⁽¹⁶³⁾ özelliği gösteren, İsa'nın nefesinin⁽¹⁶⁴⁾ gücüne sahip olan yüksek mevkili tercüman **Bedreddin Yahya**'nın *-Allah onlara rahmet eylesin - görüşlerin ve düşüncelerine başvurdu*. Yüce Allah'ın bir lütfu olarak eline kağıt aldığı zaman sağ eli nur saçan ve inciler döken, bu zayıfın eğitiminde ve inşa sahasında ustalık kazanmasında *"Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyor, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz"* ⁽¹⁶⁵⁾ dendiği gibi lütuf ve iyiliklerini esirgemeyen bu şahsa *Allahum sen acı. Bir efendinin ve bir hocanın talebesine verdiğinden fazlasını ona ver.*

Ayrıca herbiri ilim ve faziletin dallarında dünyanın önde geleni, halvetin ve huzurun müdavimi ve işret meclisinin üyesi olan **Hatireddin Zekeriya Sucasi** *-Allah rahmet eylesin -* ile bütün işler ve meseleler görüşülürken divanda isabetli düşüncesine başvurulmuş, şerefli nefsi irfan göğünde ve bilgi semasında yükselmiş, temiz kişiliği meleklerin ruhu gibi kutsallaşıp arınmış olan, menşurların, fermanların ve divan kararlarının (emsile-i divani) üzerine adının yanına, *"Veliyullah fi'l arz"* (Allah'ın dünyadaki velisi) şeklinde yazmayı görev bildikleri **Celaledin Kartay**'a *emaret-i devat, taşthane ve hazinedar -i has* görevlerinden başka niyabet görevini de verdi.

(162) Diğer adıyla Gurgan. İran'ın kuzeyinde Türkmenlerin yaşadığı Kûmbed-i Kavus ile Elburz dağları arasında bulunan bir şehir.

(163) Beyaz el manasına gelen Musa peygamberin eli. Onun iki mucizesinden biri sayılır. Elini cebine sokup çıkardığı zaman ondan bir nur doğardı ve istediği mucizeyi gerçekleştirirdi.

(164) Hz.İsa'nın nefesinin ölüleri dirilttiği söylenir.

(165) Kur'an-ı Kerim. 76/9

119- SAHİB ŞEMSEDDİN'İN HÜKÜM MAKAMINDA VE BÜYÜKLÜK MEVKİİNDE BAĞIMSIZ OLMASI

Sahib Şemseddin Muhammed İsfahani -Allah rahmet eylesin - hasımlarını uzaklaştırıp muhaliflerinin kökünü kazıdıktan sonra memleket işlerini yoluna koymak, saltanat sorunlarını çözmek, devlet idaresini yönlendirmek imkânının buldu. Arzu yolları ve istek çeşmeleri yabancılardan pisliğinden temizlenip arındı. Şanslı olarak büyüklük ve yücelik alanına sağlamca yerleşti. [570] Haşmet ve ahenk alayı (mekib) mutluluk dereceleri ve sevinç basamaklarıyla yükselip semavi yardımla birleşti. Her an müjde tellâları, **Şiir** (Arapça):

Derecesi yükselip bulutları aştı, onun üzerinde güneşten başkası kalmadı"

Şiir:

"Ne mutlu senin parlak düşüncenle güçlenmiş olan o ülkeye! Ne mutlu senin saf cevherinle övünen şeriate!"

Büyüklük yoluna vasıta olan senin ahlakındır. Yaradan'ın mülküne rabıta olan senin tedbirindir.

Ey, güneş küresini düşüncesiyle parlatan! Ey göğün zirvesine büyüklüğünü ödünç veren"

nidasını günlerinin, vakitlerinin, durumlarının ve hallerinin kulağına iletmeye başladılar. O zaman büyük bir yetenek ve mükemmel bir dehayla memleket işlerini avcunun içine ve hükmünün dairesine aldı. Hasetleri uzaklaştırmak ve muhalifleri ortadan kaldırmak için harekete geçti. "Yerde olanların hepsini sizin için yarattı"⁽¹⁶⁶⁾ hazinesinden insanoglunun avcuna daha değerli bir incinin konmadığı aziz ömrünün her saniyesini, hatta her anını huyunu güzelleştirmekle, büyüklük basamaklarını çıkmakla, **Şiir** (Arapça):

"Beni Allah'a yaklaştıran ilmim her gün artıyor. Her günün sabahı daha da ilerliyorum. Ne mutlu o kimseye ki, tembellikle vakit geçirmez."

sözünü tutmakla, evliyanın en faziletlisinin ve peygamberlerin en mükemmelinin ahlakını takip etmeyi kendisine görev bilmekle geçirmeye başladı. Gece ve gündüz vakitlerini taksim eder, manevi ve cismani lezzetleri düzenleyip sıraya koyardı. "Nefsinin senin üzerinde bir hakkı

(166) Kur'an-ı Kerim, 2/29

vardır" sözünü hiçbir şekilde unutmaz, bu konuda ihmal ve gevşek davranmazdı. Seher rüzgarının ve saba nesiminin siyah zülûfleri okşamaya başladığı gecenin son vakitlerinde ikbal sarayından kalkıp güneş gibi her tarafa şans dağıtarak müzakere salonuna (*soffe -i bar*) gider, aptesini tazeledikten, [571] taharetlenip temizlendikten sonra vezirlik ve emirlik makamına oturdu. O zaman ay yüzlü, Zühre⁽¹⁶⁷⁾ yanaklı, Pervin⁽¹⁶⁸⁾ küpeli köleler (*gulam*), şeytan ifritleri ürkütüp kaçırان, kötülük isteyenlerin kanını döken şimşek gibi parlayan kılıçlarıyla tahtın arkasında saf kurup ayakta dururlardı. Ayetleri seslendirmede, harflerin hakkını vermede, fasılları ve durakları ayarlamada herbiri **Ebu Ömer Cihani**, hatta ikinci **Şatabi** olan hafızlar, sırasıyla huzura girerler ve sıra gelince okumaya başlarlardı. Fecrin gözünün patladığı ve sabahın direklerinin kırıldığı zaman hafızlar, ruhlara huzur veren, sıkıntıları gideren sesleriyle cüzlerin üçte birini bitirirlerdi. Bu şekilde her ay, bir defa hatim indirmeyi kendilerine görev bilirlerdi. Müezzinin, ezan sesini yükselttiği zaman sarayın bütün büyükleri küçükleri farzları ve sünnetleri yerine getirmek için türlü dualar ve zikirlerle o çağrıya uyarak namazlarını kılarlardı. O görev layıkıyla yerine getirilince divan menşurlarının ve kararlarının taşıyıcısı (*kabız -i menaşir ve emsile i- divanı*) divan katiplerinin (münşi) bir gün önce yazdıkları bütün yazıları getirir, diz üstü çökerek Sahib'e verirdi. Sahib, onları teker teker büyük bir dikkatle okur, ihtiyat, itiraz, düzeltme, değiştirme ve iptal etme gibi tasarruflarda bulunurdu. O iş de bittikten sonra üzeri altın işlemeli siyah bir örtüyle örtülmüş olan altın diviti Sahib'in önüne koyarlardı. O bütün menşurları, fermanları ve divan kararlarını (emsile) imzalar (be tevki resanidi). O işten de kurtulunca mahşer gününde bir araya gelen ve arasatta toplanan insanlar gibi sarayın kapısının önünde bekleyen devlet emirlerinin çavuşlarını⁽¹⁶⁹⁾ çağırırdı. Onlar kapıya gelip huzura[572] girer ve hemen geri çıkarlardı. Ondan sonra Sahib saltanat tacını başına koyar, bazen altın işlemeli yün sarığını takar, attabi⁽¹⁷⁰⁾, kutnu ve ipekli kumaşlar-

(167) İranlılarda Nahid, Yunanlılarda Afrodit, Romalılarda Venüs diye anılır. Yıldız bilgisine göre yeşil renkli, soğuk ve kuru tabiatlıdır. Güzel vücutlu bir kız şeklinde tasvir edilir. Doğu minyatürlerinde iki eliyle kopuz tutan genç bir kadındır. İslam edebiyatında her zaman çeng, saz, müzik ve nağmeyle anılır.

(168) Boğa Burcunun hörgücündeki yedi yıldızdır. Farsçada bu yıldız kümesinin adı Pervin, Türkçede ise Ülker'dir.

(169) Bunlar hükümdar ve saray görevlilerinden olup, posta ulaklığıyla muhabere hizmetlerinde bulunurlardı. Bir başka görevleri de hükümdar alaylarının (mevkib) önünde yürüyüp hizmet etmektir. "Dur baş" savulun diyerek hükümdara yol açtıklarından bunlara "durbaş" da denirdi. Hükümdarlardan başka Selçuklu büyüklerinin de divanda hizmet eden çavuşları vardı (Medhal, s. 37)

(170) Bağdat'ın Attab mahallesinde dokunduğu için bu adı alan çizgili bir kumaş.

dan yapılmış külaha uygun şatafatlı cübbeler giyinip kuşandıktan sonra atına binerdi. Emirlerin çoğu alayının (*mevkib*) sağında ve solunda yaya olarak divan'a kadar giderlerdi. Atından inince eğer Sultan'ı gezdirecekse, Keykavus⁽¹⁷¹⁾ ile Feridun'un⁽¹⁷²⁾ kıskanacağı bir ihtişam ve debdebe içinde atına biner; yalın kılıçları, parlak mızrakları, Hint işi baltaları, ağır gürzleriyle şeytan ifritlerin ve lanetli alçakların hayalini bile Sultan'ın rikabına yaklaştırmayan Kazvinli, Deylemlî ve Frank iri yapılı, dev cüsseli 500 muhafız (*serheng*) onlara eşlik eder, gezintiden (seyran) dönünce sofraya kururlar, o sofradan sıradan ve seçkin kişiler faydalanırlardı. Ondan sonra Sultan, sessizce yerinden kalkar kendisine ayrılan yere gider, ihtişamlı ve azametli bir divan kurulurdu. Tercümanlar ve katipler (*münşi*) sofanın sağında ve solunda rütbelerine göre oturlar, devlet emirlerinin herbiri de makam derecelerine göre dizüstü çökerlerdi. Sahib, ortada tahtın bir koluna dayanarak tekbaşına yalnız olarak otururdu. Emir **Celaeddin Karatay** ile tuğracı **Şemseddin Mahmud**, Sahib'in önünde biraz uzakça bir yerde dizleri üzerine çökerlerdi. Emir -i dad **Reşideddin** ile Emir -i dad **Hatıreddin** bellerine kuşandıklarını altın kılıçlarıyla sofanın kenarında ayakta dururlar, adalet isteyenlerin davalarını tercümanlar aracılığıyla sonuca bağlarlar, hükümleri katiplere verirler, onlar da suçsuzun hakkının gözetilen zalimin ve haksızın cezasını veren herbir hükmü şeriate ve muameleye uygun olarak kaleme alırlardı. Hiçbir yaratığa iltimas etmeyi, haksız destek verip korumayı ve taraf tutmayı akıllarından geçirmezlerdi. Hüküm giyen kimse onu bir kaza veya kader olarak görürdü. Eğer hükümlü itiraza ve karara karşı gelmeye [573] kalksa, tekrar mahkeme divanınının (*divan -ı tazal-lum*) huzuruna çıkarılır, asilere verilen cezaya çarptılırdı.

Sahib, divan'dan çıktıktan sonra evine (*visak*) gelir, güzelliği ve letafeti karşısında meleklerin bile hayvani iştahlarını kabartan ve onları tekrar insan olmayı istemeye sevk eden her türlü yiyecek dolu bir sofraya kurarlardı. Yemek yendikten sonra insanlar, "Yemeği yeyince dağılın"⁽¹⁷³⁾ sözüne uyarlardı. Sahib de hareme girer, orda bir süre dinlenir, ordan müzakere salonuna (*soffe -i bar*) gelir, aptesini yenilerdi. Sonra her alanda bir derya olan alemin imamı Alimzade adıyla tanınmış olan **Taceddin Tebrizi**'yi çağırır, onunla ilimlerin muhtelif dallarında tartışma yaparlardı. O işi de bitirdikten sonra sabah namazını cemaatle kılar-

(171) İran'ın efsanevi Keyyaniyan sülalesinden bir padişah.

(172) Bak, no. 84

(173) Kur'an-ı Kerim, 33/53

dı. Ondan sonra konusunda devrin Utarid'i⁽¹⁷⁴⁾, zamanın seçkini, vak-
tın önde geleni ve benzersizi olan, İbn Hilal'in⁽¹⁷⁵⁾ ruhunu, hattının gü-
zelliğinden hilal gibi batmaya sevk eden, can dilinin övgüsü hakkında
açık bir şekilde **Şiir** (Arapça):

"İbn Furat⁽¹⁷⁶⁾ ile İbn Mukla'nın⁽¹⁷⁷⁾ erişemediği bir yazı buldum.

*Eğer insanların yazıları göz ise, senin yazın yazıların gözündeki sür-
medir."*

dediği Tebrizli hattat **Hoca Veliyeddin Ali**'yi çağırır, ikinci namaza
kadar inci daneleri gibi değerli olan güzel yazma yeteneğini ve hat
sanatlarını daha da ilerletmek için çaba gösterirdi. Ondan sonra ikinci
namazını cemaatle kıldıktan sonra meydan tarafına gezintiye çıkardı.
Orada güneşin yüzü sararınca kadar ok atar, at sürer, askeri ve sal-
tanat işlerinin gereklerinden olan türlü oyunlar oynar, sporlar yapardı.
O işten kurtulduktan sonra eve (visak) döner, akşam namazını kılar, iz-
ni üzerine eğlence meclisi düzenlerlerdi. Nedimler, sanatkarlar, şarkıcı-
lar; kaval, ud, rebab ve çeng gibi sazları çalanlar gelirler, [574] sazlarını
akord ettikten sonra ruhlara huzur veren nağmelerine başlardı. Ge-
ceden bir süre geçince "şerefe" sesleri duyulur, civar memleketlerden ve
bölgelerden yardım ve bağış almak için gelmiş olan alimlerle Farsça ve
Arapça hutbeler ve risaleler üzerinde konuşulur, çeşitli makamlarda
nağmeler dinlenir, ilmin çeşitli dallarında tarihi konularda, mizah ve lu-
gaz alanlarında söz edilirdi. Şarap içenlerin başı ağırlaşır gözleri uyku-
ya meylettiği zaman Sahib, tekrar evine dönerdi.

Bu şekilde tam iki yıl geçti. Sahib ülkenin işlerini bitirdikten sonra
kalan vakitlerini eğlence meclislerinde geçirdi. Memurundan, amirin-
den, küçüğünden, büyüğünden, tüccarından, esnafından meydana ge-
len bütün ülke sakinleri, onun yönetimi altında huzur bahçelerinde,
bolluk sofralarında yaşadılar. Mal kazanmada başarılı oldular, arzu ve
isteklerine ulaştılar. Onun zamanında yağmur katreleri yerine adalet ve
insaf bulutlarından direm ve dinar yağdı. İşlerinin ve meşgalelerinin
çokluğuna rağmen dünyanın bilgin ve şairlerinin gönderdikleri mektup-
lara bir gün dahi cevapsız bırakmaz, o konuya vakit ayırırdı. Her zaman

(174) Bak. not. 61

(175) Hilal es-Sabi: Belagatiyle ünlü Arap şairi.

(176) İbn Mukla'nın halefi olan Abbasi veziri.

(177) Ebu Ali Muhammed b. Ali (ölm. 328/939-40) Abbasi Halifesi Muktedir'in veziri olup.
sülüs tevki ve rik'a gibi yazı türlerinin mucididir.

onunla Sahib divan-ı azam **Bahaeddin Şemseddin -Allah kabrını nurlandır**sın- arasında haber ve mektup taşıyan haberciler gider gelir, bunlar birbirleriyle sık sık müşâerelerde (karşılıklı şiir söyleme) bulunur, aralarındaki mektup ve risalelerin arkası kesilmezdi. Fakat o düşünce incileri bir hazineye konmadığı için bu ülkede onları okuma fırsatı bulamadık. Bu yüzden ister istemez bu tarih kitabının yüzü, o iki Sahib'in kelime ve söz mücevherlerinin süsünden mahrum kaldı. Yine de onları bulabilirsek, her halükârda bu kitaba alırız.

Söz mülkünün imamı, dünyanın ünlü ve sayılı kişilerinden, [575] İmam **İmadi**'den sonra ayetleri sıraya koymada (telifik), hadisler, rivayet etmede, hükümler çıkarmada daha üstünü olmayan, bilgelik ülkesinde dolaşıp mana denizine dalan, güzel nazım ve nesirde yenilik göstermede eşi benzeri bulunmayan, ilmi ve zevki "suyu şaraba karıştırır" gibi karıştıran, adım attığı yeri bilen **Celaeddin Varkani**, mahkeme işlerini elinde bulundurduğu, engin bilgisi, üstün fazileti, diyanet ve dirayetiyle yönettiği **Amasya** vilayetinden, görünüşünün güzelliği ve tadının hoşluğuyla diğer bütün Rum memleketlerinin üzümlerine tercih edilen birkaç yük üzümü padişahın şarabhanesine gönderirken cennet bahçeleri gibi insana huzur veren, kalıcı dünyanın güzellik yeri gibi kalbe ferahlık getiren şu kıtayı da gönderdi: **Şiir**:

"Bravo! Senin lütfunun kaynağından su içmiş üzüm; senin sevginin sıcaklığında güneş yetiştirmiş üzüm.

Senin haşmet kabe'nin önünü hüner sahibi biri gibi feleğin dönmesinin cevrenden sığınak yapmış üzüm.

Senin hoş lütfunun salkımı gibi içinde halka şifa veren madde saklamış üzüm.

O sensin ki, yaratılış yolunda sana hizmet etme zevkinden kapının toprağını öpmek için acele ediyor üzüm.

Asık suratlının tatsız ve koruk gibi olan sorusuna senin iyilik lütfun gibi tatlı cevap verir üzüm.

Tekkedeki zahid, sirke gibi gamı, seni görme şerefine ortadan kalkar üzüm.

Şaraba düşkün olanlar her zaman ve her yerde senin cömertlik kadehinle gamlarına son verirler üzüm.

Takva yüzünden eğer zamanın yüzüne bağırırsan, su kendi yerini sana verir üzüm.

Senin huzurundan uzakta ağaçta takılı tutulursa, düşmanların gibi boynundan ipe asılmış üzüm.

Fakat şimdi bağdan kurtulmuş, senin önüne gelmekte ve kapıları açmakta üzüm.

Sen vezirlik göğünün güneşisin, senin gölgenden başka yere sığınmayı istemedi üzüm.

Sana kavuşmak için başı önde geldi. Senin ayrılığının ateşinden ciğerti kebab oldu üzümün.

[576] Eğer sen onu almak için elini uzatırsan, elinden dökülenler bulut olur üzüm.

Açılmış elindeki salkımların danelerinden kıymetli parlak inciler dökülür üzüm.

Yanılıp da neler söyledim! Ben ne edepsizlik ettim, güneşe nasıl yaklaşır üzüm?

Senin kulluğuna bel bağlamış, seni görmek için kapının önüne konan engelleri aşar üzüm.

Eğer senin göğze benzeyen eşiğinden geçip huzuruna yol bulursa, senin lütfunun hacibini geride bırakır üzüm.

Senin huzuruna çok kimse hediye gönderdi, kabul edilir duaları göklere çıkardı üzüm."

Mavi gök bahçesinde, sıraların sırasının mayası ve feleklerin üzüm bağının süsü olan, ufuk dalında yükselen ay'ın akşam yemeği olan Süreyya salkımları⁽¹⁷⁸⁾ gökte asılı kaldıkça; dünyadakilerin güneşin gözünden çıkan sıcaklığın suyuyla canlılık buldukça Sahib-i azam'ın, zamanın Asaf'ının⁽¹⁷⁹⁾, İran'ın ve Turan'ın vezirinin, vezirlik makamının övüncünün, ilimler denizinin, ülkenin nizamının, büyüklerin sığınağının, dostluk ve güzellik meyvesinin, istek güllerinin yetiştiricisinin, sevinç sebeplerinin kaynağının, iyilik fidanları aşılایıcısının, insanların parmakla gösterdiği kimsenin cennet güzelliğindeki yüzü sonsuza kadar neşeli kalsın! Murat kaynakları gür aksın! Devletin güçlenme araçları artsın! Onun temeli sarsılmasın ve pak kişilerin sığınağı olsun! Onun huzur

(178) Yedi küçük yıldızdan meydana gelen Süreyya (Pervin veya Ülker) yı salkıma benzetmektedir.

(179) Süleyman peygamberin vezirinin adıdır. İsm-i azam kudretiyle Belkis'i tahtıyla getiren bu vezirdir. Edebiyatta vezirler daima Asaf'a benzetilir.

bahçesinde Sahib-i azam'dan -Allah rahmet eylesin - ilham almayan kalemlemlerin mürekkebinin izleri solsun! Onun cam kandilli ve bastret gücü, onun yüksek ve ulu makamını görmezse ışığı kesilsin! Benim, onun yüce huzuruna samimi bir dua vesilesi, bağlılık işareti ve el öpme nişanesi olarak takdim ettiğim bu şey kabul nesimiyle güzelleşsin! Ona hoşgörü gözüyle bakılsın! Böylece dünyayı süsleyenin -Allah şerefini ve şanını artırsın- sena ve övgü görevleri yerine getirildikten sonra bağlılık ve kulluk izlerini taşıyan bu yazı 28 Cemaziyelevvel'de kaleme alınmış, güzellik saçan yazı ipine dizilmiş, [577] kalemin siyahıyla canlılık kazanmış, devlet harflerine dua okuyanın arzularına tercüman olmuştur. Sert ve soğuk micazına rağmen Hazret'in ve çevresindekilerin gözüne girmek için düşünce bahçesinin üzümleri satır hevençlerine dizilmiştir. Kağıt üzerinde noktalar çivisine asılmıştır. Herkes bu duruma şahittir ki, bu kulunuz devletine bağlı olan, halvet vakitlerinde ve namazların ardından saltanat devletine -Allah daha da yüceltsin - farz olan duayı eda etikten sonra ilave olarak ihmal ve gevşeklik tozunun temiz alnına konmadığı zamanın Asafının makamının ve ömrünün uzun olmasını dilemeyi her zaman görev saymıştır. Yüce Allah, o şerefli hazretin inayet ve iltifat cazibesıyla (bu kulunu) muradına erdirdi! Böyle bir vakitte bu duacı, bu şekilde bir cür'et gösterdi. "Ey akıl sahipleri! Ders alın" (180) işaretini alarak hevençlere dizilerek Sahib'in elini öpme isteğiyle huzuruna çıkarak onun nazlı yüzünü gördü. Sahib'in devletinin kötülüğünü isteyenler üzüm gibi asılıp inleyerek ağlamaktadırlar. Sahib, "Ey bahçenin gözü ve lambası, bu ne haldir?" diye sorunca, "Siz hazreti vezirin kulluk küpesini kulağıma taktım. Bilin ki, toprağa düştükten sonra üzüm bağının ucundan çıkıp, çocukluk çağını geçirip, olgunluk dönemi ni idrak edince Sahib-i azam'ın -Allah büyüklüğünü artırsın - tatlı sözleri ve vasiyetleri kulağıma geldi. O zaman sabır kuşu göğüs kafesinden uçtu. Fakat şeyhlerin saf kalbine sahip olmadığım için ihtiyarlığı tembelliğe bahane yaptım. O yüzden bu zamana kadar zamanın Asafının elini öpme imkânım olmadı. Şimdi ise, gurur ve kibir yeli beynimi terk etti. Nefis arınıp ahlak düzeldi. Allah'ın razı olduğu kimselerin rızasını aldım. Sizden beni bağışlamanızı, beni dar görüşlülerin elinden kurtarmanızı, bulunduğu zindandan çıkarmanızı, siz [578] Sahib-i azam'ın görkemli eşiğine kabul etmenizi diliyorum. O zaman beni gerçek bir hacı ve makbul umre'yi yapmış bir kişi olarak bilirler. Artık sabır takatim kalmadı.

Şiir (Arapça):

(180) Kur'an-ı Kerim, 59/2

"Ben, kalbî aşkla yoğrulmuş kişilerden değilim ama, senin güzel huyunu gören sana aşık olur."

sözü sizin için söylenir. Ben sadece siz hazretin huzuruna çıkmayı terbiye ve görev gereği saymıyorum, düşünceye gıda veren görüşlerinizi almayı ve onu suret kabuğunun mana özü yapmak, size duacı olan ben, düşünce bahçenden güller toplamak istiyorum. Her köşeden sizin için sevgi yükseliyor. Eğer siz hazreti vezire hediye lazımsa, o biziz; eğer içinizin sırlarını dökecek birini arıyorsanız, o da biziz. Eğer siz zevk sahibi, bizi görüş parmağıyla harflerin dallarından toplar, anlayış ağzında ve deneme dışında denerse, "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" (181) çeşnisi unuttur. Fakat siz hazreti vezirin toprağını öpme şerefini kazanınca kaleminizin kilidini açar. Merhamet ediniz de lütuf meyvelerinizi ve makamınızın yüksekliğiyle af dilediğimizi kabul ediniz. Sizin duacınız olan ben, üzümünden duyduğu bu yakarışları, manaları ve latifeleri samimi duygularla kelime sandığına koydum. Nokta çivisiyle diktim. Kalemin üzerine sarıp onun zayıf sırtına bağladım. Kağıdın karla dolu sahrasında yola düşürdüm. İnşallah ilgisizlik soğuğundan uzak kalarak şerefli hazretin memurlarının kulak zevklerine uygun gelir. Sözünü uzatma ipi, hazretin kınama sınırına ve utanma çizgisine dayandı. Kaza kalem, "Sözünü uzatan" yazısını bu duacının hal kağıdına yazdı. Fakat yine de her konuda Sahib'in hoşgörüsü üzerine büyük bir güven hasıl oldu. Kıyamet gününe kadar onun eteği ve eşiği din ve devlet erbabının öptüğü yer olsun! O makam ve büyüklük güneşini, yıkılma ve kararma felaketinden korunmuş kalsın! "Hazreti Muhammed'e ve onun ailesine selam olsun!"

[579] Sahib -Allah rahmet eylesin - Hoten miskininin âlâsının kıskancından ciğerinden kan akıttığı; dönen feleğin katibinin, ok gibi dosdoğru olan boyunu, andığı zaman yay gibi yaptığı, okuyanlara, "in yekad"(182) duası söylettiği, **Şiir** (Arapça):

"Her manasına ölümler diriliyor, kağıt kalem ona kulluk ediyor."

Övgü abasının boyuna uygun düştüğü o şiire cevap olarak biri Arapça, diğeri Farsça olan iki kıt'a yazıp gönderdi. Bu iki kıt'ayı ilim erbabı ve fazilet ehli -Allah ömürlerini uzatsın - gece ve gündüzlerini kıyamete kadar sürdürsün engin anlayış güçleri ve kavrama yetenekleriyle Sahib'in ifade güzelliğini anlasınlar diye burada naklediyoruz. **Şiir** (Arapça):

(181) Kur'an-ı Kerim, 2/25

(182) Nazar duası. Kur'an-ı Kerim, 68/51

"Ey ulu hakım! Senin faziletlerin asılsız yalanlara kulak asmaktan uzak durur.

Adalet senin huyun, faziletler ise süsündür. Halk inkar ederse, onlara delil getirirsin.

Yarış gününde ve müsabaka sırasında Kos⁽¹⁸³⁾ ile Sahban'ı⁽¹⁸⁴⁾ geride bırakırsın.

Bana salkımları taze bir üzüm verdin. Sanki onları kınalı eller toplamış.

Onlar sanki bele dizilmiş mercanlar, boyna dizilmiş inci daneleri .

Onun çubuğunun çömertliği parmakla gösterilir, şekli bir gümüş gibidir, fakat saf altından yapılmıştır.

Ona baktım içim sevinçle doldu, dostlarımın birinden bana hediye olarak geldi."

Şiir:

"Devlet bayrağını bu tarafa çekti üzüm, hurma gibi himmet gölgesini bu tarafa attı üzüm.

Pervin salkımı⁽¹⁸⁵⁾ gibi güzel yüzünü gösterdi, mutluluğu seçen bir talihle geldi üzüm.

Doğumundan 40 gün sonra yüzü mum gibi sarardı, İsa'nın biniti olan eşekle geldi üzüm,

Lutfunun yola düşürdüğü ümitle yüzümüz soldu, gözümüz yoldadır üzüm,

Şarabın başında geceyi sabah ettik, küp içinde sirke gibi coştı üzüm.

[580] Ağacını boşayıp ona yol verdi, bu bölgeye gelmeye niyet ettiği zaman üzüm,

Barış yolunu tuttu, anlaşma ve sözleşme yaptı, yüz put gibi güzel yüzünü açtı üzüm,

(183) Koss ibn Salde. Belagatte örnek gösterilen Hz. Muhammed zamanında yaşamış olan ünlü Arap şairi.

(184) Sahban-ı Vail. Vail kabilesinden çok güzel söz söyleyen bir Arap hatibi. İslam devrine yetişmiş ve Müslüman olmuştur. Bazı kaynaklar onu Muaviye'nin çağdaşı olarak gösterirler. Yarım gün konuşsa, bir kelimeyi bir daha tekrarlamadığı söylenir. Hitabetteki rahatlığı ve kabiliyeti mesel haline gelmiştir.

(185) Bak. s. 77.n.1

Yol yorğunluğundan halını sorunca zamandan şikayetler edip sana
hayırsız teşekkürler etti üzüm.

Senin himayende şu iki tehlikeden kurtuldu: Asılmaktan ve ayak al-
tında çığnarmaktan üzüm.

Senin ilacında kurtuluş gördü. Sana tam olarak yüzünü gösterince
önüne neşe verdi üzüm.

Senin elinden başka maden ocağı nereden bulunur? O yiğit için ki
dar ağacından indirdi üzümü.

Hallac⁽¹⁸⁶⁾ dar ağacına gittiği için onun adı her devirde ön sırada anı-
lır oldu üzüm.

Dey'in⁽¹⁸⁷⁾ kökünde yaptığı çürüklüğe rağmen senin lütuflarından
başka onu kim meyve haline getirdi üzüm.

Yoksa onun su içtiği yer, senin sözlerinin kaynağı mı ki böyle taze ve
sulu bir hale geldi üzüm.

Senin tabiatının varlığı bütün bostana su vermiyorsa, niçin bu kadar
tatlandı üzüm.

Eğer bir nefes üfürürsen, Mesih gibi canlandırır⁽¹⁸⁸⁾. Çünkü senin sö-
zün üzerine kurulmuştur üzüm.

Zahidlik ve rindlik arasına sufice girdiği zaman senin lütfunda arala-
ndaki ayrılık tozunu kaldırır üzüm."

"Ne mektup var ne haber" dendiği durumlardaki gibi ziyaretçilerin
kolunun kapandığı; elçilerin gidiş geliş yollarının soğuk aslanları tara-
ndan tutulduğu; sert rüzgarların kartalların ve kuşlarının kolunu ka-
nadını kırıldığı; sevdalıların kalbinin özlem ateşiyle yanıp tutuştuğu, içini
serinletmek için yağmur duasına durduğu "Gidin araştırın" sözüne uyan
ziyaretli kişilerin ülkeler ve diyarlar dolaşmak için yollar aramaya, yok-
sulluk ve düşkünlük sazını akord etmeye başladığı, çorabında delikler
bulunan dilencinin, nefsanî isteğine kapılarak, "Hanginiz o kraliçenin
tahtını yanuma getirebilir?"⁽¹⁸⁹⁾ hayaline kapıldığı; "Belki Allah hepsini ba-
na getirecektir"⁽¹⁹⁰⁾ vaadini beklediği; havanın buz gibi olması sebebiyle

(186) Hallac adıyla meşhur olan Ebu Mugis el-Hüseyin b.Mansur el-Beyzavi (ölm.922)
"Ene'l-hak" (Ben Tanrıyım) dediği ve buna benzer birçok söz söylediği, bu çeşit kitaplar
yazdığı için Bağdat'ta asılmıştır. Tasavvuf kitaplarında adı sık geçer.

(187) Güneş yılının onuncu ve soğukun en şiddetli olduğu kışın birinci ayı.

(188) Bak. not. 164

(189) Kur'an-ı Kerim, 27/38

(190) Kur'an-ı Kerim, 12/83

gök gürültüsü habercisinin şimşek neşteriyle havayı boğan Dey'in vücudunun damar nehirlerinden kan [581] akıtmasının beklendiği; feleğin padişahının (güneş) nur saçan altın mızrağını tekrar eline almasının gözleendiği; toprağın üzerindeki siyah örtünün kalktığı; dağların, "Dağlarda da beyaz renkte yollar varetmişizdir"⁽¹⁹¹⁾ dendiği gibi kardan başına kafuri bir imame ve Şapuri bir zırh giyindiği; bulutun ellerinin, Fira-vun'un⁽¹⁹²⁾ tılsımı gibi "Korku ve ümide düşürmek için size şimşeği gösterir"⁽¹⁹³⁾ ifadesini akla getirmeye başladığı; ağaçların dallarının avuçlarından Musa⁽¹⁹⁴⁾ gibi, "Elini çıkardı, bakanlara bembeyaz göründü" mucizesinin gösterdiği, onun asası gibi "Kitapta olanları okumamış mıydı?"⁽¹⁹⁵⁾ okulunda hepsini "Hemen onların uydurdukları gibi yutmaya başladı"⁽¹⁹⁶⁾ dendiği gibi yutmaya başladığı; tipinin gürültüsünün her yanı tuttuğu; zehmeri ışığının göğün en yüksek katını aştığı; güneşin ısısının, "Toz perdesi arkasında kayboldukları zaman"⁽¹⁹⁷⁾ kışlık evinde (tabhane) ayağını eteğinin altına çektiği; "Dondurucu bir kasırga"⁽¹⁹⁸⁾ habercilerinin dünya arsalarında koşuşturduğu; dolu bulutlarının danelerini, "Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir"⁽¹⁹⁹⁾ cephanesinden (zeredhane) yağdırmaya başladığı; gökkuşağının yayıyla yerin yüzünü, "İstedğini ona isabet ettirir" yarıkları açtığı; "Şimşeğin çakması neredeyse gözlerini alır" ⁽²⁰⁰⁾ petrol atanlarının (neffatan), "Yaprakların onun arasından çıktığını görürsün" durumunu meydana getirdiği; dumanın, "Hanginiz ateşli bir kasırganın kopmasıyla yanmasını ister?"⁽²⁰¹⁾ sorusunu sorduğu; zahmerinin baskıcı elinin buz kalıplarını, "Memleketimde akan bu ırmaklar benim değil mi?"⁽²⁰²⁾ ırmağının akan sıcak ayağına koyduğu; üzerine buzdan çiviler daktığı; beyaz zerrelerin ve billur kırıntıların ateş küre ile yerin irtibatını kestiği; gümüş renkli kandilleri ve camları, "Billurları gümüş gibi parlaktır, onları ölçüp ölçüp dağıttılar" ⁽²⁰³⁾ gibi dağıttığı; nefesi donmuş toprağın ölüm döşegine düştüğü

(191) Kur'an-ı Kerim, 35/79

(192) Tanrılık iddiasında bulunan ve Musa peygamberle uğraşan eski Mısır kralı.

(193) Kur'an-ı Kerim, 13/12

(194) Bak. not. 163

(195) Kur'an-ı Kerim, 7/169

(196) Kur'an-ı Kerim, 7/117

(197) Kur'an-ı Kerim, 38/32

(198) Kur'an-ı Kerim, 41/16

(199) Kur'an-ı Kerim, 18/43

(200) Kur'an-ı Kerim, 2/20

(201) Kur'an-ı Kerim, 2/226

(202) Kur'an-ı Kerim, 43/51

(203) Kur'an-ı Kerim, 76/16

ve beyaz çadırı başına çetitti; her yerin "*Kıyamet toprağı saf beyazdı*" halini aldı; göğün aleme yas için kül renkli örtü örttüğü; ayışığının yüzünü gözünü parçaladığı; güneşin külahını başından attığı; Benatü'n-naş'ın (yıldız kümesi) kutup tarafında kızları ve cariyeleriyle ağıta başladığı bir sırada [582] yüce meclisin efendisinin, alemin büyüğünün, cihanın bilgininin, insanların çobanının, dinin celalinin (Celaledin), İslamın direğinin, milletin nizamının, ümmetin müftüsünün, imamların ve alimlerin önde geleninin, söz ülkesinin malikinin, kadıların seçkininin, yöneticilerin en adilinin, meliklere ve sultanlara nasihat vereninin, faziletler kiblesinin ve emeller maksadının *-Allah büyüklüğünü devam ettirsin-* lütuf rüzgarı esmeye başladı. "*Sana Sebe'den doğru bir haber getirdim*"⁽²⁰⁴⁾ postası geldi. "*Kitabı oku*"⁽²⁰⁵⁾ menşurlarının ışığı dünyanın yüzünü taze ve mutlu yaptı. "*Üzüntüden gözlerine ak düştü*"⁽²⁰⁶⁾ sıkıntısından, "*Ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum*"⁽²⁰⁷⁾ ümidi göründü. Yanlış olarak kınayanların, "*Sen hâlâ eski şaşkınlığındasın*"⁽²⁰⁸⁾ kınamasını geride bırakırken, "*Bu gömleğimi götürün*"⁽²⁰⁹⁾ müjdecisi, "*Ben onu sana getiririm*"⁽²¹⁰⁾ haberinin getirdi. Eli uz sürmeciler, "*Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin*"⁽²¹¹⁾, "*Babanın yüzüne sürün*" *aydınlatan sürmesini onun karanlıklar içindeki gözlerine sürdü*. "*Gözleri açıldı*"⁽²¹²⁾ ışığının aydınlığı onun göz tabakasına yansıdı. O zaman "*Bu Rabimin faziletindedir*"⁽²¹³⁾ diyerek şükür secdesi yaptı. Sevinç kokuları gönül bahçesini kapladı. İkbalinin gül goncası açıldı. sevinç lâlesi yüzünü gösterdi. Neşe yasemeni övgü dilini açarak kalbe, "*Önemli bir mektup bırakıldı*"⁽²¹⁴⁾ müjdesini verdi. Göze ve ruha, "*Biz Rabbimizin bize vaadettiği gerçeği bulduk*"⁽²¹⁵⁾ iyi haberini verdi. Edep parmağıyla zülüflere dokunup misk amber kokusunu her yana dağıtmaya ve ay yüzlüleri saçlarını birbirine kement yapmaya başladı. "*Ölümsüz gençler*"⁽²¹⁶⁾, "*Sedefteki inciler gibi*"

(204) Kur'an-ı Kerim, 27/22

(205) Kur'an-ı Kerim, 17/14

(206) Kur'an-ı Kerim, 12/84

(207) Kur'an-ı Kerim, 12/94

(208) Kur'an-ı Kerim, 12/95

(209) Kur'an-ı Kerim, 12/93

(210) Kur'an-ı Kerim, 27/40

(211) Kur'an-ı Kerim, 12/87

(212) Kur'an-ı Kerim, 12/96

(213) Kur'an-ı Kerim, 27/40

(214) Kur'an-ı Kerim, 27/29

(215) Kur'an-ı Kerim, 7/44

(216) Kur'an-ı Kerim, 56/17, 76/19

(217) Kur'an-ı Kerim, 52/24

(217) dızıldılar. Kafuri çehrede misk ben çıkıp her bir **tanesi bin** gönüle tuzak kurdu. Mana maden ocağı ve ilimler denizi olan **Sadr-ı azam**'ın araştırmacı aklı, hızlı giden süvarilere paye dağıtan, yağın buluta maya veren usta parmaklarıyla çok sayıda parlak ve kıymetli mana incilerini az hacimli söz kalıbına yerleştirerek onlara büyü ve "*in yekad*" (218) duasını üfledi. "*Vallahi o inci değil bir servettir*" [583] değerindeki eseriyle karamsarlığa düşmüş kalbe huzur getirdi ve "*Toprağı ölümden sonra diriltiriz*" (219) durumunu ortaya çıkardı. Onun faydalarından, "*Bize ve bizden sonra geleceklere bayram*" (220) sofrasından iki adet serdi. "*Birçok meyveler*" (221) kadınlarının tahtirevanları geldi. Toplantı salonundan halvet yerine gittiler. Mavi çarşafı kızlar, güneşe benzeyen yüzlerinden örtüyü attılar. Bütün vücudu dost, dudağın dişle yakınlığı gibi yaklaştırdılar. Başlarına altın örtüyü alıp aklı karıştırdılar. Elma yanaklarını örtü ve yaşmak felaketinden kurtarıp gümüş renkli çeneleriyle aşıkların kalplerini yağmaladılar. Ağızlarından çıkan nefesten havanın düzeni kaçtı. Zülûflerinden çıkan kokudan kaderin burnu güzel kokuyla doldu. Sufiler arasında samimiyet aracı ve muteber kişiler arasında vefa vesilesi olan eş benzeri olmayan üzüm, yol tozundan kurtulunca, "onu ikişer ikişer yeyin" sözünü akla getirdi. Zamanda ve mekanda kolay bulundugu için ağzını, "*Ben ondan daha üstünüm*" (222) sözüyle açtı. Abbasilerin, "*Biz Haşim oğullarıyız*" diyerek kibirlerindeki gibi kibirlendi. Bu küçük macera bu şekilde bitince toplantıda bulunanlar (*ashab-i sofa*) hep birlikte onların tozunu alarak, "*Sanki olmamış gibi*" yazısını onların varlık sayfalarına çektiler. Bu hizmetkâr, bu sözü uzatma sofrasını dürüp, bu uzun anlatma ipini çekti. Bu eser, "*Allah'tan yardım istenir*" (223) sözüyle bin yıl kalsın! "*Muhammed'e (A.S.) ve onun pak ailesine selam olsun!*"

Huzur ve refahın sağlandığı, olayların felaket zincirinden uzak kaldığı zamanlar geçince ansızın günlerin göz değmesi, zamanın tuzak kurması ve musibetlerin başgöstermesiyle "*Hangi güzellik vardır ki, zaman onu çirkinleştirmedir*" sözü gerçekleşip o nizam ipini kopardı, rahat düğümünü dağıtıp karıştırdı. "Uc tarafında **Ahmed** adında biri ayaklandı. O, merhum Sultan **Alaaddin**'in oğlu olduğunu iddia etmektedir. O havalı-

(218) Nazar duası, Kur'an-ı Kerim, 68/51

(219) Kur'an-ı Kerim, 35/9

(220) Kur'an-ı Kerim, 5/114

(221) Kur'an-ı Kerim, 5/114

(222) Kur'an-ı Kerim, 38/76

(223) Kur'an-ı Kerim, 12/18

nin Türk toplulukları onun davetine uymuşlar. Herledikçe kalabalığının sayısının artmakta, çıkardığı karışıklığın alanı genişlemektedir. Eğer ona karşı tedbir alma konusunda [584] ihmal davranılırsa, iki ay sonra o di-yarda saltanat devletinin taraftarı hiçbir asker kalmaz" haberi geldi. Onun üzerine Sahib, bütün seçkin askerleri (*kaffe i- mutecende*) ile ül-kenin subaşılarının adamlarını o asiye uzaklaştırmak için yola çıkardı. İki ordu karşı karşıya gelince emirler onların gücünü kuvvetini gördü-ler, onun üzerine işi ağırdan alıp bahaneler uydurarak savaşı bekleme-ye bıraktılar. Sahib'e bir ulak göndererek yardım gücü istediler. Sahib, Suriye tarafından Rum'a gelmiş ve kendi alayına (mevkib) bağlanmış olan Harezmi, Kürt ve Kıpçaklardan oluşan seçkinlerden (*müfarede*) ve ücretlilerden (*ücri -har*) oluşan bir topluluğu Emir-i dad **Hatireddin Ze-keriya-yı Sucası**'nin komutasında yola çıkardı. Daha önce de Emir-i arız **Reşideddin Ebu Bekir Cüveyni**'yi çok sayıda mal ve sınırsız bir ha-zineyle **Elçigitay**'a gönderdiği için Rabbani takdirin ve Semavi kaderin hükmüyle alayı ve sarayı himaye ve korumadan mahrum kaldı. O sıra-da haberciler gelerek, "Melik **Rükneddin**, Kaan'ın yanından döndü. Rum memleketlerinin saltanatını ona verdiler. Onun alayında (*mevkib*) bulunan emirler sahib'e suikast düşünmektedirler. O, **Alpsarı** ile Sul-tan **Gıyaseddin**'in annesinin kölesi (*gulam*) **Fahreddin Sivastos**, Sahib'i tutuklamak için *yarlıg* getirmekteler" haberini getirdiler.

Bu kişiler, **Emir Celaleddin Karatay** ile *Zaümü'd -dar Tusi* oğlu **Necmeddin Ebu'l-Kasım**'ı Sahib'in yanına göndererek ona, "Her ne ka-dar elimizde böyle bir hüküm varsa da biz, Sahib efendiyi her zaman ol-duğu gibi kendimize hakim ve önder sayıyoruz. Bununla beraber o, eski vezirlerin adeti olduğu üzere adamlarını (*havaşı*) bırakıp *devetdar* ve *ser-müzedar* (çizmecibaşı) gibi iki kölesiyle divan'a gelsin" teklifinde bulun-dular.

[585] O olaydan sonra Sahib'in kararı ve huzuru kaçtı. Kendi ken-dine, "Elbette beni kıskananlar ve bana düşman olanlar fırsat buldular. Amaçları beni ortadan kaldırmaktır. Hiç çarem kalmadı" diyerek **Sain** (Batu) Han'ın verdiği hil' ati (teşrif) giyerek kendisine bağlı olan birkaç adamını ve kölesini evinin kapısında görevlendirdi. O zaman **Emir Cela-leddin -Allah rahmet eylesin -** daha önce asaletinden ve dindarlığından bahsettiğimiz naiblerin büyüklerinden **Taceddin Simcuri**'yi gizli olarak Sahib'in yanına göndererek, "Mümkün olan her yolu deneyerek kendisi-ni şehrin dışındaki bahçesine atsin. Oradan hareket ederek uc tarafına gönderdiği ordusuna katılsın. Ben onun büyüklüğüne halel getirmem.

Yokluğunda hakkını korumada ve şerefli hanesini kötülüklerden uzak tutmada ihmal ve gevşek davranmam" dedi.

Sahib, o nasihati hile ve art niyetin mahsulü sandı. Evini terk etmedi.

Ertesi gün Zaimü'd-dar **Tusi** oğlu **Necmeddin, Konya** ahilerini (*ihvan*) çağırarak onlara *fityanları* ile birlikte silah kuşanmalarını, Sultan'ın seçkin askerlerinden ve muhafız kölelerinden (*muvarid ve gulan -i yatak -i sultan*) bir grubun da Sahib'in evinin kapısını tutmalarını buyurdu.

Elçiler gelip Sahib'in tutuklanıp öldürülmesi konusundaki *yarlığı* getirdikleri zaman Sahib'i saltanat sarayına istediler. Fakat Sahib, ağırdan alıp oyalanmaya başladı. Birkaç defa gidip gelmeden sonra sonunda büyük bir ıstırap içinde atına bindi. Saltanat sarayının kapısına varınca daha önce süvarilerin saldırılarını önlemek ve dergâh alanını boş tutmak için bağladıkları zincirin açılmasını istedi. Reddetttiler. Eğilerek büyük bir zahmetle orayı geçti. Dehliz'e varınca [586] Emir-i dad **Seyfeddin Kayıaba** ileri çıkarak ona dehliz'in sol tarafında bulunan eve girmesini işaret etti. İster istemez oraya girdi. **Tusi**oğlu, hemen divan katiplerini ve muhasiplerini (*küttab ve hessab*) onun sarayına gönderdi. Onlar, Sahib'in konuşandan, konuşmayandan, nakitten, eşyadan neyi varsa kaleme aldılar ve Sultan'ın sarayına taşıdılar. Aynı gece Sahib, Emir-i dad'dan, "Biz nereye gidiyoruz?" diye sorunca "Sahib efendinin başkalarını gönderdiği yere. Bizi de oraya gönderecekler" cevabını verdi.

Sahib, kendini ölüme alıştırmış ve ayağını öbür dünyanın yoluna koymuş olarak birkaç gün o evde insanlardan uzakta Allah'a sığındı. O'na yalvarıp yakarmaya başladı. Geçmiş günleri aklından geçirdi. Günlerini dua ve ibadetler doldurdu. O günlerdeki halini, düşmanlarının sözüne inanarak işlediği kötülükleri anlatan elimizde bulunan şu şiirini burada nakledelim: **Şiir:**

"Güneş, Yengeç Burcunun ⁽²²⁴⁾ yarısını geçince, kürsi, Merih ⁽²²⁵⁾ tarafına altın ışığına baktı.

(224) Eskilere göre sekizinci kat gökte bulunduğu sanılan sabiteleri meydana getiren yıldız kümelerinde, her yıldızın öbür yıldızla zihnen veya hayalen bir çizgi çekilirse, bir cisme veya bir hayvana benzer şekiller meydana gelir. Bu bakımdan burç denilen yıldız kümelerinden dördüncüsü Yengeç Burcudur ve güneş bu burca 21 Haziranda girer.

(225) Bak, not. 63

Ordan Aslan Burcunda⁽²²⁶⁾ bir ışık hüzmet gönderdi ve hemen öfkele-
nerek Zühal⁽²²⁷⁾ tarafına yürüdü.

Merih, Akrep Burcunda⁽²²⁸⁾ tuzağına düştü, bu olayı ay, gece semalar-
da söyledi.

Müşteri⁽²²⁹⁾, yüzünü ekşiterek Zühre'ye⁽²³⁰⁾ bir göz attı. Bu bakaş ya-
nan ateş üzerinden ok gibi geçti.

O korkunç bakıştan ikbal başımdan dışarı fırladı, o tehlikeli yolculuk-
tan kafamda felaket izleri belirdi.

Hiç aklıma gelmezdi ki, felekten bir yıldız böyle bir tehlike doğursun!

Fakat kaza geldiğı zaman mutluluk yıkılır, onu kılıç ve kalkanla sav-
mak mümkün olmaz.

Takdirin elinden çıkan bir oktan tedbir ile sakınmak nasıl mümkün
olabilir?

Feleğın insafına bak ki, az bir zaman içinde zulmü ile ne fitneler ko-
pardı, ne kötölükler işledi!

[587] Bana ancak kalbimi kırmak için dünyalık verdi, açlığımı gider-
mek için de yüreğimi gösterdi.

Büyük bir ustalıkla iki gözümde yakut damarı açtı. Bu benim yanak
kısmımda altın bir küre yaptı.

Servetimden şimdi ayaklarımda iki zincir (halhal) kaldı. Geri kalan
varlığını dağın bedenine kemer yaptı.

Vazgeç ey perişan gönül! Fелеkten ne şikayet ediyorsun? Yaptığından
dolayı bu güneşe ve aya ne kadar sitem edeceksin?

Bu senin gafletinin ve yaptığığın çok miktarda kötölüğünün sonucu-
dur. Çünkü günahların haddini aştı ve sende etkisini gösterdi.

(226) On iki burçtan beşincisi olup, güneş bu burca 21 Temmuz'da girer.

(227) Büyük gezegenlerin altıncısıdır. Rasatsız görülenlerin en uzağıdır ve Müşteriden sonra gelir.

(228) On iki burcun sekizincisi olup güneş bu burca 21 Ekim'de girer.

(229) Eskilere göre yedi gökteki yıldızların altıncı gökte bulunanı. Doğı minyatürlerinde yö-
rük bir ata binmiş, sağı elinde kınsız bir kılıç, sol elinde yay bulunan güzel bir erkek,
yahut çeşitli elbise giyinmiş bir genç suretinde tasvir edilmiştir. Buna "kadı-yı felek" de
denmiştir.

(230) Bak. not. 167

Felek ne yapar, yıldız kimdir, güneş nedir ki? Bu, Allah'ın emridir, kadeere havale etmek gerekir.

Felek, bela felaketinden kötü olayları meydana getiriyor ve hüner ehlinin yüreğine yüzlerce ıstırap oku atıyor."

Sonra herbirinin başına gelenleri uzun uzun anlattığımız **Şemseddin Hasoğuz**, camedar **Esededdin Ruzbeh**, **Mübarizeddin Bayram** ve diğer öldürülen emirlerin yakınlarına izin verdiler. Onlar onun mana lütuflarının dünyası olan şerefli nefsine sabahtan ikindiye kadar üç gün işkence ettiler. Sahibi olduğu bütün malı mülkü zorla ve zorbalıkla kalemeye aldılar. O, ele geçirdiklerinde başka malı, mülkü, hazinesi, definesi olmadığına, bir kısmını da **Emir Celaleddin**'e gönderdiğine dair ağır yeminler etti. Dördüncü gün sırların biriktiği, ilahi lütufların toplandığı yer olan mübarek başını vücudundan ayırdılar. Temiz ruhu cennet bahçelerinin sakinlerine kavuştu.⁽²³¹⁾ O durum hakkında devrin Irak, Horasan ve Suriye alimleri ve fazılları şu beyitleri söylediler: Şiir (Arapça):

"Vallahi, vallahi vezir ibn İbad İbn Abbas'tan⁽²³²⁾ siz asla kurtulamazsınız.

Eğer aranızda bir vezir varsa, beni ortadan kaldırın, bir yönetici varsa başımı kesin."

Haberciler (kussad) Sahib'in kellesini **Sivas**'a Sultan **Rükneddin**'in yanına götürdükleri zaman **Seyfeddin Toruntay**, çaşnigir **Siraceddin Sarıca**, [588] çaşnigir **Seyfeddin Türkeri**, **Kazvinli** oğlu **Şücaeddin** ve **Hüsameddin Baycar** gibi kıdemli emirler ile Sultan'ın yanında yer almış olan askeri emirler bu durumdan çok etkilenip perişan oldular. Türkistan imamlarının önde gelenlerinden, saltanat devletinde saygı duyulan, Sultan **Rükneddin**'in hizmetinde yorucu yolculuklara katlanmış olan **Cemaleddin Hoteni**'yi, Kaan'ın veziri olan, onunla yakınlık kuran, onun verdiği işleri onun istediği şekilde hallerden, işlerin incelikleri hakkında tam bir bilgiye sahip olan **İmadeddin Hoteni** ile birlikte **Konya**'ya Sultan **İzzeddin**'e elçi olarak gönderdiler ve ona, "Kaan'ın yarlığına (ferman) göre Rum memleketlerinin saltanatı bize bırakılmıştır. O konuda yüce Kaan karardır. O, muhaliflerimizi ve düşmanlarımızı yola getirmek için beraberimizde iki bin Moğol süvarisi gönderdi. Eğer hükme boyun eğip Sultan **Rükneddin**'i sultan tanırsanız, onu karşılayın" dediler.

(231) Sahib Şemseddin Isfahani, Anonim Selçukname'ye göre 8 Zilhicce 646 (25 Mart 1249) tarihinde öldürülmüştür.

(232) Sahib b. İbad: İranlı ünlü vezirlerden ve alimlerden (324-385/938-995).

Kadı **Cemaleddin, Konya**'ya varınca devlet emirleri onu karşılamaya çıktılar. Ona izzet ve ikramda bulunarak **Fahreddin Ebu Bekir**'in sarayına indiler. Ertesi gün devlet erkanı saltanat sarayında hazır oldu. Kadı **Cemaleddin** elçilik görevini yerine getirdi. Kendisi için **Konya** kadılığına ek olarak bütün Rum memleketlerinin kadılığını, hassa (sultanlara ait) ve amme vakıfların nazırlığını (*tevlîyet*) teklif etti. Kabul ettiler. **Konya** kadılığı için menşur yazdılar. **Bedreddinoğlu** adıyla meşhur olan Kadı **İzzeddin**'i onun yardımcılığına (*naib*) tayin ettiler. Büyük bir tören ve ihtişamla mahkemeye götürdüler. Kadı **Cemaleddin**'in hükmünü diğer bölgelerde (memleket) de geçerli kıldılar. Ona türlü bağışlarda bulundular. Alim ve tecrübeli biri olduğu için işlerin onunla daha iyi yürüyeceğini görerek ona, "Küçük kardeşi büyük kardeşten üstün tutmak ve onu onun önüne geçirmek, emirde ve hükümde öncelik tanımak [589] şeriate uygun, doğrulukla bağdaşır, insanlık gereklerine sığar, örf ve adetlere yakışır bir durum değildir. Kim bu yola başvurursa, bütün insanların, Hilafet makamının⁽²³³⁾ ve ümmetlerinin imamlarının nezdinde kınanır. Onun için şimdiye kadar yapılan yanlışların bundan sonra sürdürülmemesi gerekir. Yapılan anlaşmanın uğursuzluğuna uğramamak, dinin, diyanetin ve emanetin şartlarını yerine getirmek için her üç kardeş birden tahta otursun, herbirinin adları ve lakapları sırasıyla sikkede ve hutbede anılsın" dediler.

Kadı **Cemaleddin**, ileri görüşü ve zekasıyla bu sözü yerinde buldu ve o tedbire razı oldu. Muhafızlarının hükümlerini ve kararlarını feshederek geri döndü.

Sultan **Rükneddin**'in emirleri, Kadı **Cemaleddin Hoteni**'yi **Konya** tarafına gönderince atabeglik, vezirlik makamlarını ve memleketlerin bütün kaza hükümlerini elinde bulunduran ülkenin mutlak hakimi durumuna gelen **Bahaeddin Erzicani**'nin zulüm ve baskılarından bıkip, onun aşırıya kaçan müdahalelerinden usandılar. Onun saltanat sarayının evlerine yerleşmesini hazmedemeyip, ona karşı duydukları nefreti artırdılar. Onu küçük düşürüp rezil etmek için görüş ve tedbirler düşündüler ve onları uygulamaya koymak için harekete geçtiler.

Kadı **Cemaleddin Hoteni**, Sultan **İzzeddin**'in yanından dönünce "**Celaleddin Karatay** ile Sultan **İzzeddin**'in diğer emirleri, Sultan **Rükneddin**'in tek başına saltanatını tanımayıp reddediyorlar. Akla ve şeria-

(233) Yani Abbasi halifesinin.

ta uyan görüşleri, her üç kardeş sultan olsun ve bir tahta otursunlar; sikkede ve hutbede hepsinin adı birden anılsın, gelen Moğol askerlerine de bu durum anlatılsın, şeklidir" haberini getirdi.

Moğolları göndermek fikri Sultan **Rükneddin**'in emirlerine uygun geldi. İyilik ve bağışlarla Moğol askerlerini geri gönderdiler ve kendileri de [590] **Kayseri**'nin yolunu tuttular. **Latif** Kervansarayına varınca **Bahaeddin Erzincani**'nin görevine son verdiler. Vezirlik divitini **Nizamettin Hürşid**'in önüne koydular. Beglerbeği makamını **Siraceddin Sarıca**'ya, **Malatya**'yı **Seyfeddin Toruntay**'a, **Sivas**'ı **Seyfeddin Türkeri**'ye verdiler. Büyük bir kalabalıkla **Kayseri**'ye vardılar. Sahib **Şemseddin**'in başına gelen işten sonra vezirlik makamını verdikleri şehid Kadı **İzzeddin Razi**'nin azledildiğine dair ferman çıkardılar. Emir **Celaledin** fermanı tebliğ etmek için Kadı **İzzeddin**'i onun evine gönderdi.

Sultan **Rükneddin**'in emirleri, hükümleri ve buyrukları kendi bildikleri gibi uygulamaya başladılar. Azledilmeye ve gözden düşmeye dayanamayan, üzüntüye, kedere ve ümitsizliğe düşen **Bahaeddin Erzincani**, onlara yardıma gelmiş olan Moğol askerlerinin yanına giderek, oradan gizlice Emir **Celaledin Karatay**'a haberciler (*kussad*) gönderip, "Bu topluluğun dediklerine inanmayın, onların hükümlerine iltifat etmeyin. Çünkü bütün söyledikleri yalandır. Yetkili Sahib sizsiniz. Mal, hazine ve ordu sizin emrinizdedir. Askeri harekete geçirip ortaya çıkın ki, üstünlüğü ele alalım. O zaman herkes sizin emriniz altına girer. Tanrı'nın yardımıyla ülke işleri yoluna girer. "Sizler daha üstün olduğunuz halde düşman karşısında gevşemeyin ki, barış istemek zorunda kalmayasınız, Allah sizinle beraberdir, sizin işlerinizi eksiltmeyecektir"⁽²³⁴⁾ dedi.

Bu sözlerin haset, hile ve aldatma izleri taşıdığını, kışkırtma amaçlı olduğunu anlayan Emir **Celaledin Karatay**, "Ey inananlar! Eğer yoldan çıkmış biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın"⁽²³⁵⁾ sözünü söyledi. Onun sözlerine iltifat etmedi. Mübarek gayretini saltanat işlerinin düzgün yürümesine ve ülkenin selamete çıkmasına harcadı.

Sultan **Rükneddin**, **Aksaray** mahrusesine vardığı zaman emirler, Kadı **Cemaledin**'in kendileriyle yaptıkları anlaşmadan vaz geçmişler, ortak saltanat sürme kararını rafa [591] kaldırmışlardı. Onun üzerine

(234) Kur'an-ı Kerim, 47/35

(235) Kur'an-ı Kerim, 49/6

Emir **Celaledin**, alim ve ariflerden Şeyh **İmameddin-i Malatya** ile İmam-ı muazzam **Necmeddin Nahcevani**'yi *-Allah onlara rahmet eylesin-* fitne tozunu silmeleri ve kavga sebeplerini ortadan kaldırmaları için onların yanına gönderdi ve birçok nasihatlerde bulunduysa da fayda etmedi. Üstelik onlar gün geçtikçe daha da azdılar.

Bir gün Sultan, Emir **Celaledin** ile yalnız kaldığı sırada dururken gülümsedi. **Celaledin**, gülümsemesinin sebebini sorunca "Daha önce babam saltanatı, küçük kardeşimize verdi. Emirlerin ona uymalarını buyurdu. O konuda hepsinden sağlam belgeler ve ağır yeminler aldı. Fakat Hakkın desteği benim yanımda olduğu için babamın tedbirinin aksine semavi takdirin hükmüyle tahtın köşesi benim ışıqla aydınlandı. Şimdi ise kardeşim kardeşlik haklarını çiğniyor. Saltanat belgemizin üzerine ayrılık mührünü vuruyor. Fakat *"Allah bana yeter"*. Hakkın faziletine ve desteğine güveniyorum. Bakalım başımıza neler gelecek" dedi.

Emir **Celaledin Karatay**, "Yüce padişah, Ulu Tanrı'nın yardımını gördüğüne göre emeline ve arzusuna kavuşacaktır" dedikten sonra hemen Divan (*Divansaray*)'a gitti.

Seyfeddin Habib Pervane, tuğracı **Şemseddin** ve Emir-i dad **Fahreddin Ali** gibi devlet emirlerini bu durumdan haberdar etti. Hepsi keder içindeyken Sultan hakkında duyduklarına sevindiler. Yaradan'a sığınarak iyi bir talihle **Konya**'dan hareket ettiler ve **Ruzbeh** düzlüğünde konakladılar. Bunlar, asker çağırmak için etrafa habarciler (kussad) göndermişler ve bu konuda hazineyi boşaltmışlardı. Kürt'ten, Arap'tan ve diğer ücretlilerden (ücri-har) çok sayıda asker tutmuşlardı. **Sultan Kervansarayına** vardıkları zaman 10 bin kişiye sahip oldular.

Rükneddin'in emirleri onların gelişini haber alınca gurur ve kibirle hareket ettiler. Sultan **Kılıç Arslan**'ın yanına geldiler. Sultan **İzzeddin**'i, ordusunu ve emirlerini küçük gördüler ve hiçbir şekilde onlarla ilgilenmediler.

Sabah olunca her iki sultanın askerleri [592] silahlarını kuşanıp atlarına bindiler. Sultan **İzzeddin**'in öncü birliklerinin emirleri (*umera -yı mukaddime*) Emir-i ahur **Fahreddin Arslandoğmuş**, Emir-i candar **Nureddin Yakub**; Sultan **Rükneddin**'in öncü birliklerinin emirleri ise, **Seyfeddin Toruntay** ile **Seyfeddin Türkeri** idi. İki taraf karşı karşıya gelince saflar kurdular. birbirlerinin karşısına dikildiler. İki kardeş, belki barış sağlanır da Rum memleketleri tamamen şerefini yitirmez, padişah işleri gevşeyip düşmana saldırı fırsatı verilmez ümidiyle gidip gelen elçilerin yapacakları anlaşmayı beklerlerken ansızın **Seyfeddin Toruntay**'ın

ordusundan on onbeş sipahî saldırıya geçti. Sultan'ın ordusu onları geri püskürttü. Bazılarını öldürüp bazılarını yaraladılar. **Toruntay**'ın diğer askerleri bu durumu görünce savaşa sırtlarını çevirdiler. **Toruntay** tek başına kaldı ve çaresiz kalıp yakayı ele verdi. O sırada sol cenahta bulunan **Seyfeddin Türkeri** saldırıya geçti, o da yakalandı. **Siraceddin**, bir süre savaşa uzak durdu. Karşı koyacak gücü kendinde bulamayınca kaçmayı ganimet bildi. Dağdan dağa geçerek kendisini **Aksaray**'a attı.

Bu durumu görünce Sultan **Rükneddin**, çetr'i, sancağı, bayrağı (*alem*), mehter-hane (*nöbethane*)si, köleleri (*gulam*), özel askerleri (*haşem-i has*) ve Kadı **Cemaleddin Hoteni** ile birlikte, yolun yakınında taşla dolu bir tepeye atını sürdü. Onun oraya gittiğini görünce Emir **Fahreddin Aslandoğmuş**, derhal o tepeye koştu. Yaklaşınca Kadı **Cemaleddin** onu karşıladı. **Fahreddin Aslandoğmuş**, sipahilerden bazılarına emir verdi, onlar onu şehidlik derecesine çıkardılar. O geri döndü. Sultan'ın yanına yaklaşınca atından inip kulluk zeminini öptü. Emir-i ahur olduğu için Sultan'ın atının dizginini tutup askerlerin arasından çekerek Sultan **İzzeddin**'in yanına doğru yürüdü. Sultan'ı kardeşinin getirilişinden haberdar ettikleri zaman Emir **Cemaleddin** ve diğer [593] emirlerle birlikte ata binerek onu karşılamaya çıktı. Birbirlerine kavuşunca tabiatına hakim olan aşırı heyecan yüzünden Sultan **İzzeddin** onu kucaklayarak hüngür hüngür ağlamaya başladı. Aralarında meydana gelen kırılgınlığı, emirlerin fesatlığına ve garaz sahiplerinin kötülüğüne verdi. Onu elinden tutup, konuşup sohbet ederek köşke götürdü. Orada sofraya getirdiler ve geçmişi hatırlamaktan vazgeçtiler. Kıskançlık defterini dürdüler. Çavuşlara ve askerlere kimi yakalarlarsa, onun attan, eşyadan, elbiseden ve silahtan neleri varsa aldıktan sonra canlarını bağışlayarak serbest bırakmaları konusunda tellal çağrılarını buyurdu. Askerler, kaçanların peşine düştüler. Yakaladıklarının bineğini ve elbisesini alıp serbest bıraktılar. Ellerine geçirdikleri suçlu emirleri **Sultan kervansarayına** kapattılar. Onların başlarına muhafızlar (*müvekkil*) görevlendirdiler ve ertesi gün **Konya**'ya hareket ettiler. Ora halkı adet olduğu üzere **Sadeddin Köpek kervansarayında** köşkler kurup karşılamaya çıktılar. Büyük bir merasim ve ihtişamla Sultan'ı şehre götürdüler. Hemen fesatları islah etme işine giriştiler. Daha önce ceza giymiş emirlerin herbirine, makamının ve mevkiininin derecesine göre, cezalarını telafi etmek için hazineler belirleyip hepsini yerine getirdiler. Onları zindandan kurtardılar. Sultan hil'ati (*teşrif*) giydirip onları makamlarının ve iktidarlarının bulunduğu yere geri gönderdiler. Kaldırılmış olan o vahşet tozu **Celaleddin**'in lütuf ve iyilik suyuyla yıkanmış oldu.

120- EMİR CELALEDDİN KARATAY'IN-ALLAH RAHMET EYLESİN- HÜKMÜNÜN GEÇERLİ OLDUĞU GÜNLER

Emir **Celaleddin Karatay** -Allah rahmet eylesin, mekanını cennet etsin, affını üzerine yağdırsın- Rum asıllı bir köle (*gulam*) idiyse de özellikleri bakımından bir efendinin veya bir zahidin özelliklerine sahipti. Yüce Allah'ın "Ne iyi kuldu, daima Allah'a yönelirdi"⁽²³⁶⁾ hitabına muhatap olmuştu. Eflatun'un⁽²³⁷⁾ düşüncesinde yer alan kutsal ruh [594] onun gayb sırlarının mahalli olan kusursuz zatına inip yerleşmişti. Cömert tabiatı, ilahi rahmetin bakış yeri, güzel ahlakı, padişahın sınırsız lütuflarının hedefi olmuştu. Gecelerini namazla, gündüzlerini oruçla geçirir; et yemekten, nikahlısına yaklaşımdan, yiyeceklerle düşkün olmaktan sakınırdı. Nafîle işlerden uzak durur, dini konulara dalar, sıradan ve seçkin kimselere yaklaşımazdı. Cömertlik bulutunun nimetleri güneş gibi her yanı aydınlatır, ilkbahar bulutu gibi herkesin üzerine yağardı. Ona selam veren okuması yazması olan olmayan, Müslim, gayri Müslim hiçbir kimse onun engin cömertliğinden bol miktarda yardım, destek ve nasip almadan yanından ayrılmazdı. İslam dini gibi yumuşak bir tabiata sahipti ve güçlü ve zayıf kimselere şefkatli davranırdı. Sınırsız bir haya duygusu, sonsuz ve engin bir cömertlik fazileti iyi tabiatını ve şerefli zatını istila etmişti. Aziz nefsinin gözünde gaddar alemin şehveti yok sayılırdı. Ta Çin ve Taraz'dan, Yemen, Hicaz ve Suriye'ye kadar önderi ve rehberi olduğu bütün zahidleri, abidleri, fertleri, şahısları, alimleri, fazılları, yetimleri, düşkünlere bağış alanlarının içine alırdı. Irak ve Rum sufilerinin hiçbirisi sınırsız bağışından mahrum kalmazdı. Memleketlerde ve yollarda mescitler, medreseler, kervansaraylar ve tekkeler gibi hayır yapılarından yaptırmadığı bölgelerden hiçbir bölge, beldelerden hiçbir belde kalmamıştı.

Aksaray ovası savaşından döndüğü zaman hazreti saltanatın vezirlik makamı ve sahiblik mevkii, bilgili ve çalışkan bir vezirden, faziletli ve uyanık bir rehberden (*müşir*) boş kalmıştı. O sebepten padişahın divanının ve dergâhının düzeninde bozulma meydana gelmesini istemedi. İlimlerin her dalında engin bir deniz, parlak bir lamba ve bereketli bir bulut olan; sanat ve felsefenin, akli ve nakli ilimlerin cömert tabiatında geniş bir yer tuttuğu, sorunları çözmede ve ileriye görmede devrin Aristo'su⁽²³⁸⁾ ve ikinci Bozorğmihr'i⁽²³⁹⁾, bilgilerin bilgini büyük imam **Necmed-**

(236) Kur'an-ı Kerim, 38/44

(237) Ünlü Yunanlı filozof Platon (M.Ö. 427-347).

(238) Veya Aristoteles. Ünlü Yunanlı filozof (M.Ö. 384-322).

(239) Sasani padişahı Hüsrev-i Anuşirvan'ın (531-571) bilginliğiyle tanınmış veziri. Edebiyatta sık sık vezirlere örnek gösterilir.

din Nahcevani'ye -Allah rahmet eylesin - [595] vezirlik görevini teklif etti ve kabul etmesi için ricada bulundu. Uzun bir konuşmadan sonra Necmeddin, hazineden (beytü-l-mal) günlük ücret (*camegi*) olarak kendisine iki dirhemden, yılda 720 dirhem'den fazla ödeme yapılmamasını, diğer ülke büyüklerine ve devlet erkanına da bu ücretle karşılaştırma yapılarak ücret ödenmesini, onların belirlenecek o meblağa kani ve razı olmalarının sağlanmasını şart koştu. Bu şartını, "Ülke, ancak parayla ve adamla korunup elde tutulur. Rum devlet büyüklerinin (*rical*) düşmana karşı koyacak güçleri olmadığına göre, bari Müslümanların hazine gelirlerinden hakettiklerinden fazlasını almasınlar, onu har vurup harman savurmasınlar. Devletin ve ülkenin kalıcılığının teminatı olan Moğol askerinin rızası kazanılmaya çalışılsın" görüşüyle destekledi.

Bu konuşmanın şarabı, sıradan, seçkin bütün emirlerin damağına ve boğazına acı geldi. Herkesin nefesine ok gibi saplandı. Saltanat devletin bütün görevlileri (*haşem u hadem*) feryat ettiler. Onun sözünden rahatsız ve perişan oldular. O sırada çabasını her zaman ülke bahçesinin daima yeşil kalması ve saltanat şerefine korunup yüksek tutulması için harcamış, hırs dağlarını devirmiş olan **Emir Celaleddin** -Allah rahmet eylesin- bütün haysiyeti, dindarlığı, dirayeti ve kararlılığıyla, **Şiir** (Arapça):

"Testisi kırık olan dünyadan yiyeceği ile içeceğiyle hoşnut kaldım."

sözünü şeytanın ve meleğin akıl kulağına söyleyip, o konuda ısrar edip direnerek, **İmam Necmeddin'i**, Rum memleketlerinin vezirlerinin en ileri gelenlerinden ve en çok sayılanlarından biri olan Sahib **Mühez-zibeddin**'in mirasından 40 bin dirhem (*aded*) alması konusunda razı etti. Devlet emirleri de o zamana kadar aldıklarının yarısıyla yetinecek, geri kalan meblağ da ülkenin düzeninin korunması, kötülüklerin alevinin söndürülmesi ve karışıklık tozunun dağıtılmasının karşılığı demek olan Moğolların masrafları için kullanılacaktı.

Öndan sonra **İmam Necmeddin**, divan'a gelerek vezirlik işlerini yürütmeye, o konuda gerekli olan şeyleri yapmaya başladı. **Emir Celaleddin**'in görüşünü alarak, (596) dininin sağlamlığı, fikrinin doğruluğu, merhametinin çokluğu, insafının mükemmelliği, adaletinin enginliği, ordu yönetmenin (*sipehdari*) inceliklerine vakıf olması, Selçuklu hanedanının hizmetkarlığı ve velinimetlerinin haklarına riayet etme gibi nitelik zırhlanmış olan *Beğlerbeği Melikü'l ümera Yavtaş ile Emir-i ahur Melikü'l ümera Fahreddin Arslandoğmuş'u* oraya yaklaşmış olan muhalifleri

uzaklaştırmaları için yola çıkardı. Onları gönderdikten sonra **Emir Celaleddin**, iyiliği, yiğitliği, kadrinin üstünlüğü, adının iyilikle anılması, çabasının kalıcılığı, iffetinin mükemmelliği, inancının sağlamlığı, işinde dürüstlüğü, abidlere ve alimlere ilgi gösterişi, hizmet ve gayret edenlere destek oluşu, devlet işlerinde ve muamelelerde tarafsız davranışı ile herkese örnek gösterilen *Melikül ümera ve'l ekabir* **Seyfeddin Hamid Pervané**; bilgede ve beceride, mahfillerde ve toplantılarda üstün bir yere sahip olan *Melikü'n-nüvvab* **Nizameddin Hurşid**; **Sarı Baba** adıyla tanınan *Tuğracı Sadr-ı muazzam*, *Melikül-küttab* **Şemseddin Mahmud** ile memleket işlerini yoluna koyup yürütmeye başladı.

Gönderilen emirler, uc tarafına vardıkları zaman asi (*harici*) **Oyuz Melik**'e layık olduğu cezayı verip, asilleri ve dikkafalıları ezip yok ederek geri döndüler.

O sırada sahip **Şemseddin** olayını araştırmak, onun öldürülüşüne duyulan rahatsızlığı bildirmek ve ilave vergileri toplamak (*tahsil-i tafzil-i emval*) için **Sain** (Batu) Han'ın huzurundan **Hutu-kör, Kelegec ve Kutlu Melik** gibi kimselerden meydana gelen bir elçi grubu geldi. Onun üzerine güzel konuşmada, ikna etmede ve fiziki güzellikte üstün bir yere sahip olan *Tuğracı Şemseddin Mahmud'u* -Allah rahmet eylesin - sorulara cevap vermek ve itirazları gidermek üzere çok miktarda malla **Sain Han**'ın huzuruna gönderdiler.

Kadı **Necmeddin**, bir süre vezirlik yapıp, işlerin usullere ve kurallara uygun olarak gitmediğini görünce sonunun kötü olacağını, **Şemseddin İsfahani**'nin akıbetine uğrayacağını düşünerek vezirliği bıraktı ve **Halep** tarafına gitti.

Tuğracı Şemseddin Mahmud, **Sain Han**'a giderken, Sahib **Şemseddin**'in adamları olan Emir-i arız Emir **Reşideddin Cüveyni**'yi, (597) *Reisül'l-bahr* (Deniz kuvvetleri komutanı) **Şücaeddin Abdurrahman**'ı; *Müstevfî* (maliye nazırı) **Necibeddin** ile Sahib **Şemseddin**'i işkence ile öldürerek cennet bahçesine yollamış olan **Bahaeddin Erzincani** ile **Sari-müddin Alpsaru**'yu, yarlıg hükmünce bağlı olarak *orduya* götürdü. Orada (sahib Şemseddin) olayını araştırıp soruşturdular. Soruşturulanların herbiri, sorularına büyük bir ustalık ve incelikte cevap verdi. İki tarafın mensupları da kendilerini kurtarmak ve emellerine ulaşmak için bol miktarda harcama yaptılar. Büyük bir mücadeleden sonra o tehlikeden kendilerini kurtardılar. Sonunda vezirlik makamı *Tuğracı Sahib Şemseddin Mahmud*'a; naiblik, *Reisül'l-bahr Şücaeddin*'e; *istifa* (maliye ba-

kanlığı) **Necibeddin Delihani**'ye; ülkelerin ordu müfettişliği (*emir-i arizi-yi cuyuşi memalik*) **Reşideddin Ebu Bekir Cüveyni**'ye; Çorumlu emirliği ve subaşılığı (emaret-u serleşkeri) **Hatireddin Zekeriya-yı Sucasi**'ye - *Allah onlara rahmet eylesin-* verildi. Hepsi de mutlu ve sevinçli olarak geri döndü.

Sultan'ın huzuruna çıkıp el öpme şerefini kazandıkları gün ona gönderilen incili kaftanı, külâhı, okluğu (*kiş-u kurban*), oku ve yayı, Emir Celaleddin'e gönderilen yünlü aba'yı kuşandılar. Rütbelere göre gönderilmiş olan *yarlıg* hükümlerine boyun eğip onu kabul ettiler. Naib olan **Nizameddin Hurşid**, *pervanelik* için yer öptü. Herkes kendi işinde kaldı.

Bunlar olurken *Beylerbeyi Melikü'l ümera Şemseddin Yavtaş* ile diğer Rum'un kıdemli emirleri, o zamana kadar Rum sultanından başka birinden emir almadıkları, Rum memleketlerinde Sultan'ın fermanından başka bir ferman kabul etmedikleri için onların Kaan'dan başkalarının makamına kendilerini tayin ettiren ferman getirmelerini çirkin buldular ve bu davranışı kendilerine yediremediler. Kendine Melikşah adını koyan ve o konuda *yarlıg* (ferman) getiren **Şücaeddin**, aynı gün tahtın ayasında (598) Sultan'ın huzurunda *Reisü'l -bahr* ile kavgaya tutuştu. Dil kılıcını harekete geçirerek onu kınadı. Saltanat devletinin kurallarına uymayan davranış ve sözlerle tuğracı **Mahmud'a** itirazlarda bulundu. Bu tartışma Emir **Celaleddin**'in, **Fahreddin Arslandoğmuş**'un ve **Nizameddin Hurşid**'in rızası içinde yapıldığı için oradakilerinin hiçbiri sesini çıkarmadı. Sahib **Şemseddin**'in adamları korkup çekinerek ne yapacaklarını bilmez bir halde kaldılar. Sonunda hepsi de doğru bir davranış sergileyerek iktalarının ve yurtlarının yolunu tuttu. Naib **Şucaeddin, Sinop'a; Reşideddin, Malatya'ya; Hatireddin, Çorumlu'ya** gittiler. Sahib ile *Müstevfi* yalnız kaldılar. Onların aralarında eskiden beri büyük bir samimiyet vardı. Birbirleriyle şakalaşmada aşırıya kaçarlardı. Bir akşam birlikte şarap içip sohbet ederlerken *Tuğracı Sahib Şemseddin*' in ağzından kaçan bir söze *Müstevfi Necibeddin* alınıp tepki gösterdi. O gece aralarında büyük bir kavga oldu. Ondan sonra gün geçtikçe araları daha da açıldı. Uzun süre düşmanlıkları devam etti. Sonunda *Müstevfi Necibeddin, Emir Celaleddin*'in yanına gitti. Ona *Tuğracı Sahib'i* kötüleyerek, yaptıklarını ayrıntılı olarak anlattı. Onu saltanat devletinin kurallarına uymamakla suçladı.

Ertesi gün *devlethane* de toplantı yapıp o konuyu gündeme getirdiler. **Necibeddin**, *Tuğracı Sahib* hakkında gizli olarak **Emir Celaleddin'e** anlattığı suçlayıcı ve küçük düşürücü hikayeleri, bütün emirlerin ve seçkin kimselerin huzurunda *Tuğracı Sahib* ile yüz yüze karşılıklı tartışarak anlattı. İddialarını açık delillere ve kesin kanıtlara dayandırdı. *Tuğracı Sahib'in* inkar ve itiraz edecek durumu kalmadı. Büyüklüğü ve alını açıklığı, düşkünlüğe ve utanmaya dönüştü. Onun hakaret edici sözleri karşısında büyük bir öfkeye kapılan, saygılı ve merhametli görünüşü altında gizlenen yumuşak huyu birden bire sertleşen **Emir Celaleddin**, (599) vezirlik divitini kaparak *Tuğracı Sahib'in* başına vurmak istediysede diğer emirler ona engel oldular. O toplantı bu şekilde gergin ve saygı perdeleri yırtılmış bir halde son buldu.

O günden sonra ümidini ve moralini kaybetmiş olan *Tuğracı Sahib*, işinin düzelebilmesi için ne yapacağını bilmez şaşkın bir duruma düştü. Günden güne makam ve mevkiinde gözle görülür bir düşüş ve itibarında azalma görüldü. Memleket işlerinde ve divana ilişkin kararlarda onun sözlerine ve hükümlerine itibar edilmez oldu.

Bunlar olurken **Muhezzibeddin Ali'nin** oğlu **Muineddin Süleyman** -Allah onlara rahmet eylesin- ile **Seyfeddin Toruntay**'ın arasında **Erzin-can** subaşılığı (*serleşkeri*) konusunda anlaşmazlık ve kavga çıkınca onlar, davayı **Boycu Noyan'a** götürdüler. **Boycu**, Sahib **Muhezzibeddin** -Allah rahmet eylesin- hayattayken onunla kurduğu dostluk yüzünden oğlu **Emir Muineddin Süleyman**'ın tarafını tuttu. *Tuğracı Sahib*, **Emir Muineddin** ile olan yakınlık zırhına ve dostluk siperine sığınmış, onun babasının yetiştirip büyüttüğü bir kimse olma üstünlüğüne güvenerek, **Müstevfi Necibeddin**'in çevirdiği dolaplar yüzünden başına gelen belalardan kurtulmak, içinde bulunduğu zor durumdan sıyrılmak için başından geçenleri uzun uzun anlatan ve saltanat makamını şikayet eden ve **Boycu**'dan yardım isteyen mektuplar yazarak habercilere (*kussad*) verdi. Fakat ondan birkaç gün önce bulunduğu edep dışı bir davranıştan dolayı *Tuğracı Sahib* tarafından azarlanıp cezalandırılan onun kölelerinden (*gulam*) biri, onun habercilerle mektuplar gönderdiğini öğrendi. Ona duyduğu aşırı kin yüzünden onu hemen büyük bir yeteneğe ve di-rayete, üstün bir ifade gücüne ve belagata sahip olan Sultan **Alaaddin**'in yakın ve has kölelerinden, **Emir Celaleddin**'in destek ve yardımlarıyla yüksek rütbeliler kazanan, önemli işlerde doğru kararlarıyla ülkenin ve devletin işlerinin (600) yolunda gitmesini sağlayan, zor durumlarda görüşüne başvurulmuş *Emir-i arz Samsamüddin Kaymaz*'a haber

verdi. **Samsamüddin** de hemen onu yakalatmak için adamlar gönderdi. **Samsamüddin**'in adamları mektupları ele geçirdiler. **Emir Samsamüddin** onları alıp **Emir Celaleddin**'e götürdü ve durumu ona arz etti. Devlette ve divanda o mektuplardaki şifreleri çözecek bir kimse bulunmadığından mektuplar, imamların ve zahidlerin seçkini, Rum ülkelerinin asilzâdesi, doğrulukta, dürüstlükte, cismani zevklerden uzak durmada zamanın bir tanesi ve devrin benzersizi, ayağını ibadet ve kanaat yoluna atmış, himmet eteğine gurur verecek şeyler doldurmuş, aziz ömrünü Kur'an ve hadis okuyup incelemekle geçirmiş olan Vezir **Taceddin**'in oğlu Sadr-ı imam **Zeyneddin**'e verildi. O, **Samsamüddin** ile olan dostluğu yüzünden tercüme edilmesi gereken mektubu tercüme edip, anlamını ve şifrelerini anlaşılır bir hale soktu ve onları açık ifadelerle nakletti.

O mektupların içeriğini öğrenince **Emir Celaleddin**, Sultan'ın yanına gitti. Emirleri ve büyükleri huzura çağırdı. Mektubu onlara okuduktan sonra Tuğracı Sahib'i istedi. Bazıları kendi mektubu yazısıyla, bazıları da **Zeyneddin**'in yazısıyla yazılmış, tercüme edilip açıklanmış olan mektupları ona gösterdiler. Yazısını görünce şaşırıp kaldı. Utanıp sıkılmaya başladı. **Emir Celaleddin**, Sultan'ın huzurunda tekrar ona ağır sözler söyleyerek, "Saltanat nimetlerinin hakları bu şekilde gözetilmez, Selçuklu hanedanına bu şekilde sadakat gösterilmez" dedikten sonra **Emir-i dad'a** işaret ederek onu saltanat sarayındaki bir odaya hapsedtiler. Üç dört gün sonra da Antalya tarafına gönderdiler. Şehirde hapis tutarak insanlarla konuşup danışmasına izin vermediler.

O sırada *Tuğracı Sahib* 'in adamlarından ve bağlılarından tecrübe denizinin derinliklerine dalıp dalgalar yutan ve oradan güzellik incileri çıkaran; hile (601) ve aldatmada devrin benzersizi, zamanın eşsizi ve dahisi; vefakarlık ve hakşinaslık yolunun yolcusu, dostluk, bağlılık ve taraftarlık konularında Musa'nın eline (yed-i beyza)⁽²⁴⁰⁾ sahip olan, nücüm ilminde (ilm-i tencim) **Ebu Reyhan Biruni**'nin **Tefhim**'ini⁽²⁴¹⁾ geride bırakan; gerçeklerin inceliklerini bulmada Danyal'in⁽²⁴²⁾ görüşlerin-

(240) Bak.s.72.n.4

(241) Et-tefhim, büyük filozof ve matematikçi Ebu Reyhan Muhammed b.Ahmed'in (ölm.440/1048) önce Farsça, sonra Arapça yazdığı nücüm hakkında bir kitabıdır. Bu kitabın Farsçası Tahran'da yayımlanmıştır.

(242) Beni İsrail'in dört büyük peygamberinden biri olarak bilinir. M.Ö.7.yüzyılda yaşamıştır. Gençliğinde Babil'e esir olarak götürüldü. Akıl ve zekasıyla Babil kralı Nabukodorsor ile onun yerine geçen İl Marduk'a yakınlık kazandı. Din adamları, krala olan yakınlığını kusanarak onu içinde aslanların bulunduğu bir çukura attılar. Fakat ertesi gün onu orada sağ salım buldular. İslami rivayetlere göre, kumdaki bir takım işaretler yoluyla gaipten haber almak manasına gelen remel'in mucididir.

den faydalanabileceği Münecim lakaplı **Esireddin**, ansızın divanda ve dergâhta görünmez oldu. Onun ne yapabileceğini ve huyunu çok iyi bilen devlet erkanı, nerde olduğunu öğrenmek için her tarafa divan kararları (emsile) yazıp haberciler çıkardılar. Yakacağı fitne ateşinin söndürülmesinin çok güç olacağını düşünerek, onu bulmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılarsa da bulamadılar. Nihayet onun **Baycu Noyan**'ın yanında olduğunu öğrendiler. O, elçilerin ve emirlerin deve bakıcılarına mal vererek, yük sandıklarının içine girmiş. o şekilde **Erran** sınırına ulaşmıştı. **Baycu Noyan**'ın yanına varınca olanları kendine göre çarpıtarak anlatmış, ona çok miktarda bağışlarda bulunmuştu. Onun bu girişimi üzerine **Baycu, Alaaddin Ali Beğ** ile **Cemaleddin Derzi Saveci**'yi **Tuğracı**'yı kurtarmak için saltanat makamına gönderdi. **Baycu Noyan**'ın hükmüne uyarak **Tuğracı Sahib'i Antalya** hapishanesinden salıverdiler ve **Konya** mahrusesine getirdiler. O, aradan bir süre geçince **Baycu Boyan**'ın yanına gitmek için elçilerle birlikte yola çıktı. Yolda **Emir-i arz Resideddin Cüveyni** ona katıldı. Onların o yolculukta başlarına gelenler ve atlattıkları belalar hakkında duyup öğrendiklerimizi inşallah daha sonra anlatacağız.

121-MERHUM İMAM ŞEHİD SAHİB ATABEG İZZEDDİN MUHAMMED B.MAHMUD-İ RAZİ'NİN YÜCE -ALLAH RAHMET EYLESİN- VEZİRLİĞİNİN VE DEVLET GÜNLERİNİN ANLATILMASI VE DURUMUNUN AÇIKLANMASI

Şehid Kadı Sahib **İzzeddin Muhammed Razi**'nin *-Allah rahmet eylesin-* himmetinin yüceliği, dindarlığının mükemmelliği, ifade gücünün üstünlüğü *-Allah gücünü daha da artırsın ve sözünü geçerli kalsın -* şerefli yapısına ve (602) cömert tabiatına sağlam bir şekilde yerleşmişti. Onun yaptığı işler ve söylediği sözler dışarıda ve içeride her zaman ilgi görür, değerli sayılırdı. Zamanın sultanları, devrin halifeleri, günlerin yöneticileri ve dünyanın padişahları ona sevgi ve saygı gösterir, izzet ikramda bulunurlardı. İlim ve fazilet metanının, devrin komutanlarının, günlerin büyüklerinin, zamanın seçkinlerinin pazarında alıcı bulduğu ve tam değerince gittiği; sanatkârların ve bilginlerin arzu sesini güneşin kapısından aşırıdıkları; ilim bayraklarının, büyüklüğün zirvesine ve değerinin doruğuna ulaştığı o sırada önemli işlerin üstesinden gelmede, sıradan ve seçkin kişilerin meselelerini halletmede, İslam sınırlarını genişletmede herkesten çok onun aracılığına ve elçiliğine ihtiyaç duyulur-

du. Önemli zamanlarda *Darü's-selam'a* (Bağdat) elçilik görevi onun yetenekli kişiliğine bırakılırdı. Onun yönettiği kaza mahkemesinde ve hüküm meclisinde doğru kararlarının uğurundan saman çöpü, kehribarın saldırısından emniyette, ay yüzlülerin misk saçan, amber dağıtan zülüfleri saba rüzgarının dağıtmasından uzakta kalırdı. Hüküm verdiği zamanlarda ve infaz sıralarında nehirler gibi vakarlı; sarıklı bilginlerin zorluklarını çözmede meleğin canı gibi yetenekliydi. Onun günlerinde üreticilerin evleri ürünlerle, öğrencilerin beyinleri bilgilerle dopdoluydu. Cehaletin bayrağı, insanların bilgi kazanma yolundaki aşırı gayreti yüzünden ters dönmüş; ders veren hocalar ve ilmi toplantılar onun aşırı ilgi ve özeniyle ilgi görmüş, alimlerin ve fazılların durumu düzelmişti. **Şiir** (Arapça):

"Onun ilmiyle fazilet sahipleri bilgilerini artırmış, onun cömertliğiyle cömertliğin oranı artmış.

Dindar kişiliğiyle dünya işleri düzene girmiş, huyunun iyiliğiyle insanlar huzura kavuşmuş"

sözleri sanki onun için söylenmişti. Ahlakı iyi, uzuvları düzgündü. Son derece hoşgörülü ve sabırlıydı. Öyleki, eğer bir kimse, onun davranışlarını yermek için sözler söylese; kötülükte eşi benzeri olmadığı konusunda ciltler dolusu kitap yazsa, yanında bir defa tövbe istiğfar ettiği zaman sahip olduğu sağlam karakteri **(603)** ve cömert tabiatından doğan lütuf ve kerem suyuyla şerefli hatırına yerleşmiş olan öfke ve vahşet tozu temizlenirdi. Ceza ve ders verme fiillerini defterinden silerdi. Ona bağlılık dairesine ayak koyan, onun himaye ve koruma eteğinden tutan kimse, zamanın dönmesini eziyetinden, kötülük yapan gaddar feleğin tuzağından sonsuza kadar emniyette kalır ve ona can diliyle şu sözleri: **Şiir** (Arapça):

"Zamanın değişen şartları sana aman getirdi. Zaman senin halini nereden bilebilir ki?

Senin bekânı isteyenler, yarışmanın zor olduğu yere varamadılar.

Yüceliklere olan inancın uğrunda mücadele ettin, yücelikleri övmek imandandır.

Zamanın ve insanların zor durumda olduğu dönemde sen benim durumumu düzelttin ve zorlukları giderdin.

Bana verdiğin sözleri fazlasıyla yerine getirdin. İşte bu şekilde saygın kişilerin sözü teminattır.

Sen şansımı değiştirdin, zorluklar bana boyun eğdi, mahrumiyet ortadan kalktı"

o garibin korunması ve yanındakiler tarafından iyi davranılması için okurdu.

Tuğracı Sahib'ten beklenmedik davranışlar görülüp, Melikü'l-Ümera Celaleddin ile diğer memleket büyüklerinin onun hakkındaki düşünceleri değişip, berrak dostluk suları, alçakları yetiştiren felek tarafından bulandırınca, vezirlik makamı ve sahiplik koltuğu, ülkenin kurtuluşunu sağlayacak, kötülükleri düzeltecek bir rehberin (müşir) varlığından boşalınca o şerefli görevi üstlenecek, o yüksek makamı dolduracak kişi, bütün ülkede Sahib Kadı İzzeddin'den başkası olamazdı. Emir Celaleddin ile saltanat devletinin büyükleri, onun hüküm verme makamına ve emir verme mevkiine oturmasını gerekli gördüler. Çünkü, Şiir(Arapça):

"O kadın o erkeğe, o erkek de o kadına yakıştı."

Hepsi görüşüp danıştıktan sonra görüş ve fikir birliği içinde sıradan ve seçkin kişilerin yönetim dizginini (604) onun yetenekli eline koydular. Tayinde, azilde, devlet işlerinin düğümünün bağlanıp çözülmesinde onun hükümlerini geçerli ve mutlak yaptılar.

(Sahib Kadı İzzeddin), o önemli görevin gereklerini yerine getirirken, doğru ve isabetli görüşlerini, dirayetli ve kararlı kişiliğini ortaya koydu. Vezirlik hükümleri geçerliyken, (Kaan'dan) Sultan İzzeddin Keykavus'a *-Allah kabrini nurlandırsın-* peş peşe elçiler gelmeye başladı. Bu geliş gidişlerde zamanın padişahlarının ve devrin yöneticilerinin hiçbirinin, Rum sultanının bir başkasının hükmünün mahkumu olması, ona emir verip yanına çağırması gibi aklından geçmeyeceği şeyler oldu. Can damağına acı şarap gibi gelen bu görülmemiş durum karşısında Sahib Kadı İzzeddin, makul özürler ileri sürerek elçileri türlü hediye ve ikramlarla geri gönderiyor, fakat onun ileri sürdüğü özürler (Kaan'ın) huzurunda kabul görmüyordu. Haberciler ve elçiler yeniden peşpeşe yola çıkıyorlar, onların ısrarlarının ve istediklerini yaptırma isteklerinin ardı arkası gelmiyordu. Sonunda çaresiz kalarak istemeye istemeye Sahib Kadı İzzeddin, Atabeg Emir Celaleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Emir-i ahur Fahreddin Arslandoğmuş ve Pervane Nizameddin Hurşid *-Allah onlara rahmet eylesin -* Sultan İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve Alaaddin Keykubad *-Allah yüzlerini ak etsin -* gibi üç sultanın alayının (mevkib) hizmetinde Kayseri'ye hareket ettiler. Bu hikayeyi anlatmak ve bu önemli işi halletmek için uc emirlerini ve büyüklerini ülkenin her yanından davet ettiler. Aksaray mahru-

sesine vardıkları zaman **Ekeçük** dağı av yerinde saltanat devletinin emirlerinin büyüklerinden ve ileri gelenlerinden; küstahlık, pervasızlık, katil tabiatı ve Zahhak⁽²⁴³⁾ **[605]** huyu ruhuna hakim olmuş; şarap ve eğlence meclislerinde alay etmeyi, şakalaşmayı ve karşısındakilere takılmaya adet haline getirmiş olan **Kayseri** subaşı Kadı **Seyfeddin Türkeri**, Sultan'a yakınlık kazanmayı başardı. **Celaledin Karatay** ile **Sahib Kadı İzzeddin**'den çekinerek din yolundan ayrılmayan ve ahlaki kurallara dikkat den Sultan'ı şarap içmeye, kumar oynamaya, harama el uzatmaya ve edebin dışına çıkmaya alıştırdı. Ona halkın gözündeki saygısını kaybettirdi. Kendi şahsi menfaati için Sultan'ın aklını çelip mizacını değiştirdi. Emirlerin gözünden düşürmek için onu, sefil ve alçak kölelere emirlikler ve yüksek makamlar vermeye zorladı. Gün geçtikçe zulüm ve baskısını artırdı. Bunların yanında gelirlerini tahsil etmekle görevli olduğu *hassa* hazinesini ağzına kadar doldurduktan başka diğer hazineleri de denizin cebine ve maden ocağının eteğine çevirdi.

Bunlar olurken vakarı, yeterliği, zekası, dirayeti, basireti, halka iyi davranışı, saltanatın kutsal namusunu koruması, cömertliği, hayası, insanlığı, vefakârlığı, samimiyeti, asaleti, işbirliği ile tanınan, herkesin saygısını ve sevgisini kazanmış olan Sultan **Alaaddin**'in *-Allah kabrini nurlandırın-* bütün has köleleri arasında özel ve seçkin bir yer tutan **Amid** kumandanı (*sipehdar*) **Şemseddin Altunaba**, Sultan'ın yanına gelince işleri, dilberlerin saçları gibi karışık ve perişan gördü. İktalardan ve başka yerlerden gelen hazine vergilerinin harcanması ve israfı, münşilerin ve tercümanların erzak ve ücret gelirlerinin tedariki hakkında açık kusurlar gördü. Kınama dil kılıcını, Emir **Celaledin** ile diğer **(606)** emirleri azarlamak için açtı. O konuda aşırıya kaçarak, "Eski padişahların büyüklerinin, imkânlarının ve yeteneğinin onda birine sahip olmadığı Sultan **Alaaddin**'in o kadar azametene, gücüne, kuvvetine ve dirayetine rağmen iki tercümanı ve dört münşisi yokken, bu düşkünlük ve yoksulluk içinde zor durumda bulunan ve üstelik de haraç ödemeye mahkum olan sizin bu kadar maaşlı (*mevacib -har*) bulundurmanız doğru değildir. Padişahın yolculuk hazırlıklarına başladığı şu sırada onların sayılarını azaltmak mümkündür. Eğer Sultan, eğlence meclislerini azal-

(243) Efsaneye göre Cemşid, tanrılık davasına kalkıştığı zaman halk kendisinden yüz çevirdi ve ülke Arap soyundan Zahhak'ın eline geçti. Bir gün şeytan Zahhak'ın omuz başlarını öptü ve bu öpülen yerlerden iki tane yılan bitti. Bunlar kesildikçe yeniden büyüdüler. Şeytan şu yolu gösterdi: Yılanlara her gün bir çocuk beyni yedirilmesini tavsiye etti. Hekim kılığında görüldüğü için şeytanın sözüne inandılar. Tavsiyesine uyarak her gün iki çocuk öldürmeye başladılar. Günün birinde sıra Gave adında bir demircinin çocuklarına gelince adamcağız önlüğünü bayrak yaparak isyan etti. Halkı etrafında toplayarak Zahhak'ı öldürdü..

tır, uğursuzluğun ve kötülüğün kaynağı olan gece gündüz yanından ayrılmayan arkadaşlarından uzaklaşır, devleti küçük düşüren kötü rehberlerden kurtulmayı yapılması gereken işlerden sayarsa, Rabbani takdirin de desteğiyle dünyayı idare eden padişahların gözünde yücelir. Onların huzuruna rakiplerini yenmiş, kıskançları ortadan kaldırmış, beldeleri imar etmiş ve halkının refahını sağlamış biri olarak çıkar, azameti ve büyüklüğü artar" dedi.

Bu sözler üzerine Sultan, her ne kadar tercüman ve münşilerin sayısını, onluk sayılardan bir haneli sayılara indirdi, seçkin ve sıradan kişilerin maaşlarında büyük bir tasarrufa gitti, hazine evlerini (*buyutat-i hazain*) Yunus balığının karnı gibi kıymetli mücevherler ve nakit paralarla doldurup taşırdıysa da yanlış işlere devam etmeye, çalgının ve şarabın yanından ayrılmamaya, değerli kimselerin değerini düşürmeye devam etti.

Verdiği bu nasihatlerden dolayı **Türkeri**'inin kalbinde **Atabeg Şemseddin Altunaba**'ya karşı büyük bir kin uyandı. Onların arasında daha önce de anlaşmazlık, soğukluk, kırgınlık ve düşmanlık bulunması dolayısıyla öfkesine öfke eklenen **Türkeri**, **Atabeg Emir Şemseddin Altunaba**'nın **Fahreddin Belek** -Allah müstahakını versin- adlı haciblerinden birine, bol miktarda mal vaadedip, onu aldatici sözlerle (607) kendi tarafına çekerek, **Atabeg**'in içki testisine öldürücü zehir koydurdu. **Atabeg**, onu içtikten üç gün sonra canını cennetin bekçisine (rıdvan) emanet etti. Onun üzerine onun sınırsız malını ve sayısız hazinesini *hassa* mallarına kattılar. Böylece o mel'unun -Allah lanet etsin - velinimetine kurduğu tuzak görevini yapmış oldu.

Biz tekrar konumuza dönelim:

Sultan, (Kaan'ın) yanına gitmeye niyet edince iki ağabeyi **Kılıçarslan** ile **Alaaddin Keykubad**'ı yanlarında **Celaeddin Karatay**, **Şemseddin Yavtaş** ve **Fahreddin Arslandoğmuş** olduğu halde **Kayseri**'de bırakıp **Sivas** tarafına hareket etti.

O günden sonra **Türkeri**'nin gururu ve kibiri giderek arttı. Cahilliğinden ve şaşkınlığından işi o noktaya vardırdı ki, kendi destekçileri ve hazreti sultanın yakınları onun çirkin ve hoş gitmeyen davranışlarından bıkp usandılar. Bunlar, onun ikbal ağacını kesmek ve devlet binasını yıkmak için Sultan'ın nezdinde girişimlerde bulunmayı gerekli gördüler. Sonunda Sultan'ın onun hakkındaki düşüncesini saygının en üst seviyesinden nefretin dibine düşürmeyi başardılar. Sultan'ın onu görevinden alarak bağlanıp cezalandırılması için ferman çıkarması üzerine onu **Mindas** kalesine götürüp orada hayatına son verdiler.

Bunlar olurken Atabeg Emir **Celaeddin Karatay**'ın *-Allah rahmet eylesin-* **Kayseri** mahrusesinde Hakkın rahmetine kavuştuğu haberi geldi. (244) Sultan o haberi alınca perişan oldu. Onsuz ülkenin halinin bozulacağını anladı. Elçilerden özür dileyerek çeşitli bağışlarla onları gönderdikten sonra kendisi de **Kayseri**'ye hareket etti. Her ikisi de sultan olan **Rükneddin Kılıçarslan** ve **Alaaddin Keykubad** ile büyük emirler, **Gedük** mevkiinde onu karşılamaya çıktılar. Oraya varınca iki taraf emirleri halvet yaptılar. Sultan'ın **Kaan**'ın yanına gitmekten vazgeçip geri dönmesinin sebebini açıklamak için görüş alış verişinde (*müşaveret*) bulundular. Sonunda (608) Sultan **Alaaddin**'in kardeşinin gelmediğinden dolayı özür dilemesine, (Kaan'a) masraflarının çokluğunu ve gelirlerinin (*vücu*) azlığını anlatmasına karar verdiler. Onun üzerine Sultan **Alaaddin Keykubad**, Emir **Seyfeddin Torumtay**, Naib **Şücaeddin Abdurrahman**, Lala Emir **Bedreddin Muslih** ve *Kabız-ı (divan) Emir Nureddin Abdullah* ile yerin sırtının taşımaya dayanamadığı eşya, mal ve hediyelerle (Kaan'ın) yanına hareket ettiler. Yolda Sultan **Gıyaseddin**'in annesi, *Tuğracı Sahib, Emir-i arız Reşideddin* ile *Tuğracı Sahib*'in desteğiyle yoksulluktan ve işsizlikten kurtulmuş olan bir grup onlara katılarak, Sultan **Alaaddin**'in bağluları arasında yerlerini aldılar. Onun iyiliğini ve devletini isteyen oldular. Vardıkları her yerde saltanatın gerçek sahibinin o olduğunu anlattılar. Bu yüzden *Tuğracı Sahib* ile **Reis Şücaeddin**'in arası açıldı. Aralarında söz ve görüş ayrılığı belirdi. Bundan sonra inşallah onların arasında geçenleri etraflı olarak ele alacağız.

122- SULTAN İZZEDDİN İLE SULTAN RÜKNEDDİN'İN -ALLAH ONLARA RAHMET EYLESİN- ARASINDAKİ MUHALEFETİN SEBEBİ, YAPTIKLARI İKİNCİ SAVAŞ, SULTAN RÜKNEDDİN'İN YENİLMESİ, YAKALANMASI VE ANLATACAĞIMIZ KALELERDE HAPİS YATMASI

Sultan **İzzeddin**, kardeşini (Kaan'a) gönderince kendisi de **Rükneddin Kılıçarslan**'la birlikte **Konya**'ya hareket etti. Oraya varınca zevke safaya, eğlenceye, işrete, gençliğin gereklerini yerine getirmeye, hazine toplamaya ve kullarına iyi davranmaya başladı. Alçaklar ve serseriler, onun yanında ilgi ve yakınlık buldular. Sultan'ın, padişahların adetine

(244) Celaeddin Karatay'ın ölüm tarihi, 28 Ramazan 652(12 Kasım 1254) dir.

Yıkırı olan bu davranışları karşısında saltanat devletinin güçlenmesi için çalışan devlet emirleri rahatsız (609) oldular. Onların Sultan'a olan sadetluklarında, samimi bağılıklarında ve saygılarında açık bir düşme ve zayıflama meydana geldi. Aynı dinden olmaları sebebiyle devlet erkânının bu düşüşü çevirdikleri, kınayıp soğuk baktıkları Sultan'ın Hristiyan dayıları, saltanat yönetimine ve ülke işlerine karışmaya başladılar. Atabeg Emir Kemaleddin ve diğer bütün devlet büyüklerinin kararıyla kardeşiyle beraber tahta oturan Sultan Rükneddin ile sık sık tartışıp kavga eder oldular. Ona ağır sözler ve terbiyeli kimselerin hoşuna gitmeyecek çirkin söylemler söylediler, bir mahkuma ve sıradan bir kimseye davranır gibi davrandılar. Sonunda işi, onu ölümle tehdit ederek korkutup baskı altında tutmaya vardırıldılar.

Onların eziyet şerbetini çok miktarda içmiş, sayısız hakarete tahammül edememiş olan Sultan Rükneddin, bir gün halvete çekilmiş, bu üzüntünün verdiği endişe içinde şaşkın bir vaziyette başını öne eğmiş, "Takat bazı nefisler, "dendiği gibi cihanı gören gözünden parlak incileri kalıksız renkli yanağına dökerken, kendi hizmetinde Türkistan yolculukları yapmış, üzerinde unutulmaz hakları olduğu için rütbe ve yakınlık kazanmış olan Kiler Sorumlusu (havalic-salar)⁽²⁴⁵⁾ Kemaleddin geldi. Sultan'ı sıkıntılı, üzüntülü, ağlayarak zamandan şikayet eder bir halde görünce bir süre durdu. Sultan, o heyecanlı halini kaybedip normalleşince; ağlayıp inlemesi ve şikayeti kesilince "Siz Sultan hazretlerinin ağlamasının ve üzüntüsünün sebebini bilmiyorum. Eğer durumu bendenize açıklarsanız, belki de sizi rahatsız eden şeyin ortadan kaldırılması konusunda bir çare bulabilirim" dedi. Sultan, Kemaleddin'in sözlerine cevap olarak, (610) kalbinin sayfasına nakşedip gece gündüz dilinden düşürmediği, Şiir:

"Baskı altında bulunan üzgün, hüznler içinde ve hüsrana uğramış bir gönül.

Alem, beni mutluluk elbisesinden soyunmuş, zamanın dönmesinden şaşmış bir halde buldu.

Geçen her akşam beni gamlı gördü, gülümseyen her sabah beni ağlar buldu"

beyitleri okudu. Kemal, "Buna çare olarak bendenizin aklından bir şey geçiyor. Yalnız bir üçüncü kişinin ondan haberi olmaması gerekir.

(245) Selçuk sarayının aşçısı olup yemekler bunun nezareti altında pişirilirdi. Kileri de içeren saray mutfağına "havaichane" denirdi. (Medhal, s.85)

Cihan padişahı o plânı uygulamak isterse, arz edeyim" deyince, Sultan, "Söyle bakalım" cevabını verdi. **Kemal**, "Eğer siz Sultanım, bu konuda her zaman size bağlı ve vefalı kalmış olan **Develi** subaşı **Sinaneddin Kaymaz** oğlu **Nusreteddin**'e bir yazı (*mulatefe*); Sultan **İzzeddin**'den ve onun emirlerinden ve dayılarından çok çeken, **Niğde** subaşı (*serleşkeri*) kendisinden alınıp başka bir köleye verilen, şerefın zirvesinden zillet makamına düşürülen şimdiki **Kayseri** subaşı **Emir-i arız Samsamüddin**'e bendenizin eliyle bir mektup gönderirseniz, ben, onların vereceği cevabı, rüzgardan ve düşünceden daha çabuk olarak huzurunuzda arz ederim" dedi.

Sultan, **Kemal**'in sözüne uyarak, **Samsamüddin**'e göndermek için hüznü hikayesini içeren birkaç satır yazdı. **Kemal**, altı gün sonra geri döndü ve şu cevabı getirdi: "Sultan, hangi yolla olursa olsun kendisini **Kayseri**'ye atmalıdır. Ondan sonra biz kulları elimizden gelen çabayı gösteririz."

Sultan, mektubu okuyunca **Kemal**'e, "Bizim için bela tuzağı ve üzüntü kaynağı olan **Konya**'dan kurtulmak nasıl mümkün olur? **Kayseri**'ye veya **Develi**'ye nasıl varınız?" diye sorunca **Kemal**, "Eğer Sultan, bendenizin sözüne iltifat buyurursa, o zaman şüphesiz, amel aynasından emel ve arzu yüzü görünür" cevabını verdi. Sultan, "Söyle bakalım", deyince **Kemal**, "Siz Sultanımız (611) samimiyetlerine inandığı kölelerinin büyüklerinden birkaç köleyi (*gulam*) bu konudan haberdar ediniz. Onlara, yıldırım gibi giden atları şehrin dışında hazır etmelerini buyurunuz. Siz de kilerhane kölelerinin köhne elbiselerinden (*holkan-i gulaman-i havaichane*) giyiniz. Ben de her gün erzak almaya pazara çıktığım kafaya tam uyan erzak sepetini sizin başınıza geçiririm. Mübarek çehreniz sepetin altında halkın gözünden saklanmış olur. Ben öne düşerim. Siz beni hayvanların (*havaşi*) ve at bakıcılarının (*gulaman-i esban*) bekledikleri yere kadar üzerinizde eski elbise ve başınızda sepet olduğu halde beni takip edersiniz ve yolda hiçbir yana bakmazsınız. Oraya varınca ata biner, Tanrı'nın yardımı ve şansınızın desteğiyle bütün gece yıldızların altında kafilenizin rehberliğinde yol alır, hayvanları sulamanın dışında hiçbir yerde durmazsınız. Sabah olunca Aksaray sınırını geçmiş olursunuz. İyi sonun kefilisi olan kutlu bir talihle **Hoca Mes'ud** kervansarayına ulaşırsınız. Orada bir süre hayvanlara nefes aldırdıktan sonra **Ürgüp** (Brugüp)'ü geçip **Develi**'ye varırsınız" dedi.

Bu düşünce Sultan'a uygun geldi. Sır verebileceği özel kölelerinden (*Gulaman-i has*) 20 köleye ikişer at verdi. Bunlar Sultan'ın sağ ve sol cennahlarını tutmak için gerekli hazırlıkları yaptılar. Sultan'ın kendisi de, **Kemal**'in dediği gibi eski bir elbise giyip erzak sepetini (*hançe*) başına geçirerek şehirden dışarı çıktı. Belirlenen yere varınca yanındakilerle birlikte ata binip bütün gece at sürdü. Sabah olunca yukarıda anılan yere vardılar ve "Gece yolculuğu yapan topluluk Allah'a şükreder" sözünü söylediler. Orada bir süre dinlendikten sonra **Ürgüp** (Brugüp) üzerinden **Develi**'ye yöneldiler. Önden haberciler göndererek, Sultan'ın gelişinden **Nusreteddin**'i haberdar ettiler. O hemen karşılamaya çıktı. Gözü, şahlar şahının mübarek yüzünü görünce atından inip yeri öptü. (612) Efendiye hizmetin ve misafire ikramın bütün şartlarını yerine getirdikten sonra hiç vakit kaybetmeden **Kayseri**'ye, Emir **Samsamüddin Kaymaz**'a, "Sultan **Rükneddin** buraya geldi. İki gün sonra da oraya hareket edecek" diyen bir mektup gönderdi. Emir **Samsamüddin**, askerleriyle ata binip **Develi**'nin yolunu tuttu. Dağın sonuna varıp Sultan ile **Nusreteddin**'in alayını (*kevkebe*) görünce atından indi ve padişahın önünde yüzünü yere koydu. El öpme şerefini kazandı. Büyük bir ihtişam içinde Sultan'ı şehre getirerek tahta oturttu. Ülkenin her yanına haberciler (*kussad*) ve ulaklar gönderip iyi vaatler ve çekici sözlerle herkesi oraya çağırdı. Kısa bir süre içinde her taraftan çok sayıda insan Sultan'ın dergahına yöneldi. Onun **Kayseri**'de büyük bir topluluğu meydana geldi.

Sultan **Rükneddin**'in **Konya**'dan ayrıldığını öğrenen Sultan **İzzeddin**, onu geri çevirmek için ordu gönderdi. Bunlar, uzun süre gidip, büyük bir mesafe aldıktan sonra kabilelerden, "Sultan **Rükneddin** bugün **Develi**'ye varmış olmalı" haberini aldılar. Üzülerek durumu Sultan'a arz ettiler. Sultan devlet erkanının görüşlerini de alarak saltanatın iyiliğini isteyen, efendilerinin hanedanının taraftarı olan dinde diyanette, doğruluk ve dürüstlükte kendisine büyük bir güven duyulan *Beylerbeyi* Emir **Şemseddin Yavtaş**'ı -Allah rahmet eylesin- onları döndürüp geri getirmesi için yola çıkardılar. Emir **Şemseddin Yavtaş**, Sultan'ı **Kayseri**'de buldu. El öptükten sonra nasihata başladı. Sultan, ona öfkeleni. Vurmak için ayağa kalkınca Emir **Samsamüddin** ona engel oldu. Onu bağyarak Develiy'e bağlı yerlerden **Öksüd** mağarasına gönderdi. Birkaç gün sonra tekrar **Kayseri**'ye getirdiler (613) ve Sultan'a bağlılık yemini ettirdiler. Onu muhalefetten dönderip kendi taraflarına çektiler. Sonra Elbistan subaşı (*serleşker*) **Felekeddin Halil** ile **Hüsameddin Baycar**'a habercilerle (*kussad*) ferman gönderdiler. Bunlar yapılan davete, "Duy-

duk ve uyduk" diyerek, Sultan'ın yanına **Kayseri**'ye geldiler. Böylece onun ordusunun kalabalığı artmaya başladı. Halk tamamıyla onun tarafına meyletti. Ordu çeken ünlü ve yiğit emirler onun askerleri arasına katıldılar. Günden güne Keykubadî⁽²⁴⁶⁾ güce kavuşunca gezintiye (seyran) çıkmaya başladılar. Sonunda **Konya**'ya saldırıyı akıllarından geçirdiler. Eğer öyle yaparlarsa amaçlarına ulaşacaklarını düşündüler.

Diğer yandan Sultan **İzzeddin**, Beylerbeyi **Şemseddin**'in yakalandığını ve onun Sultan **Rükneddin**'in tarafına geçtiğini duyunca dönüşünden ümidini kesti. Onun taraftarları o haberden üzüntüye düştüler.

O sırada **Felekeddin Halil** ile **Hüsameddin Baycar**, kendi askerlerinden bir grupla **Aksaray**'a bir menzil uzaklıkta bulunan Alaaddin Kervansarayına kadar at koşturdular. Oraya varınca orada bulunan bir grup, onlara karşı geldi. Onun üzerine onlar oranın kapısını ateşe vererek, halkın bir kısmını öldürdüler ve bir kısmının da mallarını alarak serbest bıraktılar.

O sırada Sahib **Mühezzibeddin** oğlu Emir **Muineddin Süleyman** ile **Hatireddin** -Allah onlara rahmet eylesin - elçi olarak **Konya**'ya geldiler. Onların gelişiyle Sultan'ın ve devlet büyüklerinin sevinç gülleri açtı. Sahib **İzzeddin** ile diğer devlet erkanı onların varlığıyla büyük bir güç kazandı. Hazine sandıklarını dolduran Keykubadî⁽²⁴⁷⁾ altınları ortaya döktüler. Muvazzaf askerin (*leşker-i kadim*) dışında Arap'tan, Garipten, Yiva'dan, Gence'den, Kürt'ten ve Kıpçak'tan oluşan çok sayıda asker topladıktan sonra Sultan, kardeşiyle savaşmak için harekete geçti. **Kırşehir** vilayetinden **Tuzağaç** vilayetine vardı. Aracılık yapıp, kardeşini kardeşlik yoluna soksunlar diye **Mecdeddin İshak**'ın oğlu alim ve arif şeyh **Sadreddin** ile hayırlı işlerin kaynağı bir zahid olan (614) **Nazır-ı mulk Humameddin Şadbehr**'i -Allah onlara rahmet eylesin - kardeşine göndererek, "Şimdilik **Sivas**, **Malatya**, **Amid** (Diyarbakır), **Harput** ve oraya bağlı olan yerlerle yetin. Bu düşmanlık tozunu ortadan kaldırıp geri dön ve ülkenin başına geç" dedi.

Elçiler Sultan'ın yanına varıp bu mesajı tebliğ ettikleri zaman **Samsameddin**, **Nusreteddin**, **Felekeddin**, **Hüsameddin Baycar** o miktarı az bularak **Kayseri** kadısı **Celaeddin Habib**'i cevap için gönderdiler ve (verilen yerlere) **Kayseri** ile **Kırşehir**'in de ilave edilmesini istediler. **Ah-**

(246) Eski İran'da Pişdadiyan (keyaniyan) sülalesinin hükümdarıdır. Hayatı efsaneleşenlerden biridir. Adaletiyle bütün halkı memnun ettiği söylenir.

(247) Yani Alaaddin Kaykubad'a ait.

medhîsar düzlüğündeki (sahra) padişah otağında (*dehlîz*) bu teklif ileri sürülünce ansızın Harezmli ve diğer yabancı askerlerin komutanları olan **Sadreddin Kutluşir**, **Zeyneddin Ali Bahadır** ve Mürted (dinden dönmüş) lakabıyla bilinen **Cemaleddin Horasani**, bağırıp çağırarak, **Sultan İzzeddin**'in devlet emirlerine, "Bunlara daha ne kadar hoşgörölü davranacaksınız? Sizin bu hoşgörünüzü acizliğinize ve zayıflığınıza yorarlar. Sultan **Rükneddin**, Sultan **İzzeddin**'in kendisine bağışladığı yerle yetinip, oraya giderse gider. Yok eğer daha fazlasını isterse, biz ona razı olmayız. Ondan sonra onunla ancak kılıç diliyle konuşuruz" dediler. Fakat devlet emirleri ve huzurun ileri gelenleri onların sözüne iltifat etmediler. Sultan'ı **Kayseri** ve **Kırşehir**'in yönetiminden çekilmesi ve oraları kardeşine vermesi konusunda bir *menşur* yazmaya razı ettiler. **Humameddin** ile **Celaledin Habib**'i istenilenin elde edildiği ve kardeşlik bağlarının yeniden kurulduğu haberini iletmeleri için geri gönderdiler ve gelecek cevabı beklemeye başladılar.

O sırada Sultan **Rükneddin**'in ordusu göründü. Sultan **İzzeddin**'in askerlerinin bazıları, çadırlara çekilmiş, *Nazır-ı Mulk* **Humameddin**'i beklemeleri sebebiyle silahlarını bırakmış ve atlarını eyerini yere koymuş olmalarına rağmen hemen harekete geçip silahlarını kuşandılar. Her iki ordu aslanlar ve kaplanlar gibi savaşa (615) tutuştu. Önce **Sinaneddin Kaymaz** oğlu **Nusreteddin** ile **Felekeddin Halil** saldırıya geçtiler. Sultan **İzzeddin**'in askerleri onlara karşı koydular. O durum karşısında **Nusret** ile **Felek**'in saldırı rüzgarı kırıldı. Bir defa daha saldırıp hayal kırıklığına uğrayınca üçüncü defa merkezde bulunan Sultan **İzzeddin**'in askerlerine saldırıp vuruşmaya başladılar. **Ali Bahadır**, Arap askerleriyle sol cenahtan onların üzerine yürüdü. Kılıç ve gürz darbeleriyle onları şaşkına çevirdi. Saflarını bozarak topluluklarını dağıttı. O sırada atı kapaklanan **Nusreteddin**'i tutukladılar. **Felekeddin Halil** kaçış yolunu tuttu. **Kureyşoğlu**, **Samsameddin**'i tutup yaralı olarak Sultan'ın huzuruna getirdi. Sultan'ın dayıları hiç vakit geçirmeden onu **Nusreteddin**'le birlikte öldürdüler. Sultan **Rükneddin** ise, Sis'e gitmek için **Develi**'ye doğru hareket etti. Gece vardığı bir menzilde Türkmenler onu nezarete alıp durumu Sultan'a bildirdiler. **Fahreddin Arslandoğmuş**, oraya gitti. Yemin ve şartlar ederek gönlünü ettiği Sultan'ı **Kayseri**'ye getirdi. Kardeşinin gelişini haber alınca Sultan **İzzeddin** hemen onu karşılamaya çıktı. İki kardeş karşı karşıya gelince kucaklaştılar. Sultan **İzzeddin** kardeşini teselli etmek için elinden geleni yaparak, "Bu olay, **Sinan Kaymaz**'ın oğlu **Nusreteddin**, **Felekeddin** ve **Samsameddin**'in yanlış

düşüncesinden kaynaklandı. Onlar, nankörlüklerinin cezasını gördüler. Aziz kardeşimin içi rahat olsun" dedi. Bu şekilde birbirlerine iltifat ederek birlikte Keyhüsreviye (Keykubadiye) köşküne gittiler. Oraya inince sofraya getirdiler. Sultan **İzzeddin**, Sultan **Rükneddin**'e kıymetli bir hil'at, donanımlı bir at ve çok miktarda hediye verdi. İkamet yeri olarak **Amasya** ile **Borgulu** (Uluborlu) arasında seçim yapmasını istedi. Sultan **Rükneddin**, **Amasya**'yı tercih etti. Onun üzerine bir izzet ve ikramda bulunarak büyük bir kalabalık ve ihtişamla Sultan **Rükneddin (616) Amasya** kalesine götürdüler.

Sultan **Rükneddin** bir süre **Amasya** kalesinde oturunca havasının kötülüğü yüzünden cömertlik ve iyilik dünyası olan şerefli mizacında değişme meydana geldi. O konuda Sultan'a bir mektup yazdı. Oturduğu yerin kötülüğünden şikayet etti. Sultan'ın iznini alarak **Amasya**'dan **Uluborlu**'ya gitti. Orada mutluluk ortamı buldu. Zamanını dinlenmekle geçirdi. İnşallah onun durumunu ve bağımsız olarak padişahlık tahtına oturuşunu bundan sonra anlatacağız.

123- BAYCU NOYAN'IN İKİNCİ DEFA RUM MEMLEKETLERİNE YÜRÜMESİ, O GÜNLERDE MEYDANA GELEN OLAYLAR VE (DEVLETTE GÖRÜLEN) GEVŞEKLİKLER

Şehid Sahib Kadı **İzzeddin Muhammed Razi** -Allah rahmet eylesin- vezirlik rütbesiyle saltanat divanının hüküm verme koltuğuna oturup memleket idaresinin anahtarlarını istek ve bağımsızlık kabzasına alınca **Baycu Noyan** ile diğer noyanların haberlerinin ve elçileri'nin (*resulan ve elçiyan*) peş peşe Rum memleketlerine geldiğine şahit oldu. Ondan önce her yıl Moğol ordusunun emirlerinin ve komutanlarının gönlünü alıp onları razı etmek için sayısız hazineler harcıyor, hiçbir şekilde onların arzusu dışında hareket edemiyorlardı. Fakat son zamanlarda gelirler (*vücu*) azalıp masraflar artınca devletin dört direği olan Sahib Kadı **İzzeddin**, Atabeg **Celaeddin Karatay**, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve emir-i ahar Fahreddin Aslandoğmuş bu olayın telafisi ve bu durumun ortadan kaldırılması için düşünmeye ve bu zor meseleye çare aramaya başladılar. Doğru yol olarak, **Baycu Noyan**'ın baskısını ve zulmünü cihan fatihinin (Kaan) hükmüyle ortadan kaldırmak, elçilerin gelip gidişini durdurmak konularını Kaan'a iyi bir şekilde anlatmakta, sözleri büyük itibar gören büyük emirleri durumu düzeltmek ve sorunları halletmek için (Kaan'a) göndermekte **(617)** buldular.

Bu fikri doğru bulunca böyle büyük ve önemli bir sorunun üstesinden gelebilecek bir elçinin seçimi konusunda görüş alış verişinde (*müşaveret*) bulunmaya başladılar. Onların seçim ve tercih kurası, ülkede vaktin hakimi olan, kadrinin üstünlüğü, güvenilirliği, dindarlığı, yiğitliği, zor durumlarda sorunları çözme ve işleri yoluna koyma becerisi ile tanınan; o sırada adalet divanı (*divan-ı adl*) yönetimi ve "*emir-i divan*" lık mevkii uhdesinde bulunan *Sahib-i a'zam* Fahrü'd-devle Ebu'l hayrat **Ali**'yi seçtiler. Öyle bir hazrete (Kaan'a) uygun ve layık olan böyle bir ülkeden ve Selçuklu hanedanından -*sonsuz kadar ebedi ve baki kalsın*- seçkin hediyelerden başka nafaka olarak da 100 bin sultani dirhem verip onu yola çıkardılar.

O oraya varıp maruzatını arz edip, Sultan'ın kulluk ve bağlılık dileklerini iletince Kaan (Batu Han), ona acıyıp iltifat etti ve *suyurgamişi* (hediye) buyurdu. **Baycu Noyan** ile diğer emirlerin elçilerinin Rum diyarına gitmelerini yasaklayan ve onları o işten alıkoyan *yarlıg ve payza* çıkardı. **Taktasun (?) Yargucu** ile bütün şehzadelerin gözünde üstün bir yere sahip olan itibarlı köleleri (*nöker*) *Sahib-i a'zam* **Fahreddin Ebu'l Hayrat Ali**'nin yanında Rum memleketlerine gönderdi.

Onlar, dönüşte o hükmü **Baycu Noyan**'a duyurdular. O günden sonra **Baycu**'nun ve diğer noyanların elçileri, Rum'un korunan memleketlerine (*memalik-i mahruse-i Rum*) gidip gelmeye cesaret edemediler. Baskı ve zulüm elini kısa tuttular. O zaman **Baycu**, *Melikü'l-ümera* **Fahreddin Ali**'ye dönerek, "Bundan sonra Rum memleketlerine gitmek için bir yol bulmak gerekir. Çünkü benim yokluğumda başınıza felaket gelir" dedi. (618)

Sultan ile devlet erkani, *yarguculara* izzet ikramda bulunmakta ve hediyeler sunmakta ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Ontan sonra **Baycu**'dan gelen elçilerin sayısı azaldı. Ara sıra gelenler de fazla ilgi ve itibar görmediler.

O sırada Sultan, günlerini neşe ve mutluluk içinde geçirmeye, gençliğin gereklerini yerine getirmeye ve nefsanî heveslerine uymaya başladı. *Sahib Kadı İzzedin*, hüküm ve emir verme makamındaki yerini güçlendirince ülke emniyet ve huzur içine girdi. Darü'l-hilafe (Bağdat)den, Suriyeden (şam), Musul'dan, Mardin'den, Rum ve Frank beldelerinin uçlarından elçiler, hediye ve yüklerle saltanat makamına gelip gitmeye başladılar. Fakat yerleşim alanları **Maraş** düzlüğü (sahra) ve ormanları

olan Ağaçeriler⁽²⁴⁸⁾ çok miktarda mala ve servete sahip olmaları dolayısıyla Rum, Suriye (Şam) ve Ermen ülkelerinin muhtelif yerlerinde yol kesmeye, kafil mensuplarını öldürmeye, kervanları soymaya başlayınca kalplerine büyük bir endişe düştü. Bu durum karşısında *Sahib Kadı İzzeddin*, *Beğlerbeği Şemseddin Yavtaş* ve yakın zamanda yüksek makamlara getirilmiş olan devlet seçkinlerinin bazıları Ağaçerileri ortadan kaldırmak için **Kayseri**'ye hareket ettiler.

Bunlar olurken **Celaeddin Karatay** Hakkın rahmetine kavuşmuş, Emir-i ahur **Fahreddin Arslandoğmuş**, hazreti Sultan'ın hizmetinde **Kal'anda**(?) ve **Antalya** nahiyelerinde kalmış, *Emir-i dad Sahib-i a'zam Fahreddin* de büyük hediye ve mallarla (Kaan'ın) muazzam alayını (*meukib*) karşılamakla görevlendirilip yola çıkarılmıştı. O sırada **Baycu Noyan**'ın çok sayıda asker, adam ve hayvanla (*havaşi ve mevaşi*), hatunlar ve çocuklarla Rum diyarına geldiği ve onun öncü birliklerinin (*pişrev*) **Erzincan**'a girdiği haberini aldılar. Bu haberi duyan Ağaçeriler fitnessini dağıtmak için **Elbistan** tarafına girmiş olan askerlerin bazıları acele olarak **Kayseri**'ye döndüler. Haberi duyan herkes, orduyu ve çetiri beklemeden başkent (*darü'l mülk*) **Konya**'ya Sultanın yanına gitti. Sultan da **Kalanda**'dan kalkıp [619] **Konya**'ya geldi. **Baycu Noyan**'ın gelişinden sıkıntıya ve endişeye kapıldı. Devlet büyüklerini topladı. Tehlikenin giderilmesi konusunda onlarla görüş alış verişinde bulundu. Sonunda hepsi de görüş birliği içinde Pervane **Nizameddin Hurşid**'i durumu düzeltmesi, korkuyu gidermesi, hastalığa ilaç bulması ve niyetini öğrenmesi için **Baycu Noyan**'ın yanına göndermeyi kararlaştırdılar.

Nizameddin gittikten sonra Sultan, asker toplamak için ülkenin her yanına fermanlar gönderdi. Kısa bir zaman içinde *Uc* ve kenar nahiyelerinden, **Bozkırı** dağlarından, **Bulgar**, **Gülnar** ve diğer havalilerden gelen sayısız asker, **Konya**'nın kırlarında, ovalarında ve boş alanlarında

(248) Reşideddin, "Oğuzların (Selçukluların) bu memleketlere göçlerinde orman hududlarında yurt tutanları Ağaçeri yani ağaçadamı adını aldı. Bu isim eski zamanlarda mevcut değildi" der (Cami'üt-tevarih, Tahran 1338, I, s.35) Fakat Eskiçağda ve Hunlar devrinde Yunan kaynaklarının Agathir ve Agatzir adıyla kaydettikleri kavmin de Ağaçeriler olduğu kanaati (Quatremere, Histoire des Mongols, s.53) bunların Selçuklu göçünden çok önce Eskiçağlarda da varlığını gösterir. Nitekim G. Nemeth de İdil (Volga) boyunda oturan ve Hunlar tarafından itaata alındığı Priskos tarafından zikredilen Akatzir kavmi de orman kavmi olarak tanınmış ve Atilla'nın oğlu bunlar üzerinde hüküm sürmüştü (Atilla ve Hunlar, İstanbul 1962, s.81, 103). Bugünkü tahtacıların atası olan Ağaçeri Türkmenlerine Anadolu'da XIV. asırda da rastlanmakta Arap ve yerli kaynaklar bunlardan bahsetmektedir. Fakat onlar herhalde Moğolların tenkilinden sonra eski güç ve sayılarını kaybetmişlerdir. (Karatay ve Vakfiyeleri, s.46; Faruk Sümer, Ağaçeriler. Belleten, sayı CIII(1962), s.521-528 (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.478, n.31).

toplandılar. Sultan, kendine ait o kalabalığı görünce devlet erkanına ve büyüklerine, "Yüce Allah'ın izniyle bu kadar adama ve mala sahip olduğumuza göre yapacağımız şey ya mal vererek fitneyi önlemek ya da savaşmak için harekete geçmektir" deyince, hiçbir zaman savaş yüzü görmemiş ve kavganın adını duymamış olan Sultan'a yakın olan cahiller ve reziller, gaflet ve dalâlet içinde fitne tozu kaldırmaya ve karışıklık ateşi yakmaya çalıştılar. Şahsi işlerini yoluna koymak ve mevki kazanmak için Sultan'ı savaşa itip zorlamaya başladılar.

Bunlar konuşulup danışılırken **Nizameddin Hurşid**'in alayının döndüğü haberi geldi. Emirler onu karşılamaya çıktılar. Sultan'ın ve yakınlarının (*havas*) söylediklerini ona anlattıkları zaman **Nizameddin**, "**Baycu Noyan**'ın kalbindeki Sultan'a olan sevgi ve muhabbet eksilmemiştir. Hatta Sultan'a bağlılık ve onun haklarını göz önünde bulundurma konusunda eski davranışlarını aynen sürdürmeye özen göstermektedir. Eğer yeni yetme emirler savaşmak veya kaçmak istiyorlarsa, bu kendi bilecekleri şey, **Şiir**:

(620) "*Baycu Noyan'ın savaşçı süvarileri savaş için kılıçlarını bilemektedirler.*

Korkularından nehir suyunun donduğu savaş arayan genç bahadırlar,

Yağma içine giriştikleri zaman felek heybetlerinden sıkıntıya düşer.

Onlar, Cihan padişahının (Kaan) ikbaliyle zafer bayrağını aya yükseltirler.

Yiğitler karşısında gerileyecek kimseler değildirler, öyleyse niye böyle konuşuyorlar?"

dedi. Saltanat makamına gelince gördüklerini sözlü olarak anlattı. Sultan'ın niyetini, saflar kurmaktan, doğru yol olan **Baycu Noyan**'ın rızasını kazanma yoluna çevirdi. Sultan'ın yeni yetme ve tecrübesiz yakınlarını (*havas*) bazen iyi sözle, bazen azarlayarak kurtuluş yoluna soktu. Onların gençlik duygusunun ateşini nasihat suyuyla söndürdü. Tekrar çok miktarda mal ve hediyeyle Sultan'ı, **Noyan**'ı karşılamaya; onun yiğit orduları için ülkesinde yaylak ve kışlak göstermeye ikna etti. **Melikül-hüccab Emir Mübarizeddin Süleyman**'ın yanında yardımcı (*nöker*) olarak görevlendirilmesini istedi. (İsteği kabul edilince) her ikisi yola çıktı.

Onlar gittikten sonra Sultan'ın yakın köleleri (*gulaman-i has*) tekrar nifak yolunu tuttular. Sultan'ı gizli veya açık olarak savaşa tahrik edince Sultan, onların cüretine uydu. Ordunun düzene sokularak savaşa hazır hale gelmesi için ferman verdi. *Beğlerbeği Melikü'l-ümera Şemseddin Yavtaş* ve *Emir-i ahur Fahreddin Arslandoğmuş* gibi büyük emirleri yanına çağırarak, onlara iltifatlarda bulunup gönüllerini aldı. Sahip olduğu donanmış askerlerin, itaat edeceği yönetici ve emir alacak komutan Emir Sahib Kadı **İzzeddin** olması gerekmesine rağmen o , askerleri o kisinin emir ve komutasında yola çıkardı. Kendisi de birkaç yakınıyla (*havas*) **Konya**'da kaldı.

Yolda Sultan'ın yakınları (*havas*) olan o fitneler, (621) büyük emirlerin kötü ve çirkin davranışlarda bulunduğu hakkında Sultan'a mektuplar gönderdiler. Sultan, her ne kadar dışından o duruma herhangi bir tepki göstermediyse de içinden kin duymaya başladı. Mübarek kalbinde infial uyandı. Büyük bir öfkeyle, "Askerler savaştan dönünce bu Deccal (249) gibi davranan ihtiyarlara layık oldukları ceza verilecektir" sözlerini ağzından kaçırdı. Bu sözü duyan büyüklerin sarsılmaz azimlerinde gevşeklik meydana geldi.

Onlar Sultan **Alaaddin Kervansaray**ına vardıkları zaman onların gelişini haber alan Moğol ordusu da **Aksaray**'a varmıştı. O zaman saltanat devletinin erkani, cahiller ve serseriler safında yer alan, cesaretiyle Sultan'ın yakınları (*havas*) arasına giren **Türkmen Şahne**'yi Türklerden meydana gelen bir alayla (*kevkebe*) haber almak için önden gönderdiler. Onlar, **Hoca Noyan**'ın tümeninden (*hezare*) olan Moğol askerlerinden bir birlikle savaşa giriştiler. Moğollar **Türkmen Şahne**'yi yanında bulunan bütün Türklerle birlikte öldürdüler. Ertesi gün her iki ordu kaza ve kader gibi karşı karşıya geldi. **Şiir**:

"Borunun ve davulun (*nay u kös*) ötmeye başlamasıyla güneşin yüzü tozdan simsiyah oldu.

Hindi zilin sesinden ve çınlamasından yer tekerlek gibi yerinden oynamaya başladı.

Akıl ve düşünce gürültüden iş yapmaz hale geldi. Kalp, can korkusundan çarpmaya başladı.

(249) Bak. not. 106

O mahşer gününde, o vurup kırma zamanında kılıç ve oktan başka hakem kalmadı.

Zümrüt renkli yer, lâl gibi kırmızı oldu. Hançer hançeri delip geçti.

Her iki taraftan çok sayıda insan yere serildi. Böyle bir savaşı hiç kimse hatırlamadı.

Savaşa gönülsüz giren ve durumdan hoşnut olmayan ordunun büyüklüğü,

Gevşeklik gösterince iş zorlaştı, şaşkınlık ve umutsuzluk onlara hakim oldu.

(622) O savaşın yapıldığı kan içindeki ovanın her yerine binlerce ölü yığıldı.

Her ne kadar ayağı ağrıyorsa da seçkin vezir **İzzeddin**,

Gaza için savaşa çıktı, yüzükteki altın gibi sebat gösterdi.

Omuzundaki keskin nacağı ile şeytanın üzerine atılan melek gibi atıldı.

Yanıdakiler onu tek başına yalnız bıraktıkları zaman şehid olup kutlu cennetin yolunu tuttu.

Ebedi mutluluktan pay almak için şehitliği tercih etti. Toprağında ley-laklar bitti.

Rum emirleri bozguna uğradılar. Zaten bunların adeti böyleydi.

Herbiri kendi evinin yolunu tuttu. Ne Tanrı'dan korktular ne de padişahın cezasından.

Bu iş, onların korkusuz kalplerini korkuya saldı. Halbuki yiğitlik gele-neği böyle mi?

Ne yazık! Böyle bir saltanat ve ülke, karanlık düşünceden dolayı felakete düştü.

Alçakların ve şefillerin hirsından ve garazından böyle bir saltanat ayaklar altına düştü.

Ümidim odur ki, cihanın büyüğü, zamanın yöneticilerinin önde geleni,

Yeryüzü padişahlarının seçkini, adalet ve din sahibi meliklerin meliki

Cihanın hakimi, cömertliği karşısında denizin ve maden ocağının utandığı büyük vezir sayesinde

Gönlü ferahlatan cennete benzeyen, suyu gülsuyunu ve toprağı am-beri andıran bu ülke,

Bir defa daha cennet bahçesine dönsün, güzelliğini irem kaskansın!

Bayrak, onun menşurunun onayıyla var olsun! Her işte akıl gibi mu-zaffer olsun!

Her zaman dünyayı aydınlatan güneşin ışığını alsın! ülke o hazrete köle olsun İvesselam."

**124- MERHUM SULTAN İZZEDDİN KEYKAVUS'UN
ALLAH RAHMET EYLESİN İLK DEFA SALTANATTAN
AYRILMASI, ŞEHİD SULTAN RÜKNEDDİN KILIÇ
ARSLAN'IN -ALLAH RAHMET EYLESİN- BORGULU
(ULUBORLU) KALESİ HAPİSHANESİNDEN ÇIKMASI
VE KONYA MAHRUSESİNDE SALTANAT TAHTINA
OTURMASI**

[623] Askerinin Sultan Alaaddin -Allah kabrini nurlandırın- **Kervansarayı** düzlüğünde 23 Ramazan 654 (14 Ekim 1256) tarihinde Moğol darbesinden perişan olduğunu, saltanat güneşi ışığının o kaçaklardan dolayı karardığını haber verdikleri zaman Sultan **İzzeddin**, bütün geceyi perişan ve endişeli bir halde geçirdi. Ertesi gün seher vakti haremının mensupları, **Şarabsalar Hüsameddin Akbaş**, **Kondistabl** ve onun kardeşi **Emir-i meydan** gibi bazı yakınlarıyla (havas), Ahmedek kapısından **Antalya**'nın yolunu tuttu. **Konya**'yı sahipsiz bıraktı. Neyi varsa orada kaldı.

O sırada **Üstadü'ddar Nizameddin Ali b. İlalmış**, Moğol savaşından kurtularak canını **Konya**'ya attı. Şehri korumak, ayak takımının ve bozguncuların (*runud u evbaş*) çıkardıkları karışıklığı yatıştırmak, Moğol ordusuna verilecek hediye (tuzgu) hazırlamak için dirayetli ve yetenekli bir kimsenin yapacağı her şeyi yaptı. O sırada **Emir-i ahur Fahreddin Arslandoğmuş** ile Sultan'ın yakınları topluluğu, o kanlı savaştan kurtulmuş **Borgulu** (Uluborlu)ya düşmüşlerdi. Kalenin sağlamlığı dolayısıyla Sultan **İzzeddin** divanın ve dergâhın itibarlı kişileri, Sultan'ın dayıları ve yakınlarının bazıları oraya geldiler. Her zaman alçaklarla yakınlık kurup onları yüceltmesi; büyükleri ihmal edip küçük düşürmesi; fermanları onaylamak (*tevki*), toplantılara katılmak gibi görevlerini ihmal etmesi; halka iyilikle yaklaşma adetini bırakması dolayısıyla Sultan **İzzed-**

din'in devletine karşı sıradan ve seçkin kimselerin kalbinde büyük bir hoşnutsuzluk meydana gelmiş olmasından dolayı, hep birlikte gurbet şerbetinin acısı hayatının damağına yerleşmiş; defalarca yenilip hapsin ve zincirin acısını çekmiş; ayrılığın ve gurbetin ne demek olduğunu öğrenmiş; hayatını seferlerde ve tehlikeli olaylarda geçirmiş ve haddinden fazla (624) hapiste tutulmuş olan Sultan **Rükneddin**'in hapisten çıkarak başkent (darü'l-mülk) **Konya**'ya getirdiler. Emir **Fahreddin Arslandoğmuş** -Allah rahmet eylesin - büyük bir merasimle onu atalarının tahtına oturttu. O sırada her sınıftan insanın meydana getirdiği mahşeri kalabalık önünde **Şemseddin Kaducuk**, bir ferman metnini Sultan'a uzattı. Sultan okuyunca ona herkesin huzurunda "el-minnetullah" damgasını (tevki-i minnetullah) vurdu. Bizzat kendisi de davaya bakarak birkaç mazlumun hakkını verdi.

Birkaç gün sonra **Şemseddin** vezirlik için el öptü. Bir ay boyunca vezirlik hükümleri verdikten sonra bir hastalığa yakalandı. O hastalığın etkisiyle Haakkın rahmetine kavuştu. Ondan sonra **Pervane Emir Nizameddin**'i vezirliği üstlenmeye çağırdılar. O, o görevi istemedi. **Naibliği** kabul etti. **Pervaneliği** Emir **Muineddin Süleyman**'a verdiler. Her ikisi aynı gün el öptüler ve **Baycu Noyan**la görüşme hazırlıklarına başladılar. Kısa bir sürede o hazırlığı tamamlayarak yola düştüler.

Sultan **İzzeddin**, **Antalya**'ya varınca yoksullukla karşı karşıya geldi. Bir gün efkâr dağıtmak için **Antalya** sarayı etrafında dolaşırken duvarda gözüne kare şeklinde bir yarık çarptı. Kendi kendine, "Bana öyle geliyor ki, eğer bu yarık açılırsa, orada atalarımın evlatlarının zor durumunda kaldıkları zaman kullanmaları için koyduğu bol miktarda mal var" dedi. Sultan'ın emriyle uzun müddet uğraşıp o kapıyı açtılar. Orada kurşunla kapatılmış sandıklar gördüler. Onları açınca 100 bin gümüş *Alayi dirhem* ve 10 bin kırmızı dinar buldular. Bunlardan başka tomar halinde kağıtların; öd, abanoz, sandal ve şimşir dallarının haddi hesabı yoktu. Sultan, o hazineyi maiyetine (*havaşı u haşem*) ve bütün hizmetçilerine (*hadem*) dağıttı. (625) Sıkıntılı kullarının dualarını Sultan **Alaaddin**'in ruhuna gönderdi. Oradan **Ladik**'e (Denizli) hareket etti.

Sultan **Rükneddin**, **Baycu Noyan**'ın yanına varınca ondan izzet ve ikram gördü. Bir süre orada kaldıktan sonra **Baycu Noyan**, torunu **Yisutay**'ı Sultan **İzzeddin**'i çağırması için **Antalya**'ya gönderdi. O oraya varınca Sultan'ı orada bulamadı. **Ladik**'e gittiğini duyunca oraya hareket etti. Oraya varınca elçiler göndererek, "Sultan'ı babası (yani Baycu) çağırıyor. Gelmekte acele etmesi menfaatine olur" haberini gönderdi.

Onun üzerine Sultan, **Yisutay**'a çok miktarda hediye (*tıxgu*) ve armağan (*peşkeş*) göndererek ona, "Kardeşim (yani Yisutay) beni pederimin yanına her çağırışında emirler, devletimi ve ülkemi ele geçiriyorlar. Eğer birkaç yıldır oğul olan ben, pederimin haklarına yeteri kadar gözetmemiş ve görevlerimi yapmamışsam, bu karanlık düşünceli şaşkın kimselerin yüzündendir. **Noyan**'ın huzuruna varıp özrümü ona arz edince hiç şüphesiz kabul görür. Ben de zaten pederimle görüşme hazırlığı ve telaşı içindeyim. Fakat şu anda yakınlarının ve hizmetçilerimin (*havas u hadem*) bazıları, Moğol ordusunun kalabalığından çekinerek oraya gitmek istemiyorlar. Eğer sen kardeşim, birkaç menzil uzaklaşırsan, ben de hazırlayıp düzene koyduğum mal, eşya, erzak, teçhizat ve araç gereçle hemen peşinizden yola düşerim" deyince **Yisutay**, onun isteğine uyup geri döndü.

Sultan, **Yisutay**'ın **Ladik**'ten iki menzil uzaklaştığını öğrenince hiç vakit geçirmeden askerleri, çocukları, hayvanları ve mallarıyla birlikte **Laskaris**'in ülkesine gitti. Onun gidişini öğrenen **Yisutay** ise yaptığından pişmanlık duyup korkmaya başladı. Şaşkın ve ne yapacağını bilmez bir hale geldi. O konuda **Baycu**'dan ağır sözler ve hakaretler duydu.

Baycu Noyan, Sultan **İzzeddin**'in kendisine muhalefet ettiğini ve emirlerine uymadığını öğrenince daha önce yaptıklarının aksine Sultan **Rukneddin**'i büyötmeye ve ona daha fazla saygılı davranmaya başladı.

O sırada bir gün Sultan, **Baycu Noyan**'a büyük bir ziyafet düzenledi. (626) Ziyafette her türlü yiyeceğı hazır etti. Naib Emir **Nizameddin Hursid**, bir armudu soyarak, bıçağın ucuyla **Aksaray**'ın **Alaiye Kervan-saray**ında ordunun yenilmesine sebep olan **Hoca Noyan**'a uzattı. **Hoca Noyan**, onu yeyince sırtına bir ağı yapıştı ve hemen hayatını kaybetti. Onun üzerine **Nizameddin**'i, **Hoca Noyan**'ı armutla zehirlemekle suçlayarak çarمیha (*duşah*) gerdiler. O, o işkenceyle Hakkın rahmetine kavuştu. Ölmeden önce bela ve işkence içinde sabır gösterirken, duygulu tabiatından ve ince düşüncesinden doğan durumunun tasviri hakkındaki şu beyit, zamanın sayfalarına berrak su gibi aktı. **Şiir**:

"Ters dönmüş talihim beni gama boğunca gözlerimden kanlı gözyaşları akmaya başladı.

Merih⁽²⁵⁰⁾ *Zühal*⁽²⁵¹⁾ birleşince yakamı tuttular ve beni çarمیha gerdiler."

Sultan **Rukneddin**'in **İlgın** (Ab-1 germ) havalisinde bulunan **Kızılvi-ran**'da ikamet süresi uzayıp, kış devletinin şarap sarhoşları gibi düşüp

(250) Bak. not. 63

(251) Bak. not. 227

kalktığı, ilkbahar güzelinin yüzünden beyaz örtünün aralandığı, bulutun Behmen ayının⁽²⁵²⁾ ayrılığından dolayı gözlerinden yaşlar dökmeye başlama zamanının yaklaştığı zaman **Baycu Noyan**, dönme hazırlığı yaparken Sultan'ı açıktan veya gizli olarak başkent **Konya**'nın surlarını yıkmaya zorladı. Fakat Sultan uzun bir yalvarmadan sonra eski sultanların kabirlerini (*dahme*) ve türbelerini (*kümbedhane*) çevreleyen kale surlarının yıkımını önledi. Şehrin dışındaki kale duvarını yıktıkları zaman **Baycu**, Sultan'ın başkent **Konya**'ya dönmesine izin verdi. Kendisi **de Mugan** tarafına hareket etti.

Diğer yandan **Baycu Noyan**'ın döndüğünü ve ülkeden düşmanların boşaldığını haber alan Sultan **İzzeddin, Laskaris**'in ülkesinden (Bizans) kalkıp atalarından miras kalmış olan memleketine döndü.

Sultan **Rükneddin** ise, İlhan'ın huzuruna çıkıp onunla görüşmek için başkent **Konya**'dan ayrıldı. **Kayseri**'ye varınca (627) *Beğlerbeği Melikü'l-ümera Şemseddin Yavtaş*'ın itibarlı naiblerinden olan ve Fakir adıyla tanınan **Taceddin Erzincani** ile *Tercüman Zahireddin Resul*'ü, ülkenin yarısına razı etmek için onun arkasından gönderdiler. Onların peşinden de **Ali Bahadır**'ı yolladılar. Her ikisi Sultan **Rükneddin**'e **Kayseri** mahrusesinde yetişti ve elçilik görevini yerine getirdi. Sultan, İlhan'ın bargâhından bazı şeyler almaya niyet ettiği için oraya gitme kararından dönmedi. Hiçbir özür beyan etmeden yoluna devam etti.

Diğer yandan **Kayseri**'ye vardığında bir gün önce Sultan **Rükneddin**'in oradan ayrıldığını duyan **Ali Bahadır**, Sultan'a ait koyun sürüsünü ve adamlarının (*hadem u haşem*) bazılarını yanına alarak tekrar **Konya**'nın yolunu tuttu.

125- MERHUM SULTAN İZZEDDİN'İN -ALLAH KABRİNİ NURLANDIRSIN- LASKARİS TARAFINDAN DÖNÜŞÜ, ŞEHİD SULTAN RÜKNEDDİN'İN -ALLAH YÜZÜNÜ AĞARTSIN - İLHAN'IN -BÜYÜKLÜĞÜ ARTSIN- YANINA GİTMESİ

Sultan **İzzeddin**, ülke arsasını düşmanların saldırısından ve muhaliflerin gelip gitmesinden kurtulmuş görünce atının dizginini başkent **Konya**'ya çevirdi. Oraya varınca şehir halkı, Kadir Gecesinde sevap arayanlar, hilali bekleyen Ramazan oruçluları, berrak su peşindeki susuzlar gibi onun mübarek alayını karşılamak için birbirleriyle yarışa girdi-

(252) Güneş yılının onbirinci, kışın ikinci ayıdır.

ler. Onu, insanın aklının alamayacağı görkemli bir törenle saltanat talihine oturtular. Sultan, hiç vakit kaybetmeden ülkenin iyi ve kötü giden işlerinin dizginlerini ele aldı. Her ne kadar onun yumuşak tabiatı insanları incitmekten uzak ve sevgi ve şefkat duygularıyla dolu ise de *Came-dar Uğurlu*'nun kırkırtmasıyla Sultan **Rükneddin**'in davetine uymuş ve onun fermanının hükümlerine bağlanmış olan **Niğde**'nin ileri gelenlerini ve itibarlı kişilerini ve (628) Sultan **Rükneddin** tarafından o bölgenin subaşılığında (*ser-leşkeri*) tayin edilmiş olan **Selçukşahoğlu**'nu zincire vurdular. Onları ağır işkencelere tabi tuttuktan sonra develerin sırtında hepsini şehrin dışına çıkartıp öldürdüler. Sultan **Rükneddin**'ine taraf olduğunu ilan etmiş olanları, büyük bir cezaya ve elim bir azaba çarp-tırdılar.

Sultan **Rükneddin**, **Hemedan**'da İlhan'ın (Hülagu) huzuruna çıkma şerefi kazanınca onun hakkında şahane iltifatlarla bulunup şahlara mahsus *suyurgamışı* verdiler. Onun emirlerine uyulması gerektiğini, memleket ve saltanat işlerinin yürütülmesinde tam yetkili kılındığını, hükmünün bütün beldelerde halka ve askerlere geçerli olduğunu bildiren bir padişah *yarlığı* (ferman) hazırlayıp geri dönmesine izin verdiler.

Sultan, ordan dönerken **Erzincan**'a vardığında şiddetli bir kışla karşılaştı. Orda Sultan **İzzeddin**'in ayaklandığını ve saltanat konusunda kendisiyle savaşmaya hazırlandığını öğrenince çaresiz **Erzincan**'da kaldı. Maiyetindekiler, yoksullar ve düşkünler gibi kıtlık ve açlıkla zorlu bir mücadeleye giriştiler. Mevsim bahar olunca amirin, memurun işlerinin düğümlenip çözülmesi yetkisini yetenekli ellerine alan, devletin direği ve saltanatın kutbu haline gelen, ailesi, çocukları ve malları **Tokat**'ta bulunan, **Tokat** halkının güvenini sağlayan, görevlendirdiği naiblerin Tokat'ı yönettiği **Emir Muineddin Pervane**, her yerden bine yakın süvari topladı. Moğol ordusundan tümen komutanı (*emir-i hazare*) **Bayan**'la birlikte yakınlarını ve çocuklarını kurtarmak için **Tokat**'a yürüdü. **Yıldız Dağı**'nda **Şah Melik** ile karşılaştı. Aralarında geçen şiddetli bir savaştan sonra **Pervane**'nin ordusu hezimete uğradı. O savaşta Sultan **Rükneddin**'in başına büyük bir felaket gelmek üzereyken yakınlarından (havas) *Emir-i ahur* **Necmeddin Ferruh**, yetişip onu ata bindirerek **Erzincan**'a doğru kaçmakta olan askerlere yetiştirdi.

Erzincan'a varınca Pervane, büyük bir öfke ve gazaba kapılarak sabah-tan akşama kadar yerinde (629) duramaz oldu. Sonunda Moğol kargâhına (ordu) hareket etti, İlhan'dan (Hülagu) savaşçılar istedi. İlhan, asilerin başını ezmek, itaatsizleri ortadan kaldırmak için **Alıncak No-yan** ile **Kadagan**'ı 10 bin süvariyle yola çıkardı.

Moğol ordusu **Ezrinçan**'a varınca orda birkaç gün kaldı. Daha sonra onlar, kaybedilen yerleri almak için yola çıktılar. **Niksar**'a vardılar ve aynı gün orayı ele geçirdiler. Şehrin ileri gelenleri (*ayan*) geceleyin dışarı çıkarak Sultan'ı mumlar ve meşalelerle şehre götürüp tahta oturttular. Üzerine saçılar (*nisar*) saçtılar. Sultan, **Niksar** emirliğini ve serleşkerliğini **Pervane**'ye verdi. O konuda menşur çıkardı. İki gün sonra ordan kalıp **Tokat**'a vardılar. Onlar Tokat'a varmadan önce **Emir Muineddin Pervane**'nin naibleri ve oğulları, kendilerine bir zarar gelmeden sağ salım **Erzincan**'a gitmeleri şartıyla şehri **Beğlerbeği Şemseddin Yavtaş**'a teslim etmişler ve Sultan **İzzeddin**'in naibleri oraya yerleşmişti. Onlar, kaleyi Sultan **Rükneddin**'e teslim etmeyi reddedince Sultan'ın emri üzerine mancınıklar yerleştirip onları gece gündüz çalıştırdılar. Fakat faydası olmadığını görünce işi gevşettiler. Sultan **İzzeddin**'e karşı tedbir almak ve mühimmat toplamak için vakit geçirdiler. Bir süre **Kab**⁽²⁵³⁾, **Zile**, **Tazimun**⁽²⁵⁴⁾ ve **Kaz Ova** havalisinde dolaştılar. O sırada Tuğracı **Sahib Şemseddin**, İlhan'ın yanından geldi. Kavga ve düşmanlık onun dırayetinin ve tedbirinin uğuruyla son buldu. Devamı inşallah bundan sonra anlatılacaktır.

126- MELİK ALAADDİN KEYKUBAD'IN TÜRKİSTAN YOLUNDA ÖLÜMÜ VE TUĞRACI SAHİB ŞEMSEDDİN MAHMUD'UN BÜYÜK ORDU'DAN (MOĞOL KARARGAHI) KORUNAN RUM ÜLKELERİNE DÖNMESİ

(630) Nesebi hakkında görüş birliğine varılmayan, anne tarafından **David** ve baba tarafından Selçuklu soyundan olan **Alaaddin Keykubad -Allah rahmet eşlesin** -büyük kardeşi Sultan **İzzeddin keykavus**'un emriyle korunan ülkelerden (*memalik-i mahrus*) ayrılarak (**Baycu**'nun) yanına gitti. Oradan da görüşme şerefini kazanmak ve kulluğunu bildirmek için (İlhan'ın) yanına hareket etti. Yollar aşp, menziller geçip, mesafeler katettikten sonra bir gece, gecenin yarısında emirler, yoldaşları ve nedimleriyle eğlence ve işrete başladı. Baş şaraptan ağırlaşınca yat-

(253) Tarihi kaynaklarda Kab veya Gab şeklinde geçen bu mevki, bugün Tokat'a bağlı bir köy olup Kat adını taşımaktadır. Tokat ile Turhal arasında, her iki şehre de aynı uzaklıktadır (Nejat Kaymaz, Pervane Muineddin Süleyman, Ankara 1970, s.73.n.83).

(254) Bizans devrinde Tokat ile Turhal arasındaki Kaz Ova bölgesine Dazimon adı veriliyordu. Burada aynı ismi taşıyan bir de müstahkem kale bulunmaktaydı. Bugün Turhal'ın kuzey-doğusunda Tokat'a bağlı bir Dazmana köyü vardır. İbn Bibi'nin bahsettiği yer burası olabilir (Pervane Muineddin Süleyman, s.73.n.84).

mak için acele etti. Meclisi sona erdirirdi. Yatacağı yere (şebistan) gitti. Orada bekçiler, kutlu Selçuklu hanedanının faziletlerini anlattılar. Onlar öven kasideler söylediler.

Sabah olup takdir süpürgeçileri, güneş ışınlarından ve nurlarından oluşan süpürgeleriyle feleğin mavi renkli çadır arsasını süpürmeye başladığı zaman saltanat devletinin emirleri adetleri olduğu üzere saltanat dergâhında hazır oldular. Orada Sultan'ın kapısını alışılmışın dışında kapalı buldular. Bir süre beklediler. Beklemeleri haddini aşınca **Lala Hoca Bedreddin Müslîh**'i Sahib'in ve diğer büyüklerin geldiğini haber vermek için yalnızlık odasına (*halvethane*) gönderdiler. Lala, içeri girip Sultan'ın öldüğünü görünce yüzünde büyük bir değişme meydana geldi. Araştırmalarına rağmen o ölümün nedeni o olayın faili belli olmadı.

Merhum Sultan'ın mahiyeti huzura çıktığı zaman **Mengü Kaan**, dikkatli bir araştırma ve sıkı bir soruşturmayla Sultan'ın öldürülme nedeninin bulunmasını katilin haline acınmamasını ve onun sağ bırakılmamasını buyurdu. Onlar her ne kadar araştırıp soruşturdularsa da asılsız sözlerden başka bi şey duymadılar. Bunlar olurken **Baycu**'nun habercileri ve elçileri gelerek, "Rum ülkesi padişahı Sultan **İzzeddin Keykavus** isyan etti. Onun ordusu, **Baycu Kurci** ile **Aksaray** şehri yakınındaki **Alaiye kervansarayında ribat-i alayı** karşılaştı ve bozguna uğradı" dediler. (**Kaan**) bu haberi duyunca hiç beklemeden Rum ülkesi saltanatını (**631**) üzerinde arslan başı bulunan altın yaldızlı *yarlığ* ve altın *payza*⁽²⁵⁵⁾ ile bütün Sultan **Rükneddin**'e verdi. Ona övgü ve iltifatlarda bulundu.

Tuğracı Sahib, (Hülagu'nun) yanına varıp, ona olanları ve başından geçenleri ayrıntılı olarak anlatınca Hülagu, kararını değiştirerek *yarlığ* ile *payza*ı *Tuğracı Sahib*'ten alıp devlet hazinesine (*hazane-i amîre*) koydu ve onu hiç vakit geçirmeden Sultan **İzzeddin**'i getirmesi için Rum memleketlerine gönderdi.

Tuğracı Sahib, **Tokat**'ın nahiyelerinden **Kab**'da Sultan ve **Alıncak**'la görüştü. Onlardan büyük bir izzet ve ikram gördü. Sultan, **Kırşehir** iktasına ek olarak **Eyuphisar** bölgesini ona verdi. *Tuğracı Sahib*, **Alıncak**

(255) Moğol hükümdarının yazılı fermanı demek olan (aslî Türkçe) *yarlığ* ve aynı hükümdarın bir nevi beratı olarak iktâ edilen, üzerinde arslan, kartal, ay ve güneş resimleri ile han'ın ismi ve bir dua ibaresi yazılı altın, gümüş, bronz, ağaç vs. den yapılmış küçük bir plaka olan *payza* için bk. Uzunçarşılı, Medhal, s.211-222 (Pervane Muineddin, s.74, n.86)

ve Sultan her üçü, Sultan **İzzeddin**'i çağırmak için elçiler gönderdiler. **Sultan İzzeddin**, **Konya**'dan **Aksaray** mahrusesine geldi. Geldiğini haber vermek için **Taceddin Pervane**'yi **Alincak** ile **Kadagan**'ın yanına gönderdi. **Sultan Rükneddin** de cevabını **Melikü'l-ümera Seyfeddin Torumtay**'la gönderdi. Bunlar olurken birkaç kez **Alincak**, Sultan **İzzeddin**'e saldır-
maya niyet ettiyse de **Tuğracı Sahib**, Cihan Fatihinin (Kaan) *yarlığının* hükümüne dayanarak ona engel oldu. Elçilerin peş peşe gidip gelmelerin-
den sonra iş şu noktalar üzerinde varılan anlaşmayla sonuçlandı: Ülke iki
kardeş arasında yarı yarıya eşit olarak paylaşılacak. **Sivas** suyunun
(Kızılırmak) batısında bulunan topraklar Sultan **İzzeddin**'in divan naible-
rine; doğusunda bulunanların ise Sultan **Rükneddin**'in kullarının mülki-
yetine ve yönetimine bırakılacak. Bu aciz kulunuz da o anlaşmayı (*ahid-
name*) kaleme aldı. Moğol kumandanları (*noyan*) ve hakimleri (*yargucu*)
bu anlaşmaya şahitlik ettiler. Böylece savaş ve kavga sebepleri ortadan
kalkıp, sıradan ve seçkin kimselerin istekleri yerine geldi.

127- HER İKİ SULTAN'IN İLHAN'IN -AZAMETİ ARTSIN- YANINA GİTMESİ

(632) Barış temelleri atıldıktan sonra sultanlar birbirinin peşinden
(Hülagu'nun) yanına gittiler.⁽²⁵⁶⁾ (Hülagu), Sultan **İzzeddin**'e şahlara la-
yık ilgi gösterip ona türlü ikram ve iltifatlarda bulundu, Mengü Kaan'ın
payzasını ve *yarlığını* ona verdi. Aradan birkaç gün geçince Sultan **Rük-
neddin** de **Tuğracı Sahib** ve **Muineddin Pervane** ile huzura geldi. Hüla-
gu onlara da ilgi ve iltifatlarda bulundu. Onlar oradayken padişahlık sa-
rayı imkânlar ölçüsünde düzenlenip süslendi, padişahın bütün yakınları
tören elbiselerini giydiler. O yıl büyük ordunun kullarının eline geç-
miş olan Darü'l-hilafe'den (Bağdat), şehitlik derecesine çıkarıp cennete
gönderdikleri Müminlerin Emiri **El-Mu'tasım Billah'tan** -Allah ondan
razı olsun,- işgal ettikleri Irak ve Hicaz ülkelerinden getirdikleri kumaş-
larla her yeri hatta atları bile süslediler.

Sultan **İzzeddin** ile Sultan **Rükneddin**, *ordu-yi muazzamda* (Moğol
karargâhı) kucaklaşıp barıştılar. O sarayda padişahın fermanıyla konu-
şup danışma imkânı buldular. Bütün insanların kardeşlerin barışması-
na sevinip mutlu oldular. Padişah, **Tuğracı Sahib**, **Alincak** ve **Perva-**

(256) Sultan İzzeddin, Irak'ta bulunan Hülagu'nun yanına Şaban 656/Ağustos 1258 tari-
hinde varmıştır (Pervane Muineddin, s.76).

ne'nin daha önce kararlaştırdıkları taksime uyarak ülkeyi onlara verdi. Bir süre sonra da her ikisine Tebriz'e gitmeleri, orada Suriye ve Mısır beldelerinin fethi için hazırlık yapmalarını buyurdu. Sultanlar Tebriz'e gelince Suriye diyarının alınması için araç gereç hazırlıklarına başladılar. Marrafların çok ve gelirin (vücu) az olması yüzünden devlet hazinelerinden (*hazane-i amire*) 400 *balış*⁽²⁵⁷⁾ borç alarak gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Halep'e hareket ettiler.

Padişah'ın (Hülagu) aklı o işten [633] kurtulunca **Şam**(Dımaşk) tarafından **Başkadı** (*kadiyü'l - kudat*) **Muhiyeddin** -Allah rahmet eylesin- **Şam**'ın anahtarı ve çok sayıda hediye ve armağanlarla gelip (Hülagu'nun) huzuruna çıkmakla şeref kazandı. Büyük saraya (*bargâh-i muazzam*) kulluk ve bağlılığını bildirerek askeri vali (*şahne*) istedi. Dergâhtan **Alaaddin Ali Kari**'yi o görev için görevlendirdiler.

Bütün Suriye memleketleri cihangir kılıçlarla alınca (Hülagu), o diyarı korumak için **Kitbuğa Noyan**'ı tayin ettikten sonra kendisi de cihanı alan atının dizginini Azerbaycan tarafına çevirdi. *Yarlığ* ve *payzayı* Sultan **İzzeddin**'den geri alarak Sultan **Rükneddin**'e verdi. Ona büyük iltifatlarda bulunup dönmesine müsaade etti.

Her iki sultan da mutluluk ve sevinç içinde atalarından miras kalmış olan ülkelerinin yolunu tuttular. Vatanlarına kavuşunca mutluluk tahtına oturup ülke işlerini düzene koymaya, zulmün izlerini ortadan kaldırmaya ve eziyetin tozlarını silmeye başladılar.

Tuğracı Sahib **Şemseddin**-Allah rahmet eylesin - kardeşlerin çocukları arasında evlilik bağı kurarak onların arasını düzeltmek, sevgi ve saygı bağlarını güçlendirmek istediye de buna ömrü vefa etmedi.

Sultan **İzzeddin**, *Tuğracı Sahib*'in ölümü haber alınca vezirliğe *Naib* **Fahreddin Ali**'yi tayin etti. Ona hil'at, hüküm ve makam diviti verdi. (Hülagu) da Sultan **Rükneddin**'in vezirliğine emirleri geçerli olan Emir **Muineddin Süleyman**'ın tayin edildiği hakkında bir *yarlığ* gönderdi. Ayrıca büyüklerin ve emirlerin meliki, dünya soylularının en soylusu, Harizm'in ve Horasan'ın meşhuru, bundan önce kendisinden Sultan **Celaeddin**'den Sultan **Alaaddin**'e -Allah onların kabirlerini nurlandırсын - elçi olarak geldiğinden söz ettiğimiz; kadrinin kıymetinin, makam ve mevkii'nin büyüklüğünü anlattığımız *Başkadı* (*kadiyu'l-kudat*) **Mucireddin Ha-**

(257) Farsça *balış* (esasî Türkçe yastık'tur) terimi, Moğollar tarafından altın ve gümüş külçe hesabında birim olarak kullanılıp, her *balış*, 500 miskal altın veya gümüşe (takriben 2, 1/8 kg) tekabül ediyordu (Pervane Muineddin. s. 77, n.98)

rezmi'nin oğlu, (634) diğer insanlarla yerin gökle farkı kadar farklı olan, samimiyeti, ahlakının güzelliği, zekasının üstünlüğü, güvenilirliği, dindarlığı, hayası, vefası, hamiyeti, yiğitliği, himayesi, insani özelliklerinin mükemmelliği bakımından eşi benzeri bulunmayan Emir Taceddin Mu'tez'i -Allah rahmet eylesin - hassa gelirlerini (vücuhi hassa) toplamak ve onu korumak için görevlendirdi.

Emir **Taceddin Mu'tez**, Rum'a varınca Hatem'in⁽²⁵⁸⁾ elini, Ahzem'in faziletini, Mani'nin⁽²⁵⁹⁾ cömertliğini ve Ahnef'in⁽²⁶⁰⁾ yeterliliğini gösterdi. İnsanlara iyi davranmada, kullarını yüceltmede, kesenin ağzını açmada, alimleri aziz tutmada, salihlere ikram etmede, imamları ve fakihleri yüceltip büyütmede; zahidleri, abidleri, yolcuları garipleri hoş tutmada; bilginlere ve şairlere ödül vermede; bazı yerlere binalar yapmada; ülkenin her yerine hayır kurumları açmada mükemmelin zirvesine ve büyüklüğün en uç noktasına ulaştı. Seçkin ve sıradan kişiler, yüreklerini ve dillerini, onun sınırsız iyiliğinden, sonsuz cömertliğinden, sayısız bağışlarından, ardı kesilmeyen nimetlerinden, benzersiz merhametinden, gerçek şefkâtinden, engin hoşgörüsünden dolayı ona hayır dua etmek için açıldılar. Bütün herkes, hep beraber ona samimi övgüler söylediler. **Şiir** (Arapça):

"Ey emirlerin efendisi, saltanat sürenlerin en şerefli (Bütün köleler) senin babaları olmanı arzulamadılar mı?

Güzel sözler senin onların (sultanların) başı olduğunu bildiriyor. Ne Kisra⁽²⁶¹⁾, ne de ondan yüceleri bu sıralamada kuyruk bile olamazlar.

Nerede mal mülk yığıp toplayanlar? Onların, ne yığdıkları şeyin kendilerine faydalı olduğunu, ne başkalarına bağışta bulunduklarını görürsün.

Ne arslan kırıp parçalamakta, ne sel coşkun akmakta, ne denizin azgın dalgaları yükselip birbirine değmekte, ne de gece yaklaşmaktadır.

Kılıcının ucu seninkinden daha keskin, darbesi seninkinden daha etkili, daha güçlüdür, hedefine de senden daha çok yaklaşmıştır.

Eğer parlak yüzü altın yağırsaydı, sağanak yağın yağmurun dökülüşünü taklit edecekti.

Keşke zaman geçmeseydi !Ve güneş dile gelseydi, Keşke aslan avlanmasa, deniz suyu da tatlı olsaydı!

(258). Bak not. 60

(259). Maniheizm dininin kurucusu (215-276). Resimleriyle de ünlüdür.

(260) Abbas İbn'el-Ahnef (ölm. 808) Abbasi devrinin ünlü Arap şairlerinden.

(261) Yani Nuşirevan. Sasani sülalesinin yirmincisi ve en meşhur hükümdarlarından biri. Zamanında İran çok zengin ve rahattı. Çok adil bir hükümdar olduğu için adı mesel haline gelmiştir. 48 yıl saltanatı kalıp 579'da ölmüştür. Hazreti Peygamberin Nuşirevan zamanında dünyaya gelmekle iftihar ettiği söylenir.

Şiir:

"Ey insaflı dünyanın çevresine eşit olan! Ey dergahı gök yüzüne benzeyen!

Yer düşe kalka senin yükünü taşır, senin gibi bağış yapan ancak (dünyada) parmakla sayılır.

(635) Senin kutlu himayenden kimin üzerine gölge düşerse o, onun uğurundan göğü ikiye ayıran bir Hintli olur.

Bu şekilde makamının her an yükselmesi sürekli olsun !Adil padişahın gölgesinde devletin rahat olsun!

Yıldızların toplandığı yer ayla süslü kaldıkça, zatının büyüklüğüyle toplantılar süslensin!

Düşünce ve akıl var oldukça fikirlerin kalıcı olsun! Düşüncenin aydınlığı karşısında yanlışlar daima geri çekilsin!"

Allah fazıl kişilere, dullara, felaket ve musibete uğramışlara ve zavalılara yaptıklarından dolayı sadaka verenlerin ve iyilik yapanların elde edeceği sevapları ona versin! O, kullarına karşı merhametlidir."

Bu karışık alemin düzene konulacağı, sıkıntılı ve endişeli kalplerin rahatlayacağı sırada mel'un fesatlar ve hain kışkırtıcılar, kötülük kollarını kolluklarından çıkarıp, kafalarındaki planı uygulamaya geçirerek Pervane'nin aklına **Alıncak**'ı Sultan **İzzeddin** aleyhine, "Onun Mısırlılara eğilimi var. Her zaman deniz yoluyla onlara haberciler (*kussad*) gönderiyor. Eğer padişah izin verirse, onun Mısırlılarla işbirliği yapmasından önce gerekli önlemleri alalım" diye şikayet mektupları yazdırmaya teşvik etti. O konuda İlhan (Hülagu)dan ona gereken dersi verip hizaya getirilmesi bildiren ferman çıktı. O ferman uyarınca Sultan **Rükneddin, Pervane** ve askerleriyle birlikte **Konya**'ya hareket ettiler.

128- MERHUM SULTAN İZZEDDİN'İN -ALLAH KABRİNİ AYDINLATSIN- İKİNCİ DEFA ALINCAK'A YENİLEREK VASILYUS'UN YANINA GİTMESİ VE O YOLCULUKLAR SIRASINDA BAŞINDAN GEÇENLER

Sultan **İzzeddin**, İlhan'ın (Hülagu) yanından döndükten sonra yolculukların zorluğuna dayanmaktan, tehlikelerin sıkıntısını çekmekten, nazlı ve şerefli nefsinin alıştığı gurbetin hüznü şerbetini içmekten bir süre kurtularak dinlenmeye çekildi. Bir gün **Fahreddin Ali** ile konuşurken şunları söyledi: "Her ne kadar öz kardeşim olsa da Sultan **Rükned-**

din ile (636) hediye ve bağış yoluyla yakınlık kurulsa, onunla aramızda olan ayrılık, gayrılık ve kavga bir yana bırakıp kardeşliğin dostluk ve birlik havasına girilirse çok iyi olur. Fakat şimdi **Muineddin Pervane**'nin yaptıkları hile ve oyunlardan aramızda büyük bir gerginlik var. **Düşmanlarımızın** oyununu bozmak, hasetlerin hilelerini önlemek için bir defa daha İlhan'a gidersek bizim için son derece yararlı olur" dedi.

Sahib **Fahreddin** bu görüşü doğru buldu. Hazreti Sultan'ın engin basiretine ve doğru düşüncesine övgülerde ve dualarda bulundu. Hem men mücevherlerden, altın eşyadan, eğlence aletlerinden, savaş araç ve gereçlerinden hediye ve armağanlar hazırlamaya koyuldu. Kısa sürede hazırlıkları tamamladı. O işten kurtulunca saltanat otağı, (dehliz) **Ruzbeh**⁽²⁶²⁾ mevkiine kuruldu. Sultan, işlerini müneccimlerin görüşü ve takvimcilerin (mukavvem) rasadının sonucuna göre ayarladı.

Moğol ordusu, Sultan **Rükneddin** ile **Muineddin Pervane**'nin **Aksaray**'a vardığını düşmanlık olsun diye Sultan'ın kulağına ulaştırdılar. Sultan, kendisi için tehlikeli gördüğü o durumdan korkup çekinmeye başladı. Ne yapacağını bilmez bir vaziyette üzüntü ve sıkıntıya düştü. "Hiç sebep yokken niye benim hayat ekinimi biçmeye kalkıyorlar?" diyecek Sahib **Fahreddin**'i meselenin iç yüzünü öğrenmek ve o tehlikeli duruma karşı gerekli önlemleri almak için oraya gönderdi. Muhtemel yenilgiye ve hezimete karşı tedbirler aldı. Yüklerini, adamlarını ve çocuklarını yolculuğa hazır hale getirip olabilecekleri beklemeye başladı.

Sahib **Şemseddin**'in, oraya varınca, vezirliği ona verdiklerini, Padişahın (Hülagu) kendisiyle aynı görüşte olmadığını, Moğol'un saltanatına göz diktiğini, canını almaya niyetli olduğunu ve onların yaklaştığını duyunca Sultan, derhal ailesi ve adamlarıyla birlikte **Antalya**'ya hareket etti.

Onun oraya gidişinden iki gün sonra Moğol ordusu ile Sultan **Rükneddin**, (Konya'ya) geldi. (637) Sultan'ın bıraktığı bütün mallara padişah (Hülagu) adına el koydular. Hazineye bulunan her şeyi koruma altına aldılar. Onları, ordu (Moğol karargahı)dan gelen **Tüklük Bahşi**⁽²⁶³⁾ ile **Bahaeddin Şahinşah**'a teslim ettiler.

(262) Konya'nın 6 Km. kuzeyinde bulunan bu ova adını muhtemelen Keykavus'un tahta geçtiği sırada emir-i camedarlıktan atabeyliğe tayin edildiği ve biraz sonra Sahip İsfahanlı **Şemseddin** tarafından bertaraf edildiğini gördüğümüz Emir Eseddin Ruzbe' nin yaptırmış olduğu Ruzbe hanı'ndan almıştır. Horozlu Han da denilen bu eser halen harap durumdadır, kitabesi de yoktur. Burası, başkentten sefere çıkıldığı zaman genellikle ilk menzil olarak konaklanan veya ordugâh kurulan yerdir (Pervane Muineddin, s. 85, n. 132).

(263) Bahşi kelimesi aslen Uygurca olup "Budist rahibi" demektir. Moğollar zamanında bu, "Uygur harflerini bilen katip" manasını ifade etmeye başlamıştır. Tüklük Bahşi, İlhanlı hizmetindeki çeşitli Uygur katiplerinden biri idi (Muineddin Pervane, s. 82, n. 120).

Alıncak, Akşehir'in Karayük(Kara Hüyük) köyünü, Sultan ise **Altuntaş**⁽²⁶⁴⁾ köyünü kışlak tuttu. Moğol ordusu, ülkenin her yanında saldırılara başladılar. O sırada **Seferihisar**'da (Bugünkü Sivrihisar) kalabalık bir topluluğa sahip olan **Ali Bahadır**, Moğol ordusuna ve Sultan **Rükneddin**'e gece baskını düzenlemek istedi. Fakat akşam olunca rehber yolu şaşırdı. Sabahleyin Moğol ordusunun ve Sultan'ın ordusunun öncü birlikleriyle (*yezek*) karşı karşıya geldiler. Öncü birlikleri büyük birliklerden yardım getirince şiddetli bir savaşa tutuştular. Sonunda **Ali Bahadır**, kaçış yolunu tutup, uc tarafına gitti.

O haberi duyunca Sultan **İzzeddin Keykavus**, işinin yoluna girmesi konusunda ümitsizliğe düştü. Durumu bildirmek ve yer istemek için *Kondistab*lı **Vasilyus**'e⁽²⁶⁵⁾ gönderdi. Vasilyus da padişahların cömert tabiatına uygun olarak onun için "Hoş gelir, safa getirir" dedi. o haberi alınca Sultan, hazırlanmış kadırgalara binerek, "*Sen ve beraberindekiler gemiye yerleşince, bizi zalim milletten kurtaran Allah'a hamdolsun*"⁽²⁶⁶⁾ ayetini okuyup, "*Yürümesi ve durması Allah'ın ismiyledir*"⁽²⁶⁷⁾ diyerek küçükleri, ailesi, annesi ve oğullarıyla **İstanbul'a Vasilyus**'un yanına gitti. Rum Kralı ona saygı ve sevgi gösterip izzet ve ikramda bulundu, büyük kişilerin ve insani duygusu olanların yapacakları görevlerin hiçbirini ihmal etmedi. Onun adamlarına ve mallarına da özen gösterdi. Onlar, rahatlık ve bolluk içinde durmadan içip eğlenerek vatanlarını ve meskenlerini unuttular. Her gün zevk ve eğlenmekten başka bir şey düşünmediler.

Ali Bahadır, **Konya** havalisinde bulunan **Altunaba Kervansaray**ında *Emir-i ahur Uğurlu* ile birleşmiş olan bir toplulukla Sultan **Rükneddin**'i kuşatmak için **(638) Konya**'ya gelince Pervane tarafından yenilip bozguna uğratıldı ve uc bölgesine gitti. Fakat orada rahat edemediler. Hepsi de Türk topluluklarının (*tevaif-i etrak*) cehaletinden endişelendi. Sonunda adamlarından (*havaşi*) az bir grupla **İstanbul'a** Sultan'ın yanına gitmek için yola düştü. **Vasilyus** ona ikram için elinden geleni yaptı. Türü ilgi ve lütuflarla onu bağışlarının zengini ve hediyelerinin menmunu yaptı. Daha önce olduğu gibi. Onun Sultan'ın yanında görev almasını buyurdu. Birkaç defa ortaya çıkan düşmanlarına ve muhaliflerini defetme işini **Ali Bahadır**'a verdi. O da düşmanlarına Bizans kırıallarının

(264) Kütahya'nın kazası.

(265) Bizans İmparatoru Mihael Paleologos.

(266) Kur'an-ı Kerim, 23/28

(267) Kur'an-ı Kerim, 23/28

engin cesaretiyle Bizans Kralının düşmanlarına gerekli dersi verdi. Kafirlerin kökünü kazımak için yığıtlık gösterdi. O davranışlarından dolayı Bizans kralının yanında sevgisi ve saygısı arttı. Her defasında daha kıymetli hil'at ve daha çok hediye alır oldu. Nimetlere kavuşup izzet ikram gördü.

O sırada fesat beyinleri rahat durmayan bir grup, bir akşam Sultan, **Ali Bahadır** ve Sultan'ın şarabsaları Hristiyan **Kir Kedid** (Sultan'ın dayısı) ile birlikte şarap içerlerken aşırı budalalıklarından, "Atalarının ülkesinden uzaklaşıp onların tahtından mahrum kalmasına rağmen Rabbanı destek ve yardımla Sultan'ın saltanatının bağhlarının ve taraftarlarının sayısı büyük bir çoğalma gösterdi. Eğer bir fırsatı bulunur **Vasilyus** gezinti (seyran) yerinde ortadan kaldırılırsa, bu ülkenin padişahlığı Sultan'a geçer ve burası onun eski ülkesine katılır" dediler. Bu sözleri hilekar ve iki yüzlü bir tabiata sahip olan **Kir Kedid**, ertesi gün **Vasilyus**'e duyurdu. **Vasilyus**, bu gammazlığı dikkate alarak bir yandan "iyiliğin kulağı kötülüğü duymaz" demesine rağmen bir yandan da dikkatli bir şekilde (639) onları bağlamak için fırsat kollamaya başladı. Bir gün bir bahaneyle *Emir-i ahur Uğurlu* ile **Ali Bahadır**'ı evine çağırarak onları tutukladı. Sultan'ın kapısına gardiyanlar (*muvekkel*) gönderdi. Birkaç gün sonra onu, annesinin, **Gıyaseddin Melik Mes'ud** ve **Rükneddin Keyumers** adlı iki oğluyla birlikte bir kaleye⁽²⁶⁸⁾ hapsederek, muhafazası için gardiyanlar (*rukeba*) tayin etti. *Emir-i ahur*'un gözüne mil çektip, **Ali Bahadır**'ı öldürttü. Sultan'ın diğer yakınlarından dininden dönüp İsa'nın milletine girenler ekme ve emniyet buldular. İslamın ipine sıkıca sarılmış, "Allah katında din, şüphesiz islamiyettir"⁽²⁶⁹⁾ nakşını can damarlarına ve inanç sayfalarına yerleştirmiş olanlar, **Vasilyus**'un tasmaına ve zincirine aldirmayarak ölünceye kadar zindanda kalmayı göze aldılar.

Sultan, annesi ve iki oğluyla birlikte o kalede hapis yatarken Yüce ve Ulu Allah, (Hülagu'nun)⁽²⁷⁰⁾ kardeşi (Berke'yi)⁽²⁷¹⁾ onu kurtarmak için asker gönderme fikrine düşürdü. Tesadüfen o yıl canlıların damarlarındaki kanı donduracak şiddette bir kış oldu. Öyle ki Tuna nehrinin (Dunab) üzerini kalın buzlar kapladı. (Berke'nin) askerleri onun üzerinden geçmeyi başardı. Sultan'ı hapisten çıkarıp **Berke**'nin yanına götür-

(268) Sultan, 1262 yılında Meriç nehri ağzında bulunan Enez (Enos) kalesine hapsedildi (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 499).

(269) Kur'an-ı Kerim, 3/19.

(270) Metinde Hülagu'nun ve Berke'nin adlarının yerine x işareti konulmuştur.

(271) Altın ordu hükümdarı (1256-1266)

düler. Oraya varınca **Berke**, Sultan'a izzet ikramda bulundu. Suğdak ve Sulhad (ikisi de Kırım'da) vilayetlerini *ikta* olarak ona verdi. Diğer yandan içleri kötülükle dolu bazı kimseler Sultan'ın annesine, "Yolda Sultan'ın başına felaket geldi" deyince o kadın, büyük bir acı ve keder içinde kendisini kaleden aşağıya atarak bu dünyadan ayrıldı.

Annesinin başına gelenleri duyması, iki oğlunun ve kızkardeşinin **Vasilyus**'un elinde esir olmaları Sultan İzzeddin'i sıkıntıya düşürdü. (640) Musibete uğrayıp çıplak kalmış insanlar gibi üzgün, zamanın vur-gusunu yemiş biri gibi acıya boğuldu. Kayıpları karşısında "Sıkıntıdan sonra ferahlanır" sözünü aklına getirdi. Alçakları büyüten feleğin dönmelerinden dolayı onun gurbette başına gelenler ve hayatının sonu inşallah yeri geldiği zaman anlatılacaktır.

*Bağışı genel olan, göğün direklerini elinde tutan Yüce ve Ulu Allah, büyük yönetici, cihanın yöneticisi Taraz⁽²⁷²⁾ ve Hicaz'ın hakimi, hükümlerin dizginini elinde tutan, dünyada Allah'ın gölgesi, halifelerin vârisi, İslamın ve Müslümanların değer verdiği kimse, meliklerin ve sultanların sığınağı Uluğ inanç Sahib Divan Ebu'l-Meali **Ata Melik**'in⁽²⁷³⁾ büyüklüğünü ve haşmetini, emir ve yasaklarının geçerliliğini sağlayarak hakimiyeti ve mutluluğu, gücü artmış ve düşmanlarından arınmış olarak kıyamet gününe kadar sağlam ve dayanıklı olarak sürsün! Feleğin yardımı ve meleğin desteği onunla olsun! Bilgiyi geliştirip cehaleti ortadan kaldıran temiz zatı Lokman'ın⁽²⁷⁴⁾ etkisini ve Hatem'in⁽²⁷⁵⁾ cömertliğiyle donansın! Büyüklük dünyasının sığınağı ve dünyadakilerin emniyet ve güven aracı olan devleti ebedi, nimeti bol olsun! Ülkesi mamur, dergahı günlerin övdüğü yer olsun! Orası her zaman ilgi görsün ve temeli kıyamet gününe kadar sağlam kalsın! Muzaffer bayrakları her zaman fetihler görsün! "Doğrusu Allah yakın olandır ve işitendir." Allah, "Amin" diyen kullarına merhamet etsin! Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun! Allah'ın selamı Muhammed'e (A.S.) ve onun ailesine olsun!*

(272) Veya Talas. Doğu Türkistan'ın Çin sınırında Fergana yakınında bir şehir. Kadınlarının güzelliğiyle şöhret bulmuştur.

(273) Moğollar tarafından Bağdat valiliğine tayin edilmiş olan ünlü tarihçi Alaaddin Ata Melik Cüveyni için bak. Mürsel Öztürk, Tarih-i cihangüşa çevirisi, 3 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

(274) Bazılarına göre peygamber, bazılarına göre veli olarak tanınan bir zat. Kur'an-ı Kerim'in XXI. suresi onun adını taşır ve orada kendisine Allah tarafından hikmet verildiği söylenir (XIX/2). Rivayetlere göre bir siyahi olan Lokman, Davud peygamber zamanında yaşamış, ondan birçok hikayeler, öğütler kalmıştır. Hikmet diye anılan bu sözlerin çoğu hayat tecrübelerine dayanır. Zaten onun lakabı olan hakim kelimesi hem filozof, hem de hekim manasına gelir.

(275) Bak. not. 60

129- SULTAN RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN -ALLAH KABRİNİ AYDINLATSIN- PADİŞAHLIĞININ VE ONUN BAZI İYİ ÖZELLİKLERİNİN, MENKİBELERİNİN, FAZİLETLERİNİN VE HASLETLERİNİN ÖZET OLARAK ANLATILMASI

(641) Şehid Sultan Rükneddin Kılıç Arslan b. Keykavus, cömertlikte ve yiğitlikte dünyanın bir tanesi, devrin seçkini ve cihanın önde geleni idi. Övülen bir ahlaka, beğenilen bir tarikate, cömert ve güzel bir tabiata sahipti. Cennet bahçesinin sakinleri gibi asırların seçkini, devirlerin parmakla gösterileni idi. Hızlı ata binmede, mızrak kullanmada, padişahlık işlerini yürütme yeteneğinde yüz binlerce asırdır göğün gözü onun gibi bir yiğidi zaman alanında görmemişti. Günlerin kulağı iyi vaktlerde onun gibi birisini duymamıştı. Gösterdiği mükemmel cömertliğinden onun zamanında Hatem-i Tayi'nin⁽²⁷⁶⁾ adı anılmaz olmuş, Rüstem'in⁽²⁷⁷⁾ şöhret bayrağı indirilmişti. **Şiir.**

"Taç ve kuşak sahibi her padişah ve eğilmez başlar onun önünde eğilir, el bağlardı.

Akıl nurlarından nasibi olan herkes, onun tabiatındaki ilahi nuru görürdü.

Onun kılıcı olay gecelerinin kalbinde güneş ışığı ve seher aydınlığı gibi doğardı."

Güneşin kaynağı, can yakan oklarıyla onun siyah kaleminden dökülen yazıları aydınlatırdı. Güçlü bileğinin kahredici darbesinden düşmanlar sinecek delik arardı. Düşmanlarının omuzuna indirdiği gürzün sesi, gök gürültüsünü geçer, göktekilerin kulağına ulaşırdı. Can alan kılıcı, din ve devlet düşmanlarının gövdesini ikiye ayırdı. Ağır topuzunun inip kalkmasından ve atının kişnemesinden Merih'in⁽²⁷⁸⁾ kalbini hafakanlar basardı. Altmış batmanlık yayından çıkan okunun etkisinden örseün yüzü, tunç dağının kalbi, ipekli veya kadife kumaştan daha ince ve yumuşak olurdu. Zahidleri, abidleri, alimleri ve fazılları yüceltmede, düşkünlerin ve gariplerin tarafını tutmada halka ve yönetilenlere iyi davranmada tam bir istikrar gösterirdi. Her zaman (642) maliyetinin (hadem u haşem) durumunun iyileşmesine ve onların iyi yaşamasına

(276) Bak. not. 60

(277) Meşhur İran kahramanı, Yetmiş fil kuvvetinde olduğu, devleri ve filleri öldürerek halkı bunların fenalığından kurtardığı anlatılır. Şehname'de mübalağalı hikayeleri vardır. Babasının adı Zal olduğu için bizim halk hikayelerimizde Zaloğlu Rüstem diye geçer.

(278) Bak. not

özen gösterirdi. Sık sık iyilik yapar, asil davranışlarda bulunurdu. Rum topraklarının çoğunu sıradan ve seçkin kişilerin mülkü(*emlak-ı has u a'm*) yaptı ve o konuda herkese şer'i yazılar (*hutut-ı şer'i*), saltanat menşurları (*menaşir-i sultanı*) ve divan kararları (*emslle - i divanı*) yazarak hak sahiplerine bağışladı. Her zaman cimrilikten ve hasislikten uzak durdu. Toplantı yaptığı kimşelerden biri dedikodu yapsa, fitne ve fesada sebep olabilecek sözler söylese, onun ordan uzaklaştırmada hiç tereddüt etmezdi. Eğer onun bütün üstün hasletlerini ve faziletlerini anlatmaya kalksak, onda birine Nuh'un ömrü⁽²⁷⁹⁾ yetmez.

Sultan **Rükneddin**'in **Konya** başkentinde (*darü'l mülk*) saltanat tahrata oturduğu ve Sultan **İzzeddin**'in tekrar İstanbul'a gittiği sırada **Ali Bahadır** ile **Emir-i ahur Ugurlu**, her taraftan asker ve adam toplayarak yeniden **Konya**'yı kuşatmaya geldiler. Emir **Muineddin Pervane**, bazı Moğol askerlerinin de yardımıyla onu ve **Uğurlu**'yu **Altunaba kervansarayında** yenip bozguna uğrattı, onun adamlarına ve çağrısına uyanlara ölüm şerbeti içirdi. Efendileri Sultan **İzzeddin**'in tarafını tutan **Müstevfi** (maliye nazırı) **Sadr Necibeddin**, **Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzinçani**, Kadiasker (*Kadı -yı leşker*) Sivrihisarlı **Celaledin**, **Seyfeddin Has Kayıaba**, **Kerimeddin Alişir**, **Emir-i silah Bedreddin Gühertaş** ve **Üstadüddar Emineddin Yakut** gibi kalem sahiplerinden ve ilim mensuplarından bir topluluğu saltanat sarayına getirip bağladıktan sonra **Alıncak Noyan**'ın yanına gönderdi. **Alıncak Noyan**, onların hepsini şehitlik derecesine çıkardı. Haksız yere öldürülen bu topluluk, geceleyin rüyasında **Alıncak Noyan**'a gayip aleminden ağır sözler söylediler. **Alıncak**, korkulu rüyadan uyanıp o masum maktûllerin kabirlerinde nur belirtileri görünce sersem bir vaziyette (643) Pervane'ye hakaretlerde bulundu.

Ali Bahadır'ın hikayesi ve o masum topluluğun katledilmesi son bulunca önceleri Sultan **İzzeddin**'in saltanat devletinin taraftarlarından ve kullarından olan, sonra kendi selametini düşünerek Moğollara gidip onlara bağlanan, Sultan **Rükneddin**'in adamları arasına katılan ve onun yanında saygın bir yer kazanan **Simre**⁽²⁸⁰⁾ subaşılığı (serleşkeri) kendisine verilmiş olan **Emir-i alem Şah Melik** isyana başladı. (.....)⁽²⁸¹⁾ bağlı yerlerden **Gedağze**⁽²⁸²⁾ kalesine sığındı. Pervane bir süre onu kuşatmak ve hi-

(279) Kur'an-ı Kerim'in XXIX. 14 ve LXXI. 5 ayetleri, Nuh peygamberin kavmi arasında 950 yıl yaşadığını ve kavmini gece gündüz dine çağırdığını bildirir.

(280) Amasya civarında bir yer.

(281) Metinde boş bırakılmış.

(282) Bugün Gedağ olup Tokat'ın Artova ilçesine bağlı bir köydür (Pervane Mulineddin. s. 110).

zaya getirmek için vakit geçirdi. Güven sözü vererek onu kuşatıldığı yerden aşağıya indirdi. Fakat kaleden inince hemen Moğollara şehit ettirdi. Ondan sonra (Abaka'nın) yanına gitti. Saltanatın ve ülkenin zayıf düştüğü sırada haydutlukla ele geçirdiği **Sinop** vilayetini **Trabzon** imparatorunun elinden alarak oranın ülkeye katılması konusunda padişah fermanı (*yarlıg-ı humayun*) elde etti. Ondan sonra oraya ordu çekti. İki yıl boyunca oranın kuşatılmasıyla meşgul oldu. **Sinop** ele geçirilince Sultan'dan oranın mülkiyetini istedi. Sultan **Rükneddin**'in ağzından hiçbir zaman kelime-i şehadetten başka "la" (hayır) kelimesi çıkmadığı için her ne kadar **Sinop** vilayeti kolayca bağışlanabilen bir yer olmasa da onun isteğini yerine getirdi. Huzurdan o bölgenin onun adına tescil edilen bir belge (*pervanegi*) çıktı. Emir **Muineddin Pervane**'nin isteği doğrultusunda şer'i bir belge (*hüccet*) ve mübarek menşur yazılarak habercilerle (*kussad*) ona gönderildi.

130- SULTAN RÜKNEDDİN'İN -ALLAH KABRİNİ AYDINLATSIN - ÖLDÜRÜLMESİNİN SEBEBİ

(644) Sultan **İzzeddin**'in memleket hissesi Sultan **Rükneddin**'in divanının mülkiyet havzasına girmesinden önce **Muineddin Pervane**, yakınlarıyla (*havas*) konuşması sırasında ülkenin diğer yarısının onun topraklarına katılması konusuna gelince **Pervane'nin** münşilerinin ileri gelenlerinden ve memurlarının (*mülazım*) seçkinlerinden olan **Hatiroğlu Şeref Mes'ud** söz alarak, "Yüce Allah bu düşüncenizi gerçekleştirirse, siz efendimiz **Niğde** subaşılığını (*serleşkeri*) bu kulunuza bağışlarsanız" dedi. Pervane, onun teklifini yerinde bulup orayı ona vermeyi vaadetti. **Şeref**, amacına ulaşmak için İlhan'ın huzurunda Sultan **İzzeddin** aleyhine hikayeler uydurup suçlar yükledi. Bu konuda birkaç defa Moğol karargahına gidip geldi. Sonunda **Alıncak Noyan**'ın **Konya**'ya saldırması, Sultan **İzzeddin**'i yakalayıp tutuklaması konusunda İlhan'dan izin ve işaret almayı başardı.

Alıncak ile Sultan **Rükneddin**, **Konya**'ya vardıkları zaman masum Sultan **İzzeddin**, İlhan'ın korkusu ve heybetinden gurbetin yolunu tutarak yeniden **Laskaris**'in ülkesine sığındı. Onun üzerine verilen söze uyularak **Niğde** sübaşılığı **Hatiroğlu'na** verildi. O işe uygun görülmesiyle onun rütbesi yerin altından göğün zirvesine, balığın bulunduğu seviyeden Balık Burcunun bulunduğu seviyeye çıktı. Aradan birkaç yıl geçince elde ettiği muazzam güç ve önemli servet, devletin kabul edemeyeceği bir seviyeye çıktı. Bilgisinin üzerinde bir rütbeye ve hakkının fazlasında bir

makama sahip olduğu, çok miktarda mala ve çocuğu kavuştuğu için gurur ve kibir kalbine yerleşti. "Amam insanoğlu kendini müstağni sayarak azgınlık eder"⁽²⁸³⁾ ayağını haddinin, hududunun, makam ve mevkiinin dışına attı. Davranışları ve sözleri, aslına, soyuna, mayasına ve suyuna uygun düşmedi. Civarda bulunan ülke büyükleri (a'yan) onun emirliğinden bıkip usandılar. Düşmanları ve muhalifleri, (645) onun naiblerinin ve mutemetlerinin zulmünden kaynaklanan acıklı durumlarını ve sıkıntılı hallerini Sultan'a arz etmeye başladılar. Her ne kadar onların zulmünün durdurulması konusunda Sultan'ın dergahından fermanlar çıktıysa da ona uyan olmadı. O kendi başına hareket etme, bildiğini yapma ve bağımsız davranma yolunu seçti. Halkın ondan şikayetinin ardı arkası kesilmedi. Buna rağmen Sultan, çocukluğundan gençliğine kadar, beş yıl ilgisini ve sevgisini gördüğü Pervane'nin hatırı için ona ders verme konusunda ciddi davranmadı. O konuda isteksiz ve gevşek davrandı.

Şiir(Arapça)

"Sen saygıdeğer bir kimseye saygı gösterirsen, onu kazanırsın. Aşâğılık birine saygı gösterirsen, onun azmasına sebep olursun."

Şeref'in alnındaki hayasızlık ve çehresindeki melanet, her gün işinde ve konuşmalarında kendini belli etti. Bir gece Sultan, hepsi de **Pervane**'nin adamları ve **Şeref**'in dostları olan yakınlarıyla halvetteyken işin önünü ve sonunu düşünmeden, "**Niğde** vilayetini **Şeref**'ten alıp şefkatli olmaya, adalet yaymaya, vefakârlık gösterip halka iyi davranmaya yatkın olan bir başkasına vermek gerekir" dedi. Başka bir konuşmasında **Sinop**'un mülkiyeti konusunda pişmanlığını belirtirken, "Her zaman bir padişah hizmetçisi bir şehri bağış olarak ister. **Pervane**'nin adamları ve taraftarları, atalarımızdan miras kalmış olan ülkemize göz dikmişler, baskı kurarak bizi küçük görmeye başlamışlar, her gün bir miktar hak ve yetkilerimizi budayıp onları yok etmeye çalışmışlar ve bütün adamlarımızı ülke yönetiminden uzaklaştırma gayreti içine girmişlerdir. Eğer böyle giderse, gelecek yıl bizim artık ülkenin yönetiminde saltanat açısından hiçbir hükmümüz kalmayacaktır. Yapılacak iş, (İlhan'ın) yanına gidip işin aslını, zalimlerin her yeri tutmasından dolayı gelirimizin azaldığını ona arz etmektir. O durumda eğer o bize, ecdad mülkünden bir hisse vermese bile (646) hiç olmazsa, bizim için daha iyi olacak olan (İlhan'ın) kullarının (bende) ülkemize sahip olmasını sağlarız. Cihan padişahının ülkesinden bir ülke oluruz ve verginin çokluğundan başka bir tarafa gitme tasasına düşmeyiz" dedi.

(283) Kur'an-ı Kerim, 97/6-7

"Dillile *ıgneleyen*, kovuculuk eden, *ıyılığı daima önleyen*, aşırı giden, suç işleyen, çok yemîn eden alçak zorbaya, bütün bunların dışında bir de soysuzlukla damgalanmış kimseye"⁽²⁸⁴⁾ ayetinin kendileri için indiğı o nankörler, Sultan'ın bu söylediklerinin yanına başka şeyler de katarak **Hatiroğlu**na anlattılar. Bu sözleri duyunca gammazlık, fitnelik ve hilekarlıkta benzeri olmayan **Hatiroğlu**, ailesini ve çocuklarını görmek bahanesiyle Sultan'dan izin alıp **Tokat**'a gitti. O alçak ve kötü tabiatlı kişi, türlü yalan ve hilelere başvurarak Pervane'yi semender⁽²⁸⁵⁾ gibi ateşe düşürdü. Bu ikisi, yanlarına kimseyi almadan her gün kira çıkmaya, Sultan'dan kurtulmanın çaresi hakkında görüş alış verişinde bulunmaya başladılar. Sonunda Moğollarla işbirliği yaparak Sultan'ın saldırma-ya karar verdiler.

Ertesi gün **Pervane**, bütün Moğol yargucuları ve emirleri için çok miktarda hediye hazırladı. Onları **Şeref**le gönderirken, onlara "Sultan, Suriyelilerle işbirliği yapıp, isyana kalkışmak istediye de ona ben engel oldum. Onun için bizi ortadan kaldırmayı düşünmektedir. O, beni öldürüp işimi bitirdikten sonra hiç şüphesiz sizin varlığını ortadan kaldırmak için adam toplayacaktır. Zaten Rum askerleri her yanda karıncalar gibi coşup taşmaktadır. Eğer onun düşüncesi kuvveden fiile çıkmadan ve o, çok sayıda asker toplamadan önlem alınmazsa, iş çıkırından çıkar" haberini gönderdi.

Bu haberi alınca Moğol emirlerinin çoğu konuya önem verdiler. Doğru yoldan saparak çok miktarda mal elde etmiş olan **Pervane**'nin dostu **Baynal Yargucu**, durumu araştırmaları için **Aksaray** tarafına gitmeleri konusunda Moğol emirlerini ikna etti. Onlar oraya hareket ederlerken, **Pervane** de **Niğde** ordusuna mensup olan, (647) mahfillerde ve meclislerde hiç yüz bulamayan, **Pervane** tarafından alçak feleğin koruduğı cahiller ve soysuzlar gibi korunan ve yakınlık gören, kendi askerlerinden, ücretli Türklerin (*Türkan-ı ucrehor*) alçak ve soysuzlarından de-ve bakıcısı **Cacaoğlu** ile birlikte **Aksaray**'a yöneldi. Oraya varınca Sultan'ı getirtmek için Konya'ya haberciler (*kasıd*) göndererek, "Çok önemli bir iş için padişah *yarlığı* çıkmıştır. Siz Sultan'ın ondan haberdar olmanız gerekmektedir. Eğer gelmekte gecikmezsiniz, büyük emirlerin rızasını ve menmuniyetini kazanmış olursunuz" dedi.

(284) Kur'an-ı kerim, 68/10

(285) Ateşten etkilenmediğıne inanılan bir hayvan.

Sultan, **Konya**'dan **Aksaray**'a gitti. Onlara kavuştuğu gün Emir **Tacceddin Mu'tez**'in -Allah rahmet eylesin - verdiği ziyafete katılarak o davette bol bol şarap içti. Şarab'ın verdiği hafiflik, orada bulunanların mizacına hakim olup, haya ve utanma örtüsü herkesin üzerinden kalkınca Moğol emirleri Sultan'ı azarlayıp ona ağır sözler söylemeye başladılar. "Hangi sebepten **Pervane**'yi öldürmeye kalkıyorsun? O senin emirlerini yerine getirme konusunda ne hata yaptı da böyle bir davranışı haketti?" dedikleri zaman Sultan, "Siz emirlerin dediklerinin hiçbirini benim aklımın ucundan dahi geçmemiştir. Zamanlı zamansız, ayık ve sarhoş hallerimin hiçbir anında dilimden böyle sözler dökülmemiştir. Eğer kötü tabiatlı gammazların sözlerinden **Pervane**'nin gönlünde benim hakkımda bir infial uyanmışsa, o konuda siz emirlerin yapacağı gerekli araştırma ve soruşturma, o sözleri nakledenlerin utanmasını sağlayacak, günlerimin eteğinden o iftiranın tozunu temizleyecektir" cevabını verdi. O zaman Moğol emirleri, "Bu hikaye bize birçok defa anlatılmasaydı iş bu noktaya varmazdı. Eğer dostların ve toplantı arkadaşların olan bu suikastın tertipçisini, bu işlerin elebaşısını bize teslim edersen, onu cezaya (yasa) çarptırırız. O durumda (648) sen Sultan'ın canının kurtulup selamete çıkması mümkün olur. Yok eğer o konuda gerekeni yapmaz. o sapık ve cahilleri saklama gafletini ve ihmali gösterirsen, merhamet edip seni sağ bırakmayız" deyince Sultan, "Bu konuyu düşüneyim, yarın siz emirlere arz edeyim" dedi.

O gün meclis macerayı bu şekilde sona erdirip defteri bu kararla dürdü. Sultan, şehre gelip geceyi orada geçirdi. Ertesi gün yıldızların padişahının bayrağı, doğu ufkunda dalgalanmaya başlayınca şehirden çıktı.⁽²⁸⁶⁾ O gün ziyafet sırası Sultan'da idi. Kuşluk vaktine kadar emirlerle birlikte av yaptı. Av sırasında Moğol akserleri silahlanıp uzaktan Sultan'ın etrafını sarmış ve bütün yolları tutmuşlardı. Sultan avı bitirince otağına (*seraperde*) geldi ve Moğolları davet etti. Sofralar kurulup yemeye başlanınca sakiler şarap getirdiler. İnsan kalabalığının sebep olduğu aşırı sıcaktan oturdukları otağda Sultan'a sıkılma geldi. Üzerindeki yelege (*nünçe*) çıkarıp elbiseciye (*amedar*) verdi. O zaman Moğol emirleri, sanatlarını göstermek için usta sanatkarların her diyardan gelip Sultan'a hediye olarak getirdikleri birkaç bıçağı Sultan'ın kemerinde asılı olarak görünce bakmak için onları kınından çıkardılar. Onunla Sultan'ı

(286) Muhtasar o günün tarihi olarak 2 Cemaziyevvel 644 (10 Şubat 1266) tarihini vermektedir (Bak.s.302).

sıkıştırmaya başlayarak, "Düñkü kararımıza göre **Pervane**'ye iftira edip ona tuzak kurmaya çalışanları bize teslim edecektin. Fakat o şarta uymadın" dediler. Her ne kadar Sultan özürler dilediyse de kabul görmedi. Rivayete göre o itişip kakışma sırasında Sultan'ın kadehine zehir boşalttılar. O, o kadehtekini içtikten bir süre sonra iyilik, cömertlik, doğruluk ve dürüstlük sembolü olan mübarek mizacında büyük bir değişiklik (849) meydana geldi. Su dökmek için dışarıya çıkınca, ecel nazlı canının kulağına, aşık olanların tavrı ve edasıyla "Görüyorum ki ayağın kanını döküyor" dedi. Sultan, yurduna gitmek için hareket etti. Fakat zehir damarlarının derinliklerine yerleştiği için vücudunu ısırap sardı. Dayanacak gücü kalmayınca at istedi. Ona binip şehrin yolunu tuttu. Adamları peşinden yetişerek, "Eğer siz alemin padişahı iyilikle geri dönüp, bir defa daha onlarla anlaşma yolunu denerseniz, çok iyi olur. Çünkü onlar yakında burdan ayrılacaklar. Atınızın yönünü şehre çevirin" deyince Sultan, "Ben onlarda iyilik ve doğruluk eseri görmedim" cevabını verdi. Onun üzerine onlar, "Geri dönün de onlar özürlerini size takdim etsinler" diyerek Sultan'ın geri dönmesine ısrar ettiler. Sonunda Sultan ister istemez geri dönüp otağına gitti. Aradan bir süre geçince bütün Moğol emirleri ile **Pervane**, otağdan dışarıya çıktılar. Hatiroğullarından **Ziya** ile **Şeref** birkaç Moğolla orada kaldılar. Otağ'ın kapısını sökerek gülüşüp eğlenmeye başladılar. Genç Sultan'ı tekme darbelerine tutarak ağlatıp inlettirler. Her ne kadar feryat ve figan etti, aman ve yardım dilediyse de onlardan acıma ve merhametten eser, vefakârlık ve velinimetlik haklarından iz görmedi. Sonunda yayın kirişiyle onun kutlu canını ve mübarek ruhunu cennet bahçelerine yolladılar.⁽²⁸⁷⁾ Böylece yaşlıyı genci, seçkin ve sıradan kişileri, insanları ve cinleri şu mersiyeyle sonsuza kadar matem tutmaya ve saçlarını yolmaya terk etmiş oldular.⁽²⁸⁸⁾ **Şiir:**

"Cihan padişahı öldü, biz böyle suskun kaldık. Yüz binlerce ah ve figanla.

Ey sikke! O olaydan sonra ayarın kalmadı. Ey davul (kös)! O şahlar şahının matemini için kükre.

(287) Selçuklu hanedanının kanı mukaddes sayıldığı için mensuplarının idamı, eski Türk Şamanî inancına göre, yayın kirişiyle boğdurmak suretiyle vukubuluyordu (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 531, n.45).

(288) 644 (1266) yılında öldürülen Sultan'ın cesedi bir mahfe içinde Konya'ya getirilip ecdad türbesinde (kümbedhane) defnolunmuştur. Kılıç Arslan'ın, babası Gıyaseddin'in ölümünde 7 veya 9 yaşında olduğu düşünülürse 30 veya Zehebi'ye göre 28 yaşında idi (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.531).

Vah, saltanat bulutun altına girmiş sabaha dönmüş! Vah memleket,
akşam gibi siyah saçın rengini almış!

(650) Ey göğün oku! Feleğin kemertini aç, o ok torbasını, şahın alayının omuzundan çıkar.

Ey taç! Ülkenin nizamı bozuldu, toprağa düş. Ey taht! Padişahın talihini karardı, zehir iç.

Ey çetir! Şimdi siyah kisvet giymek yakışır. Şahın kılıcı kınısız kaldığı için matem elbisesi iste."

Moğollar Sultan'ın işini bitirince atlarının yönünün kışlak tarafına çevirdiler. İleri gelenler de son sürat **Konya**'nın yolunu tuttular.

131- SULTAN GİYASEDDİN KEYHÜSREV B. KILIÇ ARSLAN'IN -ALLAH ÜLKESİNİ EBEDİ VE SALTANATINI DAİM KILSIN- SALTANATI

Devlet erkanı **Konya** mahrusesine varınca iki buçuk yaşında babadan yetim kalmış olan **Giyaseddin Keyhüsrev**'i saltanat tahtına oturtular. Büyük küçük herkese ona taraftar olma konusunda yemin verdiler. Herkes samimi olarak onun fermanının çizgisine baş koydu. *Sahib-i a'zam Fahreddin Ali* ile Emir **Muineddin Süleyman Pervane** büyük bir kıfayet ve dirayetle birbiriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde ülke işlerini yürütmeye başladılar. Onların aralarında anlaşma yolu ve fikir birliği caddesi açık kaldı. Halk, onların her ikisinin adaletinin gölgesinde ve insafının altında olayların kötülüğünden emniyette oldu, kazaların darbelerinden kurtuldu. Dünyanın her yanından, İstanbul'dan, Firengistan'dan, Tarsus'tan, Kabzus'tan, karadan ve denizden tüccarlar ve elçiler akın akın saltanat dergahına gelmeye başladılar. Sultan, Pervane ile **Sahib Ata**'nın eğitim ve öğretim mahfilinde berrak suyun kenarında yetişen bir fidan gibi yetişip büyüyordu. Bir süre ağaç kalıpla (kalib-i çubin) menşur ve fermanları damgaladı. Çocukluk yaşından gençlik çağına girip, eşyayı fark etme ve isimleri ezberleme gücüne erişince ona hoca tuttular. [651] O zaman Kur'an hükümlerini namazın ve orucun gereklerini öğrenmeye, helal ve haram arasındaki farkı anlamaya başladı.

Şiir:

"Her ne kadar Cihanı Yaratan ona aklı atabeğ ve talihi hoca olarak ver-
diyse de

İlk önce Tanrı'ya tapan hoca, hece harflerini onun aklına soktu.

Bağışlamayı ve cömertliği meslek edtinince "ta" harfine geçmeyi aklına koydu.

"Sa" deyince aklına sebat geldi. Ondan sonra "cim" harfinden celali (büyüklüğü) buldu.

"Ha" ile ikbalin haddini gösterdi. "Hi" ile ise cihan padişahına hizmeti.

"Dal" ile düşüncesi devlet tarafına düştü, "Za" ile padişahlık ziynetini seçti.

"Sin" ile başını saadet tarafına koydu. "Şin" ile şekeri tutmayı (zabt) anladı.

"Ti" ile önce padişahlık yemeğini (taam) öğrendi, "Zi" dan sevinci (kıpta) arttı.

"Fa" ile sazın başındaki faslı anladı. "Kaf" ile ise, büyüklüğü ve nezaketin kadrini.

"Kef" ile Keyyani külahını (tac) öğrendi. "Lam" ile ise, büyüklük bayrağını (liva) aştı.

"Min"e gelince ödemeyi (mueddi) öğrendi. "Nuh" ile hareketi (nuhzet) ve zaferi (nusret) anladı.

"Vav" ile vekarı ve vefası yenilendi. "Ha" ile heybeti dilden dile dolaşır oldu.

"Ya" ile ülkenin Yusuf'u olmayı hatırladı. Dünyayı alan Uluğ Keykubad.

Sonunda "lâ" (hayır) gibi bir harfl görünce hemen üzerine bir çizgi çekti.

Ne mutlu o yeni yetme padişaha ki, ondan ülkeye büyüklük yansımaktadır!

(652) Hece harflerini öğrendikten sonra devlet ona öyle yaslandı ki, harfin sesinden imparator olma işaretleri verdi.

O, her zaman cihana hakim ve muzaffer olsun! Her vakti Nevruz bayramı vakti olsun!"

132- SAHİB -İ A'ZAM FAHREDDİN ALİ B. EL-HÜSEYİN'İN AZLEDİLMESİ VE OSMANCIK KARAHİSAR'I KALESİNE KAPATILMASI

Soylu padişah, garip sultan, cömert şehriyar, merhametli taç sahibi, yumuşak huylu yönetici İzzeddin Keykavus -Allah kabrini aydınlat-sın- gurbetin verdiği aşırı hüzünden, saltanatından ve memleketinden ayrı olmasının sebep olduğu şiddetli kederden, önceleri memleketinin

vezirliğini ve saltanatının müşirliğini yapmış olan **Sahib Fahreddin Ali**'ye, bulunduğu durumu, düştüğü sıkıntıyı, maiyetindekilerin (*hadem-u haşem*) gelirlerinin azlığı, ihtiyaçlarının çokluğu, kendisini teselli etmek, şikayetlerini dinlemek ve yüceltmek için dünyanın çeşitli milletlerinden çok sayıda insanın yanına geldiği gibi konuları bildiren bir mektup yazdı. Mektupta devlet günlerinin karardığını, mutluluk ayının battığını şikayet eden bölümlere yer verdi.⁽²⁸⁹⁾

Mektubu okuyunca merhametli bir kişiliğe sahip olan Sahib'in şefkat duyguları canlandı. Durumu Pervane'ye bildirmek için Sultan'ın mektubunu ona gönderdi. Sultan'ın mektubunu okuyunca Pervane'nin içi sızladı. Bir defa daha onu dikkatlice okuduktan sonra yanında tuttu. Ertesi gün Sahib'le *Divanda* görüşme imkanı bulunca o konu üzerinde sohbet ettiler. O konuşma sırasında Sahib, Pervane'ye "Sultan **İzzeddin**'in mektubunun cevabı hangi üslupla yazılacak? Sıkıntının günlerini kararttığı, yoksulluğun yakasını bırakmadığı durumda ona yardım ve destek mümkün mü? **(653)** diye sorunca Pervane, "Sultan **İzzeddin** ile Sultan **Tuğrul**-i Irak'ın⁽²⁹⁰⁾ durumları birbirine çok benziyor. Sultan **Tuğrul**, emirlerinin eziyetinden ve baskısından dolayı vatanından kopmuş, ülkenin orasında burasında dolaşarak perişan olmuş, elinde avucunda bir şey kalmamış, şu iki beyti göndererek **Ahlat**'ın Ermen Şahından yardım istemişti, **Şiir**:

"Ey cömertliğin kolu kanadı, bu gün de cömertlikte bulun. Yoksulluktan bana murdar şeyler de helal olmuştur.

Yarın yıldızımızda durumumuz düzelince senin avucundaki mücevheri bir çanak karşılığında bile almam.

Bu iki beyit, Ermen şahının budalalığına ve taş yüreğine hiçbir etki de bulunmadı. Onun cömertlik kabına azdan çoktan hiçbir şey damlamadı. Adetinde ve huyunda hiçbir değişiklik meydana gelmedi. Onun bu davranışı karşısında Sultan **Tuğrul**'un dilinden aşırı öfkesini ve kızgınlığını gösteren şu iki beyit döküldü. **Şiir**:

"Ey gönül ! Sendeki hüznü atmak için Ermen'in peşine düşersem kadın olayım.

Ey felek! Bir hileyle senin öküzünü harmanımdan çıkaramazsam eşek olayım."

(289) İzzeddin Keykavus bu mektubu 1271 yılında Kırım'ın Suğdak şehrinden göndermiştir (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 633).

(290) Büyük Selçuklu Sultanı II. Tuğrul (1177-1184)

Ona karşı gösterdiği cimrilik ve taş yüreklilikten dolayı **Ermen** şahının adı dünyada cimriliğe örnek gösterilir oldu.

Böyle bir günde velinimetin ricasını yerine getirmek iyiliğin şartlarından ve insanlığın gereklerindendir. Eğer o bu konuda bana bir mektup göndermiş olsaydı, hiç tereddüt etmeden konuşandan konuşmayandan neyim varsa onun yoluna feda ederdim" dedi.

Pervane'den yetki ve izin alınca Sahib, mektubun cevabıyla birlikte birkaç elbise, altın bir maşrapa, beş yüz altın (miskal) ve başkaca kıymetli şeylerden oluşan hediyeyi kendi açısından güvenilir birinin eliyle Sultan **İzzedin**'e gönderdi.

Aradan bir süre geçince Sahib'in makam ve mevkiine göz dikmiş olan ve onu bulunduğu yerden indirmek isteyen, (654) onun varlığından dolayı emellerine ulaşma fırsatı bulamayan haset yakınlarından ve muhaliflerinden bazıları, Pervane ile Sahib arasında söz getirip götürerek, onların arasındaki birlik ve beraberlik bağlarını koparmaya çalıştılar. Sonunda onlar, Pervane'yi Sahib'in hapsedilerek itibardan düşürülmesi, bağlanıp cezalandırılması konusunda ikna ettiler. Fakat Pervane, komuta etmede, hançer vurmada, askere iyi davranmada, eli açıklıkta, yiğitlikte ülkenin bütün önde gelenleri ve büyükleri arasında ayrı ve seçkin bir yer tutmuş, zamanının eşsizi ve insanlığa örnek olmuş olan Sahib'in büyük oğlu Şehid Emir **Taceddin Hüseyin**'den çekindiği için o işe hemen girişmedi. Onun bu çekingenliği üzerine **Hatiroğlu Şeref**, "Ben o meseleyi hallederim. Onu misafir etmek için eve çağırır, evden ayrılacağı zaman tutuklarım" dedi.

Ertesi gün Sahib, Pervane, Emir **Taceddin** ve **Hatiroğlu** saltanat alayının (*mevkib*) yanında gezintiye (*seyran*) çıktılar. Sultan, seyrandan dönünce **Şeref, Taceddin**'e, "Dün akşam içtiğimiz şaraptan başım ağrıyor. Ben kulunuzun evinde bir iki sahan tutmaç⁽²⁹¹⁾ var. Eğer siz efendimiz ondan yemek için kendinize zahmet verir de baş ağrısını giderirseniz, bu kadim kulunuzu sevindirirsiniz" dedi.

Kalbi saf ve ahlaki düzgün olan Sahib'in oğlu, davete uyarak onun evine gitti. Oraya varınca karşılıklı birbirlerine iltifat etmeye ve şakalaşmaya başladılar. Sofra kalktıktan sonra Sahib'in oğlu ayrılmaya niyet edip, "Yemeği yeyince dağılın"⁽²⁹²⁾ ayetini okuyunca **Hatiroğlu** haya perdesini vefa çehresinin önünden kaldırarak, "Emir Pervane'nin buyru-

(291) Undan yapılan bir tür aş.

(292) Kur'an-ı Kerim, 33/53.

ğuyla burdan ayrılmanıza ızın yok" dedi. Sahib'in oğlu, "Mürüvvet sahipleri ve fütüvvet mensupları arkadaşlarına bu şekilde davranmazlar" deyip ne kadar dil döktüyse de fayda etmedi. İster istemez kadere razı oldu. Teslim ve (655) itaat dizginini, kazayı yönetenin ve kaderi hareket geçirenin eline bıraktı. Sakinleşip sustu. O zaman **Hatiroğlu** hemen emrin yerine getirildiğini, arzusunun gerçekleştirildiğini bildiren bir yazı yazarak *Divanda* bulunan Pervane'ye gönderdi. Pervane yazıyı okuyunca yüzü güldü. Sahib **Fahreddin Ali**, *Atabeğ* **Fahreddin Arslandoğmuş** ve *Beğlerbeği* **Seyfeddin Toruntay**'la birlikte sofanın eyvanının baş köşesinde bulunan oturduğu divandan kalkıp sofanın alt kısmına geldi. Sultan **İzzeddin**'in -Allah kabrini nurlandırın- Sahib **Fahreddin**'e gönderdiği mektubu dergâhın itibarlı kişilerinden birini eliyle *Atabeğ* **Arslandoğmuş**, **Seyfeddin Toruntay** ve Sahib'e göndererek, "Efendimize hile ve tuzak kurmayı düşünen, onun muhalifleri ve düşmanlarıyla işbirliği yapan bu kimseyle nasıl bir arada yaşanır? Ona ne tür bir ceza ve ders verelim?" diye sordu. Sahib söz alarak, "Bu konuyu bu şekilde ele alarak saptırmamak gerekir. Bu mektuplar bana geldiği zaman hiç vakit kaybetmeden size gönderdim. Konuşulanları fırsatı gelince anlatmıştım. İşin başlangıcından bu zamana kadar hiçbir durumda size muhalefet etmedim ve anlaşma sınırlarının dışına çıkmadım. Benim bu olayda hiçbir suçum yok. Bundan sonra Tanrı ve siz efendimiz ne buyurursa o olur" cevabını verdi.

Sahib'i bir süre sarayın odalarından birinde tuttuktan sonra zamanın *Emir-i dad*'ı ve devrin hakimi olan **Emineddin Delicani**'nin evine gönderdiler. Hile ve desise alanında şöhret sahibi olan **Sadru oğlu Şemseddin**'i çok miktarda malla gönderirken Vezir **Fahreddin**'i onların gözünde küçültmek ve suçlarını büyük göstermek şartıyla **Amid** (Diyarbakır) subaşılığını (*serleşkeri*) ona verdiler.

Moğol emirleri ve *yargucuları* bu hikayeyi (656) duydukları zaman "Her ne kadar o büyük bir suç işlemiş ise de durum Abaka'nın -*Azameti artsın*- huzurunda açıklanmadan onun canını alma konusunda acele edilmemeli, ona iyi davranmada kusur gösterilmemeli göz altında rahat tutulması konusunda da hassas davranılmalı" dediler. Sadru oğlu geri dönünce sahib **Fahreddin**'i Osmancık Karahisar'ı kalesine gönderdiler. Sahib'in büyük oğlu Emir **Taceddin Hüseyin**'i barışta ve seferde Pervane'nin yanında görev yapması, muhalefet ve gıybet yapmaması şartıyla **Hatiroğlu Şeref**in kefaleti ve teminatıyla serbest bıraktılar. O da kendisi hakkında verilmiş olan o karara uydu.

İnşallah baba ve oğulun durumları sırası ve yeri geldiği zaman anlatılacaktır.

133 -RUM MEMLEKETİNİN SALTANAT DİVANINDA - ALLAH ÖMRÜNÜ UZATSIN- RÜTBE SAHİPLERİNİN ÜNVANLARININ (MENASIB)DEĞİŞMESİ

Rabbani hüküm ve ilahi takdirle, garaz sahiplerinin ve kıskançlarının tuzağı ve kötülüğüyle Sahib **Fahreddin**'in kişiliğini asılsız suçlamayla kirletip onu **Osmancık Karahisarı** kalesine götürdükleri zaman onun boşalttığı vezirlik makamını, bu fani dünyada bilgi ve fazilet açısından bir benzeri bulunmayan *sadr-ı kebir*, *emir-i celil Müstevfi* (maliye bakanı) Erzincanlı **Mecdeddin Ebu'l-Hamid Muhammed'l Hasan'a**, *istifa* (maliye bakanlığı) makamını dinin ve devletin büyüğü *sadr-ı mu'azzam Celaleddin Mahmud'a*; ülkenin denetleme makamını (*el müşrif ve işraf-ı memalik*) *sadr-ı mukerrem-i hatir Zahireddin Mütevec b. Abdürrahim'e*; *nazır-ı memalik* makamını da Erzincanlı **Zeyneddin Ahmed'e** verdiler. Herbiri adına *menşur* yazıldı. Onlar makam işlerinin dizginini dirayetli ve kifayetli ellerine aldılar. (657) İmkânları ölçüsünde işlerin en iyi şekilde yürütülmesiyle meşgul oldular.

Sahib **Fahreddin**, **Osmancık** kalesinden çıkınca İlhan'ın (Abaka) -*Azameti artsın*- huzuruna çıktı. Davasını ve hikayesini *yargucunun* araştırmasına ve soruşturmasına sundu. O konuda suçsuz ve günahsız bulununca onun evine dönmesini, saltanat işlerine karışmadan, divan'a ait görevlere müdahale etmeden kalmasını, kıymetli zamanının bedeninin rahatı ve ruhunun dinlenmesi için harcamasını buyurdular.

Sahib **Fahreddin**, bir süre evinde oturup oradan dışarı çıkmadı. Emlakının iradı, vakıf ve sebillerin yapımı, hayır kurumların (*vücuhi hayrat*) işletilmesi ile meşgul oldu. *Naiblik* ve *vezirlik* görevlerinden uzaklaştırıldığı düşkünlük günlerinde meydana gelen arıza ve çatlakları onarmayı gerekli gördü. Azil süresinin üzerinden bir müddet geçince rezillerin ve alçakların baskısından mübarek hatırı üzüntü ve sıkıntıya düştü. Hainlerin davranışından, büyüklenmesinden ve gururlanmasından dolayı iyilik yapma çaba ve gayretlerinde gerileme oldu. sıkıntıya düşmüş ve hüsrana uğramış bir halde nefis hediye ve armağanlarla, uğurlu bir günde devlet sahibi, rikab maliki, cihan padişah; İlhanı **a'zam** (Abaka'nın) -*Azameti artsın*- huzuruna çıkmak için yola düştü. (293) Oraya varınca onun hakkında gösterilen yardım ve desteği tazelediler. Yeniden "*Rum memleketi vezirliği* makamını ona verdiler. Her iki oğ-

(293) Sahib Fahreddin 1274 yılına kadar evinde kalmıştır.

luna da **Ladık** (Denizli), **Honas** ve **Karahisar-ı devle** (294) subaşılığını (serleşkeri) bıraktılar. Babaya ve oğullara büyük izzet ve ikramda bulunarak onlara geri dönüş izni verdiler.

Sahib, tekrar makam sahibi olup yönetim mevkiine oturunca geçmiş unuttu. Garaz sahiplerine duyduğu öfke defterini kapadı. Daha önce kendisine iftirada bulunmuş ve kötülük etmiş olanların herbirine iyilik yaptı. **Atabeğlik** makamını **Melikü'l ümera Mecdeddin Muhammed Erzincani**'ye -*Allah rahmet eylesin* -verdiler. Hep birlikte kavgayı bir yana bırakarak birlik yolunu tuttular. Dirayetli kimselerin davranışlarına uygun olarak iyilik sayfalarından ve (658) doğruluk levhalarından kötülük satırlarını sildiler. "Ashab-ı kehf ve'r-rahim" (295) mensupları gibi birlik ve beraberlik içinde iyilik yolunda yürüme ve doğruyu isteme işine düştüler. Rum memleketinin yönetimine gelmiş olan Emir-i muazzam (Mecdeddin'in) izni doğrultusundan gayret gösterip hizmetlerde bulundular, cömertlik ve bağış yapma konularında geri kalmadılar.

134- MELİKÜ'L-ÜMERA ATABEĞ MECDEDDİN EBU'L-HAMİD MUHAMMED EL-ERZİNCANİ'NİN -ALLAH RAHMET EYLESİN VE ONDAN RAZI OLSUN- BAZI ÖZELLİKLERİ

Sadr-ı muazzam, dünyanın bir tanesi, ümmetlerin seçkini **Mecdeddin Ebu'l-Meali Muhammed b.el-Hasan Erzincani**-*Allah rahmet eylesin*- fazilet ve adab konularında, hesabın dallarında ve derinliğinde, belagat üslubunda, her türlü sanatın inceliklerinde devrinin bir tanesi, zamanın seçkini, cihanın allâmesi ve çağının önde geleni idi. Son derece güzel bir hatta ve mükemmel güzellikte bir üsluba sahipti. Onun hayır görevleri, cömertlik lütufları, iyilik eserleri, merhametli davranışları ehli islâmın sıradan ve seçkin kişilerine bilhassa peygamberlik göğünün

(294) Fahreddin Ali (Sahib Ata)nın iktâ olduğu için (Afyon) Karahisar, yakın zamanlara kadar ona nisbetle Karahisar-ı Sahib veya Karahisar-ı Devle adını korumuştur (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 535).

(295) Yedi Uyurlar da denir. Sığındıkları mağarada 309 yıl uyuyan 7 dindar kişi, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde (XVIII, 8) anlatıldığına göre, Anadolu'da putperest hükümdarların baskısından bunalan ilk Hristiyanlardan 7 kişi, yanlarına Kıtırmir adlı köpeklerini de alarak yaşadıkları şehirden kaçır ve Efes'te (başka anlatımlara göre Antalya ya da Urfa'da) bir mağaraya sığınır. Yedisinin de gerçek inanmışlar olduğunu bilen Tanrı, onları köpekleriyle birlikte orada uyutur. 309 yıl sonra Yedi Uyurlar uyanır ve içlerinden birini ekmek alması için şehre gönderirler. Kur'an-ı Kerim'de Yedi Uyurlar hakkında bundan öte bilgi verilmez.

parlak yıldızları, nübüvvet evinin öz evlatları, milletin önemli işlerinin karanlıklarında yol gösterici lambası, şeriat remizleri, hazinelerinin ve definelerinin anahtarları olan seyyidlere ve imamlara güneş ışığı ve yağmur damlası gibi peş peşe, ardı arkası kesilmeden gelirdi. Şiirleri değerlendiren eleştirmede, Arapça ve Farsça risalelerinin üslubu ve tarzı hakkında engin bir bilgiye sahipti. Hafıza deposunu ve bellek hazinesini, Cahiliyenin ve İslamın parlak kaside nakitleri ve incilleriyle göğün cebi ve yerin eteği gibi doldurup taşırmıştı. Her kim ki, kötü ve uğursuz talihinden onun yuvasının mutluluk eşiğine sığınsa, düştüğü darlık ve sıkıntıdan kurtulduktan başka derya gibi zenginliğe kavuşur, mal mülk bulur ve artık ondan sonra hayatında iflasın ve kötü talihin yüzünü görmezdi. (659) Yaptığı bağışın ve nimetin bereketinden mutluluk ve sevinç içinde yüzerdi. "Allah ona rahmet eylesin. O hayırlı insanların yaşadığı gibi yaşadı, hayırlı insanların öldüğü gibi öldü. Yüksek makamlar ve mevkiler buldu. "Bu dünyadan ayrılma zamanında ve ölüm anında bile, akıldan daha uyanık, faziletten daha faydalı, zekadan daha anlayışlı idi. Hür kimselerden, kölelerden, yabancılardan, akrabalarından kim ona selam verdiyse, ölürken vasiyetinde bir nimete kavuştu. Vasiyetinde yazdığı şeylere uyarak onun cennet bahçesindeki ruhunu huzurlu ve mutlu ettiler. Son yolculuğunda adamlarının (hadem u haşem) hepsini yanına çağırarak, gülyüzle veda edip, onlarla helalleşirken, "Allah'ı Rab, Muhammed'i (A.S.) peygamber, Kur'an'ı imam, Kabe'yi kible ve Müminleri kardeş olarak seçtim" sözünü tekrar edip, Yaradan'ın inayetini yanına alarak ebedi dünyaya göçtü. Onun bu dünyadan ayrılışı sırasında dünyanın her yanından alemin uç noktalarına kadar her yerinden ağlama ve matem nidaları yükseldi. Yaratıklar topluluğundan meleklerin kulağına, Şiir (Arapça):

"İnsanların kalbi, senin ayrılığından dolayı elemli, ileri gelenler de kendini kaybetmiş.

Dünya senin kaybınla acıya boğulmakla kalmadı, aynı zamanda yetim kaldı.

sesi ulaştı.

Onun belagatının güzelliğini ve faziletinin üstünlüğünü göstermek için seyyidlerin meliki, ariflerin önderi, iki alemde velilerin ve alimlerin rehberi, milletin ve dinin şerefi, övülenlerin ve beğenilerin babası **El-Hüseyn el-Alevi el-Hüseyni et-Tabatabai el-İsfahani**'ye -Allah bereketini bütün müslümanların üzerine devamlı kulsun! Günler devam ettikçe

onun da günleri devam etsin! Allah onun canının korusun! Bütün problemleri ve zorluları ondan uzak tutsun! - yazdığı mektuplarından (risale) birini burada örnek olarak veriyoruz:

[660] "Seyyidlerin meliki, mutluluğun göğü, temiz soyun övüncü, sağlam kerametlerin sahibi, doğru yolun rehberi, halkın muallimi, milletin ve dinin şerefi, İslamın ve Müslümanların delili (hüccet) olan (siz) - Allah faziletinizi ve büyüklüğünüzü daim etsin- mutluluk denizinin incisi, irade boynunun muskasımız. Allah mübarek ömrünüzü uzatsın! Fazilet ve nur bahçenin süsü, söz ve iş dürüstlüğü ile süslenmiş olan (mektubunuz) mübarek ve uğurlu bir makamdan bize safalar ve iyilikler getirdi. Onda cennet bahçesinden esen ılık rüzgârları andıran, Yüce Peygamberimizin (A.S.) (Ebus'l-Kasım) güzel ahlakının mübarek nefesine benzeyen bakır manalar, beğenilen kokular can burnuna geldi. Büyük mutluluğun sevinçli anların bizden uzaklaştığı, nimetle dolu cennetin yeşil dallarının kurumaya yüz tuttuğu bir sırada güzel sözleriniz ve mübarek iltifatlarınız üzüntülerimizi ortadan kaldırıp kederimizi dağıttı. Şiir (Arapça):

"Ne olurdu, o geçen (mutlu) günler geri gelseydi!"

beytinin işaret ettiği gibi aklımız gece gündüz sizi düşünmekle meşgul olmakta, hatır gözümüz ve mana dilimiz, her zaman mübarek yüzünüzün hayaliyle başbaşa kalmakta ve Şiir (Arapça):

"Keşke bana kavuşmayı vaadettiğin günlerin rüyaları gerçekleşseydi!"

beytini tekrarlayarak şimdilik kendimizi avutmaktayız. Şu anda büyük bilgin **Sadeddin** -Allah için dışını güzel huylarla donatsın - mübarek haliniz hakkında bize bilgi verdi. "İşte bu vaktiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır" (296) ümidi gönlümüze yerleşti. fakat ümidimiz odur ki, yakında mübarek huzurunuzla çıkma şerefi elde etmek ve "Rabbim onu gerçekleştirdi" (297) sözünü söylemek. "Bu Allah için güç değildir" (298) vaadini rehber edinip sizinle görüşme emeline nail olmak için beklemeyi yapılacak işlerin en önemlilerinden saymaktayız. Şiir (Arapça):

"Eğer bir iyilik yaparsa, onu tekrar tekrar yapar. Cömertliğine gün geçtikçe cömertlik katar."

Söz biraz uzadı. İnşallah affediliriz. "Allah'a hamd ve Efendimiz Muhammed'e ve ailesine selam olsun!"

(296) Kur'an-ı Kerim, 12/10

(297) Kur'an-ı Kerim, 12/100

(298) Kur'an-ı Kerim, 14/20

**[661]135- SULTANU'L - MUAZZAM, ŞEHİD
EL-MERHUM RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN KIZI
MELİKE-İ MUAZZAMA SELÇUKİ HATUN'UN CİHAN
ŞEHZADESİ (ARGUN) -AZAMETİ ARTSIN- İLE
EVLENME ŞEREFİNİ KAZANMASI, O GÜNLERDE
HATİROĞLU'NUN İSTİLASI VE İSYANI**

Cihan padişahı İlhan-ı A'zam'ın (Abaka) -Azameti artsın - yıldızlar eşiği olan bargahından çıkan mübarek bir düşünceye, etkili bir emre, kadere benzeyen bir fermana ve yapılmasından kaçınılmayacak bir hükme göre, yaratılışı ve endamı güzel, yapısı meymenetli, huyu iyi, devrinin seçkini, zamanının gözdesi, iffeti ve namusuyla melikelerin örneği, Mümin kadıların şerefi olan Şehid Sultan **Rükneddin Kılıç Arslan**'ın -Allah onu merhametiyle sarsın- mübarek haremının temiz iffetlilerinden ve parlak incilerinden biri, düşmanı bağlayan, dünyayı elde eden, ülke bağışlayan şehzadelerinden biriyle nikahlanma mutluluğuyla şerefle sin. Onun şerefiyle Selçuk hanedanını bayrağının mahçesi (*mancık*) ayyuka çıksın" denmekteydi.

Bu ikram ve iltifat üzerine Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev b . Kılıç Arslan**'ın -Allah mülkünü ebedi ve daim kılsın - dünya ve dünyadakiler üzerinde üstünlüğü ve azameti arttı. Şerefi, göklerin doruğunu ve feleklerin zirvesini aştı. Mutlu ve sevinçli bir şekilde gece gündüz Melike-i muazzama **Selçuki Hatun**'un kutlu cehizini hazırlayıp düzenlemeye koyuldular. O işin takip edilip tamamlanması görevini, kifayeti, dirayeti, faziletiyle dünyanın kırlarında ve şehirlerinde şöhret yapmış olan **Sadr-ı kebir Kemaleddin İbn Rahat**'a verdiler. O, kısa bir süre içinde [662] o hazretin beğenebileceği cehiz eşyalarının hazırlığını tamamladı.

Hazırlıklar tamamlanınca Sahib-a'zam, Pervane ve Naib **Emineddin**, kutlu gelin alayının hizmetinde ayaklarını yola koydular. Sultan **Gıyaseddin** -Allah günlerini daim kılsın- Atabeg **Mecdeddin**, Melikü's sūdur Müstevfi **Celaleddin** ve Beğlerbeği **Seyfeddin Toruntay** -Allah rahmet eylesin- **Kayseri** tarafına yöneldiler. Veda sırasında **Muineddin, Arslandoğmuş**'un -Allah rahmet eylesin- oğlu Emir **Sinaneddin**'e gizli olarak, "Ben, Hatiroğullarının tutumlarında, davranışlarında ve sözlerinde şimdiye kadar hiç iyilik ve hayır görmedim. Şüpheniz olmasın onlardan büyük bir bela ve elim bir fitne çıkacak. O karışıklıkta büyükler yorulacak ve ar tozları her yeri kaplayacak. Eğer burda kalmış olsaydım, her ne kadar benim yetiştirdiğim kimseler olsalar da bunların pasını varlık aynasının üzerinden silerdim. Yine de siz ikiniz gece gündüz bir-

likte durmayı yapılması gereken işlerden sayın. **Fırat düşünce** savunmaya geçmeden onları yere serin. O iki kadeşin kanlarını dökmeye acele edin, o konda hızlı davranmayı ihmal etmeyin" dedi.

Onlar, Emir Pervane'nin huzurunda bu önemli görevi yerine getirmeyi üstlendilerse de onların kurdukları plân takdir bargâhında ve kaza kaynağında beklediklerinin dışında gelişme gösterdi.

Saltanat kafilesini (*mevkib*) **Kayseri** mahrusesine varınca **Hatiroğlu Şeref**, Moğol ve Rum askerlerinden bir grupla Suriye (Şam) sınırını korumak için **Elbistan** tarafına hareket etti ve **Pınarbaşı**'na indi. O sırada Suriye ordusundan bir kafile (*kevkebe*) ve süvarilerden bir grup saklandıkları yerden çıkarak, [663] *çaşnigir Türkeri* oğlu **Rumeri**, **Candar Seyfeddin Ebu Bekir**, Şehid Sultan **Rükneddin**'in -Allah kabrini nurlandır-sın - yakın kölesi (*gulam*) **Seyfeddin Karasonkur** gibi sipahileri yanlarına alıp götürdüler. O durumu gören **Hatiroğlu** ile diğer öncü birliği (*karavul*) emirleri, sayalılarının az olması dolayısıyla geri dönüp, ertesi gün **Kayseri** ovasına hareket etmek üzere Emir **Celalleddin Karatay** -Allah rahmet eylesin - Kervansarayına indiler **Taceddin Giv**, **Atabeğ Fahred-din Arslandoğmuş**'un oğlu **Sinaneddin** de o menzilden kalkıp **Kayseri**'nin yolunu tuttular. Güneşin doğuş vaktinde oraya vararak Pervane'nin oğlunun yanına gittiler. Babasının, **Hatiroğlu**'nun düşmanlığı hakkında kendilerine ettiği vasiyeti ona söylediler. Her üçü de orada bu meselenin halledilmesi için güçlerini birleştirmeye yemin ettiler ve bunun için bir plân kurdular. Buna göre, her iki kardeş Pervane oğlunun yanına geldikleri ya da Sultan sarayında bulundukları sırada hiç tereddüt göstermeden onu ortadan kaldırılabacaklardı. Fakat Pervane oğlunun ev hizmetinde yakınlık kazanmış, onun sırdaşı olma başarısını göstermiş, her türlü sırrına vakıf olmuş ve aynı zamanda da gizliden gizliye **Hatir** oğlu **Ziya** hesabına çalışan Pervane oğlunun görevlilerinden (*mülazım*) biri, bu hikayeyi duyar duymaz hemen **Ziya**'ya haberi bildirdi. **Ziya** da gizlice gönderdiği bir haberciyle (*kasid*) kardeşine iletirken kendisi de adamlarına ve askerlerine, "Silah kuşanın, uyanık olun, tetikte durun. Yarın gündüz ben **Taceddin Giv**'i kucakladığım ve Gurgin⁽²⁹⁹⁾ gibi savaş kılıcımı çektiğim zaman acımasız kılıcınızı onun vücuduna saplayın ve kötü varlığını yer yüzünden kaldırın" dedi.

(299) İranlı Efsanevi bir pehlivan olup, Milad'ın oğludur. Nöldeke'ye göre Milad adı Eşkani (Part) padişahı Mithradat'ın değişmiş şeklidir. Efsaneye göre İran padişahları tarafından Hazerm hükümdarı tayin edildi ve orada kendi adına Gurgan adındaki şehri kurdu.

Onun bu emri üzerine adamlarının hepsi silah kuşandı. O gece yerine getirmek için tertip ve düzen aldılar ve beklemeye başladılar. Ertesi gün **Ziya** kardeşini karşılamaya gitti. Başından sonuna kadar hikayeyi ona anlattı. O anda her ikisinin de gazap ateşi alevlendi. Savaşa ve vuruşa hazır hale geldiler.

Diğer yandan Pervane oğlu, **Hatiroğlu**'nun her zaman yaptığı gibi yolun tozunu (664) attıktan sonra kendi yanına geleceğini sanarak o gün at binmedi. **Taceddin Giv** ile **Arslandoğmuş**'un oğlu **Sinaneddin** adamlarından birkaç kişinin yanında büyük bir kalabalıkla **Hatiroğullarını** karşılamaya çıktılar. Onlara kavuşunca **Şeref**, **Taceddin Giv**'i azarlayarak ona, "Eğer efendinin oğlu bizi karşılamaya gelseydi, büyüklüğünden ne kaybederdi?" deyince **Taceddin Giv**, Eğer onun bir kusuru varsa, siz Melikü'l-ümera, iyi niyetinizle onu görmezden gelir, onun yanına varınca ondaki utanma sıkılma duygusunu uyandırırınız" cevabını verdi.

Bu cevaptan onun oyun oynadığı anlaşıldı. **Ziya**, bir süredir görmediği **Taceddin Giv**'i kucaklamak için ilerleyince ona göstermeden kılıcını kınından çekerek **Taceddin**'in sağ eline sapladı. O zaman **Taceddin Giv**, sol eliyle kılıcını kınından çekerek önüne geleni yere sermeye başladı. Sonra **Hatiroğlunun** açtığı yaranın ağır olması sebebiyle yüz üstü yere düştü. O zaman **Hatiroğullarının** adamları onu kellesini vücudundan ayırdılar ve **Ziya**'nın atının eyerine sıkıca bağladılar. **Arslandoğmuş**'un oğlu **Sinaneddin** de hemen orada şehid oldu.

Hatiroğullarının isyanı böylece başlayıp, zulüm ve cinayet ateşi alevlenip kötülük üstüne kötülük gelince şehrin içinde ve dışında karışıklıklar görüldü. **Şeref**, bayrakları ve askerleriyle atını **Meşhed** ovasına sürerek orada beklemeye başladı. Sultanı getirmesi için kardeşini şehrin kapısına gönderdi. **Atabeğ Mecdeddin**, **Beğlerbeği Seyfeddin Toruntay** ve **Müstevfi Sadr Celaledin** ve diğer emirler, aralarında yaptıkları tartışmadan sonra Sultan'ı ata bindirip **Şeref**'in yanına götürdüler. Ertesi gün **Meşhed**'den **Niğde**'ye hareket ettiler. Oraya vardıkları zaman **Şeref**, durumu bildirmek ve asker istemek için kardeşi **Ziya**'yı Suriye'ye gönderirken, **Atabeğ Mecdeddin**, **Seyfeddin Toruntay (665)** ve **Müstevfi Celaledin**'i onun yanına kattı.

Hatiroğlu Ziya ile kardeşinin yanında gönderdikleri Sultan'ın **Niğde**'de bulunması dolayısıyla orada her sınıf insandan büyük bir kalabalık meydana gelince **Şeref**'in her gün gücü, kibri, gururuyla birlikte aptal ve cahil hareketleri arttı. Her an devlet büyüklerini zulüm ve **baskı** altında tuttu. **Atabeğ** ile **Müsteşfi**'nin can güvenliği kalmadı. Onlar da bu durum karşısında ona bol miktarda mal göndererek hazinelerini canlarına muhafız yaptılar. Türlü kurnazlık ve oyunlarla belayı kendilerinden uzak tutmaya çalıştılar. O arada her gün Suriye'den geldiği söylenen uydurma haberler çıkarıyorlar, "**Fındıkdari (Baybars)** sayısız askerle filan günde bu tarafa geliyor" diyorlar, sahte müjdeler veriyorlar, halkı yalan ve hileyle büyülüyorlardı. Bir süre hokkabazlık ve sahtekârlıkla o durumu devam ettirdiler. Bundan sonra inşallah, o olayın gelişmesinin ve o fitnenin yatışmasının sebebini ayrıntılı olarak anlatacağız.

"Şanı yüce ve delili kesin olan Allah, sınırsız adaleti ve insaflı, sonsuz fazileti ve lütfu, tükenmeyen merhameti ve kesilmeyen bağışı ile her yeri kapsayan sevgi ve şefkatini, dünyayı saran cömertliğini, her an var olan hoşgörüsünü, dünyanın hocasının cihanı süsleyen düşüncesini, doğunun ve batının veziri, etrafın ve merkezin koruyucusu, islamın ve Müminlerin yardımcısı, meliklerin ve sultanların efendisi **Uluğ Kutluğ inanc -ı A'zam Sahib Divanü'l -memalik, Ebu'l - Meali Ata Melik'i** ⁽³⁰⁰⁾ bütün Arap ve Acem halkını, korkuların sıkıntısından, durumların değişmesinden, hadiselerin birbirini kovalamasından, kazaların peş peşe gelmesinden korusun! Kötü olayların seline ve felaketlerin girdabına yakalanıp boğulmuş olan yaratıklarını **(666)** dünyanın hakimi, Allah'ın gölgesi, seçkin sultanların destekçisi, zamanın Asaflı ⁽³⁰¹⁾ devrin **Bozorgmühr'i** ⁽³⁰²⁾ islamın ve Müslümanların büyüğü, Müminlerin dayanağı, mazlumların koruyucusu **Sahib Divan-ı muazzam Ebu'l Muzaffer b. Muhammed'in** ⁽³⁰³⁾ imdat gemisini ve yardım teknesini selamete erdirip sınırsız ihsanına kavuştursun! O iki büyük insanın azamet ve haşmet ipini devamlı sağlam kılsın! Kıymet gününe kadar varlığını devam ettirsin!

(300) Bak. not. 2

(301) Bak. not 179

(302) Bak. not. 239

(303) Şemseddin lakaplı Muhammed b. Muhammed Cüveyni: İlhanlı padişahları Hülâgu ile Abaka'nın vezirliğini yapmış olup Alaaddin Ata Melih Cüveyni'nin kardeşidir.

**136- MELİKE-İ MUAZZAMANIN CİHAN ŞEHZADESİNE
VARIŞI, ZİFAF İŞİNİN TAMAMLANMASI, SAHİB,
PERVANE VE NAİB'İN DÖNÜŞÜ, 665 (1266)
YILININ⁽³⁰⁴⁾ AYLARINDA CANİ HATİR-İ ZENCANİ
OĞULLARININ SEBEP OLDUKLARI FİTNENİN
YATIŞTIRILMASI**

Sahib-i A'zam, Pervane, Melike-i muazzama **Selçuki Hatun**'un yanında (Abaka Han'ın) huzuruna çıkıp bütün kuralları yerine getirdikten sonra gelini cilve kürsüsünden zıfaf odasına, ikbal hücreğine götürdüler⁽³⁰⁵⁾. O tarihte Merih ve Zühre kıranı birleşti⁽³⁰⁶⁾. Geline sevgi ve şefkatle muamele edildi. O evlilikten herkese sevinç ve mutluluk geldi. Ondan dolayı Rum diyarı sakinlerinin güveni arttı. (Abaka Han'ın) -**Azameti artsın**- makamından Sahib ile Pervane'ye alışılmışın üstünde iltifatlarda bulunup çok miktarda hediye (*soyurgamış*) verdiler. Sultan'ın hakkında da sınırsız cömertlik gösterdiler. **Çapagçur** (?) vilayetini bağlı yerleri, nahiyeleri ve limanlarıyla birlikte Ermen diyarına kadar Sultan'ın memleketlerine kattılar. Ondan sonra Sahib ile Pervane hallerinden memnun olarak yönlerini memleketlerine çevirdiler. **Erzurum** hududuna vardıkları zaman **Hatiroğulları**nın isyan haberini duydular. O işten şaşırıp kaldılar, perişan olup serseme döndüler. O büyük felaket karşısında ne yapacaklarını bilemez hale düştüler. Çaresiz geri dönüp durumu (Abaka'ya) -**Azameti artsın**- arz ettiler. Onun üzerinde kader etkisindeki ferman, (667) cihangir şahzadenin (Konkurtay) -**Azameti artsın**- **Hatiroğulları** fitnesini yatıştırmak için **Tudavun Bahadır** ve **Tuku Ağa** ile birlikte Rum tarafına gitmeleri şeklinde çıktı.

Diğer yandan **Hatiroğlu**'un her zaman yaptığı gibi cinnet ve sapıklık yolundan giderek kötülüklerini sürdürmesi, bölgeyi (vilayet) alçaklara ve sefillere dağıtması, haya örtüsünü ve vefa perdesini yüzünden atması, kendisini yetiştiren velinimetinin haklarına nankörlük etmesi yüzünden

(304) Burda 665(2.10.1266) tarihi verilmiş olmasına rağmen, Adnan Sadık Erzi'ye göre doğru tarih, 675(15.6.1276) tarihidir (Bak. Belleten 13(1949)s. 192

(305) Selçuk veya Selçuki Hatun, IV. Kılıç Arslan'ın Fatıma Hatun adlı karısından olan kızıdır. Bunu Sultan Veled'in Melike'yi öven bir kasidesinden öğrenmekteyiz (Divan, s.253). Evlenme olayından bahseden kaynaklar, onun evlendiği kimsenin kimliğini açıkça belirtmemişlerdir. (Bu konuda geniş bilgi için bak. Pervane Muineddin, s.144, n.17).

(306) Bu iki yıldızın birleşmesi uğurlu sayılır. O zamanda doğan çocukların padişah olacağına inanılır.

dergahın kulluğunda bulunan devlet erkânı ve saltanat büyüklerinden sakınıp çekinmeye başladı. Bu yüzden bazen **Niğde**'de bazen de **Develi**'de kendisine sığınak aradı. Küçük büyük herkes, ondan bıkmış, ona itaat etmekten vazgeçmişti. O arada muhbirler (*münhî*), Pervane'nin Cihan Şehzadesi -Azameti artsın- ile yanında sayısız asker olduğu halde gelmekte olduğu, her türlü tedbiri alıp kaçış yollarını tuttuğu ve otlakları koruma altına aldığı haberini getirince **Hatiroğlu**, rüzgârın korkusuna düşmüş söğüt yaprağı gibi titremeye, su gibi bulanmaya başladı. Moğol ordusunun dehşetinden dünya kendisine zindan oldu. Saltanat otağına (*dehliz*) geldi. Devlet emirlerini yanına çağırarak, "Ben yanlış davranışlarımın ve kötü işlerimin tedbiri olarak zor günler için yaptırdığım kalelerin kapısına sığınmaktan başka tedbir, çare ve çıkış yolu göremiyorum. Siz de saltanat alayıyla birlikte Pervane'nin yanına gidiniz" dedikten sonra kendi askerlerinden (*cund*), adamlarından ve hizmetçilerinden birkaç kişiyle **Luluva** (Ulukışla) kalesinin yolunu tuttu. Oraya yaklaşıncı adamlarına izin verip veda etti. Bir kölesiyle kaleye çıktı. Kale muhafızı (*kütüval*) (*Sabıkuddin*) anında onu bağlayarak durumu saltanat bargâhına ve devlet emirlerine haber verdi.

Şerefeddin'in kaleye gittiği sırada saltanat erkânı, akşam namazı vaktinde Sultan'ı (668) ata bindirerek hızla yol almaya başladılar. Gece yarısını geçe Develi'ye vardılar. Alanda (*meydanda*) geceyi geçirdikleri sırada Pervane, ay gibi parlayan tabiatıyla nurunu onların üzerine düşürdü. Hepsi mutluluktan ay gibi gülüp, yer gibi rahat oldular. Pervane uyumakta olan Sultan'ın uyandırılmasına izin vermedi, "Biz bütün bu zorluklara onun şerefli zatının rahatı için katlanıyoruz" dedikten sonra kendisi de başını yastığa koydu.

Sabah olup, bütün ışıkların kaynağı gök yüzünde yanmaya başlayınca Pervane, Sultan'ın elini öptü. Birlikte Moğol emirlerinin huzuruna çıktılar. O görüşme sırasında Pervane bütün yolları deneyerek Sultan'ı, ısyandan ayrı tutmaya ve onu aklamaya çalıştı. Sözleri kabul gördü. Moğol emirleri Sultan'ın gönlünü alıp onu teselli etmeye çalıştılar.

Pervane, hain **Şeref**'in kale muhafızı (*kütüval*) tarafından tutuklandığını anlatınca yanındakiler sevindiler. Hemen o şerefli ocağın kıdemli emirzâdelerinden, büyük Emir **Celaeddin Karatay**'in eğitim ve öğretimin-den geçmiş; çağdaşları arasında dirayeti, yeteneği, cesareti ve vakarıyla bilinen, dindarlığı, doğruluğu, dürüstlüğü ve vefakârlığı ile tanınan Emir **Seyfeddin Çalış b. İshak**'ı kale muhafızını mükafatlandırması ve

hain **Şerefî** cezalandırması için Moğol ve Müslüman askerlerden oluşan bir kafilayla kaleye gönderdiler.

Seyfeddin, Hatiroğlunu tutsaklık zincirine vurarak Moğol emirlerinin yanına getirdi. Onu mahkemeye ve sorguya çektiler. *Emir-i şikar* (Av işleri bakanı) **Kılavuz** oğlu **Seyfeddin**, Camedar **Sancar** ve karışıklığın kaynağı olan ve Sultan'ı **Hatiroğluna** veren ve öyle tehlikeli bir işe girişen *Hâdim-i has* **Kayıaba**'yı öldürdüler. Tabii olarak (669) ona bağlı emirleri mahkeme (*yargu*) ettiler. Soruşturma ve araştırmadan sonra herbirine bir suç yüklediler.

O arada *Sahib-i azam* ile **Tudavun Bahadır, Elbistan** tarafındaki geçitleri (*derbend*) tutmak için Cihan Şehzâdesinin yanında kalmışlardı. Şehzâde dönüp *orduya* (Moğol başkenti) gidince **Tuku Ağa** memleketine döndü. Noyan'ın yanına götürdükleri **Hatiroğlunu** geri getirip sorguya çektiler. O, aşırı heyecandan ve korkudan sorulara eksik ve yanlış cevaplar vermeye başladı. Kendisini kurtarmak için çeşitli bahaneler ileri sürdü. Sonunda onu ölüm cezasına (*yasa*) çarptırdılar. Hizmetinde bulundukları kimselere ihanet edenlerin ve nankörlerin ders almaları için elini, ayağını ve her organını birbirinden ayırarak herbirini bir yere gönderdiler. Ondan sonra hep birlikte kışlağa giderek **Hatiroğullarının** adamlarını ve taraftarlarını bulmak için araştırma ve soruşturmaya başladılar. O kış Rum emirleri sabahdan akşam namazına kadar Moğolların yanında kaldılar. Günlerini korkulu ve sıkıntılı olarak geçirdiler.

Moğolların araştırma işi bitip soruşturma baskıları ortadan kalkınca baharın çehresi, soğuk perdesinden çıkıp kendisini itibar sahiplerinin gözüne göstermeye başlayınca, "*Gençleri ihtiyarlatacağı gün*"⁽³⁰⁷⁾ şeklinde tarif edilen günler, takdir perdesinden ve gayb örtüsünden çıktı. Sevinç üzüntüye, ferahlık sıkıntıya, neşe mateme, mutluluk kedere döndü. Ülkenin düzeni sallanmaya, saltanatın temelleri yıkılmaya başladı. Suriyeli **Fındıkdar**'ın uygunsuz hareketlerinden, düşüncesiz davranışlarından cür'et ve küstahlığından kaynaklanan binlerce kişinin canını alabilecek zehirli şerbeti, bu mamur ülkenin sıradan ve seçkin kişilerin içimine sunuldu. Emniyet tamamen ortadan kalktı. "*Allah dilediğini yapar*"⁽³⁰⁸⁾ "*Allah kullarına karşı zalim değildir.*"

Hikayenin kalan kısmı [670] yeri gelince anlatılacaktır. "*Allah, doğuruyu en iyi bilendir.*"

(307) Kur'an-ı Kerim, 73/17

(308) Kur'an-ı Kerim 141/46

137- FINDIKDARI'NİN (BAYBARS) AYAKLANMASI, O AYLARDA MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR VE BAŞGÖSTEREN ZAYIFLIKLAR

"Allah'ın yeryüzünü ölümden sonra dirilttiğini bilin"⁽³⁰⁹⁾ kudretinin cihanı süsleyen eli, gezegenler padişanının (güneş) yükünü, Balık Burcunun⁽³¹⁰⁾ dükkanından Koç Burcunun⁽³¹¹⁾ menziline taşıdığı; karın beyaz örtüsünün, güneş ısısının artmasıyla ovanın ve çemenin yüzünden kalktığı sırada yaseminin dili sır söylemek için açıldı. Yarı uykulu nergisin cismi su ile doldu. Güller üzerindeki bülbül dile geldi ve **Şiir** (Arapça):

"Bahar, aşıkların sevgisini güzel bir şekilde taklit ederek bütün güzelliği ve görkemiyile geldi.

Bülbüller bu yüzden kötü ötmeye başladı. Gönül bülbülleri onları ayıpladı"

sesi dünyayı tuttu ve bir defa daha, **Şiir**:

"Dağlar gök gürültüsüyle doldu. Ovaları renkler ve güzel görüntüler istila etti.

Kurumuş topraklar üzerine durmadan yağmur yağdı, gül bahçesinden misk kokusu gelmeye başladı.

Lale, kadehteki şarap gibi kırmızı renk aldı. Gökte gökkuşağı parlamaya başladı."

O sırada peş peşe "Sis (Çukurova) ve Suriye tarafından Rum memleketlerine kalabalık bir asker geliyor" haberi ulaşmaya başlayınca saltanat tarafından memleketin her yanından çok sayıda asker ve teçhizat istenmesi konusunda fermanlar çıkardılar. İstenilenlerin gelişi gerçekleşince o düşmanlara karşı savunma araçları düzenlendi. Moğol ordusu ve padişah'ın askeri, **Tudavun Noyan, Tuku Ağa** ve **Muineddin Pervane**'nin sevk ve idaresinde **Kayseri** mahrusesinden hareket ettiler. **Şiir**:

"Ordu bir anda yerinden oynadı. Savaşçı yiğitlerin hareketinden,

[671] Hava demir tozuna döndü, her taraf zırh örtüsüyle kaplandı.

Atların kışnemesinden ve askerin kaldırdığı tozdan, ne güneş ne de ay ışığını gösterebildi."

(309) Kur'an-ı Kerim, 57/17

(310) Güneş bu burçta 21 Şubat - 21 Mart tarihleri arasında bulunur.

(311) Güneş bu burca, 21 Martta girer ve o zaman bakar gelir.

Elbistan üzerinde **Horon** (Binboğa dağlarından) dağına vardılar. Orada muhbirlerden, "Yarın sabah Suriye ordusu Elbistan ovasına inecek" haberini aldıkları zaman zırhlarını ve miğferlerini tamir etmeye, kılıçlarını ve hançerlerini bilemeye başladılar. Ertesi gün yola düşüp **Horon** dağından aşağıya indiler.

Fındıkdar, havada toz kümesini görünce hemen harekete geçti. Düzlüğe varınca askeri saf kurmuş olarak gördü. O anda, *Yer titremeye, dağlar sallanmaya, yıldızların ışığı sönmeye, gökyüzü yarılmaya başladı. Kılıçların darbesinden öyle bir toz yükseldi ki, güneşli günde güneş tutuldu, karanlık gece geri geldi sanıldı* "Şiir:

"Süvarilerin kaldırdığı tozdan havayı bulut kapladı, kılıcın çeliği şimşek gibi parlamaya başladı.

Sanki havayı alevler aldı, sanki elmas yerin yüzünü deldi.

Beyinlerde tunç sesi ötmeye, her yerden duman çıkmaya başladı.

Sanki elmasın canı vardı, sanki mızrağın etrafını ruh sarmıştı.

Moğol askerleri kaplanlar gibi kükreyerek Suriyelilerin üzerine yürüdüler.

Söğüt yaprağının üzerine hazen rüzgârının indiği gibi zırhın ve miğferin üzerine topuz inmeye başladı.

Kılıçların gözünden ateş saçıldı, savaş alanı kan deryasına dündü.

Bahadır Tuku ile Tudavun Noyan kızgın aslanlar gibi hamle ettiler.

Suriyelilerden çok kimseyi öldürdüler. Onların kininden bellerine kuşak taktılar.

Suriye ordusunun sayılamaz kadar çok olmasına rağmen Moğol ordusunun sayısı üç binden azdı.

[672] Çaresiz Suriye ordusu galip geldi, akıllı kimseler o işe şaşırdılar.

Çünkü (o olaydan önce) ülke kötülükten emniyette idi, herkes doğru yolu seçmişti

Hilekârlar ve yalancılar veda etmişler, ülkenin her yanından cennet kokusu gelmeye başlamıştı.

Her taraf yeşillenmiş, nehirler akmaya, kumrular ötüp şakımaya başlamıştı.

Kuşların sesinden ve ağaçların tazeliğinden yüz Erdebil ülkenin bir köyünü kıskanır olmuştu.

Yollarda her an kafileler görünür, onlar emniyetli avcunun içinde sayarlardı.

Rahvan atların hepsi eyerli, Beytül haram'da olduğu gibi güvenlik içindeydi.

Gül bahçesinin nefesinden ve toprağın kokusundan ülkenin burnu güzel kokularla dolardı.

Köylüler beline altın kemer takar, ot yerine sümbül ve zafran,

Ovayı ve bahçeleri kaplar, bütün aşıklar sevgileriyle yatarı.

Her yerde gülücük ve sevinç sesleri duyulur, nehirden gülsuyu akardı.

Dünya İrem gibi gece gündüz sevinçli, fitne üzüntüden yokluk yolunu tutmuştu.

Moğollar Rumlarla kardeş olmuş, kurtuluş için el ele vermişti.

Dinin sultanı Keykubad zamanında yaşanmış böyle günleri kimse daha önce görmemişti.

Tuku ve Pervane devrinde kimsenin gamdan korkusu olmamıştı.

Ne yazık ki, böyle mamur bir ülke ve taht, iki üç bahtsız yüzünden baş aşağı oldu.

Seçkin yiğitler Tudavun ile Tuku, ellerinde herkesinkinden keskin kılıçlarıyla

Sağa Sola çokça hamle yaptılar, birçok düşmanı yere serdiler.

Sonunda yardımsız kaldılar, ömürlerinden ve canlarından el etek çektiler.

Canlarını verip göç etiler, Cihan Padişanının kulluğu uğruna.

Uluğ Cihandar-ı a'zam, Tanrı onun yardımcısı ve koruyucusu olsun!

[673] Pervane durumdan haberdar olunca üzüntü ve keder içinde yola düştü.

Kötü niyetli düşmanlar saldırıya geçtiler, savaştan ayrılan (Sultan'ın askerleri.

Bir anda Kayseri'ye yöneldiler. Sanki kapları örsün üzerindeki demir gibiydi.

Savaş sırasında Ali-yi Haydar'a dönen dinin övücü Sultan'ın veziri,

Ordunun o durumunu öğrenince hemen Padişahın (Sultanın) huzuruna çıktı.

(Dedi ki): "Ey Cihan Padişah! Eskiden Sivas'ta bir köle olan Suriye komutanı (sipehdar),

Simnan⁽³¹²⁾ ülkesinden bir tacirin ve Yardanın desteğiyle yükseldi.

O, siz padişahımızın ordusuna zafer kazandı, peşimizden gelmektedir.

Şüphesiz o, bizi emri altına alacak, saltanatınızın boyu yay gibi eğilecek.

Zümrüt rengi göze ve parlak siyah taşı andıran yüze sahip olan böyle bir kimsenin kalbi de kara olur.

Böyle bir şekilden ancak kötülük gelir, akıl defteri de bunları yazıyor.

Eğer bir kimse Cihan Padişahının huzurunda bundan daha fazla gizli ve açık olarak,

Onun mutluluğunun hilafına söz söylemiş olsa, gelen felaketleri üzerine çekmiş olur.

Büyük İlhan uluğ (Hülagu) yüz asır daha bu dünyada yaşasın!

Yüce Gök, onun fermanının kölesi, kaza ve kader emirberi,

Düşmanı bağlayan, dünyayı ele geçiren o hakan, uğrunu Huma kuşunun⁽³¹³⁾ kanadından alır.

O cihangir padişah, adaleti ve insafıyla, adaletin yüzünü ağartmıştır.

Keskin kılıcı ve geçerli hükmüyle dünyayı ruhlar gibi süslemiştir.

Yüzünü onu dergâhından çevirmiş olan kimse, başı kesilmiş putların zülfüne döner.

Asi kimseler, onun tekmesini yer, Elburz azizleri, onunla sofradaşı olur.

(312) İran'dan Elburz dağlarının kuzeyindeki bir bölgenin ve merkezinin ismi.

(313) Huma kuşunun gölgesi kimin başına düşerse o adam ya padişah olurmuş ya da büyük bir devlete kavuşurmuş. Huma hep havada yaşar, hatta havada yumurtlamış; yavrusu da yumurta yere düşmeden bunun içinden çıkarak uçmaya başlarmış. Bu yüzden ayakları yokmuş. Kartalın ve şahinin yaptığı gibi canlı hayvanlarla değil, kemiklerle geçinir ve hiçbir mahluku incitmezmiş. Hoten, Deşt-i Kıpçak ve Hindistan taraflarında ölüsü bulunurmuş.

Bu şekilde iyilik saçar. Onun gücü ve gürzü karşısından herkes boyun eğer.

[674] İster Yağma ülkesinin⁽³¹⁴⁾ en ucunda, ister Şam'ın son noktasında olsun, dünya onun fermanı altındadır.

Yeryüzünün en çok bağış yapanı ve armağan verenidir. Gök ona "Aferin" demiştir.

(Allah) seni beşikten padişahlık tahtına çıkardı. Ülkenin yönetim dizginin senin eline emanet etti.

Onun iyiliğini canıyla koruyan ol, onun hakkında kötü düşünen zelim olsun.

Çok ender rastlanan bu olaydan, orada bulunanlar şaşkın kaldı.

Birkaç öncü birlik (karavul), çaresiz Suriye Türklerinin karşısında bitkin düştüler.

(İlhan), durumu öğrenince onun haşmeti ay ile yarışa girer.

Elmas kılıcı ve ağır gürzüyle dünyanın her tarafını ele geçirir.

Demir denizi yeniden coşup, padişahların herbiri bulundukları pusudandan çıkarlarsa,

Ne Mısırlı, ne Suriyeli ne de Rus kalır. Dünya kandan horozun ibiğine döner.

Sultan, Sahib'den bu sözler duyunca gül yaprağı gibi açılıp neşelendi.

Dedi ki. "Ey iyi adlı efendi, bu söylediklerinden başka benim için daha iyi görüş ve mutluluk veren düşünce olamaz.

(Hülagu'nun) sözünü tutalım. Onun sevgisine gönlümü ve benliğimi bağladım.

Dünyayı yaratan Allah şahidimdir ki, canım ve gönlüm Padişahın (Hülagu) sevgisi ile doludur.

Bu düşüncedeyim ve daha da ileri gidebilirim. Onun askerinin kaldırdığı toz başıma taç olsun!

Eğer bir kimse onun değerini ölçmeye kalkarsa, benim kin ve nefretim onun üzerine olur.

(314) Türk kabilelerinin oturduğu Doğu Türkistan'da Tibet, Çin ve Kırgızistan arasında bir yer.

Bana "Bu konuda ne tedbir düşünüyorsun?" diye soruyorsun. Atım eylekli ve ruhum savaş için hazırdır.

Ne yapayım Şahın (Hülagu) yanına nasıl varayım? Dünyanın sığınağı olan o cihan padişahının yanına.

Gözüm onu görmekle aydınlanır, gönlün onu hatırlayınca gül bahçesi-ne döner.

Vezir, Padişaha şu cevabı verdi. "Ey tahtının ve tacının destekçileri yanında olan!

Eğer kendine zahmet verir bir süre gezinmek için atının dizginini Meşhed'e⁽³¹⁵⁾ çevirirsen,

[675] Bir süre o ovada gezinir, bir zaman atının üzerindeki tahta oturursan,

O zaman işin sonunun ne olacağını anlar, zamanın dönüşünün ne getireceğini öğreniriz.

Eğer o zaman orda Pervane de kendini gösterirse, o, bize kapalı olan şeylere anahtar olur."

Sahib'in sözü sona erince ansızın Pervane ortaya çıktı.

Yanakları toprakla, kalbi tozla dolmuş, canı için gök, sert rüzgâra dönüşmüştü.

Hemen Sultan, vezir ve emir, ondan karşı karşıya olunan durumu sordular.

Onun üzerin gönlü gamlı Pervane, Padişaha ve Sahib'e dedi ki:

"Bizim Tokat'a gitmemiz gerekir. Orada bu işten daha rahat oluruz."

Onlar, "Bu görüş doğrudur" dedikten sonra hemen oraya hareket ettiler.

Erkiled tepesine vardıkları zaman bir süre orada dinlendiler.

Ordan şehir tarafına bakınca (Suriye) ordusunun ovaya girdiğini gördüler.

Ordunun tamamı oraya gelince oraya çadırlar kurdular.

Suriyeli komutan orada kimseyi göremeyince, işin enini boyunu düşünmeye başladı.

(315) Kayseri bölgesinde bir ova.

Dedi ki, "Kötü tabiatlı Pervane, birkaç yıldır beni altadıp yalan söyledi.

Onunla kavlimiz böyle değildi. Onunla birbirimize yazdığımız çok mektup var.

Birkaç yıldır, ünlü ülkeme gönderdiği mektuplarda verdiği sözleri ezbere biliyorum.

O sözlere göre, ben buraya gelince benim tarafımda olacak, kalbinden aldatma ve kusuru uzaklaştıracaktı.

Onun dediği yere geldim. Böyle bir azamet ve böyle bir orduyla geldim.

Yoksa benim hazinem, padişahlık mülküm, Mısır'daki saltanatım küçümsenecek gibi değildi.

O hain ve yalancının sözüyle onca hazinemi ve malımı kaybettim.

Eğer ben onunun kellesini Cihan Padişahı İlhan'ın (Hülagu) vasıtasıyla

[676] Hançerin ucunda pazara çıkarılmasını sağlamazsam, Allah'ın kulu olmayayım!"

Bunları dedikten sonra ertesi gün seher vakti başı gururla dolu olarak şehre girdi.

Kötü tedbiri, düşüncesi ve kara bahtıyla Rum sultanının tahtına oturdu⁽³¹⁶⁾.

Ne ruhunda vefa, ne cisminde utanma duygusu vardı. Onun soğukluğunda bir an sıcaklık görülmedi.

Etrafında bulunan onca Rum ve Arap, onun adını "edepsiz padişah" koydu.

Bütün herkes ondan nefret etti "O uzak değil, yok olsun" dediler.

Bu terbiyeden uzak Türk'e Tanrı'nın adaleti layık olduğu cezayı versin!

Kafasının tası, Tatar yiğitlerinin gürzüyle kırılıp kına gibi olsun!

Ömrü ve hayat süresi sona ersin, her yer onun varlığından boş olsun!

Ülkenin sahibi, cihan padişahı, büyük Kaan'ın, uluğ ilhanın,

(316) Sultan Baybars, 20 Zilkade 675 (25 Nisan 1277) Pazartesi günü yani Kayseri önüne gelişinin beşinci ve şehre girip tahta oturuşunun üçüncü günü ordusunu toplamış ve yurduna dönmek üzere buradan ayrılmıştır. (Pervane Muineddin, s.)

Dünyanın efendisi, kutlu padişahın en küçük emiri, o Efrasıyab'a⁽³¹⁷⁾ galip gelsin!

Ne dönen felek kendi devirlerinde ondan (İlhan) payesi üstün bir padişah görmüş,

Ne daha merhametli, daha cömert, düşmanı bağlayan, adaletli, kılıcıyla ve okuyla dünyayı almış birine şahit olmuş.

Felek yüceliğindeki İlhan'ın ikbaliyle ferman, kartalın kanadına hükmeder olmuş.

Onun korkusundan koyun ve kurt bir arada yaşar olmuş, zayıflar güçlülerden emin olmuş.

Zamanın ve zeminin veziri kutlu Sahib Şemseddin⁽³¹⁸⁾,

İlmin ve dünya divanının sahibi, kılıç kalem tarafından desteklenen,

Yaradan'ın rahmeti seçkin Muhammed, Tanrı'nın gölgesi, vakar göğünün büyüğü.

Cömertlikler dünyası, iyilikler meleşti, düşüncesiyle dine destek veren,

Babadan oğula Sahib gelen ve şahın desteğini kazanan, yöneticilere ve ileri gelenlere baş olan,

Okun sapının gücünü kışkandığı, yaşlı feleğin onun gibi bir delikanlı görmediği,

[677] İlimde coşkun bir deniz olan, zamanın onun düşüncesiyle doğru yola girdiği o şahıs,

Dedi ki, "Ey ömrün padişahu! Suriye komutanı sabah kalkıp akşama buraya geldi.

Bu durum karşısından başvurulacak iki çare var. Bendenizi bunları yapmaya zorluyor.

İlki: Bir kere yiğit İlhan var. O her zaman savaş eyerinin üzerine oturmaktadır.

Dünyasına Tanrısı onu öne çıkarıp, ona layık olduğu devleti verdi.

O soylu kişi, ince düşüncesiyle Tanrı tarafından desteklenir oldu.

Gökten mavi renkli bir hançer indirip onun avcuna koydular.

(317) Bak. not. 93

(318) Bak. not. 303

Onunla Pak Tanrı'nın hükmüne uymayanların kellesini toprağa düşürsün,

Dünyayı adaleti ve insafıyla dertten, tasadan ve zulümden arındırsın diye.

Çünkü Tanrı dünya mülkünü ona verdi, bütün kapalı şeyleri ona açtı. Fermanın dışına çıkan kimsenin kellesini yere düşürür.

Zamanımızda onun siyaseti dünyayı tuttu, bütün alem onunla şeref buldu.

O cihan padişahı, uluğu İlhan, büyük (Hülagu'nun) günlerinde

Yasası her yerde kabul görmüş ve adaleti her yere yerleşmiştir.

Adaletinden zulüm uyur hale gelmiş, kurt ve kuzu aynı yerde yatar olmuş.

Her kim ki İlhan'a baş kaldırır, o dünyanın efendisine karşı gelirse,

Ömrü kısılır, devleti yıkılır, olayların elinde aciz kalır.

İkincisi odur ki: Selçuklular tahtına bir kölenin oturmasını dünya nasıl kabul eder?

Selçuk oğulları sultanları dünyada iyiliğin koruyucusu idiler.

Onların gülerinde dünya mamur idi. Düşkünlerin kalbi gamdan arınmıştı.

[678] Şu andan onların çocukları ve torunları İlhan'ı çağırma-
lar.

Ve can u gönülden Şah'a (İlhan) kuldurlar ve her zaman onun hükmüne boyun eğmişlerdir.

Ümidim odur ki bu eski hanedan cömert padişahın (İlhan) himayesine mazhar olur.

O zaman günlerin kötülüklerinden emniyette, ahir zaman cevrinden uzakta kalırlar.

Suriye komutanı burada kendini gösterince gök, (üzüntüden) duman olmaya başladı.

O, hataya düşerek padişahlık vehmine kapılmıştır. Hiçbir zaman padişahlığa layık biri değildir.

Eski devirlerin bilginleri demişler ki: Haddini aşan kimsenin,

En kısa zamanda kara toprak meskeni olur. Ömrünün sonunda uçmak isteyen karınca gibi.

Onu felek yukarıya çıkarır ve oradan tepetaklak aşağıya atar."

Rum'da ona (**Baybars**) büyükler, ileri gelenler ve seçkinler yüz vermedince,

Ve ot kütüğü başlayıp ordusunun atlarının çoğu telef olunca,

Padişahın (İlhan) ordusunun o zayıf halini görmesi durumunda,

Kendisine saldıracağını ve geniş dünyayı kendisine dar edeceğini düşünerek,

Atına binip Suriye'ye gitti. Hüsrana ve zarara uğramış olarak gitti.

Şam'a varıp oranın cennet bahçelerinde huzur bulunca savaş silahlarını belinden çıkardı.

O sarada hizmetçilerin birinin verdiği zehrin etkisiyle hayat günleri son buldu⁽³¹⁹⁾

Evet Vezir! Yazılanlar oldu, aydınlık gelince doğru ortaya çıktı.

Evet! Yerin ve göğün Tanrısı senin şanını yaymakla meşgul.

Zatın her türlü kusur ve ayıptan uzaktır. Dönen feleğin üzerinde bulunan birini bile,

İstersen anında yere indirirsin, hemen hayat elbisesini parçalarsın.

Ona istediğini ve uygun gördüğünü yaparsın. Kimse de senden "Neden, niçin" diye sorgu sormaz.

[679] Yüce tabiat sahibi sen vezirle ufuklar süslenip dünya değer bulmuştur.

Cihanın Sahibi, felek gibi yüceliğe sahip olan sen vezirin avcundan bulut kıskançlık duyar.

Bütün devlet bahçesi seninle tazedir. Faziletin göklerde bile duyulmuştur.

Senin gücünle din hep yüce kalır, senin başışınla cömertlik ayakta durur.

Sen her zaman kendi gücünle ayakta durursun, senin kötülüğünü düşünenlerin başları ayaklar altına düşer.

Her zaman cihan padişahının gözünde bu fani dünyadaki büyüklerin başısın.

(319) Baybars, 7 Muharrem 676 (10 Haziran 1277) Cumartesi günü Şam'a vardı ve aynı ayın sonuncu günü (28 Muharrem) burada içtiği kızımdan zehirlenerek öldü. Bu Türk padişahı ve devleti hakkında geniş bilgi için bak. Prof.Dr. Kazım Yaşar Kopruman. Baybars I, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5, s. 221 vd.; Mısır Memlükleri, İstanbul 1987

*Cihan sahibi, Allah'ın gölgesi, taca ve tahtı revnak veren,
Yüce Tanrının lütfu Uluğ Şemseddin, senden dolayı şitemin başı dert-
tedir.
Mana alemi ve yaşlı felek senin gibi bir vezir görmemiştir.
Dünyayı gören iki gözün hep aydınlık olsun! Yüce sarayın mamur ol-
sun!
Zamanın mutlu, nefesin uzun olsun! Yüzün düşmanlara galip gelsin!*

**138- İLHAN-I A'ZAM, SAHİB-İ CİHAN,
YERYÜZÜ PADİŞAHI CİHANGİR ABAKA'NIN
-AZAMETİ ARTSIN-RUM MEMLEKETLERİNİN
-ALLAH ORALARI KORUSUN-SINIRINA YÜRÜMESİ**

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev -Allah mülkünü ebedi kulsın- Sahib'i a'zam **Fahreddin** ve **Muneddin Pervane**, **Tokat**'a vardıkları zaman tedbir okların çekip danışma mızraklarını hazır ettikten sonra düşünce aynasında sevabın yüzünü şöyle gördüler: Olanları duyurmak ve **Elbistan** vakasını anlatmak için (İlhan'a) bir haberci (*kasıd*) göndermek. Bu iş için **Seyfeddin Erbeği**'yi (İlhan'a) -*Azameti artsın*- gönderdiler. **Seyfeddin Erbeği**, dünyanın sığınağı olan dergâha varıp durumu anlatınca (İlhan'ın) [680] padişahlara mahsus hamiyet ve himaye duygusu canlandı. O dergahta korkusuz askerlerin ve ünlü bahadırların cana susamış kılıçlarını kınlarından çıkarmaları ve Suriye ülkesine yürümeleri konusunda etkili ferman çıktı. Kendisi de şerefli zatiyla dünyayı aydınlatan güneş gibi şimşek hızında giden, yıldırım gibi çakan, alemi dolaşan, dünyayı kateden, gökte uçan atına binerek **Erzincan** üzerinden geçip **Divriği** yolundan **Elbistan** bölgesine yürüdü.

O sırada **Divriği** halkı, o korkunç durumdan habersiz, felaketlerin hücumundan emniyette yurtlarında otururlarken, kalenin karşısında bulunan; kaplanın,kartalın, ayın, güneşin yüksekliğinin heybetinden üzerinden geçmeye ve uçmaya cesaret edemedikleri dağın eteğinden bir süvarinin kaza ve kader gibi hızla aşağıya indiğini; ona parlak dolunayın etrafındaki yıldızlar gibi tâbi olan büyük bir kafilenin (*kevkebe*) tâbi olduğu gördükleri zaman ileri gelenlerden (*a'yan*) ve itibarlı kimselerden birkaç kişiyi saygı ifadesi olarak onu karşılamaya gönderdiler. Karşılamaya gidenler yanlarına hediye (*tuzgu*) aldılar. Yaklaştıkları zaman gözlerine ülkeler olan cihan fatihi, şahlar şahı İlhan'ın (Abaka) -*Azameti artsın*- atının kaldırdığı tozdan sürme çektiler. Kur'an ayetleri, Zikir ve

dualar okuyarak kulluk görevlerini yerine getirdiler. Cihan padişahı (Abaka'nın) katında onların hediyesi (tuzgu) kabul gördü. (Abaka) buyurduğu *suyurgamişi* hükmüyle onların yerinden oynamış kalplerine, çıkmakta olan canlarına rahatlık verdi. O arada cahillerden sapıklardan ve aylaklardan bir gurup, aşırı aptallık ve sersemliklerinden **Taceddin Zeyrek**'in kölesini ve çocuklarını öldürmeye kalktıkları, doğruluk ve itaat yolunu terk ettikleri için cezalandırıldılar. [681] Yine **Divriği** sakinlerinden birinin kalenin şereflerinden inip üzerinde ok ve yayla padişahın (Abaka) -*Azameti arstın*- yanına gelme terbiyesizliğinin ve küstahlığının karşılığını gördü. Ondan sonra (Abaka'dan) kalenin temelinden yıkılması ve surların duvarlarının yerle bir edilmesi konusunda ferman çıktı.

Sonra cihanı süsleyen rıkab, **Elbistan** tarafına harekete geçti ve atın dizgini o yöne çevrildi. Sultan **Gıyaseddin**, Sahib **Fahreddin** ile **Muineddin Pervane** orada İlhan'ın şan ve mutluluk dağıtan eline öpme şerefine nail oldular.

Padişahın alayları (*mevakib-ı humayun*) Suriyeliler ile yapılan savaşın alanına vardıkları zaman çocukluğundan beri sevip saydığı **Tudavun Noyan** ile **Tuku Ağa** gibi iki ünlü komutanın, iki fedakâr yiğidin cesetlerini görünce padişahın gazap ateşi alevlendi. Acı ve ıstırap seline kapıldı. Kader etkisindeki hükmü, huzurun ve selametın kıymetini bilmeyen, sağlam bir düşünce ve doğru bir fikre dayanmadan kahir devletin taraftarlığını bırakmış olan ayrılık gayrılık güdenleri cezalandırmayı gerekli gördü. Fakat büyük yönetici, seçkin vezir, doğruluk Asafı,⁽³²⁰⁾ dünyanın tedbirini düşünen, yeryüzünün efendisi Sahib Divan⁽³²¹⁾ -Allah onun ayağının bastığı yeri düşmanların kafası yapsın! Halife adına ona hayır ihsan edilsin!- her türlü yalvarma yakarma yoluna başvurarak onun gazabının şiddetini azaltıp, öfkesinin derecesini düşürdü. Bu şekilde 104 kişiyi bela çukurundan ve felaket dairesinden kurtardı. Fakat Kadı **İzzeddin el-Hasan b. Muhammed el-Kirmevi**, **Fahreddin Güçbeği**, **Karaca** oğlu **Nureddin Hud**'un torunu **Zahireddin** hayatta kalanlara ve yaşamını sürdürenlere feda oldular ve şehidlik derecesine yükseldiler.

Güneşin Aslan Burcuna girmesi üzerine Temmuz ateşinden sıcaklığın artması ve her yana alevler saçması sebebiyle Moğol ordusunun Suriye tarafına gitmesi imkânsız hale geldi. Onun üzerine cihanın padişahı [682], ok kılıç, taht taç sahibi İlhan-ı-A'zam (Abaka) -*Azameti artsın*- asilere elçiler vasıtasıyla tehdit ve hakaret dolu mektuplar göndererek, "**Fındıkdar**"ın askerleri, her zaman ülkemizin karakollarına ve sınır böl-

(320) Bak. not. 179

(321) Bak. not. 303

gelerine baskın yapıp saldırılar düzenliyor. Onlar oraları muhafız ve askerden boş görünce istediklerini yaptıktan sonra hemen geri kaçıyorlar. Eğer onlar karşı gelme yoluna devam eder, günden güne gelişen devletimizin itaat dairesine girmezlerse, Rablerin Rabbinin bargâhının inayetiyle bütün dünyanın yönetildiği yer olan yüce makamımıza boyun eğmez, fesat ve kötü kimselere ateş yağdıran ve kan içen kılıçla hizaya getiren bize karşı gelir, savaşa hazırlanıp kavgaya niyet ederse, kılıcını, okunu, zırhını ve kaftanını er meydanı için onarıp bilerse; yakın, uzak adamlarını, sapık ve bedbaht kimseleri o iş için hazırlayıp donatırsa bu "Sana, senin için yararlı olmayacak şeyler bahşetmiştir. Kahramanlık ve atılganlığın elbisesi ayaklar altına alınmış ve kılıcın keskinliğiyle alay edilmiştir" demektir.

Elçiler asilerin yanına hareket edince cihanın padişahı, yeryüzünün hakimi (Abaka) **Azameti artsın** cihan şehzadesi (Argun'u) -**Azameti artsın**- o olayı yeri gelince anlatacağımız gibi **Cimri**'yi başkent **Konya**'da tahta oturtan, **Konya**'yı yıkıp yağmalayan Karamanlı muhaliflerin ve isyancıların dersini vermek için **Kayseri**, **Aksaray** ve **Konya** tarafına gönderdi. Sahib-i a'zam **Fahreddin Ali**'yi de onun mübarek rıkabının yanında görevlendirdi.

Onlar (Abaka ve yanındakiler) **Köğonya** (bugünkü Şebinkarahisar) ve **Kemah** hududuna vardıkları zaman **Muineddin Pervane**'ye kendisine ait olan Köğonya kalesini teslim alması ve muhafızının (*kütüval*) azledilmesi konusunda ferman geldi. Pervane, oraya varıp kale muhafızını aşağıya çağırınca kale muhafızı asilerin vereceği cevaplar verip düşmanca davrandı, savunmaya ve engellemeye geçti. Pervane ümitsiz ve başarısız olarak [683] yanına dönerek olanları anlattı. Daha önce **Tudavun** ile **Tuku**'nun savaş alanında düştükleri kötü durumdan çok etkilenmiş olan Cihan Padişahının (Abaka) -**Azameti artsın**- bu durumdan öfkesi daha da arttı. Eski iyi davranışı değişti. Pervane için gardiyanlar (*müvekkil*) görevlendirdi. Pervane onlardan izinsiz ve habersiz hiçbir yerde durup eğlenmez oldu. **Aladağ**'a⁽³²²⁾ vardıkları zaman cihan padişahı ve insanların komutanı İlhan-ı a'zam (Abakanın) -**Azameti artsın**- **Fındıkdar**'a gönderdiği elçiler dönmüşler ve Pervane'nin geçmiş günlerde kıskırtıp harekete geçirmek için kara ve deniz yoluyla habercilerle (*kussad*) **Fındıkdar**'a gönderdiği mektupları getirmişlerdi. Onlar ayrıca **Pervane**'nin canına mal olacak kesin ve doğru haberler tebliğ ettiler. Ondan önce de her gün **Tudavun Noyan** ile **Tuku Ağa**'nın kadınları, çocukları

(322) Van Gölünün kuzeyinde Murat suyunun çıktığı Aladağ, İlhanlılar tarafından yaylak olarak kullanılırdı. Abaka ve ondan sonra gelen hükümdarlar burada köşkler yapmışlardı (Pervane Muineddin, s. 178).

ve adamları **yeryüzü padişahı**, cihanın efendisi İlhân-ı a'zam'ın huzuruna çıkıyor, o iki yiğit ve ünlü emirin ölümüne ağlayıp sızlanmada aşırıya kaçıyorlar, Pervane'nin hayatına son verilmesi ve onun hayat ağacının sökülmesi konusunda ısrar ediyorlarsa da Cihan Padişahı (Abaka) -Azameti artsın- onun hakkında söyleyenlere iltifat etmiyor, onu öldürme işinde acele davranmıyordu. O devlet sahibi hazret, eskiden beri, yüksek makamlara getirerek yaptığı bunca iyiliklere karşılık Pervane'nin kendisine nankörlük ve kötülük edeceğine inanmıyordu. Askıya ve beklemeye alınmış olan mazlum, merhum ve şehid Sultan **Rükneddin Kılıç Arslan**'ın -Allah rahmet eylesin- öldürülme olayı da (Abaka'nın) -Azameti artsın- aklında önemli bir mesele olarak kalmış, fakat [684] başgösteren başka işler yüzünden o işe eğilme fırsatı bulamamış, "Mühlet ver, ihmal etme" yolunu tutmuştu. Fakat mektuplar ve haberler dünyanın sığınağı olan dergâhın incelemesine sunulduğu zaman artık durmaya ve beklemeye mecali kalmadı. (Abaka), Pervane'yi yanına çağırarak mektupları gösterdi. O, onların hepsinin kendi gönderdiği mektuplar olduğunu görünce ister istemez suçunu itiraf etti. Hemen onun burnuna gelmiş olan canını çıkarmak için ferman geldi. Onu adamları ve yakınlarıyla birlikte cezalandırdılar⁽³²³⁾. "Yine de doğruyu en iyi Allah bilir."

139- ŞEHİD EMİR MUİNEDDİN PERVANE'NİN -YÜCE ALLAH ONA RAHMET EYLESİN- BAZI BEĞENİLEN ÖZELLİKLERİ

Büyük emir, ünlü komutan (*sipehdar*) **Muineddin Ebu'l-Me'ali Süleyman b.Ali ed-Deylemi** -Allah toprağını sulasın ve yerini ferah kılsın- cömertiğın türlerinde, iyiliğın derecelerinde, yumuşak huylulukta, hayır işlemekte, dindarlıkta kifayette, akıllılıkta, güzel konuşmada, dil açıklığında, beyan akıcılığında ve faal akılda devrinin seçkini idi. Pak tabiatı, iyilik dolu zatı, nesep asaleti, sop temizliği ile donanıp süslenmesinin yanında üstün gayreti, isabetli düşüncesi, samimi dindarlığı, sağlam tedbiri, sınırsız mertliği ve yiğitliğiyle devletin önde geleni, saltanatın seçkini ve memleketin gözdesi olmuştu. Ülke yönetmekte, zorlukları aşmada, sanatı desteklemede, alimleri korumada, adalet yaymada kazadığı şöhreti, güneşten daha hızlı gider, felekten daha çabuk dönerdi. Övülüp beğenilen varlığı, din alanında ve ülke sınırında akıldan daha itibar-

(323) Muineddin Pervane, 1 Rebiyülevvel 676 (2 Ağustos 1277) Pazartesi günü katledilmiştir. Ölüsünün sonradan Selçuklu ülkesi içinde bir yere, mesela kendi mülkü olan Sinop'a nakledilmiş olması mümkündür. Fakat ne bu şehirde ne de kendisinin ve çocuklarının tasarrufunda bulunmuş yerlerde, ona ait olduğu kesinlikle bilinen bir türbe veya mezara rastlanmamıştır. (Pervane Muineddin, s. 179)

lı ve candan daha azız ıdı. Ülke işlerini yapmaktan, elçilere cevap vermekten ve Moğol emirlerine hizmet etmekten arta kalan vakitlerinde [685] insani nefsin faziletlerini tamamlamak ve iki cihanın mutluluğunu kazanmakla meşgul olurdu. Aziz ömrünün bir anını bile boş geçirmezdi. Zamanının çoğunu, vaktinin büyük bir kısmını alimlerle, fazıllarla, zahidlerle, abidlerle, irfan denizinde yüzen, araştırma çölünde ilerleyen ariflerle halvet olmaya ayırır, kutsal işlere dalarardı. Başını kanaat yakasından çıkarır, ayağını uzletin izzetli eteğinin altına çeker, eşiğini bütün aleme açar, Rablerin Rabbine, Sebeplerin Sebebine ibadet etmeyi işlerinin ve hareketlerinin temeli yapmış olan inzivaya çekilenleri büyütüp yüceltmekte son derece istekle davranırdı ve ebedi devleti bu davranışında görürdü. Bütün ülkede her gün her yetime ve dula bağış yapmada ve hayır vermede güneş gibi parlar ve deniz gibi coşardı. Asilzâdelere, düşkünlere, eski hanedan mensuplarına, cömert evlerin (büyütat-ı kerim) üyelerine ilgi göstermede ve onları yüceltmekte yapılması gerekenleri en uç noktasına vardırırdı. Her ne kadar mazlum ve merhum Sultan **Rükned-din Kılıç Arslan**'ı (öldürme) işini ona yüklerlerse de Alemlerin Rabbi bilmektedir ki, o sūikastın tertipçisi, o kötülüğün kaynağı, o fitnenin sebebi, o komplonun plânlayıcısı, o gadrin hazırlayıcısı, o nankörlüğün uygulayıcısı kötülük deposu, çirkinlik timsali, hilekâr tabiatlı, ejderha huylu, şeytan işli, cani ve hain **Hatir-i Zencani** oğulları ıdı. Pervane'nin o çirkin davranıştan uzak durduğuna ve onun masumiyetine cinler ve insanlar, Tanrı kelamı olan kutsal kitaptan, "Süleyman kâfir değildi, şeytanlar kâfir olmuşlardı"⁽³²⁴⁾ ayetini okuyarak şahitlik ederlerdi.

Onun yönetim dizginini elinde bulundurduğu zaman memleketler sakin, yollar güvenli, [686] fitne uykuda ıdı. ülkenin alanı, sağlık ve selamet süpürgesiyle olayların kötülüklerinden temizlenmiş; kader etkisindeki gücü, kölenin, hürün, memurun, amirin kalbinde suyun taşın, ateşin ve tuncun kalbine yerleştiği gibi yerleşmiş; büyük küçük, yaşlı genç her zaman onun methi hakkında, **Şiir**:

"Ey düşüncesinden ülkenin ve dinin gelişip yüceldiği kişi! Ey Süleyman⁽³²⁵⁾, Feridun⁽³²⁶⁾ ve İskender⁽³²⁷⁾ tabiatına sahip olan!

(324) Kur'an-ı kerim, 2/102

(325) Bak. not. 70

(326) Bak. not. 84

(327) Makedonya Kralı Büyük İskender. Peygamber veya veli olduğu hakkında rivayetler bulunan diğer İskender'den (Zülkarneyn) ayırmak için Rumi diye anılır. M.Ö. 356'da doğmuş, birçok maceradan sonra 33 yaşında ölmüştür. Hayatına dair fıkralar anlatılmış, kitaplar (İskendernâmeler) yazılmıştır. İran edebiyatında (mesela, Şehnâme'de) bir milli kahraman olarak geçer.

Cürüm kılıcın **sıcak güneş** eritir, azım gücün toprağın altını üstüne getirir.

Düşünce aleminden güneş ışığını alır, hoş kokulu nesim, kokusunu senin huyundan alır."

şirini can sayfalarına yazmışlardı.

Onun şehit edildiği başta uç beğleri olmak üzere bütün ümmetin kulağına gelince matemine edilen ahlar ve vahlar dönen feleğin üstüne çıktı. Kutlu hazret, cenabi âli, büyük vezir, mülkün temeli, saltanat dünyasının seçkini, *İnanc uğurlu uluğ Kutluğ*, cihanın efendisi, dünya divanının sahibi (Sahib Divan)'ın⁽³²⁸⁾ -Allah onu yüceltsin- engin bilgisi ve parlak düşüncesi ve güzel tabiatıyla düşmanları uzaklaştırmak maksadıyla Rum ülkelerini şereflendirdiği sırada Pervane'nin varlığından ülkenin mahrum kaması yüzünden asilerin ve fesatların fırsatı ganimet bilerek ortaya çıktığını görünce sadelik ve akılcılıkta **Ebu Nuvas**⁽³²⁹⁾ ile **Ebu Firas'ın**⁽³³⁰⁾ şiirlerini geride bırakan ve onun üstün yeteneğinin ve olgun tabiatının ürünü olan şu iki beyti söyledi: **Şiir** (Arapça):

"Türklerin Saba ülkesinden çıktıklarını gördüğüm zaman, o akı ve di ni olmayan güruh hakkında

Daha önce söylenilen şu sözü üzüntülerimle kaleme aldım! Süleyman (yani Pervane) çekip gitti, şeytanlar çözülüp serbet kaldılar."

140- KARAMANLI İSTİLASININ SEBEBİ, CİMRİ'NİN BASKISI VE ONUN BAŞKENT (DARÜ'L-MÜLK) KONYA'DA -YÜCE ALLAH ORAYI KORUSUN- SALTANAT TAHTINA ÇIKMASI

Sultan'a biat konusunda **Şeref'in** ruhunu ve varlığını sıkıntı ve ıstırap [687] istila etti. İsyan konusunu yüksek sesle açmaya, velinimetinin haklarını gözetmekten kaçınmaya başladı. **Kayseri** (olayından) da aldığı cesaretle baskılarını bin kat artırmak hayaline düştü. Aşırı aptallık ve fazla cahilliğinden cinnete varan delilik hayallerini gerçekleştirmeye kalktı. Saltanatın padişah alayı (*mevkib-i hümayun-i saltanat*) ve devlet

(328) Bak. not. 303

(329) Hasan b. Hani, İran asıllı Arpaça şiir söyleyen ve tegazülleri örnek olarak gösterilen şair (146-194/763-814).

(330) Ebu'l Firas el-Haris b.Sa'id b. Hamdan b. Hamdun el Hamdani (320-357/932-968), ünlü Arap şairlerinden.

erkanı ister istemez ona uymak zorunda kalarak **Kayseri mahrusesi**nden **Niğde** vilayetine taşındılar. 'Bir şeyin benzeri benzerini çeker' sözü gereğince uc (etraf) taraflarından yaratılış ve cıbilliyet olarak saltanat nimetlerine nankörlük etme ve **Kılıç Arslan** hanedanına karşı gelme yolunu tutan herkes, Sultan'dan uzaklaşarak kendileri gibi alçak ve soy-suz olan onun makamına yöneldiler. Ayrıca **Şeref**'in Suriyelinin (Fındıkdar) şahsına ilgi ve sevgi duyması sebebiyle taraftarları da ona katılıp, onun yanlısı ve yoldan çıkaran davetine uydular. Onun üzerine o, **Niğde**'de her grup insandan büyük bir topluluğa sahip oldu. Nifak pazarını canlandırmak, askeri personeli itaati altına almak için hepsinin isteğini yerine getirip onları amaçlarına ulaştırdı. Önemli kişilere geniş iktalar ve verimli araziler dağıttı.

Karamanoğullarının babası (Karaman), hayatının ilk yıllarında **Kamareddin** vilayeti adıyla meşhur olan **Ermen** (Ermenek ve çevresi) nahiyelerinde yaşayan bir Türkmen kömürcü idi. Her zaman ora dağlarından **Larende**'ye (Bugünkü Karaman) kömür çeker, çoluk çocuğunun rızkını o işle sağlardı. **Baycu Noyan**'ın Rum'a ikinci gelişi sırasında çıkan karışıklıklar sırasında (1256 yılında) fitne ve fesatlara uyup fırsatı ganimet bilerek aynı millettten olan insanlardan bir topluluk meydana getirdi. Yol kesip haramilik yapmaya başladı. Merhum ve garip sultan **İzzeddin Keykavus** -Allah kabrini nurlandırсын -korunan memleketlerden (memalik-i mahrus) zorunlu olarak [688] ayrılıp gurbetin yolunu tuttuğu sırada Sultan **Rükneddin Kılıç Arslan** -Allah onu rahmet elbisesiyle sarsın- ülkenin her iki parçasını da eline geçirince **Karaman**'ı vadiler ve sözlerle itaat alanına çekti. Ona emirlik ünvanı ile büyük bir iktâ verdi. O andan sonra o, saygı ve haşmet noktasına yükseldi. Haklı veya haksız olarak konuşandan konuşmayandan çok miktarda mala eşyaya sahip oldu. Elde ettiği bu zenginlik sebebiyle **Karaman** ile kardeşi **Bunsuz**'un dimağına isyan etme, karşı gelme gibi boş hayaller yerleşti. Bağlılık bağına taşımalarına rağmen, "Haydutların çabasıyla kurtulma yolunu unut" sözünün gerçek olduğunu ispat etmeye çalışmaya başladılar. Onların bu davranışı karşısında **Rükneddin** -Allah kabrini nurlandırсын- gazaba geliyor, onları cezalandırmak istiyorsa da **Ermen** vilayetinde bulunan **Karaman**'ın ayaklanmasından çekindiğinden, **Bunsuz**'un dersini verme işini erteliyordu.

Karaman vefat edince Sultan **Rükneddin**, saltanat dergahına bağlılığını göstermek için huzuruna gelen emir-i candar'a **Bunsuz**'u tutuklattı. Yaşları küçük olan **Karaman**'ın oğullarını **Konya**'ya bağlı yerlerden

Gavele kalesine⁽³³¹⁾ gönderdiler. Sultan'ın ölümünden sonra onları oradan alıp ülkenin muhtelif yerlerinde bulunan kalelere götürdüler. Pervane'nin hükmü geçerli olduğu günlerde onları hapisten bıraktılar. O yılan yavruları, "Yılanın yavrusu yulandan başka bir şey değildir" sözünü doğrularak beldeleri yıkmaya ve insanlara eziyet etmeye başladılar. Sultan **Rükneddin**'e duydukları düşmanlık yüzünden içlerinden onun oğluna da düşmanlık beslediler. **Fındıkdari**'nin tarafını tutan **Şeref**e katılınca o soysuz cahil, Ermenistan emirliğini ve sübaşılığını (*serleşkeri*) Kadı **Hote-ni**'nin oğlu **Bedreddin İbrahim**'den alarak onlara verdi. O zaman o reziller, "Doğrusu biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerini izlemekteyiz"⁽³³²⁾ inancı gereğince [689] türlü fitneler çıkardılar.

Şeref'in **Gedük** menziline⁽³³³⁾ öldürülmesi üzerine meydana gelen sıkıntı ve karışıklıkların sonu gelip adamlarının aranıp bulunması işi bitince Pervane, boyunlarını Sultan'ın fermanından dışarı çıkarmış olan Karamanoğullarını hizaya getirmek için ülke askerlerinden bir kısmını büyük bir kalabalık halinde onların mesken tuttuğu Ermenistan'a gönderdi. Oraya gidenler, Aşılması zor olan geçitler yüzünden galibiyetin ve başarının yüzünü görmeden geri döndükleri gibi çok sayıda esir bıraktılar. Onların bıraktıkları eşya ve atlardan asilerin gücü kuvveti arttı. Küstahlaşıp ne yapacaklarını bilmez hale geldiler.

Ertesi yılın baharında **Fındıkdar**'ın güçlü (Moğol) ordusuna galip gelmeyi başardığı haberi, merhum şehid emir Naibu's-saltanat **Emineddin Mikail**'in ve Karaman asillerinin saldırılarını önlemek için **Larendet** tarafına gitmiş olan Sahib-i a'zam **Fahreddin Ali**'nin oğullarının kulağına ulaşınca onlar hemen işin tedbirini almak için **Konya**'ya geldiler. Cihan padişahı büyük İlhan, yedi ülke sahibi (Abaka'nın) -Azameti artsun-cihangir alayında (*mevkib*) bulunan Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan** ile babalarının ne durumda olduklarını bilmedikleri için **Konya**'dan ayrılıp **Karahisar-ı Devle**'ye gittiler. Naibü's-saltanat Emir **Emineddin Mikail** ile Emir Pervane'nin yetiştirip makam sahibi yaptığı kimselerden olan yetenekle süslenip donanmış Sahiller Beyi (*melikü's-sevahil*) **Bahaeddin Muhammed Konya**'da kaldı.

(331) Konya'nın kuzey-batısındadır.

(332) Kur'an-ı Kerim, 43/23

(333) İbn Bibi'de birkaç yerde geçen Kayseri-Sivas yolu üzerinde muhtemelen birinci şehre daha yakın bir yer. Sivas'tan veya Malatya'dan Kayseri'ye gelişlerde burada duraklanır veya gelenler buradan karşılanırdı. XIV. yüzyılın ilk yarısında Hamdullah Kazvini burasını 16 bin dinar gelirli sert iklimi olan küçük bir kasaba olarak tarif eder. (Pervane Muineddin, s. 156, not 75).

Karamanoğulları ile **Ermenek** kalesi Türkmenleri, **Sahib-i a'zam**'ın oğullarının **Karahisar** tarafına gittiklerini ve **Konya**'yı askerden boş bıraktıklarını öğrendikleri zaman durumlarını kuvvetlendirmek için Türkmenleri vilayetleri yağma etmeye çağırdılar. [690] İlimde ve kültürde hatırı sayılır biri olan Türkmenlerin başı (server) **Mehmed Beğ**, bir gün bir toplantı sırasında içini dökerek, "**Fındıkdar**'dan bir fayda gelmez. Eğer elimize Selçuklu sultanını geçirirsek, bu fani dünyada hiçbir kimse amacımıza ulaşmakta bize engel olamaz. Eğer Bizans kralı (melikü'r-rum) **Vasilyus**'a elçi gönderir, ona tevazu ve saygı gösterip yanında düşkün bir halde yaşayan Sultan **İzzeddin**'in oğullarından birini istersek, o isteğimizi kabul eder. O zaman halimizin, büyüklüğün doruğuna; gücümüzün feleklerin ve gezegenlerin zirvesini aşıp *sidretü'l muntehaya* ulaşması kesinleşir" dedi.

O günlerde tarikat mensubu olmayı kendisine iş edinmiş, Türk kabileleri arasında dolaşarak kendini merhum ve meşhur Sultan **İzzeddin Keykavus**'un oğlu olarak tanıtan **Cimri** adında bir şahıs ortaya çıkmıştı. Karamanoğlu'nun söylediği sözleri duyan **Cimri**'yi tanıyan biri, onu yolda görünce hemen elinden tutarak **Mehmed Beğ**'in yanına götürerek, "İşte bu, Sultan **İzzeddin**'in torunudur" dedi. Ayrıca **Suğdak**'tan kaçıp gelmiş olan **Taki** lakaplı **Sivaslı** biri de "Bu melik, Sultan **İzzeddin**'in oğludur. Adı ve sanı **Gıyaseddin Siyavuş**'tur. O, orada bana yazı öğretti" diye şahitlik etti. Yalancı **Taki**'nin bu şahitliğiyle onların **Cimri**'ye güvenlerini daha da artırdı. Kendilerini amaçlarına ulaşmış gördüler. Tam bir fikir ve görüş birliği içinde kendilerine komutan ve öncü yapıp ona biat ettiler. Çuldan elbisesini altın sırmalı ipekli elbiseyle değiştirdiler. Kırmızı külahlı, çarıklı, siyah kilimli Türkmenler **Konya**'ya hareket edip saltanat kasrı olan **Filobad** düzlüğüne indiler. Oradan *Melikü'l ümera ve'n-nüvvab* [691] *naibü's-saltanat* **Emineddin Mikail**'e elçi göndererek, "Sultan **İzzeddin Keykavus**'un oğlu bizim yanımızdadır. Onun nesebinin sahihliği konusunda güvenilir kişiler şahitlik etmektedirler. En kısa zamanda gelip ona bağlılık bildirilmeli ve el öpme şerefi kazanılmalıdır. Eğer sizin bu konuda şek ve şüpheniz varsa, bu kutlu hanedanın güvendiği kimselerin ve saray hocalarından (*hace-saray*) gönderin. Onlar bu Melik'in durumunu basiret terazisinde tartıp onun hakkında gerekli inceleme ve araştırmayı büyük bir titizlikle yapsınlar. O zaman eğer onun nesebi sahih çıkarsa, bizim ve sizin ona uyup bağlanmaktan başka yapacak bir şeyimiz kalmaz. Yok eğer o yalancıysa, onu yanımız-

dan uzaklaştırma ve sözlerimizi geri alma konusunda hiçbir tereddüt göstermeyiz" dediler. Haberciler (*kussad*) gıdıp geldikçe Naib'in onlara ilgisi azaldı. Sonunda onların öldürülmeleri konusunda emir (*misal*) verdi.

Karamanoğulları, Naib'in kendilerine boyun eğmeyeceğine ve sözlerini dinlemeyeceğine kanaat getirince piyade ve atlı kalabalık bir orduyla şehre saldırdılar. Naib **Emineddin**'in emri üzerine şehirde bulunan askerler, **Cimri**'nin **Mehmed Beğ** ve adamlarının saldırılarına karşı koymak için harekete geçtiler. Fakat asiler karşısında duramadılar. Bazıları kaçıp şehre geldiler, bazıları da oraya buraya kaçtılar. Türmenler hendeğin kıyısına gelince **Atpazarı** ve **Çaşnigir** kapılarını ateşe verdiler. Ahılardan ve *runud*lardan bir grup çer çöp taşıyarak ateşe yardım ettiler. Bir saat gibi bir zamanda şehir yanıp kül oldu. Türkmenler şehre girdiler. (334)

Olaydan haberdar ettikleri zaman Naib, gerekli tedbirleri almak için hemen atına bindi. Kale kapısına (*dervaze*) varıp kapıyı yanmış ve işin çığırından çıkmış olduğunu anlayınca kaçmayı gerekli gördü. Sarığını çenesinin altından dolandırıp yüzünü örttüktan sonra [692] Türkleri şaşırtmak ve aldatmak için yüksek sesle, "Naib nerede?" diye durmadan sormaya başladı. Sarayın kapısına varınca hemen atından inip gizli bir kapıdan dışarı çıktı. Kimsenin şüphelenmeyeceği güvendiği adamlarından birinin evine gitti. O arada fitne Türkmenler çekirgeler gibi şehrin her tarafına dağılarak ülkelerin ve şehir tacirlerinin depo olarak kullandıkları kervansarayları baltalar ve tokmaklarla kırdılar. Keselerini hesaba kitaba gelmeyen altın, gümüş ve mücevherlerle doldurdular. Dilenci ve kızıl külahlı Türkmenler, altın sırmalı kıymetli Mısır kumaşlarını, pahalı ve nadide muallim ipeklilerini başlarına sardılar. Çarıklı, hatta bazılarını yalınayak olan bu kimseler saygıdeğer kimselerin değerli elbiseleri giydiler. İnsaf kapısını zulüm kapısıyla kapattılar. Akşam olunca yönlerini **Filobad**'a çevirdiler. Ertesi gün **Cimri**'yi şehre getirdiler. *Devlethanede* sultanların makamına oturttular. Tekrar yağmaya ve talana başlayarak itibarlı insanları küçük düşürdüler. Onların istila ve yükselme hikayesi bu şeklide oldu. Yaptıkları işlerde fitne ve fesadın türlerinden hiçbirini eksik bırakmadılar.

(334) Karamanlılar Konya'ya 7 Zilhicce 675 (12 Mayıs 1277) Perşembe günü girmişlerdir (Pervane Muineddin, s. 172).

Melîkû'l-ümera Nâib Emineddin -Allah rahmet eylesin- bir fırsatını bulup şehirden çıkarak o sırada saltanat alaylarının (*mevakib*) ve devlet emirlerinin toplandığı yer olan Tokat'ın yolunu tuttu. **Kaymaz kervan-sarayına**⁽³³⁵⁾ varınca korkusuz Türklerden ve Ermenek haydutlarından beş altı kişiye rastladı. Onlar onu tutup Karamanoğlu **Mehmed Beğ**'in yanına götürdüler. **Mehmed Beğ**'in buyruğu üzerine mallarının ve eşyasının yerini göstereceğini diye onu işkenceye çektiler. Eziyet sırasında sarı-ğının ucunda bir düğüm buldular. Düğümü açınca muşambaya sarı bir kağıt parçasına rastladılar. Açıp okuyunca o yazının **[693]** onun hazinelerinin ve definelerin yerini ayrıntılarıyla tarif ettiğini gördüler. Hem en elinden tutup şehirde koşmaya başladılar. Yazıda belirtilen yeri kazdılar. Zorluk çekmeden buldukları malları deve ve katırlara yükleyerek **Filobad**'a götürdüler. Maldan eşyadan neyi varsa aldıktan sonra Nâib Melikû'l-ümera **Emineddin** ile Melikû's-sevahil **Bahaeddin Muham-med**'i şehitlik derecesine çıkardılar. Onu yaparken hiçbir şekilde korku ve çekinme duymadılar.

Adı aziz ve şanı yüce olan Hakk Teala, tabiatı pak, zatı mukaddes, kadri büyük, bargahı kutlu olan cihanın efendisi ve sahibini, zamanın Asa'f'ını⁽³³⁶⁾ *gecelerin Süleyman'ını*⁽³³⁷⁾ *İslamın ve Müslümanların seçkini-ni, meliklerin ve sultanların gözdesini, uluğ kutluğ uğurlu'yu, şarkın ve garbın sahib divanı'nı, günlerin kötülükleri ve olayların afetleri karşısında korusun ve himayesi altına alsın, onu yardım dairesinde güvenli ve sağ-lıklı tutsun! Huma yuvalı*⁽³³⁸⁾, *mutluluk dağıtan eşikli o büyük yönetici-nin, cömert kişinin, kainat kitabının fihristinin, bütün yaratıkların maksa-dının, zamanın Asa'f'ının*⁽³³⁹⁾, *fazilet ve ihsan bayrağının, imdada yetişen-in, iman ve emniyet ayetlerini destekleyenin, İslamın ve Müslümanların büyüğünün, Allah'ın sözlerini aklında tutarın, kutsal şeylerin bekçisinin, meliklerin ve sultanların sığınağının, alemin sahib divanının, düşmanları-nın gönlünü ve gözünü, fitne yatıştırıcıların, kale alanların, makam ve mevki sahiplerinin gazabına uğratsın! Her iki kardeşin*⁽³⁴⁰⁾ *varlığını kıya-met gününe kadar birlikte mutlu kılsın! Tapılan Allah'ın inayetiyle kıya-met gününe kadar onların yüce dergahı bütün insanların maksadı ve sec-de ettikleri yer olsun!*

(335) Mevlana, Fihi ma fih'de Konya-Kayseri arasında konaklardan biri olarak gösteriyor, ondan sonra Kayseri'ye doğru Ubruh (Obruk Han) ve Sultan (Sultan Hanı)'ın bulundu-ğunu söylüyor (Muineddin Pervane, s. 173, not. 137a).

(336) Bak. not. 179

(337) Bak. not. 70

(338) Bak. not. 313

(339) Bak. not. 179

(340) Yani Sahib Şemseddin Cüveyni ile kardeşi Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin.

141- ŞEHİD NAİB EMİR EMİNEDDİN MİKAIL'İN-ALLAH RAHMET EYLESİN- İYİ HUYLARINDAN BİRKAÇI

Büyük emir, yüce yönetici Melikü'l-ümera **Emineddin Mikail** -Allah rahmet eylesin- [694] Rum asıllı, Müslüman tabiatlı biriydi. Rum memleketlerine ayak basınca Şeyh **Ebu Ali Sina**'nın Kanun'unu o ülkede tanıtan, hesap ilminde ve *siyakatte* eşsiz olan ve üstün yeteneğiyle Rum'un divan ve hesap işlerini yoluna koyan büyük insan, ünlü hoca *müstevfi* (maliye bakanı) **Sadeddin Ebu Bekr-i Erdebili**'nin -Allah rahmet eylesin- azat ettiği kölelerindendi. Üstün gayreti, sağlam ve isabetli düşüncesi, engin bilgisi ve atılganlığıyla köleliğin malla aynı tutulan seviyesinden efendiliğin baş köşesine yükseldi. Sağlam inancı, güçlü kalemi ve engin bilgisiyle insanlar arasından seçilerek sıradan ve seçkin kimselerin gözdesi oldu. Hadis, fıkıh ve hikmet ilimlerinde en yüksek payı ve en geniş hisseyi kazandı. Tarikat konusunun bütün dallarında elde ettiği üslup ve yöntemle çağının ve devrinin benzersizi oldu. Her zaman kutlu çabasını, alimlerin, fazılların, bilgelerin, din ve takva adamlarının gönüllerini hoş tutmak için sarf etti. Yaptığı bağışların ve verdiği ödüllerin çokluğu konusunda her yerde konuşulur oldu. Aziz ömründen hiçbir anını, insani olgunlukları elde etmek ve dünyadakilerin hayır dualarını kazanmaktan başka bir işe harcamadı. Konuşma ve sohbetlerinde herkese öğüt mahiyetindeki sözlerinde dış görünüşü Zühre'ye⁽³⁴¹⁾ iç görünüşü Utarid'e⁽³⁴²⁾ benzeyen, sözlerinin düzgünlüğü ve konuya hakimiyeti bakımından faal aklına "in yekad"⁽³⁴³⁾ okunan; devirlerin Sahban'ı⁽³⁴⁴⁾, asırların Hassan'ı⁽³⁴⁵⁾, çağının en seçkini, şairlerin en üstünü, bilgilerin en olgunu, zamanların Batlamyus'ü⁽³⁴⁶⁾, çağların Eflatun'u⁽³⁴⁷⁾ **Evhaddüdin Ebu'l-Fazl Muhammed el-Mihebi el-Enveri**'nin ⁽³⁴⁸⁾ şu beyitlerini örnek olarak naklederdi: **Şiir:**

(341) Bak. not. 167

(342) Bak. not. 61

(343) Bak. not. 182

(344) Sahban-i Vaili: Ünlü Arap hatibi (ölm. 54/674). Sözleri fesahate örnek gösterilir.

(345) Hassan ibn Sabit Hazeci-yi Ansari: Hz. Peygamber zamanının ünlü şairi.

(346) Ünlü Yunanlı müneccim ve coğrafya bilgini (öm. 147). Ona göre yer sabitti ve alemin merkezinde bulunurdu, gökler onun etrafında dönerdi.

(347) Bak. not. 237

(348) Büyük Selçuklular sarayında yetişmiş olan ünlü İranlı kaside şairi (ölm. 583/1187).

[695] "Çabanı hüner için harca, mal için değil. Elinin tuttuğu şu an.

Dünyanın parazitleri gibi ikt ekmek için çalışma.

Sahib olduğun malı artırmaya uğraşma, bildiğinle yetinme.

Bunun gibi teninle meşgul olma, onun gibi ruhunu ihmal etme.

Makamın ilimleyse, ilerlersin. O zaman mülkün de ebedi olur.

Eğer cehalet ölümüyle ölürsen, hiçbir zaman (ebedi) hayata kavuşamazsın.

Doğru sözü dinlemesini bilmelisin. Ne diye yalan yanlış yazılmış kitabı okuyorsun?

Bu taraftan nasıl olduğunu anlamak için ecele bak de ecelin öbür yanında böyle (gafil) kalmayasın."

Karalılıkta ve vekarda sağlam bir dağ, atiklikte ve çeviklikte gökler gibi hızlı idi. Vefalı ve samimi kimselere rahmet bulutu, ayrılık gayrılık isteyenlere ise gürleyen şimşek gibiydi. İsabetli görüşe, sağlam düşünceye, üstün kabiliyete ve mükemmel bir akla sahipti. **Şiir** (Arapça):

"Aşamayacağı sarplık ve zorluk yoktur. İyilik her yerde ortadan kalksa bile ondan ayrılmaz."

Şiir:

"Dünyaya düzen vermek için söylediği sözün, bir yiğit asker olurdu içeriği."

Sınırsız bir cesarete ve yiğitliğe sahipti. Gürzden, yaydan, mızraktan ve çevganden bütün silahları kullanırdı. Zihni açık ve iler görüşlü kimselere gerçekleri ve incelikleri öğretme konusunda büyük bir şöhret kazanmıştı. Tefsir, hadis ve diğer dini ilimler hakkında yazılmış olan kitapları okumaktan hiçbir zaman geri durmazdı. Bazen de bilgisini daha da derinleştirmek için İhvanü's -safa⁽³⁴⁹⁾ risalelerini okurdu. Onları seçme ve değerlendirme konusunda engin zekasını ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini kullanır, vehim ürünlerine ve hayal mahsüllerine iltifat etmezdi. "Allah ona sevap elbisesini giydirdi! Onu da bizi de hesap gününde kazananlardan kılın! Doğruyu en iyi Allah bilir."

(349) IV. (X.) yüzyılda Basra'da bir grup ilim adamı akli ilimleri yaymak, değişik felsefi görüşleri birbirine yakınlaştırmak ve halkı nazari ve ameli hikmet konusunda aydınlatmak için adlarını zikretmeden kısa ve anlaşılır risaleler yazdılar ve kendilerine ihvanü's-safa adını verdiler.

[696] 142- CİMRİ'NİN SALTANATI, ONUN DEVRİNDE KARAMANOĞLU MEHMED BEĞ'İN VEZİRLİĞİ

Ermenek Türkleri, Naib **Emineddin** ile Melikü's-sevahil **Bahaeddin Muhammed**'i öldürdükten sonra şehre gelerek iğdişbaşı (*emirü'l-ıgdişan*)⁽³⁵⁰⁾, ileri gelenler (*ayan*), ahiler (*ihvan*) gibi bütün itibarlı kimse-leri **Cimri**'nin saltanatına bağlanma ve ona biat etme konusunda yemin etmeye zorladılar. Şehir halkı can korkusundan yemin etti. O amaçları-na ulaşınca bu sefer uğur getirsin diye eski sultanların -*Allah kabirlerini aydınlatsın*- türbesinden Sultan-ı a'zam **Alaaddin Keykubed**'in çetrimini ve sancağını istediler. Kale halkı onları tutmamalarına rağmen kötülük-lerinden uzak durmak ve zorbalıklarından kurtulmak için isteklerine uyarak çetri ve sancağı kaleden aşağıya bıraktılar.

Ertesi gün **Cimri**'yi büyük bir ihtişam ve debdebe içinde çok sayıda komutan (*serheng*), sayısız çevgan oyuncusu (*çevgandar*), süslü *candarlar*, *silahdar* ve *camedarlar*la birlikte ata bindirip şehrin etrafında gez-meye çıktılar. Dönünce divan kurdular. Her tarafa makam sahibi kim-seleri ve taraftarlarını çağırmak için fermanlar çıkardılar. "Bu günden sonra hiç kime divan'da, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayacak" diye karar aldılar.

Birkaç gün işleri yolunda gitti. Vezirlik Karamanoğlu **Mehmed Beğ**'e verildi. Her yönden ve taraftan insanlar türlü hediye ve armağan-larla onlara geldi. O zaman onların ayrılık gayrılık pazarında büyük bir canlanma gözlemlendi. Çarıklı Türkmenler, ipekli, kadife, attabi ve kutnu kumaşlarla süslendiler. Pervanelik naiblik, istifa, tuğra, işraf ve memle-ket nazırı gibi makamları alçaklara ve soysuzlara dağıttılar. Kale halkı-na [697] karşı gelme suçunun cezası olarak 40 bin dirhem (*aded*) öde-meleri ve şehre girip Selçuklu sultanlarının tahtına oturması için kale kapısını açmalarını teklif ettiler. Kuşatmadan bıkip usanan kale halkı onların teklifini kabul etti. İstediklerini verince onlar hakkında *aman*

(350) İğdişbaşı, Selçuklu şehirlerinde Osmanlılar zamanındaki şehir kedhüdalarının görevi-ni yapan, şehrin ileri gelenlerince merkezce tayin edilen ve emrinde idğişler (şehir ket-hüdaları) bulunan bir halk temsilcisidir. Şehir nüfusunun durumuna göre, bu temsil-ci bazen Müslüman, bazen Hristiyan olabilmektedir. Bu durum bunların mutlaka ve-ya ekseriya bir Müslüman-Hristiyan melezi olduğu hususunda görüşler ileri sürül-mesine sebep olmuştur. İğdişler, iğdişbaşı idaresinde tıpkı Ahiler gibi şehirde silahlı bir milis kuvveti teşkil etmekte ve siyasi olaylarda sık sık rol oynamaktadırlar. (Perva-ne, Muineddin, s. 171. not. 134a).

fermanı yazıldı. Kalenin kapısını açtılar. **Cimri**, 10 Zilhicce 675 (13 Mayıs 1277) Perşembe günü kaleye girerek saltanat tahtına oturdu. Kendinden önceki sultanların adetine uyarak cuma günü toplantı (*maḥfil*) düzenleyip imamları, kadıları, Kur'an okuyanları ve hafızları çağırdılar. Yiyecek dolu sofra kurdular. Toplantı bitip topluluk dağılınca vaktinde camiye gittiler. Hutbeyi **Cimri** adına okudular, sikkayı onun lakabını bastılar.

O tarihten sonra **Cimri** her gün Yeşil Köşke (*köşk-i sebz*) gidip orada yiyip içme ve nikahlıları ile düşüp kalkmayla meşgul oluyor, akşam da *devlethaneye* geliyordu.

Bunlar olurken **Mehmed Beğ**, Sultan **Rükneddin**'in -Allah kabrini nurlandırın- kızını **Cimri** ile evlendirmek istedi. Kızın annesi **Gazalya Hatun**, süslerden ve elbiselerden oluşacak cehizi hazırlamak için dört ay mühlet istedi. Onlar da valideye istediği kadar süre verdiler. Sonra **Konya**'dan *ığdışler*, *ahiler* ve çok sayıda yayayla **Akşehir** hareket edip, mürüvvet örneği ve yiğitlik sermayesi olan Sahib **Fahreddin Ali**'nin oğullarıyla savaşmak istediler.

143- CİMRİ'NİN SAHİB-İ A'ZAM TACEDDİN EL-HÜSEYİN VE NUSRETÜDDİN EL-HASAN-ALLAH ONLARA MERHAMET EYLESİN- İLE SAVAŞMASI, ONLARIN O SAVAŞTA YENİLMELERİ

[698] Sahib-i a'zam **Fahreddin**'in oğulları, **Cimri**'nin **Konya**'yı aldığını, **Emineddin Mikail** ile Melikü's-sevahil **Bahaeddin Muhammed**'i şehitlik derecesine ulaştırdıklarını, şehri yağmaya açık bıraktıklarını; büyüğe küçüğe, sarık ve külah sahiplerine (*destarbend u külahdar*) acıyıp merhamet etmediklerini duydukları zaman askerlerini toplayıp Germiyan Türklerine 50 bin dirhem (*aded*) dağıttılar. Yurtlarından ayrılarak **Değirmençayı**⁽³⁵¹⁾ adıyla bilinen çaya geldiler. Orada **Cimri** ile **Mehmed Beğ**'in süvari ve piyadelerden meydana gelen büyük bir kalabalıkla **Akşehir**'e geldiğini duyunca büyük bir hızla **Değirmençayı**'ndan ayrılarak ikindi namazı vaktinde **Akşehir**'e vardılar. **Cimri** ile savaşmak için **Kozağacı**⁽³⁵²⁾ köyüne vardıkları zaman asiler **Altuntaş**⁽³⁵³⁾ köyüne gel-

(351) Sivrihisar yakınındadır.

(352) Sivrihisar'a bağlı bir nahiye.

(353) Akşehir'in köyü.

mişti. Onlar, **Sahib-i a'zam Fahreddin**'in oğullarının geldiğini duyunca hep birden silaha sarıldılar. Piyadeleri öne sürdüler. Arada su engelinin olduğunu gören **Mehmed Beğ**, suyu geçip Sahib'in oğullarıyla savaşmak isteyince Türklerden biri atının dizginin tutarak geçmesine engel oldu. Onun üzerine **Mehmed Beğ** atıyla çayın kenarında durup olacakları bekledi. Diğer yandan Türkleri küçük gören ve kendi gücüne güvenen Sahib'in oğlu Emir **Taceddin** mızrağı ile **Mehmed Beğ**'in üzerine yürüdü. Çayın ortasına vardığı zaman **Mehmed Beğ** de elinde mızrağıyla atını çaya sürdü. İkisi arasında büyük bir mücadele oldu. Sonunda **Emir Taceddin** atından suya düştü. Türkmenler hemen saldırarak suyun içinde onun nazlı başını vücudundan ayırdılar. Onun ilgisinin ve iyiliğinin gölgesinde felaket ve ıstırap güneşinin sıcağından korunmuş, nimetinin bolluğundan ve cömertliğinin fazlalığından hür ve refah içinde yaşamış olan o kadar askerinden hiçbiri, [699] adamlarından saray hocalarından bir hizmetçisi hariç kimse onun yardımına gitmedi. Her zaman sınırsız cesaretleriyle tanınmış olan Germiyan Türkleri de o durum karşısında kollarını kıpırdatmayarak oradan uzaklaştılar. Diğer askerler de onlara bakarak dağılıp kayboldular.

O savaşta asilerin eline bol miktarda mal ve eşya geçti. O badireden kaçan **Emir Sadeddin Hoca Yunus**, **Sivrihisar**'a vardı. Şehir halkı onu yakalayıp **Cimri** ile **Mehmed Beğ**'e teslim etti. Bunlar, önce ona iyi davrandılar. 140 bin dirhem fidye (hunbaha) ödemesi durumunda serbest bırakılıp görevinin başına gitmesi konusunda anlaşma teklif ettiler. O bu teklifi kabul etti. Malı getirmeleri için kölelerini (gulam) ve habercilerini (kasıd) gönderdi. Fakat o iki gaddar, **Cimri** ile **Mehmed Beğ**, sözlerinden cayarak **Hoca Yunus**'u şehit ettiler. Ondan sonra **Karahisar-ı Devle**'yi kuşatmaya gittiler. Bir süre orada vakit geçirdiler. Orayı almaktan acze ve ümitsizliğe düşünce oradan kalkıp **Konya**'ya geldiler. Orada "**Cimri**, Moğol ordusuna saldıracak" haberini yaydılar. Askerlerini **Filobad** düzlüğüne indirdiler O sırada **Cimri** ile **Mehmed Beğ** gündüzleri şehirde kalıyor, akşam olunca **Filobad**'da dönüyorlardı.

O arada Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev** ile Sahib **Fahreddin Ali**'nin Cihan Şehzadesi (Konkurtay'ın) -Azameti artsın- yüce alayının (*mevkib-i a'la*) kulluğunda çok sayıda yiğit askerle gelmekte oldukları haberini alınca **Cimri** ile **Mehmed Beğ**, civa gibi sıkıntıyla düştüler. Fakat onu saklı tuttular. **Konya**, **Akşehir** ve diğer yerlerden elde ettikleri yağma mallarını bir araya toplayıp develere ve katırlara yükleyerek **Filobad**'a gönderdiler. Kendileri de arkadan şehri terk ettiler. Eğer **Konya** sakinle-

ri Cihan Şehzadesinin -*Azameti artsın*- gelişinden haberdar olsalardı, hiçbir şekilde [700] asilerden bir kişiyi daht şehirden çıkarmazlardı.

Şehirden çıktıktan sonra bütün gece at sürdüler. Sabah olunca bir süvarinin iki günden fazla bir zamanda katedebileceği **Sorhun**'a vardılar. Sahib de Cihan Şehzadesinin -*Azameti artsın*- hizmetinde (Kayseri'ye) indi. Moğol ordusu onların peşine düştü. Asilerin **Akşehir** subaşı-lığına (serleşker) tayin ettikleri **Çaylak** adındaki biri ile **İlgin**'in subaşı-lığını verdikleri Emir-i Candar'ı çok sayıda adamları ve askerleriyle birlik-te ele geçirip öldürdüler. Kadınları, küçük büyük çocukları esir aldılar. Birkaç gün sonra da **Konya**'ya yürüdüler. Onların gelişini duyan **Kon-ya** sakinleri ve ileri gelenleri kale kapılarının köprülerini yıktılar. Açık bıraktıkları Ahmedek (iç kale) kapısının dış kapılarını içerden ördüler. **Baycu Noyan**'ın yıktığı surların gövdelerini ve burçlarını kerpiç ve taşla kapattılar. Mancınık ve arradeleri yarleştirdiler. Kuşatılmaya ve kendile-rini savunmaya hazır hale geldiler.

Cimri ile **Karamanlı Mehmed Beğ**, Cihan Şehzadesi (Kongurtay'ın) geri döndüğünü öğrendikleri zaman savaş sazını akort ettiler. Büyük bir kalabalıkla **Konya**'ya geldiler. Askerin girip alış veriş yapmaları için şehrin kapısının açılması konusunda haberci (kasıd) gönderdiler. O za-man başkadı (kadiyü'l-kudat), alimlerin sultanı, imamların meliki, üm-metin gözdesi, zamanın seçkini, milletin ve dinin lambası, İslamın ve Müslümanların delili, meliklerin ve sultanların babası, zamanın benzer-sizi, asrın bir tanesi ve devrin gözbebeği olan; önceki alimleri ve seçkin bilginleri dünya mahfillerinde ve zaman çöllerinde geride bırakan, başta usul, fıkıh ve hilaf olmak üzere bütün ilim dallarında parmakla gösteri-len, eserleri ve kitapları dünyanın faydalandığı ve bilginlerin [701] baş-vurduğu **Siraceddin Mahmud Urmevi** -Allah büyüklüğün devam ettir-sin, ününü yaysın- onları ordan uzaklaştırıp yok etmek için şehir sakin-lerini harekete geçirdi. O konuda fetva çıkardıktan sonra bizzat kendisi sura çıkarak onlara ok attı.

Bu haber büyük emir, muazzam vezir, dünyanın Sahib Divanının -*Allah başarısını artırsın*- kulağına gelince o, yeryüzünün padişahı, doğu-nun ve batının yöneticisi cihanın İlhan'ı (Abaka Han'a) -*Azameti artsın*- Baş kadı **Siraceddin** hakkında övgü dolu sözleri içeren bir mektup gön-derdi. (Abaka), bağış ve ihsanlarda bulunarak ona Rum ülkesinin baş-kadılığı görevini verdi.

Konya ayıyı ve ahđeri o davranıştan cesaret alarak savaşla, savunmayla ve karşı koymayla ilgili hiçbir şeyi ihmal etmediler. O durum karşısında ümitsizliğe ve bıkkınlığa düşen asiler, büyük bir kin ve nefretle baltaları ellerine alıp **Konya**'nın bütün bahçelerini yerle bir ettiler. Sarayları, köşkleri, mamur yerleri ateşe verdiler. Beldelere ve şehirlere yapılabilecek her türlü kötülüğü yaptılar. Sonunda **Konya** halkını kuşatmaktan amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayınca hüsrana uğramış olarak Ermenistan vilayetine geri döndüler.

Hikayenin devamı ve olayın tamamı İnşallah bundan sonra yeri geldiği zaman anlatılacaktır.

144- BÜYÜK EMİR, YÜCE VEZİR, DÜNYADAKİ YÖNETİCİLERİN SULTANI, DEVLETİN, DİNİN VE HAKKIN GÜNEŞİ, ULU İNANÇ, ULUĞ KUTLUĞ SAHİB DİVAN'IN⁽³⁵⁴⁾ -BAŞARISI VE GÜCÜ ARTSIN- RUM MEMLEKETLERİNE TEŞRİF ETMESİ

Düşman saldırılarından dolayı fitne ateşinin alevi, zulüm tozunun bulutu Rum memleketlerinin üzerine günden güne daha fazla çökmeye başladı. Her zaman kendilerini cennet bahçelerinde ve huzur ortamlarında oturan kişiler olarak gören, [702] emniyet kevserinin ve güvenlik suyunun kaynağından sular içen bu ülke insanları, aşıkların gönlü gibi huzursuz, dilberlerin zülfü gibi perişan oldu; devletin temeli bozulup ülkeyi ayakta tutan bağlar çözüldü; ülkenin ve vilayetlerin bütün korunmasız insanları asilerin saldırıları karşısında yerlerini yurtlarını terk ettiler. Haydutlar ve serkeşler dağlara yerleşti. Kötü kimselerin yanlış hareketleri, yanlış düşünceler ve tedbirler beldelerin yıkılmasına ve insanların azap çekmelerine sebep oldu. Güçlüye ve zayıfa baskı ve zulüm uygulandı. Halka işkence ve eziyette bulunuldu. **Şiir:**

"O peş peşe gelen fitneden, o peş peşe gelen afetten devletin düştüğü hali anlatmayı kısa tutsam iyi olur.

Olaylar zincirinin ıstırapı köke ve temele indi, ilkbahar gibi neşeli olan hayatı sardı.

Dinde ve bütün ülkede tehlikeli darbeler, her gün yeni yeni yaralar açmaya başladı.

(354) Burada kastedilen Sahib Divan Şemseddin Muhammed b. Muhammed Cüveyri (Bak. not 303) dir.

Devlet ne günah işledi de o elim durumla karşıladı? Onu ancak Ulu ve Yüce Allah bilir."

Ülkenin tüccarı ve köylüleri sıkıntının en uç noktasına vardılar. İşcana ve bıçak kemiğe dayandı. Halkın ve raiyetin korunmasında çaresizliğe düşüldü. Herkes, büyük bir sıkıntı için ellerini, şanı yüce, nimeti genel olan Yaradan'ın bargahına çevirdi. İçten bir yalvarma ve yakarmayla, "Rabbimiz, katından bize rahmet ver ve işimizde doğruyu göster, bizi başarılı kıl"⁽³⁵⁵⁾ demeye başladı. Hemen adalet divanından "Yoksa zaruret ve ihtiyaç içinde olup fakirlerin çağrısı gibi kendisini çağırandan uzaklaşan kişi mi?" denilerek zayıfların duası kabul gördü. Onların istekleri karşılandı.

Muhbirler (münhi) bu ülkenin durumunu, taç, taht, kılıç ve mühür sahibi, düşman bağlayan, alemleri süsleyen, adaletle emreden, ülke bağışlayan, hataları affeden, **Şiir:**

"O, Tanrı'dan sonsuza kadar Süleyman mülkü buldu; aradığı her şeyi, benzersiz olarak Tanrı'nın gücünden buldu.

[703] Gücü, yıldızları itaat yoluna soktu. Himmeti ,göğü ferman altında tuttu.

Murat çavhanın önünde feleğin topu kadere; işlerinin peşinde yıllar meydan topuna döndü.

Onun heybetinden feleğin aslanı korkudan defalarca sarayının şadırvanına musluk oldu.

Yıllarca onun savaş sofrasında kılıcının mihmandarlığında vahşi hayvanlar, kurtlar, kuşlar ve evcil hayvanlar yiyecek buldu.

Nereye girse atının kaldırdığı savaş tozunun arkasından bayrağının ejderhaları zafer ümidiyle canlandı.

Hasımlarının kanının buharından savaşın havası, yıldızları kapatıp yağmur bulutu oldu.

Kader, yaratılışında onu işlerin halli için ölçü yaptı. Onun adil kararını ayarlı bir terazi yaptı."

(355) Kur'an-ı Kerim, 18/10

şeklinde övülen büyük İlhan (Abaka'ya) -*Azametü artsın*- arz ettiler. Onun üzerine padişah yarlığı (ferman) çıktı. Bu yarlığa göre, büyük emir, zamanın Asafı⁽³⁵⁶⁾, insanların faziletlisi, devrin seçkini ulu Sahib Divan'ı -*Allah büyüklük çatısını yükseltsin, ikbal derecesini artırsın*- halkın isteklerine cevap vermek, ülkeyi imar etmek, memleketi elde tutmak, asilerin ve sapıkların emlakinin ve malının hesap listesini çıkarmak, insanların korku sebeplerini öğrenmek, sınır boylarını korumak, fesatları islah etmek, hasetlere ders vermek ve ülkenin düşmanlarını kahretmek için görevlendirip tayin etti.

Oraya varınca yiğit askerler (Moğol askerleri), **Larende** (Bugünkü Karaman) yolundan giderek Akdeniz (Derya-yi Magrib) sahillerine kadar Karamanlı ve asi Cimri haydutlarını takip etmeye karar verdiler. O bölgeye varınca **Ermenek** Türklerinden çok sayıda kimseyi esir alarak, bol miktarda mal ve sayısız hayvan ele geçirdiler. Kışın hücum etmesi, dağın kar öbekleriyle dolması, **Cimri**'nin asilerinin sağlam mevzilere ve sarp yerlere kaçmaları, geçitlerin (derbend) kapalı olması ve süvarilerinin kendilerinde orayı geçecek gücü görmemeleri sebebiyle aldıkları sayısız ganimetle geri döndüler. **Göhürge Ağa** ile Sahib Divan-ı a'zam, **Kazova** kışlağına giderken Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev** ile Sahib **Fahreddin** de **Konya** tarafına hareket ettiler [704] ve oraya varınca Karamanoğulları ile savaşa ve vuruşa hazırlanmakla meşgul oldular.

Muvazzaf ve paralı askerlerden (*leşker-i kadim u cerahur*), **Konya** ahîlerinden ve *fityanyan*larından, şehrin piyadelerinden toplanan kalabalık bir grupla **Göhürge** ile Sahib Divan'ın -*Allah başarılarını artırsın*- Sultan'ın ve Sahib'in yanına bıraktıkları Moğol askerlerinden bir grupla o rezillerin kökünü kazımak için harekete geçtiler. **Mut ovasına** (İçel) vardıkları zaman 50 Moğol ile 50 Müslümanı öncü birlik (karavul) olarak önden gönderdiler.

Diğer yandan **Göhürge** ile Sahib Divan'ın -*Allah yardımcılarını yüceltsin*- gittiklerini duyan **Cimri** le **Mehmed Beğ** saklandıkları yerden açığa çıkmış, kadınlar gibi etrafta dolaşmaya başlamışlardı. **Mehmed Beğ**, Sultan ile Sahib'in gelmekte olduğunu öğrenince **Cimri**'yi vilayete gönderdi. Kendisi de iki kardeşi, amcasının oğlu ve cesaretlerine, sadaketlerine güvendiği birkaç kişiyle orda kaldı. Çıktığı bir tepede Moğol ordusunun öncü birliğini görünce mızrağıyla onlara saldırdı. Yerin sarp ve geçidin dar olması sebebiyle Moğollar aşağıya inerek onlara ok yağdırdı-

(356) Bak. not. 179

lar. O sırada **Mehmet Beğ**'e öldürücü bir ok sapladılar. Onun olduğu yere düşmesi üzerine onu kurtarmak için öne atılan kardeşi de anında darbe yedi. O durum karşısında diğer kardeşi ile yeğeni onları kurtarmak için ileriye atıldılar. Onlar da oktan kurtulamadılar. Hep birden yere serildiler. Onların durumunu gören hayatta kalan adamları ve askerleri kaçmayı ganimet saydılar. Moğol ve Müslüman askerleri, öldürdüklerinin kimliklerini bilmeden zırhlarını ve silahlarını almak için koştu-
lar. Ölülerden birini kaldırıp yüzüne bakınca onun Büyük **Mehmet Beğ** olduğunu anladılar. Ölüler arasında iki kardeşinin ve amcasının oğlunun da olduğunu görünce sevindiler. Onların başlarını [705] gövdelerinden ayırdılar. Hiç vakit geçirmeden büyük bir hızla Sultan ile Sahib'in yanına gönderdiler. İkinci vaktinde kelleler Sahib'e ulaştı.

O olayı öğrenenler, Karamanlı **Mehmed Beğ**'in öldürülmesiyle böyle hızlı ve kolay bir şekilde **Cimri**'nin devlet ateşinin söndürülmesine hayret ettiler. Ertesi gün Karamanoğullarının ve onların amcasının oğlunun şer yuvası olan başlarını yıkayıp sakallarını taradılar. Onlara güvenerek Sultan'a isyan etmiş olanlara göstermek için kelleleri bütün **Ermen** kellerinde dolaştırıp **Mehmed Beğ**'in varlığının ortadan kalktığını bildirdiler.

Ondan sonra Sultan ile Sahib, büyük bir kalabalıkla deniz sahilleri-
ne kadar gittiler. Yolda kime rastladılarsa acımasız kılıçlarına yem yaptılar. Mallar ve eşyalar ele geçirerek dönüş yolunu tuttular. Moğol ordusu **Niğde** yolundan **Kazova** kışlağına giderken Sultan ile Sahib de "Ga-
yet menmun ve amacına ulaşmış bir halde, süsünü ziynetini yeniden bulmuş kadınlar gibi" **Konya**'ya geldiler.

Büyük vezir Sahib Divan-ı a'zam -Allah yardımcılarını yüceltsin- **Kazova** kışlağında bulunduğu süre içinde **Kastamonu**'ya, **Simre**'ye, **Sinop**'a ve **Uc** bölgeleri gibi ülkenin her yanına hil'at ve davet mektupları (istimaletname) göndererek, güçlü devlete muhalefet eden herkesi cihan padişahı, yedi iklimin hükümdarı İlhan-ı a'zam'ın (Abaka) -azameti artsun- dünyanın sığındığı dergahının kulluk ve bağlılık dairesine ve itaat çemberine çağırdı. Mektubu alan herkes onun hizmetine koştu. Kendi istek ve arzularına itaat ettiler ve kader etkisindeki fermana uymayı gerekli gördüler.

Sahib Divan, sonradan konan vergileri ve alışılmış olmayan kuralları kaldırdı. Herkese gücünün yettiği, imkanının elverdiği ölçüde, korku ve dehşet salmadan belli bir vergi koydu. [706] O konuda merhametli ve

yumuşak davranarak herkesi yıllarca vergi verecek hale getirdi. Müsadere yoluyla kimseden bir şey alınmaması için karar çıkardı. O kararla zengin-fakir, güçlü-zayıf herkes ağır yükten korunarak rahat etti. Geçinme ve yaşama gereçlerini kazanmaya koyuldu. Güçlü Kaan'ın -Allah günlerini ebedi kilsin- devletine dua etmeyi, günlük duaları arasına soktu.

**145- CİHANIN SAHİBİ BÜYÜK VEZİR SAHİB
DİVAN-I MUAZZAM'IN -ALLAH GÜCÜNÜ ARTIRSIN,
EMRİNİ GEÇERLİ KILSIN- BAZI İYİ HAREKETLERİ,
GÜZEL HUYLARI, ÖVGÜYE DEĞER ÖZELLİKLERİ,
OLGUN DAVRANIŞLARI, SEÇKİN VASIFLARI,
ÜSTÜN FAZİLETLERİ VE LÜTUFLARI**

Rahmeti sınırsız, iyiliği sonsuz, gücü eksiksiz, iradesi tartışmasız, bilgisi mükemmel olan ve her şeyi yaratan Ulu ve Yüce Allah, tanınmış tanınmamış, alim cahil bütün insanlara sonsuz yardım ve desteğini ulaştırmak için güzellik perdesinden ve sır örtüsünden, "Allah'ın çölde sakladığı lütuflar var" sözünün doğruluğunu göstermek için kainatı yaratmanın ve yeni şeyler ortaya çıkarmanın gereğini duydu. Bunları sıradan ve seçkin kimselerin ruh levhalarına yazıp nakşetti. "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" ⁽³⁵⁷⁾ latifesinin özü ve "Ben, şüphesiz sizin bil-mediklerinizi bilirim" ⁽³⁵⁸⁾ hitabının muhatabını, insanların seçkinini, dünyadakilerin önderini yaratmak istedi. Daha mücerret haldeki ruhların dahi açığa çıkmadığı, onların ölümsüzlük dergahında huzur şerbeti yudumladığı zamandan beri, felek yüceliğinde, melik rütbesinde, burçlar makamında bulunan büyük yönetici, cihanın sahibi, insanların önderi, zamanın Asafı ⁽³⁵⁹⁾, devrin Bozorgmihri ⁽³⁶⁰⁾, büyüklerin dayanağı, seçkinlerin ve ileri gelenlerin sığınağı, makamı yüksek olanların özü, gecelerin ve gündüzlerin gözdesi, hür kimselerin ve kölelerin en faziletlisi, düşmanları kahredip dostlara yardımcı olan, vezirlerin sultanı, [707] büyüklerin rehberi, adaletin, faziletin ve insafın koruyucusu, cevrin ve zulmün düşmanı, alimlerin ve fazılların hamisi, ebeveynlerin hakkına riayet eden, taraftarlarına cömert davranan, doğunun ve batının bir tanesi, şarkın ve garbın veziri, İslamın ve Müslümanların büyüğü, meliklerin ve sultanların akıl hocası, Müminlerin övüncü, zahidlerin

(357) Kur'an-ı Kerim, 2/30

(358) Kur'an-ı Kerim, 2/30

(359) Bak. not. 179

(360) Bak. not. 239

güvencesi, soyu ve nesebi asil, makam ve mevki sahibi Uğurlu İnanc Uluğ Kutluğ, cihanın efendisi, ülkelerin sahib divanı **Muhammed b. Muhammed**'in⁽³⁶¹⁾ -Allah yardımcılarını yüceltsin ve gücünü artırsın- cömert nefsi, kutlu zatı o gayb aleminden ve öncelik diyarından çıkıp hal-den hale, durumdan duruma girdikten sonra menziller ve makamlar aş-tı. Güzellik diyarının arsası, kadim dünyanın alanı ve anne rahmi, onun kutlu zatından boşalıp, uğurlu varığı, "Onu yapıp ruhumdan ona üflediğim zaman"⁽³⁶²⁾ işlemine tabi tutulup, bu karanlık dünya, onun cihanı aydınlatan güneşe benzeyen varlığının uğuruyla aydınlanıp, yeryüzü onun arkası kesilmeyen nuruyla süslenince; alemin her yanını çevreleyen, göğü aydınlatan, insan karanlığına lamba olan zatı mutluluk doğusundan doğunca; şerefli varlığının ve kutlu tabiatının yıldızı saadet uf-kundan çıkıp sema sarayında ve hava perdesinde kendini gösterince, **Şiir** (Arapça):

"Allah seni insan olarak yaratıp şekillendirmekle senin yaşadığın dünyayı ve bütün insanları şereflendirdi"

dendiği gibi bu dünya mülküne ayak basınca, iyi huydan, güzel ah-laktan, mertlikten, yiğitlikten, yumuşaklıktan, ilimden, faziletten, akıl-dan, hayadan, vefadan, sevgiden, zekadan, cömertlikten, büyüklükten, iyilikten, hamiyetten, belagatten fesahatten, güzel yazmadan, güzel ko-nuşmadan, dirayet ve kararlılıktan, anlaşılmayan sözleri açıklamaktan, zorlukları ve müşkülleri ortadan kaldırmaktan nasibini alarak başı dik olarak dünyaya geldi. Saadet zirvesi [708], devlet kıblesi, şeref merkezi, azamet kabesi, keramet kaynağı ve merhamet pınarı olarak bu karanlık dünyaya ayak basınca; büyük insan (insan-ı kebir) olan bu dünya, onun mükemmel vasıflarıyla; mana alemi, iyilik kaynağı, bilgelik ocağı olan yüce şahsiyetiyle renklenince dünya kötülüklerden ve zulümden arınıp, "Alemi bir yerde toplaması, Allah için yadırganacak bir şey değıl-dir" sözü gerçekleşti. Bu durum dünyanın her yerinde, ülke şehirlerin-de, meskun yerlerde duyuldu.

"Yaratma ve buyruk O'nundur" denen o Yüce Varlık, dünyanın düze-nini korumak, alemin işlerini yolunda tutmak için onun (Sahib Divan Muhammed Cüveyni'nin) şerefli zatını, dünyanın sığınağı olan cihan pa-dişahının (Kaan'ın) -Azameti artsın- dergahının kulluğuna yolladı. O, o

(361) Bak. not. 303

(362) Kur'an-ı Kerim, 38/72

devlet makamında, saadet kaynağında, haşmet mevkiinde, büyüklük arsasında, teşekküle değer çalışmaları, üstün hizmetleri ve kusursuz samimiyetiyle, "Bugün senin yanımızda önemli bir yerin ve güvenilir bir durumun vardır" (363) hitabının muhatabı oldu ve makamların zirvesine çıktı. İnsanların kıskanıp gıpta ettiği bir duruma geldi. İşlerin düğümle-
rinin bağlanıp çözülmesinde, alıp vermede, yükseltip alçaltmada, kabul-
de ve rette velhasıl her şeyde onun yetenekli ellerini ve dirayetli kişiliğini
tam yetkili kıldılar. Etkili fermanını, her yerde hatta göklerde saba rüz-
garının ve dua postasının hızına çıkardılar. O, herkesin rahatını ve hu-
zurunun sağlamak için kendi cismani ve nefsanî lezzetlerinden el etek
çekti. Mübarek kalbine konulup nakşedilmiş olan Allah'ın emanetinin
sırrını ve Hakkın halifelik nurunu koruyup muhafaza ederek içindeki
heveslerini yok edip, karanlık duygularını ortadan kaldırdı. "Ey Davud!
Seni şüphesiz yeryüzünde hükümrân kıldık, o halde insanlar arasında
adaletle hükmet, hevese uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır"
(364) sözünü akıl kulağıyla dinledi. **Şiir:**

"Sen gayretinle içinde cevherler olan bir halifesin, düşüncelerini işe
çevir"

[709] sözünü tutmayı gerekli gördü. Mükemmel insan şekline ve
suretine benzeyen yapısıyla adaleti yerleştirmeye, insafı artırmaya ve
yumuşaklığı hakim kılmaya başladı. Ahlak usulünün ortaları olan iffet,
cesaret ve hikmetin birleşmesinden doğan adalet duygusunu zatının ge-
reklerinden ve sıfatının özelliklerinden saydı. Dünya sevgisine vesile
olan şeyleri yok edip, şekilciliğin, kötülüğün ve hasisliğin karşısına di-
kildi ve **Şiir:**

"Gönülde bulunması gereken şeylerin bir tanesi evinde bulunsa ye-
ter"

Sözünün gereğini yaptı. Ebedi mutluluğu telkin makasıyla insani
bağların meydana getirdiği karanlıklar perdesini birer birer nefsinden
kesip attı. Geceleri, Rabbanî bir ilhamla her ikisinde de derinlik kazan-
dığı akli ve nakli ilimlerde büyüklük fezasında uçtu. Hayalî ve vehmî
isteklerine hiçbir şekilde uymadı. Bilgelerin ve zahidlerin nefislerinin bi-
le tamamen uzaklaşmadığı maddî ve hayvanî zevklerden samimi olarak
kaçındı. İlahî nurları yerleştiği yer olan gönül arsasını ve iç alanını,
olayların çerinden çöpünden, maddî pisliklerden bir anda yokluk süpür-

(363) Kur'an-ı Kerim, 12/54

(364) Kur'an-ı Kerim, 38/26

gesiyle süpürdü. Kısa görüşlü, şekilci, iffetsiz ve maddeci kulaklara boş ve faydasız gelen insaf dilinden çıkıp akıl kulağına ulaşan **Şiir**:

" Sen kuşların dilinden ne anlarsın? Çünkü Süleyman'ı bir gece dahi görmedin"

sözünü can kulağıyla dinledi. Tabiat gülünün açtığı saf ve temiz kalbine doğan ilahi destek ve Rabbani yardımla o hazretin (yani İlahan'ın) -Allah onu yüceltsin- yakınlık ve ilgi alanına girdi. Her konuya büyük bir azim ve istekle sarılarak, can u gönülden ona destek verdi. Nedenini, niçinini araştırarak içini ve dışını güzel ahlakla ve yakın (dini) ilimleriyle süsledi. [710] Ülke işlerini yoluna koymaktan devlet görevlerini yerine getirmekten, insanların huzurunu sağlamaya çalışmaktan arta kalan vakitlerinde kitaplar yazmaya, şiirler eleştirmeye, ortaya yeni ve orijinal eserler koymaya çalıştı. Aziz ömrünü -Zaman sürdükçe sürsün- bir anını bile boşuna geçirmede. Böylece o hazretin -Allah kerametlerini ona hasretsin- eserleri ve düşünceleri köylerde ve şehirlerde şöhret buldu. Gençler ve yaşlılar o inci danelerinden tam olarak nasiplendiler. Belagat ve fesahat sahiplerinin kapları ve dağarcıkları o değerli mücevherler ve kıymetli incilerle doldu. Yetenek hazinesinin ve araştırma tabiatının torbasını dünyanın seçkinleri ve alemin önde gelenleri tarafından yazılan Arapça ve Farsça manzum ve mensur eserlerle süsledi. Rum diyarında söylediği şiirlerden dolayı o ülkede yaşayanlar tarafından "Muhammedi" adıyla anıldı. Ülkenin efendisi, alemin sahibi, İslamın ve Müminlerin değerlisi, cihanın sahib divanı -Allah yardımcılarını yüceltsin- tarafından o bargahın -Allah yüceltsin- övgüsü hakkında gönül elması ve düşünce mücevheriyle örülen, ayrıca **Lagz**ilerin yenilmesini, Acem belagatlerini ve Arap fesahatlerini kullanarak anlatan ve o hazretin -Allah onu daha da yüceltsin- başka ilimler hakkındaki derin bilgisini de gösteren *Fetihnamesini* burada naklediyoruz:

KASİDE (Arapça):

"Ey güzellik bahçesi! Eğer koklayacak bir şey yoksa, beni sendeki çiçeklere götür.

Eğer arzuladığım şeye kavuşmam engelleniyorsa, işte rüzgar seher vakti güzel kokusunu saçıyor.

Hatırlamakla mutlu olduğum o kavuşma gecesini unutamam. (O gece) yanaklarındaki güller, inci yağan yağmurla sulanmıştı.

O öyle bir güneşti ki, parlaklığı göz kamaşırtmaktaydı. Ayın ve lambanın verdiği ışığı azımsadık.

[711] Gözler onun parlaklığından şaşkına döndü. Gözüm mehtaplı gecede ay gibi ışık saçar oldu.

Yüzü parlaklığın en yüksek seviyeye geldiği zaman şiir söylemeye başladım: Ey sabahın ilk anları! Bu kederin sonudur.

Sözleşme olduğu halde, sitem ederek, 'Sözünden döndün mü?' dedi.

Renginin solgunluğu, muhabbetin sırrının gizlenemez bir sır olduğuna şahitlik ederken şöyle cevap verdim.

Allah'a and olsun ki aşkınıza tutulduğumun andan beri aklıma, teselli veren aşk şarabı içmek gelmedi.

Bu şarap insana teselli vermez. Teselli için aşığın yaptığı affedilmez bir günahtır.

Aşk şarabını yudumladığımdan beri ne kalbin uyandı, ne de sarhoşluktan kurtuldum.

Ben şimdi olanı olduğu gibi arz ettim. Dilediğini emret. İster beni ayıpla, ister özür dile.

Kalbim hiç çekinmez bir haldeyken, "Gel, yaklaş" dedi. Her sabreden kişi bir gün başarıyı yakalar.

Uzun süren özlem ve uykusuzluktan vücudumun eridiği o sıkıntılı günlere rağmen (şimdi birlikte) geceledik.

O gecenin rahatlığında felek, avuçlara, buruna, kulaklara ve göze zevki tattırmıştır.

Ayrılık sona erdiği için sevinçten sarhoş oldum. Saba rüzgarının güzel kokular arasında sarhoş oluşu gibi.

Çiçekler arasında onun gamzeleri, dişleri ve zülfü karşısında mutluluklar içmeye başladım.

Onun konuşmasından ve sevincimden dolayı halvetimiz, kolyeye takılmış seçkin incilere benzedi.

Çünkü o ikisinin fisıldaşması, hem göçebe hem de yerleşik insanların yöneticisi Sahib Ata içindir.

Böylece onun hakkında methiye ve gazeller okunur, güzel gece hikayeleri anlatılır.

Dudaklarımız su almaya gelenler için öpücük pınarıdır. Biz, o sırada su almaya gittiğimiz yerden dönerken,

Ufukta kurdun kuyruğu göründü, sonra bu hayalet ürküp kaçan ceylana dönüştü.

Sonra kalkıp heyecanla ona sarıldım. Sarmaşığın meyve veren ağacı sarışı gibi.

Gözyaşı göz pınarlarından yağmur gibi boşalırken içim yandı ve hükmümdeniz için bir beyit okudum.

Visal gecesinin perçemleri uzadıysa da saçı kısadır.

[712] Ey visal gecesi, daha doğrusu ey ömür gecesi! Sen ikinci vaktinde (sana) hasret kişiden başka herkese başışta bulundun.

(O gecenin) hızla geçmesinden başka kusuru yok. Evet kısa oluşundan başka kusuru yok.

Eğer gecenin süresini uzatmak mümkün olsaydı, ona kalbimi ve gözümü ekleyerek uzatırdım.

Ağaçlar arasında dolaştıktan sonra şafağın sökmekte olduğunu yakından görünce

Eski dokunaklı şiirlerden okuyarak ağlayanların safına katıldı.

Senin kalbinle benim kalbim visalde bir olmuştur. O halde sefere çıkmaktan dolayı üzülme.

Çabuk üzölmeye başlayan devamlı üzüntü içinde kalır. Ateş yakan kişi de kıvılcımdan uzak kalmaz.

Kavuşmak da, ayrılık da aşkın hükümlerindendir. Su ve ateşin birbirlerine zıt oldukları gibi.

Durum işte böyle. Bu ümitsiz kişiye ümitli olmak ve sabretmek gerektir.

Belki Allah bizi misk dağının eteğinde bir araya getirir ve ayrılığın karanlığı gözümüzün önünden dağılır.

Beni bırakıp çekip gitti. Kalbim onun hasreti içinde. Gözlerin yana yana yaş döküyor.

Bakışların üzerimde olmaksızın sabaha kadar yumulmayan gözle bir gece geçirdim.

Seb'i mesanî'yi (Fatıha suresi) tekrar tekrar okuyarak hoşnutluğu can sıkıntısından ayırdık.

Ey eğlence gecesi! Keşke yeniden gelsen. Sağanak yağın yağmurlar seni sulasa!

Sabah ortaya çıkınca bazen en hoş haberi müjdeleyerek gelir.

(Şu haberi) duyur. Ümit bahçesi onların yuvası oldu. Arşta istikbal ve zafer çiçekleri açtı.

Efendimiz vezirin uğuru ve bereketi sayesinde eğer bir şey dilerse, Allah o dileği kabul eder.

O Hak dininin büyüğüdür. Parmak uçları deniz gibi cömerttir ve inciler saçar.

Ateş gibi alev alev yanan kadehi getir. Onun üstünde kıvılcımlar gibi danseden köpükler var.

Dostları, eğlence arkadaşlarını, kadın erkek bütün zevk ve sefa düşkünlerini çağır.

Ölümsüzlük cenetinde olduğu gibi, hurilerin olduğu, yataklarn serildiği bir bahçede (eğlenelim).

[713] *Koşarak geldiğim zaman sesini duyunca sevincimden kendimi kaybettim.*

Misk kokusu veren bir kadeh uzattı. Sağlık bakımından benzeri olmayan bir kokuydu.

Yerin yemyeşil olduğu, çiçeklerin her yeri kapladığı bahçelere doğru yürüdük.

Bahçemiz adeta reyhanla dolu, cıvıdayarak şarkı söyleyenlerin bulunduğu bir bahçeydi.

Irmak ve çaylarda samanyolu ve parlak yıldızlar gibi suyun ışıltaması göründü.

Sol tarafımda Mudar kabilesinden bakireler, sağımda ise Mataroğullarından Murat vardı.

Eğer bizi gözetleyen kişi aniden bastırır ve mazeret kabul etmeden

Kınama kılıcını gönlüme dayarsa, açıkça derim ki:

"Ey gözeri kapalı uyuyan kişi! Yeter kısa kes, bak ihanet içinde ihanet var".

Sözümü bitirince ayağa kalktı. Güzel gözlü bir ceylan ona şiir okumaya başladı.

Bülbül gibi nağmeler okudu. Öyle nağmeler ki, ceylanları sarp kayalardan aşağıya indirdi.

Kınamayı bırak da gelen haberin üzerine bir kadeh al. Çünkü o göz aydınlığıdır.

O kalp için, hatta göz için ferahlıktır. Ruhun rahatlamasıdır, hatta ömrün huzurudur.

O yüce Sahib Divan, bereketi ve ikbali olan makamına döndü.

Feleğin yok edebileceği kişiler için kurtuluş onun elindedir, kuruyan yere bereket yağdırmak da.

Bağdat, güzel kokusuyla güzellik bahçesine döndü. (Onun sayesinde) orada zararlı bitkiler üreyemez.

Ebedi yaşancak cennetin insanlara açıldığı gibi, oranın kapıları da Allah'ın kullarına açılmıştır.

Ellerinin bulutları sağanak yağmuru yağdırır, cömertlik göğüsleri de şeker gibi süt dağıtır.

Ey zenginlik uman ve (zenginliğin) sahiline yönelen kişi! zenginlikte deniz gibi komşun yok.

Onun görüşleri boğulanların imdadına yetişir, tahtaları sağlam yapılmış gemi gibidir.

[714]Parlayan ayın karanlığa girmesi, onun bakışındadır, denizin mavisi, onun cömertlik denizindedir.

Onun devrinde izzetin verdiği bir heybet vardır, düz ovasında tehlikeli sarp geçitler vardır.

O büyük insan halis şarap, diğer insanlar ise, bulanık su gibidir.

Başına gelen hiçbir zorluğa boyun eğmez, rahatlığın getirdiği kolaylıktan dolayı da şımarmaz.

Ey onu övmek isteyen kişi! Bu isteğini azalt. Akıl, değerli lâl taşı ile balçık arasında sıkıştı kaldı.

Buna şaşmayın! Benim onun için söylediğim methiye, parlayan bir ateştir. Kılıcın parlaklığı onun keskinliğini gösterir.

Eğer o benim elimden tutmamış olsaydı, ben küçük yaşımdan itibaren edep öğrenmez, meziyet sahibi olmazdım.

Bent devamlı eğitti. Böylece mutluluğa ulaştım. Su, (devamlı akarsa) sert kayayı deler.

Böylece onun avucu, parmakları ve aslan pençesi bana ilham verdi.

Bu bize yapılmış bir bağıştır. Fıhr ve Mudar (kabilelerinin) övünç kaynağı olan son Peygamber'e mensup olmakla kvanç duyarım.

Methiyemle bütün hükümdarlar övünür. Feleğin övgüsü ise benim için gurur kaynağıdır.

Suyla karıştırılmış şarap dolu kadehlerle, gül ve çemen arasındaki ebedi cennette

Hala bize kapalı ve açılmaz bir şekilde sımsıkı duruyor.

ELBURZ FETİHNAMESİNİN METNİ

"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış"⁽³⁶⁵⁾ sözü gereğince 40 gün boyunca "Neredeyse hiç laf anlamayan bir mîlele rastladı"⁽³⁶⁶⁾ tarifine uyan **Elburz** dağı sakinlerine bazen iyilik ve hoşgörü diliyle, bazen gürz ve kılıç tehdidiyle konuşuldu. Barış ve dostluk, savaş ve mücadele dile getirildi. Tacik ve Türk askerlerinden meydana gelen asilere ve serkeşlere *yarlıg* (ferman) hükümleri tebliğ edildi. Bu durum karşısında onlardan büyüklenme ve kibirlenmeden; kendilerini varlıklı ve güçlü göstermekten başka hareket gözlenmedi. (Moğol Kaanı), her zaman yaptığı gibi elçiler ve mektuplar göndermekten **[715]** usanmadı. Vaadde ve tehditte bulunup kadife veya demirden birini seçmelerini önermekten bir an geri durmadı. "Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlamalara ve sıkıştırılmaya katlandılar. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek yoktur; and olsun ki peygamberlerin haberi sana da geldi" ⁽³⁶⁷⁾ ayetine uyup sabır ve sebat gösterdi. "İnsanlara akli seviyelerine göre konuşunuz" yolunu denedi. Faydasız teklifleri tekrar edip tehditler savurdu. "O'nun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz" ⁽³⁶⁸⁾ ilahi tehdidini onlara hatırlatıp, kalplerinin derinliklerine, "Kalplerinde korku vardır" selini akıttı. Onlarının sınırsız isteklerine, arkası kesilmeyen arzularına cevap verdi. İyilik yolunu tutarak veya korkutarak uyardı ve onların dikkatlerini çekti. "Allah'ın yardım ve inayeti geldiği zaman zor işler kolaylaşır" kutlu sö-

(365) Kur'an-ı Kerim, 16/125

(366) Kur'an-ı Kerim, 18/93

(367) Kur'an-ı Kerim, 6/34

(368) Kur'an-ı Kerim, 41/53

zünü nakledip "Nice az topluluk çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir" (369) müjdesini verdi.

Dağ gibi sakin irademiz ve davranışımız sayesinde işlerimiz Huma kuşu gibi kurtuluş ve selamet istikametine yöneldi. Şek ve şüphe karanlığı aydınlanıp endişe tozu dağıldı. 30 binden fazla köyde 500 bin hanede oturan, hiçbir zaman ve devirde alınlarına kölelik lekesi bulaşmamış, boyunduruk altına girmemiş ve her zaman kendilerini başkalarından üstün gören bütün Lagzi halkı (370), hayvanları ve kuşlarıyla birlikte "Sakin ve huzurlu bir yere konup yerleştikleri zaman sukunet ve huzur kurallarına uymazlar" sözünü yalanlayıp, doğruyu yanlıştan ayırarak kucaklarındaki tehlikeyi attılar. İtaat elini kulluk kolluğundan çıkararak onlara hizmet etmek için el bağladılar. Boyunlarına bağhık tasmaı takarak, "Onlara azab da edebilirsiniz, iyi muamelede de bulunabilirsiniz" (371) sözünü hatırlayıp, "Ona buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz" (372) vaadini duyma ümidiyle itaat yoluna çıktılar. Grup [716] grup, akın akın yurtlarını terk edip, "Arslanlardan ürkerek kaçan yabancı merkeplere benzerler" (373) dendiğı gibi bizden kaçtılar. Siyah inek sırtındaki beyaz kıl sayısı kadar olan kaçmayanların tamamı ise, emniyet ve huzur ortamın kavuştu. Anlaşma şartlarının görüşülmesinden sonra herbiri isteğinin fazlasına kavuştu. Hil'at ve armağanlar elde ettiler. "Doğrusu Ye'cüc ve Me'cüc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar" (374) denmekten kendilerini kurtardılar. Birkaç bin asırdan beri Alemlerin Rabbinin vaadi olan "Onu yıkıp alt üst etti" mancınığıyla yıkılan kale ve kapısı, yeniden yapılmaya ve tamir edilmeye başlandı. Orayı korumak için tam teçhizatlı ve donanımlı, nafakasız ücretsiz 30 bin askerin görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Durum devlet tahtının ayağında arz edilince, "Rabbimin bana verdikleri sizinkinden daha iyidir. Bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir sed yapayım" (375) manasına gelen cevap verildi. Hava sıcaklığının ortadan kalkacağı ve otların üzerine kar örtüsünün örtüleceğı zamana kalmamak için Yüce Allah'ın yardımıyla 10 günde hatta daha az bir sürede bütün yaratıkların güvenliğini ve refahını sağlamak, felaketleri ve karışıklıkları önlemek için gerekli tedbirleri aldılar, araç ve gereçleri hazırladılar.

(369) Kur'an-ı Kerim, 2/249

(370) Kafkasya'nın Lagzistan bölgesinde oturan, dilleri Türkçe olan ve danslarıyla tanınan bir kavim (M.Mu'in: Ferheng-i Farsi, VI, 1810).

(371) Kur'an-ı Kerim, 18/86

(372) Kur'an-ı Kerim, 18/88

(373) Kur'an-ı Kerim, 75/50-51

(374) Kur'an-ı Kerim, 18/94

(375) Kur'an-ı Kerim, 18/95-96

Bu fetih, **eski padişahların** gıpta edebileceği, o güne kadar hiçbir ülkede benzeri duyulmamış olan ve padişahın ülkesini genişleten bir fetihtir. Muhammed b. Sahib Divan'ın kölelerinin ve günden güne büyüyen devletin taraftarlarının kulağına bu müjde küpesini takmak, onları o tarafta olup bitenlerden haberdar ederek, samimi niyetle ve içten duygularla sevinmelerini sağlamak, renkten renge giren dünyada huzurun dayanağı olan devlete duada bulundurmak için böyle bir fethi yazmak gerekti. Diğer yandan padişah, halkın işlerini yoluna koymak, memleketin sınırlarını genişletmek, ülke topraklarının sınırlarını ve orada yaşayanların canlarını korumak, zorluk ve meşakkatleri göğüslemek uğrunda [717] çaba göstermiş gönül hazinesine hayır duadan başka bir şey koymamış, her türlü güçlüğü göğüsleyerek Horasan'ın ve Irak'ın meskun yerlerinin emniyet ve huzurunu sağlamayı en önde gelen işlerinden saymış "*Padişahu üstünü, halkının menfaati için sabahlayandır*" gerçeğini aynen kabul etmiştir.

Padişah devletinin muhafızları ve onun zamanının halis taraftarları olan kimselerin kalbini bu müjdenin ışığı aydınlattı. Bu sözler onlara arz edildi. Kokusu dilberlerin zülfünün kokusunu geride bırakan, nefesi ağrı ve acıları gideren, sevinci dağları yerinden oynatan o haberin tebliği mahiyetindeki bu satırlar inşallah kabul görür. "*Alemlerin Rabbine hamd, efendimiz Muhammed ve onun ailesine selam olsun!*"

Alemin fazılları, dünyanın şairleri ve cihanın edipleri, o mutluluk dağıtan devlet sahibi hazretin yanında bilginin ve hünerin değerini bulduğunu öğrenince, herbiri, uzak ve ücra yerlerden maksatlar kabesi ve emeller kiblesi olan onun huzuruna yöneldiler. O hazretin sınırsız fazileti karşısında çok değersiz kalan hüner denklerini açtılar ve eteklerinde neleri varsa ortaya döktüler. **Şiir** (Arapça):

"Onu layık olduğu şekilde övdüler. Eğer sussalardı, acizlikleri ortaya çıkardı."

Emir **İmadeddin Yusuf Lor-i Fazlavi**'nin, bu devlet sahibi kutlu efendinin -Allah taraftarlarını aziz kılsın- methi hakkında söylediği "Kılıç ve Kalem Vasfı" kasidesini burada naklediyoruz. **Kaside:**

[718] "*Ne garip şey! Deniz üzerindeki bulut coşmakta, gök mücevher saçmaktadır. (Kalem) her ne kadar gök ve deniz değilse de inci dökmektedir.*

Bazen deniz gibi coşar, onun coşmasından inci meydana gelir. (Kağıt üzerine) yıldızlar döker.

(Kılıcı), taştan çıkarırlar ya da kumlar arasından elde ederler. Kendisi görünüş ve yapılaş bakımından hem sudur hem de ateş.

Eni, boyu, yüzü, açısı, parlak doğru bir hat gibi, noktaları tamamen mücevher.

İki yüzü var, ülkenin işeri onunla tek yüzlü (doğru yolda) olmuş, nefes aldığı her yerde melikler tarafından taçlandırılmış.

Kalbi temiz bir ayna gibi, içi tamamen su doludur. Onun suyunun özelliğinden etrafına toz toprak konamaz.

Hasımların dilinden uzakta olup delili kesindir. Ülkeye değer olduğu için padişahlar yanında bulundurur.

Onunla dünya, bahçenin yeşille süslendiği gibi süslenmiş. Aslında rengi yeşildir ve yaprağının rengine halel gelmez.

Rengi değişmeyen Hint asıllı kimseler gibidir. Hükmünün dizgini dağ tepe dinlemez.

Onu övmek için binlerce kelime az gelir. Kitaplar dolusu övgü dizesen, ancak yanına yaklaşılabirsin.

O konuşurken konuşanın dili tutulur. Bütün sözleri davranışına uygun, davranışı da sözlerine.

Onun güzel huyu dünya arsasına misk amber saçar, başı içi misk dolu altın puta benzer.

Ata bindiği zaman dikdörtgen şeklinden üçgen şeklini alır, şekli Azer putunun şeklini alır.

(Kalem) amber denizinde dalga yutmuş bir balığa benzer. Beyaz örtü üzerine nefesiyle amber döker.

Her ne kadar papağan hayvansa da şekeri görünce konuşmaya başlar. O papağana benzemezse de ağzından şeker saçar.

Her zaman tarak gibi ülke gelinini süsler. Selvi boyu, misk saçan zülfü, gece gündüz güzel koku yayar.

Her zaman mizacı kuru, endamı zayıfsa da saltanat tahtı onun uğuruyla gürbüzlük kazanır.

Efendinin efendisi, cihangir kılıcı eline alarak güneş gibi doğuyu batıyı, kuzeyi güneyi fethetti.

[719] O, Selim, Tur, İrec⁽³⁷⁶⁾ ve Azer⁽³⁷⁷⁾ gibi binlerce kölesi olan İlhanlı padişahlarının veziridir.

Onun yüce dergahında Hintliler, Rumlar ve Çinliler ile onların kralları racalar, kayserler ve fağfurlar esir gibidirler.

Savaş zamanında düşmanları karşısında kılıcı ateş saçar. Kılıcının yüzü nilüfer gibi kanla dolar.

Muharebe alanında güneşe benzer, düşmanları ise yıldızlara. O güneşe, sayısız yıldızlar da askerleri.

Bugün padişahıta olması gereken özellikler onda var. Cihanı almak, dünyaya sahip olmak, ülke bağışlamak, devleti yönetmek gibi.

Ben senin bilinen diğer özelliklerini söylemiyorum. Ancak Aristo'nun⁽³⁷⁸⁾ tedbirine ve İskender'in⁽³⁷⁹⁾ kılıcına sahip olduğunu da söylemeliyim.

Senin düşüncenin emiri, dünyayı süsleyen bir kalemdir ve tozlu dünyayı göğün yüzü gibi aydınlık yapar.

Dinin ve dünyanın güneşi (Şemseddin) Sahib-i a'zam'ın faziletinin ışığı, dünya mülkünün gözüne ve canına ışık tutmaktadır.

Öyle biri ki, olgun akıl ondan yararlanmaktadır. O Süleyman'ın⁽³⁸⁰⁾ kutlu bir Asaf'ıdır⁽³⁸¹⁾.

Saltanat tacı ve tahtı onunla canlılık kazandı. Varlığı ülkeye destek olup, cana akıl, vücuda can gibidir.

Ahlakının sümbüle benzeyen kokusu esmeye başlayınca, ceylanın göbeğindeki miski aslanın burnuna ulaştırır.

Lütufu bir bakışı kor halindeki bir ateşe düşünce, o kordan hayat suyundan başka bir şey çıkarsa şaşarım.

Eğer öfkesinin zehiri birden denize düşerse, onun bütün dalgalarını alevli ateşe çevirir.

(376) İran mitolojisine göre eski hükümdarlardan Feridun'un üç oğlu varmış. Kendisi yaşlanınca memleketi bunlar arasında taksim etmiş. Tur'a düşen yerlere Turan, İrec'e düşen yerlere İran denmiş. Arabistan havalisi de Selim'e düşmüş. Bunlardan herbiri kendi ülkesindeki kavimlerin atası sayılır.

(377) Sasani hükümdarlarından Şapur zamanının din adamlarının başı.

(378) Bak. not. 238

(379) Bak. not. 327

(380) Bak. not. 70

(381) Bak. not. 179

Onun sofrasında hırslı mide öyle dolar ki mahşere kadar artık ihtiyaç sözü etmez.

Onun adaletli devrinde güçlü aslan, ceylanın gezdiği yerlere su içmek için dahi yanaşamaz.

Eli, maden ocağının cebini, kesesini boşaltmıştır. Bağışının utancından maden ocağının yüzü sapsarı kesilmiştir.

Akli ve şer'i makamları sana emanet eden padişaha ne mutlu! Onun etkili emrini dönen felek boynuna halka yapmıştır.

Eşiğini samimi bir şekilde öpen kimsenin artık kaza ömür hanesine uğramaz.

Hükmüne uyup itaat edenlerin en düşük rütbelileri bile Sancar'ın ülkesindeki Aksungur gibi olur.

Bir efendi ne kadar da büyük olsa, onun karşısında başını önüne eğerek ve kapısında kul olur.

Bilimi kılıç gibi açarak, övgü için kalemi elime aldım. Kılıç ve kalemın uğuruyla kitabı süsledim,

[720] *O bilgenin yanında hünerimin derecesi artsın! Sözden anlayanların yanında sözün değeri artsın!*

Daima alem, madeni, bitkisi ve canlısıyla dokuz ulvi ve suflî varlıkla üretim halinde olurken,

Senin arzun yönünde iş yapsın! Matematik ilminin hesaplamakta aciz kalacağı şekilde ömrün uzun olsun!

Senin ölümsüz bezminin güzelliği her zaman Türklere açık olsun! Kevser suyu bardağında olsun!"

(Şair), bu kasidesiyle o hazretin hazinesinden bin halife dinarı (dinar-ı halifeti) ödül aldı. Amacına ve arzusuna kavuşmuş olarak yurdu-na döndü. Her yıl bu miktar, kesintisiz ve aksatılmadan ona ulaştırıldı. Aynı şekilde ona samimi olarak bağlananlar ve onun iyiliğini düşünenler onun bu tür genel nimetlerinden yararlandılar. Mahşer gününe kadar sürecek olan o yüce dergaha can diliyle dua edip, Buhturi'nin⁽³⁸²⁾, Unsuri'nin⁽³⁸³⁾, Ebu Nuvas'ın⁽³⁸⁴⁾ ve Ebu Firas'ın⁽³⁸⁵⁾ ruhlarına kıskanç-

(382) Ebu İbad el -Velid b. Ubeyd b.Yahya el-Buhturi (206-284/821-897). Ünlü Arap şairi.

(383) Ebu'l-Kasım Hasan b.Ahmed (ölm.431/1039-40). Gazneli Sultan Mahmud sarayının ünlü şairlerinden.

(384) Bak. not. 329

(385) Bak. not. 330

lıktan sıkıntı veren, akıcılığı berrak suya benzeyen, letafeti kuzey rüzgarını andıran, Samiri⁽³⁸⁶⁾ gibi Samirilerin⁽³⁸⁷⁾ gönlünü çalan söz sultanı Evhadüddin Enveri'nin⁽³⁸⁸⁾ cana rahatlık veren şu şiirini⁽³⁸⁹⁾ dile getirdiler: **Şiir:**

"Ey şahsıyla devletin bayrağının göğe yükseldiği kişi! Ey vezirlik gözünün benzerini görmediği kimse!

Makamına vehmin ayağı değmemiş, eteğine boyüklük eli dahi yetişmemiş.

Senin değer karşısında Zühal⁽³⁹⁰⁾ zirveden düşmüş. Senin kalemin karşısında göğün Utarid'i⁽³⁹¹⁾ parmağını ısırmış.

Dünyanın düzeni için kaderin kulağı, kaleminin sözünü kabul ederek dinler.

Vezirlik yolunda senin gücün, halktan bir kimsenin dahi yoldan çıkmasına izin vermez.

Zulmün ateşinden kuruyan dünyanın damağını hayat suyu olan kaleminin ucundan başka şey ıslatmaz.

Dünyanın sakinliği senin sabrın üzerine oturmuştur. Zaman, senin azminin yolunda acele etmektedir.

Bahtrın amaç tohumu dikenden arınmış, hasmının emel kuşu yumurtadan kesilmiş.

Bu vakitte baş parmağını emen çocuklar, sol parmağıyla da senin iyiliğine yapışmış.

[721] *Kapının toprağı olan ülken, rahattan annesinin kucağında uyuyan bir bebek gibi sakindir.*

Senin makamına bir başak almak için gelen felek, ikbal harmanından başaklar toplar.

(386) Beni İsrail kavminden biri olup, onları aldatarak altın bir buzağıya tapmalarını sağladı.

(387) Orta Filistin'in ünlü şehri Samire'de oturanlar.

(388) Bak. not. 119

(389) Enveri'nin Sahib Celaeddin Ahmed Muhlis'in methi hakkında söylediği bu kaside için bak. Divan-ı Enveri, nşr. Muhammed Taki Müderris Razavi, Tahran 1337 hş.c.I, s.441 vd.

(390) Bak. not. 227

(391) Bak. not. 61

Gazap ateşinin alevlendiği yerde iletme tozu ortadan kalkar.

Makamının önünde bir gün eğilen kimse, ıyda kötüde dünyanın insanlarına söz sahibi olur.

Senin rıza nesiminin üzerinden bir defa estiği her dala karşı hazanın dişi küt olur.

Bal arısı senin lütfunun artığıyla beslenmiş. Hoten ceylanı ⁽³⁹²⁾senin huyunun otlağında otlamış.

Senin hükmünün geçerli olduğu sıralarda, ceylan yavrusu hiç çekinmeden kaplanın memesinden süt emmiş.

Senin kötülüğünü isteyenler, ipek böceği gibi kendi dil iğiyle ayağının başının üzerine kefen örерler.

Gece ve gündüz onların aleyhine işler. Yaraları, ipe bağlanmış yılanın yarasına benzer.

Hasmın her yerde kara yüzlü gece gibi olsun! Hadiseden elbisesi yırtılmış ikinci sabaha dönsün!

Onun her anında yeni bir hüznün gül açsın! Onun üzüntüsünden gözüne çöp batmış biri gibi olsun!

**146- SAHİB DİVAN-I A'ZAM'IN -ALLAH
TARAF TARLARINI AZİZ KILSIN- CİHAN DEĞER
OĞLUNUN YERYÜZÜ PADİŞAHININ MUAZZAM
ORDUSUNUN KULLUĞUNA DÖNÜŞÜ VE CİHANIN
EFENDİSİNİN OĞLU SAHİB DİVAN ŞEREFEDDİN
HARUN'UN RUM'DA İKAMETİ**

Büyük yönetici, muhterem vezir, Sahib divan-ı a'zam -Allah şanını yüceltsin- Rum ülkesinin işlerini düzene koyup, işlerin ve sorunların azı çoğu, önemlisi önemsizi üzerine hakimiyet kurup, onları kontrolü altına alınca vergi kapılarını (*ebvabü'l-mal*) sağlam tuttu. Etkili emri gereğince ülke kanunu adalet yoluna girdi. Parça ve bütün hakkında gerçeği yansıtan görüşleri bilinir, anlaşılır, duyulur, görülür oldu. Alemleri süsleyen düşüncesi büyük vezir, merhum yönetici [722] şehid **Nizamü'l-mülk'ün**⁽³⁹³⁾ -Allah ruhunu kutsasın- adetini canlandırıp onun yolunu

(392) Göbeğinden misk alınan bir ceylan türü, Doğu Türkistan'ın Hoten bölgesinde yaşar.

(393) Ebu'l-Âli Hasan b. Ebu'l Hasan Ali b. İshak b. Abbas Tusi (408-485/1017-1092). Büyük Selçuklular devrinin ünlü veziri.

takip ederek, Uc sınırlarını kapadı ve ülkenin her yanında ayaklanmış olan asileri ve serkeşleri durdurdu. **Ankara, Safranbolu, Honas, Ladik (Denizli)**'in Türk emirlerinin isteklerine yerine getirdi. **Simre, Sinop, Samsun, Bafra** vs. sahilllerinde oturan Türklerin rızasını alarak onların hepsini günden güne büyüyen devlete *-Allah devamlı kalsın-* kulluk ve bağlılık yoluna soktu. Baba olarak adlandırılan Tuğracı Sahib **Şemseddin**'in devlet hazinesinden borç aldığı hesap defterlerine ve belgelerine göz attı. Günden güne büyüyen devlet şirketinden (*ortak-i devlet*) saltanat divanı naiblerine ödenmek üzere alınmış olan malların tutarını haddinden fazla çoğalıp birikmiş gördü. Öyle ki, eğer bir süre daha onun incelenmesinde ihmal davranılısaydı, Sultan'ın naibleri hiçbir şekilde onu ödeme imkanı bulamacaklardı ve ülkenin önemli bir kısmı büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaktı. Parlak zekasına ve ileri görüşüne uyarak yeryüzü padişahı büyük İlhan'ın *-Azameti artsın-* devlet hazinesini (*hazane-i amire*) kollamak ve köklü bir hanedan olan Selçuklu hanedanının namus ve şerefini korumak için **Erzincan**'ı bağlı yerleriyle birlikte *şer'i mübaya usulüne* göre padişahın yakınlarının ve haslarının (*incü*) mallarına kattı. Böylece o aile, o ağır borç yükünün altından kurtuldu ve mesele tamamen halloldu.

Önemli meseleleri hallettikten, yargı işlerini ve diğer işleri yoluna koyduktan sonra Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev** ile Sahib'i, yeri gelince ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi **Cimri** ile savaşmaya ve onun alevlendirdiği fitne ateşini söndürmeye gönderdi. Kendisi de kutlu talihi ve iyi huyuyla yeryüzü padişahı, kılıç ve mühür sahibi İlhan-ı a'zam'ın *-Azameti artsın-* kulluğuna gitmek için **Tokat** mahrusesinden kalkıp **Koyluhisar**'ın yolunu tuttu. Seçkin ve bilgili oğlu, dünyanın şerefi [723] uluğ muazzam Sahib Divan Hace **Harun**'u⁽³⁹⁴⁾ **Göhürge Ağa**'nın yanında Rum memleketlerinde bıraktı. O, o önemli makamı işgal ettiği süre içinde öyle yeterlik işaretleri, iyilik belirtileri ve kararlılık emareleri gösterdi ki, eski vezirlerin, geçmiş büyüklerin ve bağımsız yöneticilerin övgüsüne muhatap oldu. Onları imrendirecek duruma getirdi. Düşüncesinin sağlamlığı ve görüşünün derinliğiyle huzuru artırıp zorlukları ortadan kaldırdı. İşlerin yarım kalanlarını ve eksikliklerini tamamladı.

(394) Şerefeddin Harun, Şemseddin Muhammed b. Muhammed'in oğlu olup 678 (1279) yılında Bağdat'ta evlenmiş ve 680 (1281) yılında da amcası Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin yerine Bağdat valiliğine tayin olmuştur.

**147- MUTLULUK KAYNAĞI, BÜYÜKLÜK DİREĞİ,
BÜYÜK SAHİB, YÜCE VEZİR, DÜNYANIN VE DİNİN
ŞEREFİ (ŞEREFEDDİN), İSLAMIN VE
MÜSLÜMANLARIN GÜNEŞİ, ULUĞ KUTLUĞ İNANC,
BİLGE HUMAYUN SAHİB DİVAN'IN -RAHMET
ÜZERİNE OLSUN- ÖVÜLEN ÖZELLİKLERİ**

Dünyada yaşayanlara malum ve herkese aşikardır ki, dünyaya pa-
dışahlık mesleğini, önderlik töresini ve komutanlık usulünü getirdikleri,
efendilik yapısını ve büyüklük binasını diktikleri zaman Sahib-i muaz-
zam, cömert vezir, keramet ve fazilet dizginini elinde tutan, insaf ve ada-
let yolunda yürüyen, alemin allamesi, zamanların bilgini, ilimlerin reh-
beri, beyanı hoş olan, düşkünlerin imdadına yetişen, insanların sığına-
ğı, dünyanın ve dinin şerefi, İslamın ve Müslümanların güneşi, ülkenin
dayanağı, Acemin ve Türkün destekçisi, meliklerin ve sultanların yar-
dımcısı, uluğ kutluğ inanc Sahib Divan; övülecek şeylerin, iyiliklerin ve
faziletlerin babası olan **Harun b. Muhammed -Allah yardımcılarını yü-**
celtsin, iktidarını güçlendirsin- faziletin ağacı, aklın kandili, ilmin ocağı,
hilmin (yumuşak huyluluk) kaynağı, bağışın mekanı, cömertliğin made-
ni, büyüklüğün denizi, diyanetin göğü, dirayetin feleği, ilim ve bilgi mey-
vesinin aydınlatan bir inci, şeytanı kaçırان bir şimşek, fazilet ve edepleri
kendinde toplayan menkıbeler deryası, [724] akıcı üslûbuyla güzel söz
söylemenin kapısıdır. Bütün bu özellikleri onu dünyada parmakla gös-
terilen insanların önderi yapmış, onun gibisini dünya görmemiştir. Eğer
onun bütün faziletlerini ve her türlü ilimdeki bilgeliğini saymaya kalkar-
sak, adamın biri bizi insafa davet ederek, Şiir (Arapça):

"Ey şafakta çok konuşan kişi! Kısa kes, yıldızlar çekilmek üzere"

diyebilir. **Şiir:**

*"Kaza, alayının yanında gider ve onun kararına uyar. Azminden do-
layı bayrağı her zaman muzaffer olur.*

*Kader, adaletinden dolayı, günlerin olayları içindeki yerinde gizlen-
mekten başka bir şey yapmaz.*

*İster sahib makamında olsun, ister vezir, onun için önce ilim sonra iş
gelir."*

sözünü akıl kulağıyla duyabilir.

Hattının güzelliğinden, İbn Hilal⁽³⁹⁵⁾ kıskançlık duyarak yüzünü saklar. Sözlerinin akıcılığından belagat sahipleri göz yaşı döker. O, akli ve nakli konularda, İmana ve Yunan'a ait ilimlerde gerçek bilgiler içeren faydalı eserler vermiştir. Eserlerinde açık deliller, doğru şahitler ve gerçek belgeler sunarak manaların iç yüzünü ortaya çıkarmıştır. Dönen gök ve gezen güneş, kainatın yaratılışından, cisimlerin var oluşundan, zerrelere ve göklerin ortaya çıkışından beri, onun gibi her türlü faziletle donanmış, ayıp ve kusurları varlık sayfalarından silmiş, hamiyet ve iyilik sıfatlarıyla sıfatlanmış, kullarına iyi davranan alnı açık bu soylu kişinin bir benzerini, bu eğri dünyada ve fani alemde açık bir delille, şahide ve mesnede dayandırarak gösteremez. **Şiir** (Arapça):

"İnsanlar arasında kendisine benzer bulunmadığını idda etti. Eğer öyle değilsem, beni yalanlayın" dedi.

Şiirin güzelliklerini açığa çıkarma, nesrin inceliklerini kavrama, semavi sırları keşfetme, beyan ve mana ilimlerini açıklama gibi konularda onun engin dehası ve ince zekası karşısında göğün Utarid'i⁽³⁹⁶⁾ bir köle haline gelir ve bütün yetenekler aciz kalır. Hıyusun iyiliği, kalbinin temizliği, yüzünün güzelliği velhasıl bütün özellikleri karşısında [725] akıl hayran, zeka baygın ve nefis-i natika suskun kalır. Eğer bir kimseye bir gün himaye köşesinde ve koruma alanında yer verir, mutluluk dağıtan yanına yaklaşmaya müsaade ederse, o kimse kıyamet gününe kadar selamet alanında ve mutluluk sahasında güvenli olarak kalır, büyüklüğünün sebepleri, olayların etkisinden, felaketlerin izlerinden, zamanın müsibetlerinden, günlerin acılarından, kötülerin kötülüklerinden, talihin oyunlarından ve işlerin aksiliğinden her zaman uzak ve korunmuş olur; faziletli gölgesinde ve güvenli sığınağında rahat ve huzur içinde vakit geçirir. Ona sığınan her mülteci, ona bağlanan her düşkün garip, duydukları güvenin verdiği aşırı mutluluktan dolayı, "Keşki milletin Rabbimin beni bağışlayan ve beni ikrama mazhar olanlardan kaldığını bilseydi"⁽³⁹⁷⁾ ayetini okumayı gerekli görür. İflas bağlarının zahmetini geride bırakarak zenginliğin ve bolluğun rahatına erer. Düşkünlük yükünden ve yoksulluk çilesinden kurtulur. O şerefli kişinin faziletini, iyiliğini, cömertliğini ve bağışını övmeyi gerekli görür. "Çakıl taşları sayılmakla biter, fakat onun meziyetleri sayılmakla bitmez".

(395) Hilal es-Sahi: Belagatiyle ünlü Arap şairi.

(396) Bak. not. 61

(397) Kur'an-ı Kerim, 36/26-27

148- SULTAN-I A'ZAM GİYASEDDİN KEYHÜSREV B.KILIÇ ARSLAN'IN -ALLAH YARDIMCILARINI YÜCELTSİN- ASİ CİMRİ İLE SAVAŞI

Sahib Divan-ı a'zam -Allah yardımcılarını yüceltsin- Rum memleketlerinin durumunu ve alınacak tedbirleri arz etmek için ülkeden ayrılıp (İlhan'ın) -Azameti artsın- yanına giderken, saltanat naibi, memleket divanının hakimi ve kadısı ünlü komutan (*sipehdar*), büyüklerin meliki **Celaleddin Ebu Hamid Mahmud b. Emirü'l-Hacc**'ı mutluluk ve şans kaynağı olarak yanına alarak götürdü. Sultan-ı a'zam **Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan** -Allah yardımcılarını yüceltsin- da Sahib-i muaz-zam **Fahreddin** -Allah kadrini artırsın- ile **Kazova** nahiyelerinden ayrılıp **Ankara** (Enguriye) taraflarına gittiler. [726] Asker çağırarak için her tarafta fermanlar gönderdiler. Germiyanlı **Alişiroğlu** ile **Tuku Ağa** ve **Tudavun Noyan** arasında yapılan savaşta herbiri bir yere dağılmış olan merhum **Pervane**'nin kölelerinden (gulam) ve adamlarından (mülazim) birkaçı davete uyarak hazreti sultanın -Günleri daim olsun- kulluğuna koşup el öpme şerefine kavuştu. Birkaç gün sonra Sultanın askerleri büyük bir kalabalığa ulaşıncı **Amurriye** (Seyidgazi) havalisinde bulunan ve daha önce İmam-ı a'zam, Halife-i muhterem **El-Mu'tasım Billah**'ın⁽³⁹⁸⁾ alemin dilinde dolaşan meşhur fethini yaptığı ve **Ebu Temmam-ı Tai**'nin *Allah rahmet eylesin* -o fetih hakkında **Şiir** (Arapça):

"Kılıç kitaplardan daha doğru haber verir. Oyunla ciddiyet arasında-ki fark, kılıcın keskin ağzındadır"

matlı kasideyi yazdığı Barçınlı⁽³⁹⁹⁾ bölgesine gitti.

Oradan bir menzile daha yol gidip **Yedikapu**'ya vardıkları zaman *çavuşlar*, "Asi Cimri Arap ve Türk askerleriyle **Pınarbaşı**'na konaklamış olup (padişah kfilesini) karşılamada ihmal davranıyor. Talihinin mutluluk derecesine ereceğini sandığı cuma gününü bekliyor. Ayrıca çocuklarının ve adamlarının durumunu sağlama almak için Germiyan ordusu izin isteyerek dağılmışlardır. Onları beklemek yerinde olur" dediler.

Sultan'a her diyardan çok sayıda asker gelmesine ve bunların saltanat devletinin arzu ve isteklerine uygun hareket etmelerine rağmen, akıl ve iz'an sahibi kimseler, akli deliller ve nakli şahitler göstererek onların

(398) Abbasi halifesi (218-227/833-842)

(399) İbn Bibi'nin verdiği yer adları arasında bu Barçınlu ismi çok dikkate şayan olup Oğuzların ilk yurdu olan Sır-derya havzasında Cend yakınında bulunan Barçınluğ (-kent) şehir adının Anadolu'ya naklini gösterir. Bursa ve Sivas'ta da Barçın köyleri vardır (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 569, n. 19).

Cimri'nin üzerine **götmelerini engelliyorlar**, temkinli kimselerin yaptıkları gibi ihtiyatı **elden bırakmıyorlardı**. Bunların bu davranışlarına karşı Sultan ile Sahib, Yaradan'ın yardımına ve Allah'ın desteğine tevekkül edip, "*Gereken yardım, ancak güçlü ve hakim olan Allah katından olur*" (400) ayetini okuyarak orduyu **Molifdun** (Bolvadin) tarafına sevk ettiler. **Sakarya** nehri köprüsünü geçtiler. [727] Keşif için (*be resm-i yezek*) ileri çıkmış olan askerin öncülerinden ve komutanların emirlerinden birkaç kişi, **Cimri**'nin iki üç devriye askerini (*karavul*) yakalayarak Emir **Seyfeddin Toruntay**'ın yanına getirdiler. O da onları padişah otağına (*dehliz-i humayun*) gönderdi. Onun devletinin bayrağı altında onların rezil varlığını, bu toprak dünyadan ahirete gönderdiler.

Diğer yandan ülkenin Türkleri, saltanat devletinin -*Allah günlerini ebedi kılsın*- aleyhine gelişecek bir olayda kuşun dahi uçup kaçmasına meydan vermemek için kaçma ve sığınma yerlerini tutmuşlar ve fırsat kollamaya başlamışlardı.

17 Muharrem 676 (21 Haziran 1277) Perşembe günü⁽⁴⁰¹⁾ iki namaz vakti arasında "Asiler göründü" diye askerler arasında haber yayıldı. O zaman bargahtan, kahraman askerlerin at binmeleri konusunda çavuşların tellal çağırmaları için ferman çıktı. Herkes, hazreti saltanatın -*Allah günlerini ebedi kılsın*- hükmüne uyarak silah kuşanıp at bindi. Sağ, solu, merkezi ve cenahları kurdular. Merkezi, işbilir ve tecrübeli yiğitlere doldurup sağlama aldılar. Mutluluk ve başarıya eş olarak aynı istikamette yola düştüler.

İki taraf karşı karşıya gelince ilk önce asiler büyük bir saldırıda bulundular. Tam saltanat devletinin istemediği bir durum meydana gelecekken, ansızın dağın zirvesinden aslı nesli temiz, emirlerin ve büyüklerin meliki (*melikü'l-ümera ve'l-ekabir*) Tuğracı **Azizeddin Muhammed b. Süleyman** -*Allah büyüklüğünü devam ettirsin*- emirlerin ve büyüklerin efendisi (seyyid) Hoteni oğlu **Bedreddin İbrahim**, yüce divanın subaşı (*serleşker-i divan-i celali*) Emir **Alameddin Kayser**, kükreyen aslan, bağırان kaplan, gürleyen gök, esen rüzgar ve ani gelen kaza gibi onların üzerine saldırıp, bela ve ölüm savaşına tutuştular. Onların topluluğunu dağıtıp güçlerini yok ettiler. Ovada ve vadide kan nehri akıttılar. Sultan

(400) Kur'an-ı Kerim, 3/126

(401) 17 Muharrem 676 tarihi Perşembe değil Cuma gününe dek gelmektedir. Osman Turan, İbn Bibi'nin verdiği bu tarihin yanlış olduğunu, doğrusunun Anonim Selçukname'nin verdiği 17 Muharrem 678 (30 Mayıs 1279) tarihi olduğunu söyler (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 570, n. 24).

ile Sahib de o canlarını sıper eden emirlere, savaşçı asker ve yiğitlere katılınca onlar, avdan çıkmış aslanlara döndüler. [728] O sırada **Alameddin Kayser**, **Cimri**'nin **Konya**'da kendisine uğur bereket getirsin diye sultanların türbesinden çıkarıp götürdüğü Sultan **Alaaddin**'in - *Allah kabrini aydınlatsın- çetrini* Sultan'a getirdi. Ona karşılık sınırsız izzet, ikram ve bağışla karşılandı. Ondan sonra da **Cimri**'nin ordusunun büyük komutanı (*server*) olan ve Sahib-i a'zam'ın oğullarını -*Allah onlara rahmet eylesin-* öldüren **Saru Ala**'yı esir edip boynuna tasma (*palheng*) takarak merkezde bulunan Sultan ile Sahib'in yanına getirdiler. O kendini öldürmemeleri karşılığında fidye olarak (*be resm-i hunbaha*) 100 bin dirhem (*aded*) ödemeyi teklif ettiyse de kabul görmedi. Derhal başını vücudundan ayırdılar. Direnen, mücadele eden ve baş kaldıran herkesi soyup elbisesini ve atını aldılar. Eğer gecenin karanlığı ve yağmur engel olmasaydı, asilerin hiçbiri o şiddetli savaştan kendini kurtaramazdı.

Cimri o gece **Hüsameddin** ile Germiyanlı **Alişir**'in oğluna bağlı Türklerden bazılarının eline düştü. Onlar onu sultanların giydiği kırmızı çizmesinden tanıdılar. Korumak için ona diğerlerinden daha fazla özen gösterdiler. Geceleri sarınıp örtündükleri siyah kilimi onun üzerine örttüler. Ertesi sabah **Cimri**'yi tutanlar, savaş kazanmanın ve amaca ulaşmanın huzuruyla yola çıkmış olan Sultan'a yetişerek durumu arz ettiler. Sultan ile Sahib, emirlerin ve seçkinlerin efendisi (*seyyidü'l-ümera ve'l-havas*) Emir-i meclis Karahisarlı **Cemaleddin Ebu Bekir**'i huzurun ve naiblerin güvenilir kişilerinden birkaçıyla onu getirmek için görevlendirdiler. Onlar onu Sultan ile Sahib'in huzuruna getirdikleri zaman o, uygunsuz sözler ve ağır kelimeler sarf etti. Cellatlar onu alıp ceza yerine (*siyasetgah*) götürdüler ve orada diri diri derisini yüzdüler. Diğer asilere ibret olsun diye derisini [729] Rum'un bütün şehirlerinde dolaştırdılar.

O büyük fetihten dolayı Sultanın kullarının gönlü sevinçe doldu. Sultan, Pınarbaşı'ndan kalkarak **Uluborlu** (Borgulu) nahiyelerinden **Hayl**⁽⁴⁰²⁾ ovasına indi. O sırada **Sinop tutgavulu** (muhafız kuvvetleri komutanı) **Taybuğa** gelerek, "Canik hükümdarı (Caniti) asker ve cephane (*zeredhane*) dolu kadirgalarla **Sinop**'a saldırmak için geldi. **Çepni** Türkleri ile o diyarı korumak için görevlendirilmiş olan komutanlar (*server*) onlara karşı koyarak, onları ateş ve su arasında sıkıştırıp canlarına ve evlerine darbe indirdiler. Her tarafı yerle bir ettiler. Onları kahrederek her şeyden mahrum, mahzun ve ümitsiz bıraktılar" dedi.

(402) Oğuzname'de Çetel ovası olarak geçmektedir (Bak. Duda, s. 346, n. 471).

O müjdeye karşılık **Taybuğa**'ya kıymetli bir mülk verdiler. İzzet ve ikram göstererek geri gönderdiler.

Sultan, ordan da ayrılarak **Uluborlu** (Borgulu) ovasına geldi. Orda **Honas** ve **Ladık** (Denizli) taraflarında oturan devletin güvenilir kimse-
ri gelip **Ali Beğ** hakkında şikayetlerde bulunarak, "**Fındıkdar**'ın baskı yaptığı sıkıntılı günlerimizde **Ali Beğ**, baynundan Selçuklu hanedanına itaat tasmasını çıkardı ve isyana kalkıştı. Yabancılarla yakınlık kurma-
ya çalıştı" dediler. Onun üzerine **Ali Beğ**'i bargahta hazır ederek hasım-
larıyla yüzleştirdiler. Suçunu ve hatasını itiraf edince onun otağını (*sera perde*) **Karahisar-ı Devle**'ye gönderdiler. O, orada korku ve üzüntüden hayatını kaybetti.

Ondan sonra karışıklıkları yatıştırmak için Sultan, **Karahisar**, **San-
dıklı** ve **Cuhud** (Şuhud) taraflarında dolaşarak Türklerini isyan yolun-
dan doğruluk ve itaat yoluna çağır-
dı. Hepsi (çağrıya uyarak) tövbe istiğ-
far etti. Geçmişte yaptıklarından dolayı af dilediler. Sultan herbirine
aman fermanı (*ferman-i eman*) verdikten sonra sevinç ve mutluluk için-
de başkent **Konya**'nın yolunu tuttu.

Onun üzerinden birkaç gün geçince dünyadaki emirlerin ve büyük-
lerin meliki (*melikü'l-ümera ve'l-ekabir*) ilim ve bayrak, kılıç ve kalem sa-
hibi, [730] İslamın ve Müslümanların gözdesi, büyük yönetici *inanc*
uçurlu, muazzam saltanatın naibi, *divan-ı istifa* sahibi **Celaled-din -Allah**
büyük-lüğünü devam ettirsin ve ikbalini ebedi kulsun, - (İlhan'ın) - *Azameti*
artsun- muazzam ordusundan hazreti saltanatın istek ve arzularını kar-
şılamiş ve amacına ulaşmış olmanın sevinç ve mutluluğu ile döndü. İl-
han'ın etkili hükmüne göre, bir hil'atle (*teşrif*) birlikte *kavamü'l mülk* (ül-
kenin dayanağı) lakabı verilen dünyanın efendisi, kutluğ inanc, büyük-
lüğün ve hayırlı işlerin babası (*ebu'l-me'ali ve'l-hayrat*) Sahib-i a'zam
Fahreddin Ali b. Hüseyin'e sahib-i divan-ı istifa, övünülecek işlerin
kaynağı Emirü'l-hac **Celaled-din Mahmud**'la -*Allah taraftarlarını yücelt-*
sin- ortak olarak Rum ülkelerin yöneticiliği verildi. Her ikisi de bir insa-
nın iki kolu gibi işleri yoluna koymak, yönetilenlerin ve zayıfların duru-
munu düzeltmek için işbirliği yapmayı gerekli gördüler. İş böyle olunca
ülke ve devlet işlerinde uyum ve ahenk ortaya çıktı.

Aradan bir süre geçince ortaya çıkan sorunları çözmek için emirle-
rin ve büyüklerin meliki, övünülen ve beğenilen işlerin kaynağı Tuğracı
Azizeddin Muhammed b. Süleyman'ı (İlhan'a) gönderdiler. **Azizeddin**,
(İlhan'ın önünde) yer öpme ve (onunla) konuşma şerefine nail olunca

onun için inayetlerde bulundular. Onu türlü bağış ve lütufla **şereflendirdiler**. Amcası Pervane **Muineddin Süleyman**'ın hatırını da göz önünde bulundurarak isteklerinin yerine getirilmesi için **[731]** yarlğ (ferman) çıkardılar. Yüce hazretin yani İlhan'ın naibliği *kavamü'l mülk* lakabıyla birlikte **Fahreddin Ali b. el Hüseyin**'e, saltanat naibliği, istifa (maliye bakanı) makamıyla birlikte büyük sadr, ünlü komutan (*sipehdar*) Emirü'l-hac oğlu **Celaeddin Mahmud**'a; beylerbeylik ve büyüklerin ve emirlerin melikliği (*melikü'l-ümerayi ve ekabir*) Sahib-i divan-ı tuğra **İzzeddin**'e -Allah büyüklüğünü, yüceliğini ve ikbalini devam ettirsin- verildi.

Büyüklüklerini, makam ve mevkilerinin önemlerini insanlar bilsinler diye bu üç büyüğün ve önderin beğenilen özelliklerini bundan sonra anlatacağız. "*Doğruyu en iyi Allah bilir.*"

149- SAHİB-İ A'ZAM'IN-ALLAH CELALİNİ VE DEĞERİNİ ARTIRSIN- GÜZEL HUYLARI

Büyük sahib; ulu vezir, dünyadaki vezirlerin başı, Yunanlı filozoflar gibi tedbir düşünen, cihanın efendisi, büyük sultanların dayanağı, kutlu ülkenin yöneticisi, mazlumların hakkını arayan, İslamın destekleyicisi, zayıfların ve düşkünlerin dostu, devletin, milletin, hakkın ve dinin savunucusu, islamın ve müminlerin yardımcısı, ülkenin göz bebeği, işleri düzüne koyan, günlerin ve gecelerin şerefi, meliklerin ve sultanların yardımcısı, hayır hasenatın babası, iyilik ve cömertlik kaynağı **Ali b. el Hüseyin** -Allah ikbalini, gölgesini ve adını ebedi kılsın, gücünü artırsın- feyizli bir akla, seçkin bir kişiliğe, temiz bir nefse, yüce bir gayrete, sağlam bir tedbire, güçlü bir düşünceye, mükemmel bir yeteneğe, kafi bir dirayete ve önemli meseleleri çözme gücüne sahipti. Dünyanın efendileri olan nimet sahibi Selçuklu sultanlarına içten bağlılıkla bağlanan, (İlhan'ın) sarayına yüksek bir mevkii olan bir kişiydi. Kur'an ve hadis evleri (*darü'l-kur'an ve darü'z-hadis*) camiler, mescitler, medreseler, tekke-ler (hankah), ziyafet evleri (*darü'z-ziyafe*), kervansaraylar (ribat) ücretsiz hamamlar (*hamam-i sebül*), köprüler (kanatır), akarsu çeşmeleri ve bunun gibi şeylerin yapımında seleflerini, geçmiş büyük vezirleri geride bıraktı. Mutluluğun doruğuna **[732]** ve bahtiyarlığın zirvesine ulaştı. Gençlik günlerinde yaşlılık zamanına kadar daima iyilik ve cömertlik elbisesi giydi, büyüklükte ve kullarına iyi davranmada adına menkıbeler söylenir oldu. Yiğitlik ve mertlikte şöhreti ve temiz adı, denizleri ve kara-

ları dolaşıp ıyl huyununun rüzgarı aleml güzel kokuya bezedi. Günden güne, vakitten vakite ihtişamı ve büyüklüğü arttı. Düşmanlarını ve muhaliflerini zillet sahasına, ölüm girdabına, düşkünlük ve hezimet arsasına sürdü. Makamının taraftarlarını, eşiğinin görevlilerini lütuflarına boğup, koruması ve himayesi gölgesinde huzur içinde yaşattı. İnsanlar onun faziletli işlerine teşekkür etmek için aşağıdaki kasideleri söyler oldular. **Şiir** (Arapça):

"Soylu ve saygın bir vezirdir o. Yüce bir kişiliğe sahiptir.

Büyüklerin zirvesine çıktı. Yükselişi anlayış ve idrak sınırlarını aştı.

O tasaya düşüp sevinci arayanların muhtaç olduğu şafaktır.

Efendimiz Ali b. el Hüseyin'dir. Önde gelen büyükler onun gücü önünde boyun eğerler.

Yüce mevkilerdeki saygın rütbeler onundur. Yıldızlardaki büyük parlaklık onundur.

Asasını Rum diyarına fırlattı mı, şöhreti ufukların tamamını güzel kokuya boğar.

Allah onu zamanın, musibetlerinden, felaketlerinden ve saldırılardan korusun!

Şiir:

"Alemin işini öyle düzene koydu ki, perişanlık sadece gecenin zülfünde kaldı.

Can korkusuna düşen dev, şeytanlık değil meleklik yapar oldu.

Ey düşüncesiyle güneşi döndüren! Ey kadrinden Zühal yıldızını harekete geçiren!

Ey acıma duygusunu herkesin üzerine saçan! Senin varlığın cana ilahi bir rahmettir.

Dünyayı ilkbalar gibi güzelliğe kavuşturan odur. Eli nisan bulutu gibidir.

Düşmanının can tarlası, onun kahrının tufanını dolusuna tutulur.

[733] *Onun düşmanlarının yattığı zindanda olaylar gibi binbir hapis vardır.*

Onun davranışı yanlıştın yüzünü doğru, çıplağı giyinik yaptı.

Onun yöneticilik zamanında artık eskisi gibi fitne göremezsin.

Zamanın zorlaştığı şeyleri onun azmi kolaylaştırır.

Hükümünün geçerli yazılarına kaderin hükmü başlık olur.

Onun kiyafetinden Rum ülkesi cennet bahçesinin havasını buldu."

150- MUAZZAM SALTANATIN NAİBİ, SAHİB-İ DİVAN-I İSTİFA'NIN -BAŞARISI ARTSIN- BAZI ÖVGÜYE DEĞER ÖZELLİKLERİ VE OLGUN MEZİYETLERİ

Büyük yönetici, ünlü hoca, başarılı komutan (*sipehedar*), devletin ve dinin büyüğü, İslamın ve müminlerin seçkini, ülkenin büyüğü, alimlerin ve fazılların sığınağı, iffetli kimselerin dayanağı, akli başında olanların kılavuzu, alemdeki büyüklerin ve milletin başı, divanların aranan kimsesi, meliklerin yardımcısı, sultanların destekçisi, iyiliklerin ve hayır işlerinin babası, sadr-ı a'zam Emirü'l-Hac oğlu (**Celaleddin**) **Mahmud** - *Allah büyüklüğünü ve ikbalini devamlı kılsın*- daha çocukluğunun ve gençliğinin ilk yıllarından beri akli güçlendiren odalarda, fazilet dağıtan dershanelerde, mutluluk ve saadet veren eşiklerde bilgi ve beceri süsüyle süslendi. Güzel huylar ve engin bilgilerle donandı. Günler geçtikçe, zaman devrettikçe dünya arsasında adı bu özellikleriyle anılır oldu. Hesabın derinliklerine dalmada, kitabın inceliklerini kavramada dünya bilgilerinin önde geleni, insanoğlunun seçkinlerinin gözdesi oldu. Divan hesaplarındaki zorlukları çözmede, saltanata ait resmi işlemleri (*mue-melat*) yürütmede, küçük büyük emlak ve ikta işlerini düzene koymada, gelirlerin (*vücu*) azının çoğunun toplananı ve kalanı konusunda bilgi sahibi olma gibi konularda zamanın Bozorgmihr'i⁽⁴⁰³⁾, devrin Ebu Ali'si⁽⁴⁰⁴⁾ oldu. Yazısı değerli bir inci, sözü, şeker dudaklıların dudağı gibi tatlı ve ölçülü, huyu, işleri yolunda giden insanların huyu gibi yumuşaktı.

Şiir (Arapça):[734]

"Dinin yüceliğine ve iyi meziyetlere sahip olan onun yüksek makamlardaki yeri de yüksektir.

Onun kendine saygın denilmesine ihtiyacı yoktur. Methiye de beklemez.

Bunca yaratık içinde eşi benzeri yoktur.

Basamakları tırmanarak sonunda en yüksek makama ulaştı.

Onun dalgaları inci saçan deniz gibi bir avcu vardır. İnci gibi dizilmiş sözleri vardır.

Eğer o bir gün yağmur yağdırmayan bulutlara yönelirse, oradan deniz gibi su akittiğini görürsün.

(403) Bak. not. 403

(404) İbn Sina adıyla da anılan ünlü Filozof ve bilgin Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah b. Hasan b. Ali (370-428 / 980 - 1036).

O. kerem ve yücelik makamının kendistyle gurur duyduğu büyük bir kışdır.

Kalemi kağıda misk saçar. Sözleri kulaklara küpe olur.

Allah onu düşmanların tuzağından, karşıtlarından ve nazardan saklasın!"

Her zaman yüce gayretini ve güçlü inancını, hayır kasırlarının yükseltilmesi, hasenat binalarının yapılması, doğruluk ve dürüstlük yollarının açık bulundurulması, imamların, şeyhlerin ve zahidlerin gönülleri- nin hoş tutulması için harcardı. İyi bir ada sahip olmanın, iki dünyaya ait güzel vasıfları kendinde toplamanın yollarını arar; mescidler, tekke- ler (hankah), hastaneler (darü's-şifa), zaviyeler, ibadet yerleri ve kiliseler gibi hayır hasenat kurumlarının temellerini yükseltmek için çaba gösterir ve "Kendiniz için önden gönderdiğiniz her hayrı Allah katında bulacak- sınız"⁽⁴⁰⁵⁾ kerametine yaklaşırdı. Gençliğinin ilk yıllarından, hayatının baharından başlayarak basamak basamak, derece derece kadılık maka- mına, hazinenin (*beytü'l-mal*) kurallarını düzenleyen divan yönetimine, görevi devlet düzenini sağlamak olan saltanat naibliğine ulaştı. Daha yükseği bulunmayan o iki makama yükseldi. **Şiir** (Arapça):

"Küçük yaşta büyük mevkilere ulaştı ve ahlakın en güzeliyle donandı.

Elde edilebilecek bütün bilgileri elde etti ve önüne çıkan bütün engel- leri aştı."

**[735] 151- MELİK GYASEDDİN MES'UD
B. KEYKAVUS'UN -ALLAH GÜNLERİNİ DEVAM
ETTİRSİN- 679 (1280) YILINDA HAZAR DENİZİNDEN
(KARADENİZ) RUM ÜLKESİNE -ALLAH ORAYI
MAMUR ETSİN - GEÇMESİ**

Cömert padişah, övülen sultan, mazlum ve garip hükümdar, mer- hametli ve soylu imparator, **İzzeddin Keykavus** -Allah kabrini nurlan- dırsın, amel terazisinde iyilikler kefesini ağır kılsın- hilekarların yalan dolanı, tabiatı bozukların ve nankörlerin gammazlıkları yüzünden padi- şahlık tahtından ve yöneticilik makamından indirildikten sonra mecburi olarak ülke toprağından ayrılıp Bizans ülkesine gitti ve Vasilyus (Basile- us **Palailogos**)'a sığınıp bir süre **İstanbul**'da ikamet etti. Oraya göç asa-

(405) Kur'an-ı Kerim, 2/110 ve 73/20

sını atarak günlerin zorluklarına ve zamanın vefasızlıklarına uyum sağlamaya çalıştı. Cefakar zamanın dönmesiyle eziyet sakısının elinden bin kadeh tatsız şerbet içti. Sabır ve tahammül cübbesi giyindi. Devirlerin değişmesi, Bizans ülkesinde durumun başkalaşması üzerine Kıpçak ovasına gitti. O diyarda 18 yıl günlerin eziyetlerine ve meşakkatlerine sabır gösterdi. Gam ve keder sıkıntısını meslek edindi. Aşırı hüznün ve dayanılmaz bela ile birlikte padişahlıktan ve hükümdarlıktan ayrı düşmenin acısı yüzünden şerefli zatına öldürücü bir dert ve yok edici bir hastalık musallat oldu. Cömert tabiatını zayıflık ve dermansızlık kapladı. Ok gibi olan boyu o ovada (Kıpçak ovası) ikameti sırasında yay şeklini aldı. Selviye benzeyen endamı, zayıflığın, solgunluğun, halsizliğin ve bezgınlığın etkisinde kaldı. Acısı son haddine, sıkıntısı dayanılmaz noktaya varıp iyileşmeden ve sağlığa kavuşmadan ümidini kesince, fena aleminden beka alemine göceceğini anlayınca herbiri şahlara mahsus her türlü lütuflarla donanmış, padişahlara ait edepplerle süslenmiş büyüklük örneği, akıllarıyla ülke yönetmeye layık, ruhlarıyla benzerlerinden üstün olan oğullarıyla gurbet yoldaşları ve göç yardımcıları olan adamlarını, askerlerini ve hizmetçilerini huzuruna çağırdı. [736] Herbiri onun huzurunda rütbelerine göre oturdular veya ayakta durdular. Onun üzerine Sultan, saltanatın veliahtı, memleketin halifesi olan, itibarlı ve önde gelen kimselerin çoğunun fermanına uymayı kabul ettikleri ve itaat edeceklerine dair yemin edip beyanlarını güçlendirdikleri, büyüklük oğlu, nazlı gönül bağı, fethin babası (ebu'l-feth) Sultan-ı a'zam **Gıyaseddin Mes'ud b. Keykavus**'a -Allah kabrini aydınlatsın- dönerek, "Ey padişahlık gözünün bebeği, ilahi lütuflar bahçesinin ışığı, saltanat madeninin incisi, imparatorluk gücünün kaynağı! Bil ki, babam merhum sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev b. Keykubad** -Allah onların kabirlerini nurlandırsın- ölüm meleğinin sesinden, "Doğrusu ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır"⁽⁴⁰⁶⁾ sözünü can kulağıyla duyup, tahtı varlığından boşaltınca herbiri samimiyette, vefada ve kadirbilirlikte dünyada benzersiz olan alem ve sancak sahibi kimseler, ümmetin seçkinleri olan devlet erkanı ve huzurun emirleri beni saltanat makamına ve ülke tahtına oturtular. İyi bir eğitim ve sonsuz bir sevgi görerek, yardım ve destek alarak, çocukluk döneminden olgunluk sınırına ulaştım. Bağlılık makamından kurtulup hüküm verme aşamasına geldim. Memleket işlerini düğümünün bağlanıp çözülmesi dizginini, emretme ve yasaklama

(406) Kur'an-ı Kerim, 93/4

yetkisini elime aldım. Bilgili, dirayetli, liyakatli sadık kulların ve yaşlı emirlerin ülke işleri hakkında nasihatlerini dinlediğim süre boyunca ülke mamur, halk mutlu, saltanat işleri uyumlu, yöneticilik pınarı felaket tozundan toprağından arınmış kaldı ve emniyet kasesi temiz, huzur elbisesi sağlam oldu. Fakat kendime göre birkaç adım atıp, elimi kendi görüşüm doğrultusunda açmaya başlayınca taht ışığında karanlık çizgiler, misk amber şişesinde çatlaklar meydana geldi, iyilik otları kurumaya yüz tuttu. Gözümün önünü karanlık bürüyünce doğru yoldan sap-tım. Kıdemli emirlerin hatırlarını, gönüllerini ve kalplerini kırdım. Serse-riler, başıbozuklar, [737] reziller ve sefillerle dost oldum. İşte denenme-miş gençlerle yakınlık kurdum. Şüphesiz yanlış ve kesin hata olan onla-rın sözlerine ve nasihatlerine uydum. Nalbant, cambaz, cellat ve demirci gibi mesleklerden aşağılık kişileri devlet büyüklüğüne yükselttim. Onla-rı büyütüp yüceltirken akıl ve servet sahiplerini, makamı olanları, kı-demli memurları ve temiz hanedanın mensuplarını küçük düşürüp on-larla alay ettim. Sonunda gurbetin hüznüne müstahak olarak düşkün-lük ve yalnızlık illetine tutuldum. Bu perişan ve avare halim, tamamiyle akılsızlığımın ve düşüncesizliğimin ürünü, zevk ve eğlenceye dalışımın sonucu, dedikodu sahipleriye dostuk kurmanın, insanlara kötülük edenlerle, hislerine kapılan alçaklarla yakın olmamın meyvesidir. Şimdi-ki hal sayfama bakınca o zamanları boşuna harcanmış zamanlar olarak değerlendiriyorum ve "Keşki peygamberle beraber bir yol tutsaydım"⁽⁴⁰⁷⁾ diyor, göz fışkıyesinden kan suyu akıtıyorum. Kulağını dört aç. Bu söz-lerimi kulağına küpe et ve ondan ders al. Eğer aklında padişahlık, sul-tanlık ve yöneticilik gibi şeyler varsa, ömürlerinde babalarının sofrala-rında iki ekmeği bir arada görmemiş, az bir gelir için arını namusunu hiçe sayan alçakları kendinden uzak tut. Maskaralığı meslek edinen, din ve hüner süsünden mahrum olan, en küçük menfaatin için ülkene, makamına, malına, çoluk çocuğuna bin türlü zararı reva gören, dışın-dan kendisini güvenilir gösteren, gizliden gizliye kesesini denizin karnı ve madenin bağı gibi zahire, mücevher ve yakut gibi şeylerle doldurma-ya çalışan, evinin hazinesini içi boş harfler gibi boşaltan, o yüzden şe-refli hanedanın haysiyetini kıran, şerefi düşkünlüğe, sevinci acıya dö-nüştüren kimseleri kendine yaklaştırma. Her zaman kardeşlerinin gön-lünü al ve sevgini onlardan esirgeme. Mümkün olan her yolla bu diyar-dan ayrılıp atalarından miras kalmış olan ülkene geç. [738] Zorunlu

(407) Kur'an-ı Kerim, 25/28

olarak sığındığım bu batıl inançlı insanların yalan ve dolanından uzaklaşıp gemiye binerek kendini kurtuluş sahiline at. Doğruluk ve dürüstlüğü işlerinin kılavuzu ve zamanını rehberi yap. Farz ve nafile namazlarını kılmak için büyük çaba göster. Geceleri uykudan kalkıp namaz kılmayı ulaşmak istediğin amaç olarak gör. "Yaradan'a şükret ki, belki de Rabbin seni övülecek bir makama yükseltir"⁽⁴⁰⁸⁾ ilkesini benliğinin gereklerinden ve karakterinin vazgeçilmez şeylerinden yap. Sadık bir aşığın samimiyetiyle yeryüzü padişahı (Abaka'nın) -Azameti artsın- Merih⁽⁴⁰⁹⁾ yüceliğindeki bargahının kulluğuna yönel. O yüce eşiğe hizmet etmek, o ulu hanedana bağlanmak için kendini istekli tut. O dergahın önüne sabah gibi doğ ve bütün gece sönmeyen mum gibi ol. Senin yapında, tutum ve davranışlarında inceliği, yeterliği ve iyiliği gördükleri zaman belki de atalarının mülkünün yönetimi tam olarak eline geçer de Rum tahtından mahrum kalmazsın. Benim sana bir başka vasiyetim de bedenim ruhtan boşalınca ve sana da inşallah atalarımızdan miras kalmış olan ülkeye dönmek nasip olunca kemiklerimi o ülkeye götür ve İslam sultanları olan atalarımız Selçuklu sultanlarının türbesine (kümbethane) defnet. Bu sözlerimi akıl kulağıyla dinle de devletinin gül fidanı, atalarının mutluluk bahçesince rahatça büyüsün. Asilerin davranışı olan nankörlükten uzak durmayı görev bil de ebedi mutluluk, tükenmez ikbal günlerinin yoldaşı, emel ve arzunun arkadaşı olsun" dedi.

Bu güzel sözler, yanında oturmuş veya ayakta durmuş olanların kulak sedeflerine parlak inciler ve kıymetli mücevherler gibi dolduktan sonra hizmetinde bulunanların onun dilinden dökülen şu ibret damlalarını, yanan bağrından, kalbinden ve gözünden fişkıran şu birkaç beyti yazı ipine dizdiler: **Şiir:**

[739] "Ey Müslümanlar imdat, feleğin dönüşünden imdat! Çünkü feleğin cefasından yüzüm sapsarı oldu.

Canımın ateşinden çıkan bir kıvılcım ateş küresinin sıcaklığına ulaştı. Soğuk nefesinden bir nefes güneş küresini tuttu.

Sinemden çıkan ah, göklerin zirvesine vardı, ufukların alanı ateş dumanı gibi toz duman oldu.

Eğri yay ile zamanın vefasını hedef alınca doğrulukta ok gibi olan o yay iki parçaya ayrıldı.

(408) Kur'an-ı Kerim, 17/79

(409) Bak. not. 63

Her gece gözüm sabaha kadar kan dökmektedir. Gözümün yaşından bahar mevsimindeki yağmur bulutu kıskançlığa düştü.

Büyüklik gösterip canıma bağladığım sabır zırhı, olaylar okunun önünde kadifeden daha yumuşak bir hal aldı.

Daima hüznülü kaldım, gurbet eline düştüm. Ülkeye veda edip tahttan uzaklaştım.

Sonunda zamana karşı inleye inleye göz yaşları akıttım. Üzüntüden şarkı söylemenin yerine ağlayıp inlemeyi koydum.,

Birkaç kötü tabiatlı kimse yüzünden ümitlerim yok oldu. Ne imdada yetişenim, ne yardımcım, ne destekçim ve ne de taraftarım kaldı.

Şimdi bıçak kemiğe dayandı, çare düşünemiyorum vallahi, şaşırıp kaldım. Allahum sen elimden tut."

Bunları söyledikten sonra gençlik ve mutluluk günlerine veda edip cennet bahçesine kavuşmak için ebedi aleme yöneldi. Hayatı iyilik ve güzellikle süslenmiş olan o sultana Allah rahmet eylesin! O göç edip bu dünyadan ayrılırken gözleri yaşarmış, göz kapaklarından uyku silinmiştir. O, hayırlı insanların yaşadığı gibi yaşamış, iyi kimselerin ve şehitlerin öldüğü gibi ölmüştür. Alemlerin Rabbi Allah'a hamd ve efendimiz Muhammed'e ve onun temiz ehl-i beytine selam olsun!"

Gurbet elde Sultanın yanında bulunan devletin kulları ve huzurun yardımcıları yastan, matemden, ağlayıp sızlanmaktan kurtulup, erkek kadın ağıt ve taziye şartlarını yerine getirdikten sonra dünyanın ve dinin imdadına yetişen cihan imparatoru, İslamın ve müslümanların azizi, Selçuk oğullarının övüncü, meliklerin ve sultanların önderi, müminlerin sığınağı, fethin babası (ebu'l-feth) **Gıyaseddin Mes'ud**'u iyi bir talihle uğurlu bir yıldızla, kutlu bir zamanda, sevinçli bir günde ve mutlu bir anda parlayan bir ay ve ışık saçan bir güneş gibi babasının yerine saltanat tahtına oturtular [740] ve ona sayısız duada ve övgüde bulundular. Sıradan ve seçkin kişilerin hepsi onun mükemmel güzelliğine, engin bilgisine ve faziletine hayran kaldılar. **Şiir** (Arapça):

"Beni sevindiren üzüldü, onun tacı ay, zırhında pençelerinden kan damlayan ay (şekli) vardır.

Ahlakı güzel, görüşleri doğrudur. Meziyetlerini saymak çakıl taşlarını saymaktan daha zordur."

Bütün insanlar büyük bir samimiyetle onun hükümlerine saygı

gösterdiler. Ona itaat konusunda ahidlerini ve sözlerini yenilediler. Bir süre zevk ve eğlenceyle vakit geçirdiler. O tarafın yöneticileri ve komutanları ülkesine dönme konusunda onu ümitlendirmeye ve ona güzel vaadlerde bulunmaya başladılar. O sırada ansızın Sultan **İzzeddin Keykavus**'un *-Allah rahmet eylesin-* ortanca oğlu Melik-i mu'azzam **Rükneddin Geyumers** ortadan kayboldu. Denizi (Karadeniz) geçip gitmişti. Uzun bir araştırmadan ve soruşturmadan sonra onun **Kastamonu** havalisinde olduğunu söylediler. **Kastamonu** naibleri durumunu öğrenmek için hemen onun bulunduğu yere süvariler gönderdiler. Sipahilerin bazıları onu uc tarafına gitmek için hazırlık yaptığı **Amasya** civarında buldular. Tutuklayarak **Kastamonu**'ya gönderdiler. Orada kaleye yerleştirdiler. Ona şehzadelere layık olan hizmet şartlarını yerine getirdiler.

Bir süre sonra Sultan-ı a'zam **Gıyaseddin Mes'ud** *-Allah saltanatını ebedi kulsın ve şanını artırsın-* yardımcıları, destekçileri ve adamlarına, "Yalan sözlerle bizi oyalayan bu kavimden bize fayda gelmez" dedikten sonra gemiye binip Allah'a tevekkül etti. **Sinop** sahillerine varınca [741] **Geyumers**'i **Kastamonu** kalesinden bıkarıp onun huzuruna gönderdiler. Kardeşler kavuştuktan sonra her yandan ona yöneldiler. Sultan'ın her milletten adamlarının sayısı arttı.

Çok geçmeden işin kötü sonunu düşünmeyen, mevcut durumu kendileri için nimet ve ıktbal saymayan muhalifler ve kötü niyetli kimse-ler Sultanı güçlü devlete (İlhanlı devleti) karşı gelmesi ve ona başkaldırması için kışkırtmaya kalktılar. Sultan mükemmel aklı, üstün zekası, sınırsız yeteneği ve sonsuz dirayetiyle tamamen yalan ve hileyle süslenmiş olan o cahillerin sözlerine iltifat etmeyerek, "*Saygın kimselerin kulağı kötülüğe kapalıdır*" sözünü söyledi. **Kastamonu** komutanı (sipehdar) Emir **Muzaffereddin Yavlak Arslan**'ı yanına alarak büyük noyan, yüce komutan, Rum memleketlerinin hükümdarı ve sınır boylarının muhafızı **Samagar**'a gitmek için yola çıktı. Oraya varınca Moğolların ve Müslümanların büyüğü küçüğü onun güzel yüzüne ve alımlı çehresine meftun oldular. Onun hareketlerini, duruşlarını, konuştuğu ve konuşmadığı anlardaki durumlarını beğendiler. Herbiri bir makam ve mevkiye degecek ölçüde attan, altından, elbiseden ve köleden (gulam) bağış ve hediyeler (peşkeş) verdiler. Mükellef ziyafetler düzenlediler.

Orada birkaç gün kaldıktan, dinlenip rahat ettikten sonra **Kastamonu** komutanı (sipehdar) Emir **Muzaffereddin Yavlak Arslan**'ı, Sultanın alayında İlhan'ın *-Azameti artsın-* yüce dergahına gönderdiler. On-

248

lar, kış ordusunun hücumu geçmiş; berrak suyun zemherinin soğuşundan cimrilerin avcu gibi kurumuş; dağların tepelerinin, bulutların başıyla beyaz örtüyle kaplanmış ve şiddetli soğuşun dünyayı sarmış olmasına rağmen yola düştü. Kısa bir zaman içinde mutluluğa ve sevince eş olarak İlhan'ın -Azameti artsın- yüce katına çıkmakla şereflendi. Beklediğinden ve umduğundan fazla hediye (suyurgamışı) ve ikram gördü. Türli iltifatlara, [742], çeşitli bağış ve mallara kavuştu. Dünya beldelelerinin büyüklerinden **Amid** (Diyarbakır) bölgesini, **Harput** mülkünü, **Malatya** mahrusesini ve **Sivas** bölgesini kaleleri ve bağlı yerleriyle birlikte her türlü vergiden muaf ve müsellemler olarak, bütün gelirlerine herhangi bir müdahale ve engellemede bulunmamak şartıyla ona verdiler. Gördüğü o ilgi ve ikramdan Sutanın makamı ve mevkii yükselip desteği ve yardımı arttı. Yerine getirilebilecek güzel vaaderle karşılaştı. İnsanlar onun durumunun müjdesini alınca kabul görür dualarını artırdılar.

Yüce Allah bütün istek sahiplerinin işlerinin ve amellerinin sonunu hayırlı ve uğurlu kılsın. Onları kötülerin, hasetlerin ve alçakların saldırısından koruyup saklasın. Ülke halkını, zamanın padişahlarının ve devrin yöneticilerinin büyüklük gölgesinde, yardım ve destek eşliğinde tam bir rahata ve eksiksiz bir huzura kavuştursun. Allah "amin" diyen kullarına merhamet etsin.

Ali cenap, yüce hazret, sahib-i a'zam, yeryüzünün veziri, işlerin tedbirini düşünen, doğuda ve batıda Allah'ın gölgesi, güneyde ve kuzeyde vezirlerin meliki, Arab'ın ve Acem'in veziri, temiz kimselerin dayanağı, dinin ve dünyanın büyüğü, İslamın ve müminlerin gözdesi, mültecilerin sığınağı, soyluların soylusu, büyüklerin faziletlisi, doğru yolda olanların yardımcısı, haifelerin vârisi, meliklerin ve sultanların efendisi Ebu'l-Meali **Ata Melik b. Muhammed**'in⁽⁴¹⁰⁾ -Allah şanını yüceltsin, yardımcılarını ve adamlarını aziz kılsın- itaat edilmesi gereken fermanı, etkili emri, kader gibi işareti ve kaza gibi buyruğu gereğince bu aciz kul, hayatının aylarında ve yıllarında Rum memleketlerinde meydana gelen olaylardan görüp işittiklerini bu kitapta anlatıp, büyüklük timsali olan devlet sahibi o hazrete -Allah makamını daha da yükseltsin- arz etti. (743) O konuda büyük çaba harcadı. İslah kabul etmez bu kitap karşısında o hazretin -Allah onu yüceltsin- engin faziletinden ve mükemmel adaletinden beklentim odur ki, onun hakkındaki kıskançların sözlerine ve fesatların seslerine aldırmasın. Onda görebileceği hatalı terkiplerin, tavsiflerin,

(410) Bak. not. 2

teşbihlerin ve teşbiblerin kusur ve eksikliklerinin üzerine af ve hoşgörü çizgisi çeksın. Her zamanki yaptığını yapıp (bağışlama) adetine uysun. Güzelliği açığa çıkarıp çirkinliği örtsün. İşi zora sokup haya perdesini yırtanlardan olmasın. İnsanları affedenler zümresine girsın. "Af, takva-ya en yakın olandır" ağacının meyvesini toplasın. Hayırlı ve uğurlu günlerinin damağına tatlılık aksın. **Şiir** (Arapça):

"İnsanların sığındığı efendimiz Alaaddin! Onu zamanın alameti, sembolü, saltanatı ve asaleti süsledi.

Onun bağışı ve ihsanı boldur. Dünya onunla gurur duyar. Bunda şaşılacak bir şey yoktur.

O, önde gelen büyüklerin başıdır. Güneş, onun parlak yüzünden ışıık kapmıştır.

O, faziletler denizi, ilim deryası ve karakter sahibi, asaletin ve büyüklüğün süsüdür.

Merkür yüceliğı karşısında onun öğrencisi oldu. Jüpiter de onun erdemine ve terbiyesine işaret eder.

Erendeki her şey onun isteğıyle meydana gelir. Onun yaptığını yapar ve uygun görür.

Ey nadide bir inci tanesi gibi dünyanın her yönüyle kendisine göründüğü kişi!

Ayrılık havuzundan su içtim. Kavuşmamız kayayı ve zırhı deler.

Ayrılık vaktinde bana hurma, güzel bir elbise ve altın hediye etti.

Benim sözlerimdeki kusurları ayıklayıp çıkarmak lütfunda bulundu. Ey büyüklükte yıldızları geçen kişi!

Bu şekilde sözüm, hikmetle doldu ve şeker gibi tatlı oldu.

Ey yazısı ve sözüyle insanların en güzel söz söyleyeni olan! İşlediğim hataları bağışla.

Çünkü sen bugün mutlu kişilerin sığındığı yersin. Cömert elin bela ve musibetleri ortadan kaldırır.